

2-ndINTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE on:

**“INTERCULTURAL STUDIES IN THE FIELD OF JUSTICE, ECONOMIC AND
SOCIAL SCIENCES”**

9-10, May 2019

CONFERENCE PROCEEDINGS BOOK

“Wisdom” University College

2.nd INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE on:“INTERCULTURAL STUDIES IN THE FIELD OF JUSTICE, ECONOMIC AND SOCIAL SCIENCES” 9-10, May 2019

In the framework of:

Cultural Studies in Business Project Erasmus+

K2 Strategic Partnership in the field of Higher Education

On behalf of 1stMultiplier Event

“Re-orienting cross cultural studies in Business: European Analysis”

Organized by University College “Wisdom”

In partnership with:

“Sapienza Universita Di Roma” - Italy; “Higher Education Institution Kumanovo” – Macedonia; “Vilniaus Gedimino Technikos Universitetas” – Lithuania; “University of Split”- Croatia; “Universidade Beira Interior” – Portugal; and the Association “Jump associazione culturale”- Italy;

And,

“Universita della Calabria” – Italy; “The European College of Kosovo” (ECK), Prishtina – Kosovo; and “International Balkan University”, Skopje, Macedonia.

2nd INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE on: “INTERCULTURAL STUDIES IN THE FIELD OF JUSTICE, ECONOMIC AND SOCIAL SCIENCES”

Proceedings of the Conference **9-10, May 2019**

© All rights reserved. No part of this publication may be used or stored in retrieval system, or transmitted by any means electronic, mechanical, photocopying, recording without prior written consent of the holder`s copyright.

© University College “Wisdom”
June, 2019

Conference Organizing Committee:

Prof.Dr. Lush Perpali
Prof.Dr. Ali Bojgora
Prof Alessandra Corrado
Prof.Asoc.Dr.Naim Mëçalla
Prof.Asoc.Dr. Snezana Bilic
Prof.Asoc.Dr. Pëllumb Karameta
Dr. Elmaz Sherifi
Dr. Ferit Balla
Dr.Lediana Beshaj
Msc. Alban Deda
Zhaklina Paskali

Conference Scientific Committee:

Prof.Asoc.Dr. Naim Mëçalla
Prof.Asoc.Dr. Snezana Bilic
Dr. Edit Bregu
Dr. Valbona Softa
Dr. Irna Dobi
Dr. Enriko Ceko
Dr. Lediana Beshaj
Dr. Edo Sherifi
Msc Julvina Gjermani
Msc. Dorian Doko

Scientific Editors

Dr. Valbona Softa
Dr. Irna Dobi
Msc. Julvina Gjermani

Organization and the functioning of the University College “Wisdom”

University College “WISDOM” is institutionally accredited by the decision of Accreditation Board No. 103 dated. 10.11.2017. This decision was taken based on the assessment made by the Quality Assurance Agency for Higher Education in the United Kingdom and the Ministry of Education and Sports of the Republic of Albania.

The Study Programs offered by University College “WISDOM” are successfully accredited upon periodical basis as requested by Albanian Law for Higher Education and Scientific Research in the Republic of Albania.

University College "Wisdom " comprises:

1. Faculty of Law:

- 1.1 Department of Public Law
- 1.2 Department of Private Law
- 1.3 Scientific Research and Foreign Affairs Unit

2. Faculty of Economics and Social Sciences:

- 2.1 Department of Psychology
- 2.2 Department of Economics
- 2.3 Scientific Research and Foreign Affairs Unit

Supportive structures in the teaching process and in the scientific research:

- 1. Research and Development Institute Wisdom (NGO, Non profit making)
- 2. Legal Clinic “Wisdom” (Non – profit making – Center of research)
- 3. Psychological Clinic “Urtësia” Wisdom (Non – profit making – Center of research)
- 4. “Wisdom” Scientific Journal with ISSN, (Scientific Board)

The Study Programs offered in the University College “Wisdom”:

Bachelor in "Law"

Bachelor in "Psychology"

Bachelor "Business Management"

Bachelor “Finance-Banking”

Master of Science in "Criminal Law"

Master of Science in “Civil and Commercial Law”

Master of Science in “Business Administration”

Master of Science in “School psychology and education”

University College “Wisdom” is licensed for:

2 year Professional Study Program of Higher Education "Legal Assistant"

2 year Professional Study Program of Higher Education "Administrative Assistant"

2 year Professional Study Program of Higher Education "Social Assistant"

2 year Professional Study program of Higher Education "Immovable Property Agent"

Organizimi i Kolegjit Universitar “Wisdom”

Kolegji Universitar “Wisdom”, është krijuar nga shoqëria “Wisdom” sh.p.k.mbi bazën e Vendimit të Këshillit të Ministrave Nr.672, datë 27.09.2006. Ndërsa me Vendimin e Këshillit të Ministrave Nr.254, datë 27.02.2008, është dhënë leja për zhvillimin e programeve të studimit të ciklit të parë me kohë të plotë në Fakultetin e Drejtësisë dhe atë të Psikologjisë. Me Urdhër Nr.412 datë 25.08.2011 të Ministrit të MASH është miratuar riorganizimi i Shkollës së Lartë Universitare Jopublike “Wisdom University” me dy fakultete, Fakulteti i Drejtësisë dhe Fakulteti i Shkencave Ekonomike e Shoqërore. Me Urdhër Nr.355, datë 25.10.2015 të Ministrit të MAS është bërë Akreditimi Institucional i saj.

Mbështetur në nenin 20, 33 dhe 129 të Ligjit Nr. 80/2015 “Për Arsimin e Lartë dhe Kërkimin Shkencor në Institucionet e Arsimit të Lartë në Republikën e Shqipërisë”, Senati Akademik me Vendimin Nr. 6, datë 03.02.2017 vendosi riorganizimin e Shkollës së Lartë Universitare Jopublike “Wisdom University”. Shkolla e Lartë Universitare Jopublike “Wisdom University” u kthye në Kolegji Universitar, me emërtimin **KOLEGJI UNIVERSITAR “WISDOM”**, miratuar me Urdhër Nr.145, date 31.03.2017 të Ministrit të Arsimit dhe Sportit.

Kolegji Universitar “Wisdom” përbëhet nga dy njësi kryesore. Njësitë përbërëse të Kolegjit Universitar “Wisdom” janë strukturuar sipas nenit 22, të Ligjit Nr.80/2015, Fakulteti i Drejtësisë dhe Fakulteti i Shkencave Ekonomike dhe Shoqërore me njësitë bazë. Struktura akademike e Kolegjit Universitar “Wisdom”, është:

- a) Senati Akademik
- b) Rektori
- c) Rektorati
- d) Këshilli i Etikës
- e) Njësia e Sigurimit të Brendshëm të Cilësisë
- f) Komisioni për garantimin e standartëve të cilësisë
- g) Komisioni për mbarëvajtjen e veprimtarisë dhe kurrikulën

h) Komisioni për marëdhëniet me studentët, publikun dhe kordinimin.

3. Fakulteti i Drejtësisë me tre njësi bazë,

- a) Departamenti të DrejtësPublike
- b) Departamenti i tëDrejtës Private
- c) Njësia e KërkimitShkencordhe Mardhënieve me Jashtë

4. Fakulteti i Shkencave Ekonomike dhe Shoqërore, me tre njësi bazë:

- a. Departamenti i Ekonomisë
- b. Departamenti i Psikologjisë
- c. Njësia e KërkimitShkencordhe Mardhënieve me Jashtë

Kolegji Universitar “Wisdom” ofron programe të akredituara konform legjislacionit në fuqi si dhe standarteve të përcaktuara nga institucionet e sigurimit dhe garantimit të cilësisë së arsimit të lartë në Republikën e Shqipërisë. Gjatë vitit akademik 2016-2017, ky institucion, i`u nënshtrua procesit të akreditimit institucional nga agjencia britanike “Quality Assurance Agency” në bashkëpunim me Agjensinë e Sigurimit të Cilësisë në Arsimin e Lartë, proces ky i cili u finalizua me akreditimin me sukses, Vendimi i BA Nr.103 Dt. 10.11.2017 “Për akreditimin periodik të Institucionit të Arsimit të Lartë, Kolegji Universitar “Wisdom”.

Table of Contents

1. **PhD. Bartosz Sobotka;PhD.Tomasz Żminda;PhD. Jakub Bis,**
The Influence of Special Economic Zones on Local Economy
2. **Prof.Asoc.Dr Naim Mëçalla;Msc Jurgen Mëçalla**
The Role of Citizens in the Prevention of Corruption
3. **Prof.Asoc.Dr.Pëllumb Karameta**
Digital Technology in the Learning Process and Smart Pedagogy
4. **Dr.Valbona Softa**
Psycho-social factors of motivation and behavioral attitudes towards English Language learning
5. **Dr. Lediana Beshaj ,Msc. Lorena Çadri ,Msc.Ajla Ngjeliu**
“In-depth Analysis of the State of the Art of Cultural Studies in Business in Europe”
6. **Dr.Ferit Balla; Prof.Dr. Lush Perpali**
“Brexit”- “Economic and Financial Consequences of GB and EU”,
7. **Msc.Enea Sheqi**
“Transparency and the right to information in European Union”,
8. **Msc Flavia Kolleshi; Dr.proc Gerta Gjeta**
“The Role of Diaspora in the Development of Democracy”
9. **Dr.Valentina Memini**
Observations on Reasons for Reviewing a Final Decision
10. **Dr.Enriko Ceko**
Some Thoughts on Business Angels in Albania
11. **Dr.Ardita Prendi**
Psychology of Juveniles in Conflict with the Law
12. **Dr.Lediana Xhakollari**
Self-Esteem and Academic Performance in a University Student Sample
13. **Dr.proc. Meri Kraja; Msc.Flutura Shabani**
The Critical Perspective of Immigration in Europe
14. **Msc. Nikola Shaban;Dr.Saimir Fekolli;Msc.Francesk Ganaj,**
The Role of the Court in the Replacement of the Security Measures The Un-unified Jurisprudence of the Criminal College of the High Court in the Republic of Albania
15. **Dr.Spiro Budo; Msc.Erjona Keta**
State Jurisdiction for Criminal Offenses with International Elements and Its Sanction by Albanian Penal Code

16. Dr.Manjola Zaçellari (Lumani)

Teaching Critical Thinking to Albanian Students in the Framework of the 21stC Century Skills

17. Dr. Jetmira Fekolli

Critical Reflection on the Theory of the Act of Dissemination and Pragma Linguistics

18. Msc.Valbona Tolli

Economic Welfare Scheme and Its Benefit”, Directorate of local, educational and health policies

- 19. Msc.Mimoza Hysa**
The Canon for the Study of Literature
- 20. Dr.Elda Gjergji**
Freedoms and Human Rights of Vulnerable Groups in Albania
- 21. Dr.Emir Hajdini**
Economic Sustainability and Direct Foreign Investments are not Always in Line
- 22. Msc.Erion Muça**
Cultural Impact in Choosing a Career Path
- 23. Dr.Laura Mezini; Dr.Klotilda Vrenjo**
Nursing Education
- 24. Msc. Loreta Çico**
Economic Fraud in Healthcare System
- 25. Dr.Ermira Hoxha**
Examining the Relationship between Insecure Attachment with mother, Interpersonal and Affective Problems and Eating Disorder Risk in Young Girls
- 26. Dr. Irna Dobi**
The Impact of International Migration on Social Economic Countryside
- 27. Dr Rajmonda Beluli**
Youth Work Market Issues in Albania
- 28. Msc. Geranda Mulla**
NATO Communication and Information Agency (NCIA), The Hague, Netherlands
- 29. Msc.Xhesika Çausi**
Effective Communication in an International Context

Welcome Speech

Prof.Dr. Lush Perpali

Rector

Dear participants, professors, researchers, guests, colleague,

Honorable members of the panel

Ladies and gentlemen,

Good morning and welcome.

As it is known already, this international conference titled "**Intercultural studies in the field of justice, economic and social sciences**" is organized in the framework of the implementation of the Erasmus + project, in cooperation with our national and international partners

Our university college comes to this conference already consolidated as an institution of high value in the Albanian higher education. This is expressed not only by the fact that Wisdom University College is both institutionally licensed and accredited, as well as with all the programs. In addition to this, a valuable contribution has been made to the fields of culture of economic, legal, psychological, and different social issues. Year after year at scientific conferences or in different activities, works have been evaluated not only by the academic staff but also by our external associates, either from the field of business or from public institutions.

Today's international conference is important for her own purposes, to address scientific work in the field cultural studies in justice, economic , social humanities and beyond, judging that it is necessary that professors, researchers, scholars of the business and social sciences from public and private higher education institutions within the country, in the region or beyond, to contribute their ideas, knowledge and scientific arguments for the **intercultural** development of the society, giving a contribution which is an added value for the present and the future of the society.

Studies, conferences aim to influence the enrichment of scientific thought in the fields treated, the giving of thoughts to the improvement of economic and social indicators, the consolidation the state and law, the positive evolution of public opinion, enriching more and more in all aspects of life, the culture of the society we live in.

Of course during these transition years, Albania has made progress in all areas. This is also true in our region and beyond. But we know that many things could have been done better and that the challenges we have,are not easy, but pose a lot of problems, some of which, certainly will be treated here in this international scientific conference by the referrers.

A society when, while technology goes a long way ahead, in fact, the economic and social problems for most people do not positively follow the same rhythm.

In a society that is becoming more and more indifferent to the problems of the community, where everybody looks at his condition and does not worry not only what happens to the neighbor, but often to what happens to relatives or friends, in a society that reacts little, to negative phenomena and arbitrary actions, studies of these fields, also take special importance in cultural, psychological and social terms.

Albanian society, in a very short time, is extremely polarized; on one side in a small group that are very rich and, on the other hand, by poor people at the lowest level of survival. Studies in this area would also be of interest to learn how this has happened.

Certainly in this conference we do not intend to solve all the problems but to contribute to the identification, study and giving our valuable suggestions to enrich the scientific opinion in these fields and similar to these.

Dear participants,

For coincidence this conference is on the same day as European Union Day is. Albania has done a lot of work, especially in standardizing legislation by meeting the admission criteria. But for us the Europe is still a dream. We hope that this to become a reality sooner and, on the other hand, Europe itself will not have anymore Brexit type phenomena.

On this occasion, I would like to thank all the researchers that will present their contributions at this conference and that represent important institutions of higher education and not only within in our country but and our partners outside the borders of Albania as well.

Special thanks go to our collaborators in the successful organization of this international conference.

Now, by closing this short welcome speech, I wish success to all the contributors who have prepared their papers to present at this conference.

Once again I thank all the participants here.

I wish a very successful and fruitful conference.

Thank you for your attention!

Fjala Përshëndetëse

Prof.Dr. Lush Perpali
Rektor

Të nderuar pjesëmarrës, profesorë, kërkues, mysafirë, koleg,
Të nderuar anëtare të panelit
Zonja dhe zotërinj,

Mirëmëngjes dhe mirëse keni ardhur.

Siç dihet tashmë, kjo konferencë ndërkombëtare titulluar "Studimet ndërkulturore në fushën e drejtësisë, shkencave ekonomike dhe sociale" është e organizuar në kuadër të zbatimit të projektit Erasmus +, në bashkëpunim me partnerët tanë kombëtarë dhe ndërkombëtarë Kolegji ynë universitar vjen në këtë konferencë tashmë i konsoliduar si një institucion me vlerë të lartë në arsimin e lartë shqiptar. Kjo shprehet jo vetëm nga fakti se Kolegji Universitar Wisdom është i licencuar dhe i akredituar në mënyrë institucionale, si dhe me të gjitha programet. Përveç kësaj, një kontribut i vlefshëm është dhënë në fushat e kulturës, ekonomike, ligjore, psikologjike dhe çështjeve të ndryshme sociale. Vit pas viti në konferenca shkencore ose në aktivitete të ndryshme, punët janë vlerësuar jo vetëm nga stafi akademik, por edhe nga bashkëpunëtorët tanë të jashtëm, qoftë nga fusha e biznesit apo nga institucionet publike.

Konferenca ndërkombëtare e sotme është e rëndësishme për vetë qëllimet e saj, për të trajtuar punën shkencore në fushat e studimeve si ne ate drejtësisë, shkencave ekonomike, sociale dhe më gjerë, duke gjykuar se është e nevojshme që profesorët, hulumtuesit, studiuesit e biznesit dhe shkencat shoqërore nga institucionet publike dhe private të arsimit të lartë brenda vendit, në rajon ose më gjerë, për të kontribuar me idetë, njohuritë dhe argumentet shkencore për zhvillimin ndërkulturor të shoqërisë, duke dhënë kontributi që është një vlerë e shtuar për të tashmen dhe të ardhmen e shoqërisë.

Studimet, konferencat synojnë të ndikojnë në pasurimin e mendimit shkencor në fushat e trajtuara, dhënien e mendimeve në përmirësimin e treguesve ekonomikë dhe socialë, konsolidimin e shtetit dhe ligjit, evoluimin pozitiv të opinionit publik, duke pasuruar gjithnjë e më shumë në të gjitha aspektet e jetës, kulturës së shoqërisë në të cilën jetojmë. Sigurisht gjatë këtyre viteve të tranzicionit, Shqipëria ka bërë përparim në të gjitha fushat. Kjo është gjithashtu e vërtetë në rajonin tonë dhe më gjerë. Por ne e dimë se shumë gjëra mund të bëheshin më mirë dhe se sfidat që kemi, nuk janë të lehta, por paraqesin shumë probleme, disa prej të cilave sigurisht do të trajtohen këtu në këtë konferencë ndërkombëtare shkencore nga referuesit.

Një shoqëri kur, ndërsa teknologjia ecën shumë përpara, në fakt, problemet ekonomike dhe sociale për shumicën e njerëzve nuk ndjekin pozitivisht ritmin e njëjtë.

Në një shoqëri që gjithnjë e më shumë behet indiferente ndaj problemeve të komunitetit, ku të gjithë e shohin punën e tyre dhe nuk shqetësohen vetëm se çfarë ndodh me fqinjën, por shpesh me atë që ndodh me të afërmit apo miqtë, në një shoqëri që reagon pak, për fenomenet negative dhe veprimet arbitrare, studimet e këtyre fushave, gjithashtu i kushtojnë rëndësi të veçantë në aspektin kulturor, psikologjik dhe social.

Shoqëria shqiptare, në një kohë shumë të shkurtër, është jashtëzakonisht e polarizuar; nga njëra anë në një grup i vogël që është shumë i pasur dhe, nga ana tjetër, nga njerëz të varfër në nivelin më të ulët të mbijetesës. Studimet në këtë fushë gjithashtu do të ishin me interes për të mësuar se si kjo ka ndodhur.

Sigurisht që në këtë konferencë nuk kemi ndërmend t'i zgjidhim të gjitha problemet por të kontribuojmë në identifikimin, studimin dhe dhënien e sugjerimeve tona të vlefshme për të pasuruar opinionin shkencor në këto fusha dhe të ngjashme me këto.

Të nderuar pjesëmarrës,

Për rastësi kjo konferencë është në të njëjtën ditë me Ditën e Bashkimit Europian. Shqipëria ka bërë shumë punë, veçanërisht në standardizimin e legjislacionit duke përmbushur kriteret e pranimit. Por për ne, Evropa është ende një ëndërr. Ne shpresojmë që kjo të bëhet një realitet sa më shpejt dhe, nga ana tjetër, vetë Evropa nuk do të ketë më fenomene të tipit Brexit.

Me këtë rast dua të falënderoj të gjithë studiuesit që do të paraqesin kontributin e tyre në këtë konferencë dhe që përfaqësojnë institucione të rëndësishme të arsimit të lartë dhe jo vetëm brenda vendit tonë, por edhe partnerët tanë jashtë kufijve të Shqipërisë. Falënderime të veçanta shkojnë tek bashkëpunëtorët tanë në organizimin e suksesshëm të kësaj konference ndërkombëtare.

Tani, duke mbyllur këtë fjalim të shkurtër të mirëseardhjes, uroj suksese të gjithë kontribuesve të cilët kanë përgatitur punimet e tyre për të paraqitur në këtë konferencë.

Edhe njëherë falënderoj të gjithë pjesëmarrësit këtu.

Ju uroj të gjithëve, një konferencë shumë të sukseseshme dhe të frytshme.

Faleminderit për vëmendjen!

THE INFLUENCE OF SPECIAL ECONOMIC ZONES ON LOCAL ECONOMY

Tomasz Żminda¹

Jakub Bis²

Bartosz Sobotka³

Abstrakt:

Artikulli paraqet ndikimin e nënzonës së veçantë të Lublinit në ekonominë e Lublinit. Ndikimi është i përkufizuar me metodën e autorit për vlerësimin e madhësisë së efekteve të shumëzuesit së ofertës. Të dhënat u shqyrtuan në një dokument për 10 vite, përkatësisht prej 2007-ës deri 2016-ën. Rezultatet e arritura arsyetuan krijimin e zonave të veçanta ekonomike (si një rrjedhje e politikës ekonomike) ceteris paribus – "Gjëra të tjera janë të barabarta"

Abstract:

The article presents influence of special economic zone Lublin Subzone on Lublin's economy. Influence is defined with author's method for estimating the size of the supply multiplier effects. The paper *examined data* for 10 years that is for the years 2007-2016. Achieved results justified the establishment of special economic zones (as an instrument of economic policy) ceteris paribus.

Key words: multiplier, supply multiplier effects, Special Economic Zones

JEL code: H00, R10, R12, R3,

Introduction

In many countries, including Poland, Special Economic Zones have become one of the instruments for attracting investment. However, new investors' acquisition is the object of

¹ Lublin University of Technology, ul. Nadbystrzycka 38 D, 20-618 Lublin, Poland.

² Lublin University of Technology, ul. Nadbystrzycka 38 D, 20-618 Lublin, Poland.

³University College of Enterprise and Administration in Lublin, Bursaki 12, 20-150 Lublin, Poland
corresponding author, e-mail: bartosz.sobotka@syntea.pl

competing not only whole economies at national but also at regional or even local level. Areas with less location' advantages have smaller chances to influx of new investments and to stimulate activity of local entities. That's why local authorities who are responsible for development they are ready to take initiatives to increase the attractiveness of some locations, even if it involves some significant expenditure. In the long run, however, these expenditures are expected to be returned. This is due to the activity of attracted investors and related benefits. A particular type of such benefit is the additional consumer demand and demand generated by the activity of the businesses attracted to the SEZ that is a source of multiplier effects. While the estimation of the accompanying multiplier effects at the level of the economy as a whole does not pose a problem, it is already challenging to carry out appropriate calculations at regional or even local level. This article presents the concept of estimating the supply multiplier effect that occurs at the local level as the result of attracting an investor to a special economic zone.

Essence of Special Economic Zones

The concept of a special economic zone is ambiguous, as it is emphasized by A. Bazydło and M. Smętkowski, it can be considered from a legal or economic perspective. According to the law, they are defined as enclaves in a country where general laws governing economic activity within the country do not apply [Bazydło, Smętkowski 2012: 17]. In this sense, special economic zones are a separate economic area in the country with special business conditions [Pastusiak 2011]. The World Bank identifies zones with industrial areas, usually fenced, with an area of 10 to 300 hectares, specializing in export production, and offering companies free trade conditions and liberalized law [The World Bank 2008]. The nomenclature of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) defines enterprise zones as well-defined and separate areas of the country subject to the fiscal and customs exemption [World Investment Report 2004: 214]. The application of separate legal norms for a given area aims at enabling or facilitating the implementation of crucial tasks and priority objectives in a given area [Ofiarska 2000]. From the economic perspective, the Zones are therefore an economic policy instrument aimed at supporting the development of specific regions or sectors and, in a broader context, the entire country. From the point of view of economic geography, they form an element of economic space, shaping the location advantages [Typa 2016]. Therefore, these areas are also considered as one of the elements of State aid [Bazydło, Smętkowski 2012: 17]. Even more broadly, the essence of economic zones is perceived by R. C. Haywood [2004: 1]. According to him, an enterprise zone can refer not only to a particular geographical area, but can also often mean the industry or enterprises, whose activity is characterized by common features. This author suggests defining the zones as the foundation of an alternative policy pursued by the government aimed at supporting the implementation of government objectives. Sometimes zones are defined as a part of the world economy, which, using financial and economic incentives shapes links both at domestic and international markets [Mazur 2004: 60]. According to the definition of the International Labour Organisation, SEZs are industrial areas in which special incentives for investors are used whose activity involves processing of materials and subsequent export of their products [ILO 1998: 1]. In this approach, the essence of the SEZ is narrowed to the export zone, as well as is the definition proposed by J. P. Singha-Boyenge

[2007], in line with which, SEZ is an industrial zone with special incentives to attract foreign investment, in which imported materials undergo some degree of pre-export processing. Currently, gradually the requirement to export products manufactured in the zone is abandoned in favour of the stimulation of undertaking industrial and service activity in the zones [Kozaczka 2008: 14-15]. In Poland a special economic zone is a separated, pursuant to the regulations of the Act, non-inhabited part of the Republic of Poland on whose area an entity may do business on the basis of the regulations of the [Journal of Laws of 1997 No. 42, item 274, as amended], which in practice means the possibility of local companies to use certain preferences and privileges when they meet the conditions for obtaining the appropriate permit. These preferences include, in particular, tax exemptions - CIT from corporate or PIT from individuals, and property tax - allowing a return of some investment outlays. An important privilege to invest in Zone is the possibility to purchase prepared investment areas, often very well adapted to the requirements of industrial development. Moreover, the incentives addressed to investors include the possibility of acquiring or leasing facilities located within the zone, the possibility of using government investment grants, subsidies of poviats offices or EU funds, support from SSE administrators, including know-how and assistance with numerous Formalities as well as pro-investment assistance in attracting skilled labour [Colliers International 2016, s. 6]. The first special economic zone in Poland was established in 1995 in Mielec. Since then, numerous similar initiatives have been implemented, which have resulted in the existence of 14 Polish SEZs spread across several hundred sub-zones, located in 173 cities and 248 municipalities [Informacja... 2016, s. 5]. Such a large number of zones created makes it worth asking questions about the effects of their operation. Moreover bearing in mind the numerous advantages offered to zone enterprises, which are significant cost for self-governments indeed, it is advisable, to take into final account also the indirect effects of multiplier effects of attracted investors, when considering the benefits for cities. This, in turn forces the question of how to estimate the scale of these effects at the level of local government units?

Brief review of literature on local multiplier effects

The emergence of a new economic activity in a given space can bring many benefits to its local economic environment. Some of these benefits are direct (new jobs, tax receipts, inflow and transfer of knowledge, increased demand for investment goods, the very activity of a given entity - sponsorship, socially responsible activities), noteworthy, however, are the indirect benefits of feedback resulting from additional income and demand. This phenomenon is referred to the multiplier effect. The concept of multiplier in economic theory introduced R. F. Kahn [Pasinetti, 2008]. Then it was developed by J.M. Keynes who made popular the idea of an investment multiplier and related to its consumer and income multipliers. Moreover, J.M. Keynes, used the foreign trade multiplier in order to explain the recovery of the economy by increasing exports [Arocher 1973: 71-77]. Over time, in the field of research interest, problems in measuring regional multiplier appeared. Initially, in practice it was calculated using economic based theory and east demand and method [Hoyt 1949, Alexander 1954] and based on input-output model [Isard 1960, Miller and Blair 1985]. The idea of multiplier was also adopted in growth pole theory [Klaassen, 1973]. Models designed to estimate multipliers

in the regional dimension have been developed by many authors [Hansen and Tiebout 1963, Garnik, 1970, Drake 1976, Scott 1988, Conti 1993, Hanink 2007, Allmen 2012]. G. C. Archibald [1967] was looking for minimum value below which the multiplier for any region could not lie. However, later research on multiplier effects on regional [Weisbrod, G. and Weisbrod B. 1997] or even local level [Mulkey and Hodges 2003] shows that effects varies depending their trigger (sector) and location [Domanski, Gwosdz 2010: 32] and it inter-regional migration [Greig, 1971].

The work edited by T. Strykiewicz [2004] on the impact of foreign direct investment on the environment on the example of GlaxoSmithKline can be included to Polish research which raised the subject of multiplier effects. A paper edited by B. Domański and K. Gwosdz [2005b] on the impact of enterprises operating in the Mielec SEZ on Mielec region is an extremely valuable work, and also the first that presents a detailed calculation of multiplier effects. M. Smoleń and L. Urban [2010: 40] studying the economy of Podkarpackie region pay attention to the fact that stronger multiplier effects are typically generated by enterprises operating in the given location for a longer period of time, companies with domestic capital, including especially ones which have their headquarters in that particular place. Multiplier effects from the point of view of the selected economy sector were the research topic of K. Wiedermann [2008], who analyzed the impact of the automotive industry on the Silesian province and G. Micek [2010] examining the impact of service centres on the local environment in Kraków, as well as the impact of transport infrastructure on the development of Kraków metropolitan area [Micek, Działek, Górecki 2010].

It is worth noting that not all researchers note that the first multiplier effects appear already at the start of green field investments. The entrepreneur carrying out the first investment works generally uses the services and products of local enterprises, buys construction materials on the local market and employs residents of the area. However, the range and power of multiplier effects depend on many factors. On the one hand, these may be factors related to the sector, size or features of the company which causes the change, and on the other hand, the capacities of local enterprises to meet the demand of the company operating in the zone may be factors influencing the range of multiplier effects. In turn, the ability of local actors to capture the change depends on the activity of local economic entities which can be supported through actions of local authorities [Typa 2013: 17].

The size of multiplier effects closely depends on the type of the conducted activity and companies located within the zone. The stronger multiplier effects within the zone, the stronger their influence on the development of cities, municipalities and counties in which they are located. There are two types of multiplier effects: supply effects which arise due to additional demand generated by the companies, which provide their suppliers with the opportunity to develop, and income effects which can be observed due to increased employment, and hence raised salaries and purchasing power of the population. This phenomenon, through additional demand for products and services, leads to the development of other economic entities. Thus, multiplier effects contribute to the growth of budget revenues of municipalities, as a result of which municipalities undertake infrastructure investments and improve the quality of public services.

The method of estimating supply multiplier effects at the local level

Enterprises through investments in the SEZ increase their production potential and create conditions for conducting the whole or part of their economic activity in the zone. In order to realise additional sales based on the increased potential they must bear the associated operating expenses, including costs causing supply effects (SC), including in particular the costs of used materials, energy, and external services [Widerman 2008: 101-102] and the value of sold goods and materials at the purchase price. At the same time these costs are a source of income of enterprises of the first row that is suppliers of companies operating in the zones. However, some of these supplies are realised by entities from outside the local environment of the special economic zone, i.e. outside the local government unit in which the zone is located, and therefore the source of benefits at the local level consists only of this portion of purchases of companies in the zone, which results from the share of supplies from local suppliers⁴ in the total value of supplies to companies operating in the zone.

Information about the geographical structure of the suppliers and the size of SCs born as part of the activities carried out within the economic zone can theoretically be obtained through interviews or questionnaire surveys directly from zone enterprises. In practice, it is sometimes difficult because as long as the subjects are willing to share information about the geographical structure of suppliers, data on the size of the costs borne by them are often treated as confidential. Then, an alternative is to estimate these quantities as the product of the jobs created in the zone, the average gross wage applicable to the given territorial unit (assuming that wages for employees do not deviate significantly from the average) and the relationship of SCs to the remuneration cost in a statistical enterprise in this local government unit determined on the basis of CSO data on financial results of non-financial corporations. When we have the knowledge about jobs created in the zone in various industries specified according to the Polish Classification of Economic Activity, the equation can be more adequate and take into account the specificities of individual industries. Then, SCs of the activity conducted in the zones can be calculated as the sum of the products of jobs created in individual industries, average gross wages specific to the given local government unit and the relation of SCs to wages characteristic of these industries (also determined on the basis of CSO data).

Regardless of the used method, by multiplying the calculated SCs of zone enterprise by the share of local suppliers among suppliers of the sub-zone we obtain revenues of suppliers of the first row from the local environment of the zone. These revenues are the starting point to determine SCs of local suppliers of the second row. In order to realise bigger sales to zone enterprises, also local suppliers of the first row must incur additional costs. Some of these costs are, among others, their SCs and remuneration costs for potentially new employees. SCs borne by suppliers of the first row can be calculated by multiplying the previously calculated growth in revenues of these entities resulting from sales to zone enterprises by the share of SCs in revenues from total economic activity of the statistical enterprise calculated on the basis of CSO data. SCs of suppliers of the first row calculated in this way are a direct source of income growth of their suppliers that is suppliers of the second row. And here in order to determine supply effects at the local level the geographical structure of suppliers of the

⁴ That is suppliers from the same local unit on the premises of which is the special economic zone is located.

second row is crucial again, because the scale of local benefits is determined by the extent to which enterprises procure from entities located in the same local government unit.

Costs of remuneration for potentially new employees of local suppliers of the first row can be calculated in a way analogous to SCs, i.e., relating revenue growth obtained by local suppliers of the first row to the share of remuneration costs in revenues from total economic activity of the statistical enterprise operating in the local LGU (where the economic zone operates). It should be noted that the use of the term “potentially new employees” is not accidental. Enterprises often have untapped potential and production capacity, lying, for example, in workers’ unused working time, and then the increase in revenue may, though not necessarily, translate directly into the emergence of new jobs. Another source of revenue growth of suppliers of the second row is consumer spending increased in the given local unit. The previously mentioned remunerations of potentially new employees of suppliers of the first row after taking into account the deduction for social security and income tax from individuals and the propensity to consume translate into increased consumer spending and thus increase the revenue of suppliers of the second row.

Thus, the total revenue growth of suppliers of the second row operating in the local environment of the economic zone is the sum of: the direct increase in revenues from additional deliveries to local suppliers of the first row and the indirect growth caused by increase in consumer spending of employees of suppliers of the first row living in the local unit in which the economic zone is located. The revenue growth of suppliers of the second row calculated in this way is the starting point for the next iteration generating growth of remunerations for potentially new jobs at suppliers of the next row. The algorithm for calculating the total number of potential new jobs in the surrounding of the zone, which is the basis to estimate the multiplier of supply effects is shown in Figure 1. The repetition of next iterations leads to the calculation of the number of potential new jobs, according to the formula:

$$TNPNJ = \frac{\sum_{k=1}^{\infty} [SC_{k-1} \cdot (SSCinR \cdot SLSinTS + SWinR \frac{ANS}{AGS} \cdot S_c)] \cdot SWinR}{ANS} \quad (1)$$

Where,

$TNPNJ$ – estimated total number of potential new jobs in the local surrounding of the SEZ

SC_k – costs of suppliers of the k -row causing supply effects, wherein:

$$SC_1 = NJinSEZ \cdot ANS \cdot SCiW \quad (2)$$

Where:

$NJinSEZ$ – the number of jobs created in the SEZ

$SCiW$ – the index of the relationship of SCs to the cost of salaries in the statistical enterprise (determined on the basis of CSO data on financial results of non-financial corporations)

AGS – The average gross salary

$SWinR$ – The share of wages in revenues from total activity of the statistical enterprise (determined on the basis of CSO data on financial results of non-financial corporations)

SSCinR—the share of SCs in revenues from total activity of the statistical enterprise (determined on the basis of CSO data on financial results of non-financial corporations)

SLSinTS—the share of local suppliers in the total number of suppliers measured by value of deliveries to the statistical enterprise in the local government unit in which the zone is located

S_c—propensity to consume in the area in which the SEZ operates

ANS –average net salary

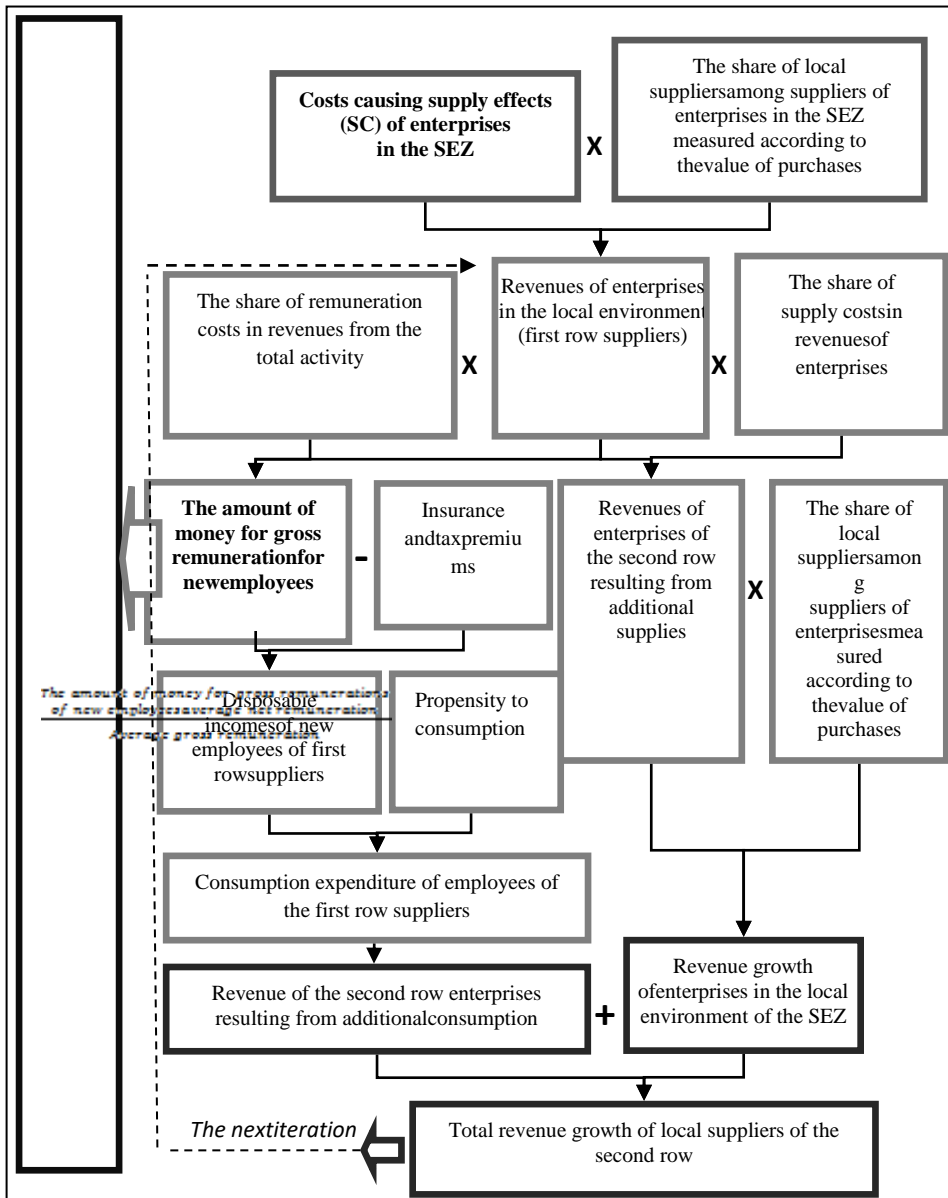

Figure 1. The algorithm for calculating supply multiplier effects at the local level

Source: Own study

When we add the resulting number of potential new jobs created in the local surrounding of the economic zone and the number of jobs created in the zone itself, and relate the result to the number of jobs in this zone we obtain the value of the multiplier of supply effects.

$$m_{se} = \frac{TNPNJ + NJinSEZ}{NJinSEZ} \quad (3)$$

m_{se} – the multiplier of supply effects

This multiplier can be in particular used to determine the benefits for the budget of the local government unit resulting from tax revenue caused by the functioning of the economic zone on the territory of the unit taking into account the impact of the zone on its local environment through the supply effects.

The impact of the Lublin Subzone on the local economy through supply multiplier effects⁵

In 2006 the authorities of Lublin decided to commence the process of establishment a special economic zone as an instrument of economic development. The main purposes of the implemented activities were to attract investments and creation of new posts as well as present new – proactive approach for local development by authorities. After one year, in 2007 officially Lublin subzone (integral part of the Euro-Park Mielec Special Economic Zone) started operates. The first effects of its operation in the form of new jobs appeared in 2008. At the end of that year 184 jobs were created in the zone and this number increased steadily reaching 3,510 at the end of 2016. On the basis of the algorithm presented in the previous sub-section the calculation of the impact of supply effects of companies in the subzone of the Euro-Park Mielec SEZ on its socio-economic environment was made, in particular the influence on the number of new jobs created in Lublin.

The input data for the calculations are shown in Table 1, while the results of the calculations with the detailed presentation of the first two iterations⁶ of the adopted algorithm are presented in Table 1.

Table 1. The data for the calculation of multiplier effects of the Lublin subzone impact on the local economy in the years 2008-2016

Lp	Specification	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	The average gross wage in Lublin province [PLN] ^a	3,076 .9	3,178 .2	3,489 .1	3,607 .0	3,710 .8	3,820 .9	3,955 .7	4,060 .2	4,269 .5
2.	The average net wage [PLN] ^b	2,187 .1	2,280 .5	2,497 .8	2,579 .4	2,651 .9	2,728 .3	2,822 .2	2,895 .2	3,041 .5
3.	The ratio of the average net wage to gross wage in Lublin province	71.1 %	71.8 %	71.6 %	71.5 %	71.5 %	71.4 %	71.3 %	71.3 %	71.2 %

⁵The estimation of the supply multiplier effects of the Lublin Subzone for years 2008-2014 was also presented in polish language publication of the Authors. See: Żminda T., Bis J., Sobotka B., *Mnożnikowe efekty zaopatrzeniowe na przykładzie Podstrefy Lublin Specjalnej Strefy Ekonomicznej Euro-Park Mielec*, Gospodarka Materiałowa i Logistyka, PWE, No. 4/2017.

⁶A presentation of detailed calculations of successive iterations would be relatively extensive and theoretically the number of iterations is unlimited. Therefore, the authors decided to show only the results of the calculation of the first two iterations.

4.	Propensity to consume in Lublin province ^c	92.0 %	91.0 %	81.8 %	83.5 %	86.9 %	84.0 %	81.3 %	79.2 %	79.2 %
5.	The share of remuneration costs in revenues from the total activity ^d	8.0%	9.4%	9.8%	9.0%	8.4%	8.3%	8.6%	8.7%	9.0%
6.	The share of supply costs in revenues of enterprises ^d	76.3 %	73.5 %	71.7 %	72.6 %	74.8 %	75.3 %	74.9 %	74.9 %	73.9 %
7.	The share of suppliers from Lublin county among suppliers of enterprises in the SEZ measured according to the value of purchases ^e	16.4 %	16.4 %	16.4 %	16.4 %	16.4 %	16.4 %	16.4 %	16.4 %	16.4 %
8.	The share of suppliers from Lublin county among suppliers of enterprises measured according to the value of purchases ^f	45%	45%	45%	45%	45%	45%	45%	45%	45%

Source: a – Bank of local data of the Central Statistical Office; b – own calculations; c – for the years 2008–2011: Statistical Office in Lublin: Household budgets in Lublin voivodship, from the years 2008–2011; for the years 2012–2014: Household budgets in Lublin voivodship 2014, Lublin 2015, p. 2; for the years 2015–2016: Bank of local data of the Central Statistical Office; d – own calculations for the years 2008–2011 on the basis of Statistical yearbooks of Lublin voivodship 2008–2012; for the years 2012–2014 on the basis of the Central Statistical Office data, Financial results of economic entities, for the periods of I–XII from 2012–2014; e – calculations on the basis of the results of own questionnaire survey; f – K. Kierdoń, K. Pogorzelski, Kierunki rozwoju przedsiębiorstw w województwie lubelskim. Raport z badania ankietowego przedsiębiorstw [Directions of development of enterprises in Lublin voivodship. The report from the questionnaire surveyor enterprises], Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2011, p. 9.

Assuming, for example, that the average wage for employees in the zone did not differ significantly from the average wage in the region, it can be assumed that in 2016 the remuneration costs borne in the framework of the activity carried out in the zone falling per job amounted on average to 4,269.5 PLN (i.e. as much as the average gross salary in Lublin province). Bearing in mind that in the statistical Lublin enterprise the ratio of remuneration costs to revenues from the total activity amounted in the considered year to 8.97%, it can be estimated that revenues of zone enterprises amounted to about 47,584.76 PLN per employee. Since SCs in the described year constituted 73.9% of this value, this means that they amounted on average to 35,144.30 PLN for each job created in the subzone. In 2016 there were 3,510 jobs in the zone, which means that SC of activity of enterprises located in the zone was at the level of 123,356,494.19 PLN. These costs are a source of income for suppliers of the first row that is suppliers of companies operating in the sub-zone. However, only that part

of SCs which results from supplies from companies in this environment goes to the local environment of the zone. In the case of the Lublin sub-zone, according to the conducted questionnaire surveys⁷, it is 16.37 %, so the revenue of local suppliers of the first row amounted to 20,196,544.80 PLN. Taking into account once again the share of wages in revenues of the statistical Lublin enterprise it was calculated that the gross salary for potentially new employees of local suppliers of the first row amounted to 1,812,100.07 PLN. The net salary of these employees amounted therefore to 1,290,935.44 PLN (i.e. 71.2% of gross wages, because this was the ratio of the average net to gross wage in Lublin province). A considerable part of this revenue was allocated for consumption. Propensity to consume of inhabitants of Lublin province amounted to 79.2% in 2016, thus increased spending on consumption of employees of companies which are local suppliers of the first row amounted to nearly 1,022,420.08 PLN thereby increasing revenues of suppliers of the next row. Another source of income for the next row suppliers are SCs incurred by the suppliers of the first row. The share of SCs in revenues of the statistical enterprise according to the Central Statistical Office amounted to 73.9% in 2016. After multiplying this value by the revenue of enterprises of the first row resulting from additional supplies we obtain revenue growth of enterprises of the second row resulting from additional supplies which amounted to 14,916,403.73 PLN. Then, SCs of enterprises of the first row calculated in this way, which also constitute revenue of suppliers of the second row, were adjusted with the index of participation of suppliers from Lublin in the total value of deliveries to Lublin companies. According to the research results conducted by the Institute of Structural Research [Kiedroń, Pogorzelski, 2011] in the case of Lublin enterprises this ratio is around 45%. Thanks to this it was possible to estimate that revenue growth of enterprises which are local suppliers of enterprises of the first row amounted to 6,712,381.68 PLN. Only adding this value and the previously described increase in revenues resulting from growth in consumer spending of employees of enterprises of the first row (1,022,420.08 PLN) allowed us to calculate the total revenue growth of suppliers of the second row in Lublin – it amounted to 7,734,801.76 PLN per each workplace created in the zone. It is the starting point for the next iteration generating potential increase in new jobs at suppliers of the third row.

⁷This percentages based on estimation Due to the respondents 'reluctance (at the pilot stage) to reveal specific data about realised deliveries, the companies were asked only to specify the supply structure according to the geographical criterion measured by the value of purchases. Then, taking into account the size of the enterprises measured by the number of employees which was treated as a basis for the establishment of weight, the average weighted share of suppliers from the area of Lublin county was calculated among the suppliers of enterprises located in the SEZ, measured by value of realised purchases.

Table 2. The supply multiplier effect of the activity of enterprises in the subzone of the Euro-Park Mielec SEZ in Lublin

Specification	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Number of jobs in the Subzone	184	404	602	694	969	1121	1788	2538	3510
Estimated remuneration costs of enterprises in the Subzone	566,151.44	1,283,972.60	2,100,420.14	2,503,237.18	3,595,765.20	4,283,240.11	7,072,702.20	10,304,711.46	14,985,804.60
Estimated revenues from activities of located in the Subzone	7,052,992.06	13,679,653.47	21,406,939.51	27,892,892.15	43,034,171.29	51,507,018.42	82,699,856.80	118,237,106.04	167,022,494.63
SCs of the enterprise in the Subzone	5,379,079.37	10,056,142.27	15,349,014.08	20,251,129.54	32,170,411.08	38,781,683.92	61,964,683.16	88,123,295.87	123,356,494.19
Revenue of the first row local supplier	880,689.89	1,646,442.12	2,513,017.68	3,315,616.64	5,267,101.28	6,349,532.08	10,145,169.15	14,427,988.61	20,196,544.80
Gross remunerations of employees of the first row local supplier	70,693.95	154,535.10	246,573.92	297,558.78	440,098.16	528,016.79	867,640.68	1,257,441.63	1,812,100.07
Net remunerations of employees of the first row local supplier	50,250.00	110,887.07	176,516.95	212,785.58	314,508.65	377,031.66	619,020.77	896,651.52	1,290,934.44
Expenditure on consumption of employees of the first row enterprises	46,253.73	100,881.62	144,396.38	177,590.85	273,308.02	316,722.10	503,289.31	710,148.00	1022,420.08
Revenue of the second row enterprises resulting from increased consumption	46,253.73	100,881.62	144,396.38	177,590.85	273,308.02	316,722.10	503,289.31	710,148.00	1022,420.08
SCs of the first row enterprise	671,672.50	1,210,327.17	1,801,861.67	2,407,243.46	3,937,448.04	4,780,815.38	7,601,490.70	10,753,323.99	14916,403.73
Revenue of the second row enterprises (Lublin county) due to additional deliveries	302,252.63	544,647.22	810,837.75	1,083,259.56	1,771,851.62	2,151,366.92	3,420,670.81	4,838,995.80	6712,381.68
Total revenue of the second row enterprises (Lublin county)	348,506.35	645,528.84	955,234.13	1,260,850.40	2,045,159.64	2,468,089.02	3,923,960.12	5,549,143.80	7734,801.76
Gross remunerations of employees of the second row enterprise (supplier)	27,974.99	60,589.35	93,726.29	113,154.55	170,885.45	205,242.28	335,587.05	483,624.20	693,991.72
Net remunerations of employees of the second row enterprise (supplier)	19,884.92	43,476.05	67,096.63	80,917.31	122,120.38	146,553.75	239,425.56	344,860.84	494,397.54
Expenditure on consumption of employees of the second row enterprise	18,303.51	39,553.16	54,887.14	67,533.59	106,122.61	123,111.17	194,662.81	273,129.78	391,562.85

Revenue of the third row enterprises resulting from increased consumption	18,303.5 1	39,553.1 6	54,887.1 4	67,533.5 9	106,122. 61	123,111. 17	194,662. 81	273,129. 78	391,562. 85
SCs of the second row enterprise	265,794. 05	474,539. 06	684,913. 51	915,417. 62	1,528,86 9.37	1,858,32 2.45	2,940,11 3.26	4,135,83 2.29	5,712,63 1.88
Revenue of the third row enterprises (Lublin county) due to additional deliveries	119,607. 32	213,542. 58	308,211. 08	411,937. 93	687,991. 21	836,245. 10	1,323,05 0.97	1,861,12 4.53	2,570,68 4.35
Total revenue of the third row enterprises (Lublin county)	137,910. 83	253,095. 74	363,098. 22	479,471. 52	794,113. 82	959,356. 27	1,517,71 3.78	2,134,25 4.31	2,962,24 7.20
Gross remunerations of employees of the third row enterprise (supplier)	11,070.2 5	23,755.5 7	35,626.7 1	43,029.9 9	66,353.0 1	79,778.5 1	129,798. 74	186,006. 54	265,782. 50
Gross remunerations of employees of the fourth row enterprise (supplier)	4,380.72	9,313.97	13,542.2 2	16,363.2 9	25,764.1 7	31,010.2 3	50,203.7 1	71,539.9 1	101,788, 45
Gross remunerations of employees of the fifth row enterprise (supplier)	1,733.54	3,651.77	5,147.59	6,222.57	10,003.9 5	12,053.8 0	19,417.8 5	27,514.9 4	38,982.5 8
Gross remunerations of employees of the sixth row enterprise (supplier)	685.99	1,431.77	1,956.67	2,366.30	3,884.43	4,685.36	7,510.46	10,582.5 1	14,929.4 1
Gross remunerations of employees of the seventh row enterprise (supplier)	271.46	561.36	743.76	899.85	1,508.28	1,821.22	2,904.90	4,070.14	5,717.61
...
TOTAL gross remunerations of employees of suppliers	116,988. 67	254,200. 94	397,773. 24	480,147. 48	719,454. 86	863,766. 26	1,414,89 5.63	2,043,32 3.64	2,936,84 1.19
The number of potentially new jobs in Lublin county per 1 new job created in the Lublin sub zone	38	80	114	133	194	226	358	503	688

Source: Own study

Taking into account the subsequent iterations, it can be estimated that in the surrounding of the Lublin Subzone total gross remuneration for potentially new employees of enterprises caused by the supply effects amounted to 2,936,841.19 PLN in 2016, which corresponds to 688 new jobs with the average wage in Lublin province. The supply effect multiplier amounted therefore to 1.196 in the described year.

The calculation of the effect multiplier in the following years is presented below. It expresses how many potentially new jobs are created in Lublin, when one new job is created in the Subzone.

Table 3. The supply effect multiplier of the activity of enterprises in the subzone of Euro-Park Mielec SEZ in Lublin

Lp.	Specification	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
1.	Jobs created in the Subzone	184	404	602	694	969	1121	1788	2538	3510	
2.	Supply multiplier effect	38	80	114	133	194	226	358	503	688	
3.	Supplier effect multiplier [(1+2)/1]	1.207	1.198	1.189	1.192	1.200	1.202	1.200	1.198	1.196	
The average		1.198									

Source: Own study

According to the conducted calculations the multiplier in the years 2008-2016 ranged from 1.189 to 1.207, with its average value for the analyzed period amounting to 1.198. The obtained value of the multiplier should be interpreted as meaning that if in 2008, when it amounted to 1.207, 1000 new jobs were created in the Lublin subzone, then as a result of the supply effect 207 additional jobs would emerge in the surrounding of the subzone, which would increase employment in Lublin city in total by 1207 people. It is worth noting that in the research conducted in 2005 by B. Domański the multiplier value for the Mielec zone was 1.55 (but it also took into consideration income effects) [2005]. This much smaller index for the Lublin Subzone results mainly from the structure of suppliers measured by the value of realised purchases. It turns out that if the geographical structure of suppliers of enterprises from this subzone was close to the statistical Lublin company, namely around 45% of supplies came from the local market, then the supply effect multiplier for Lublin county would be on average 1.54. The questionnaire surveys conducted by the authors of this paper [Żminda, Bis, Sobotka, Sagan, Cisko, 2016] show that the propensity to change suppliers enterprises after entering the subzone almost did not occur. In practice only one surveyed company admitted that after entering the Subzone the share of vendors from the city of Lublin had grown.

Conclusion

Special economic zones are an attractive place to locate investments because the possibility of conducting business activity on preferential terms is created there for investors. Privileges offered to entrepreneurs are connected with the resignation of local self-government units from many benefits (mainly tax zones), which may be considered from the point of view of the local economy as the cost of operation of the economic zone. Furthermore, establishment of special economic zone requires infrastructural investment by local authorities. On the other hand, enterprises operating in the zones interact with their socio-economic environment, as a result of which benefits from their activity appear at the local level. These benefits manifest themselves, among others, in emerging new jobs, resulting from the occurrence of supply effects. The article presents the concept of estimating these effects based, however, on the adoption of such assumptions thanks to which it is possible to make estimations mostly using data from public statistics resources. The use of this concept was verified on the example of the subzone of Euro-Park Mielec SEZ in Lublin.

The conducted calculations show that per every 1000 jobs created in the Lublin subzone potentially approximately 200 jobs are created on the local labour market outside the subzone. Moreover, it turned out that the number of jobs are rising in the surrounding of the subzone is strongly determined by the structure of suppliers of enterprises located in the Subzone. It is therefore important that they pursue their purchases from suppliers from their local environment because then the supply effects gain in importance and can lead to much greater benefits at the local level.

Additionally the presented figures show phenomena of steady growth of creation new posts in the Lublin Subzone in all examined years what can also justifies establishment of a Special Economic Zone as a public development policy tool.

It is worth to mention that performed activities by local authorities influenced on investment climate in Lublin as such. Apart of reindustrialisation sector service grew rapidly in that period [*Business sector...*, 2017].

The method presented in the article may turn out to be helpful for representatives of local government units who are considering the establishment of a special economic zone on the territory of their municipality.

References

- Ambroziak, A.A., 2009, *Krajowa pomoc regionalna w specjalnych strefach ekonomicznych w Polsce*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Bazydło, A., Smtkowski, M., 2012, *Specjalne strefy ekonomiczne – światowe zróżnicowanie instrumentu*, [in:] Kryńska, E. (ed.), 2000, *Polskie specjalne strefy ekonomiczne – zamierzenia i efekty*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, [from:] Żak, D., *Prawne uwarunkowania funkcjonowania specjalnych stref ekonomicznych w Polsce* [in:] Tokarski, T., Wilk-Jakubowski, G., Misiak, T. (eds.), *Makroekonomiczne zróżnicowanie rozwoju*

- województwa podkarpackiego, Wydawnictwo Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód, Kielce.
- Bis, J., 2010, *Prognoza wpływu podstrefy Lublin na budżet miasta Lublin na tle 15-letnich doświadczeń funkcjonowania specjalnych stref ekonomicznych w Polsce* [in:] Arent, A. (ed.), *Zarządzanie przedsiębiorstwem i regionem wobec wyzwań europejskich*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin.
- Budzanowski, K., 2008, *Ekonomiczne problemy handlu międzynarodowego*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków.
- Budżety gospodarstw domowych w woj. lubelskim 2008(2009, 2010, 2011, 2012)*, Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Business sector and ICT Sector in Lublin*, Association of Business Service Leaders (ABSL), 2017.
- Domański, B., Gwosdz, K. (eds.), 2005a, *Dziesięć lat doświadczeń pierwszej polskiej specjalnej strefy ekonomicznej*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków–Mielec.
- Domański, B., 2005b, *Transnational corporations and the postsocialist economy: learning the ropes and forging new relationships in contemporary Poland*, [in:] Alvstam, C., Schamp, E.(eds.), *Linking industries across the world: processes of global networking*, Aldershot, Wiltshire: 147-172.
- Domański, B., Gwosdz, K., 2008, *Efekty mnożnikowe w rozwoju lokalnym i regionalnym* [in:] Parysek, J., Strykiewicz, T.(eds.), *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Guangwen, M., 2003, *The Theory and Practice of Free Economic Zones: a Case Study of Tianjin, People's Republic of China*, Ruprecht-Karls University of Heidelberg, Heidelberg.
- GUS, 2012, 2013, 2014, *Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych, za okresy I–XII*, Warszawa.
- Haywood, R., C., 2004, *Free Zones in the Modern World*, World Export Processing Zones Association, The Flagstaff Institute, Colorado.
- http://www.lublin.eu/Specialna_Strefa_Ekonomiczna-1-298-3-347.html
- <https://bdl.stat.gov.pl>, Bank Danych Lokalnych, GUS
- Kierdoń, K., Pogorzelski, K., 2011, *Kierunki rozwoju przedsiębiorstw w województwie lubelskim. Raport z badania ankietowego przedsiębiorstw*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa.
- Kolczyński, M., Wojtasik, W., 2010, *Innowacyjne i społeczne oddziaływanie specjalnych stref ekonomicznych i klastrów w Polsce*, Towarzystwo Inicjatyw Naukowych, Katowice.
- Korenik, S., 1998, *Uwarunkowania ekonomiczne tworzenia specjalnych stref ekonomicznych*, [in:] *Gospodarka lokalna w teorii i w praktyce*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu”, no. 785, Wydawnictwo AE we Wrocławiu.
- Kozaczka, M., 2008, *Specjalne strefy ekonomiczne w Polsce 1995–2007*, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II – Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie, Lublin – Stalowa Wola.
- Micek, G., Działek, J., Górecki, J., 2010, *Centra usług w Krakowie i ich relacje z otoczeniem lokalnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Micek, G., 2010, *Oddziaływanie firm transportu pasażerskiego na rozwój krakowskiego obszaru metropolitalnego*, „Prace Geograficzne”, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ., Vol. 124: 29-43.

- Rocznik Statystyczny województwa lubelskiego*, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Smoleń, M., Urban, L., 2010, *Inwestycje w procesie kreowania rozwoju gospodarki regionu*, „Przedsiębiorstwo i region”, no. 2/2010: 26-44.
- Stryjakiewicz, T. (ed.), 2004, *Wpływ inwestorów zagranicznych na rozwój regionalny i lokalny na przykładzie GlaxoSmithKline Pharmaceuticals S.A. w Poznaniu*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Typa, M., 2013, *Specjalne strefy ekonomiczne w Polsce jako stymulator konkurencyjności regionów*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie”, no. 2/2013: 16-25.
- Ustawa z dnia 20 października 1994 r. o specjalnych strefach ekonomicznych*, Dz. U. z 1997 r., nr 42, poz. 274 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego*, Dz. U. 2003 nr 203 poz. 1966.
- Wiedermann K., 2008, *Koncepcja efektów mnożnikowych w wyznaczaniu wpływu przedsiębiorstw na otoczenie społeczno-gospodarcze*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG”, no. 11: 98-106.
- World Investment Report, 2004, *Transnational Corporations and Export Competitiveness*, UNCTAD, New York and Geneva.

ROLE OF CITIZENS IN THE PREVENTION OF CORRUPTION

*Prof.As.Dr. Naim Mëçalla,
Msc. (proc) Jurgen Mëçalla
KU "Wisdom"*

Abstract

Corruption is defined as abuse of power or public function for private benefit, in which both parties involved give or take bribes for benefits. In this paper following the legal definition of corruption and its cultural perspective, the consequences for society of corruption will be considered and the reasons why cases of denouncing corrupt acts are rare. A special place in this paper is issued to citizen awareness of the consequences of corruption and the very important role the public has in preventing and denouncing corruptive cases. Education of students, especially students with legal and social knowledge about corruption is very important for its prevention. Achievement of this objective requires that schools and IAL (Higher Education Institutions, are constantly updated with information on corruption cases from justice for the forms and practical ways of its realization, in order to approach civic consciousness, the most possible space and environment for the development of this education are curricula of study programs and syllabus. In conclusion, this paper provides propositions to curriculum changes and enriching the syllabus with the concepts and knowledge necessary for anti-corruption education in all its aspects.

Key words: Corruption, prevention, the role of citizens, awareness, consequences, etc.

ROLI I QYTETARËVE PËR PARANDALIMIN E KORRUPSIONIT

*Prof.As.Dr. Naim Mëçalla,
Msc. (proc) Jurgen Mëçalla
KU "Wisdom"*

Abstrakt

Korrupsioni përkufizohet si shpërdorimi i pushtetit ose i funksionit publik për përfitim privat, ai ka të bëjë me marrëdhënie shkëmbimi, dhënie/marrje ryshfeti. Në këtë punim pas përcaktimit ligjor të korrupsionit dhe këndvështrimit kulturor të tij, do të trajtohen pasojat që sjell për shoqërinë dhe arsyet përse rastet e denoncimit të akteve korruptive janë të pakta. Një vend të veçantë në punim i është kushtuar ndërgjegjësimit të qytetarëve për pasojat e korrupsionit dhe rolit shumë të rëndësishëm që ka publiku për parandalimin dhe denoncimin e rasteve korruptive. Edukimi i nxënësve dhe studentëve me njohuri juridike dhe sociale për çështjet që kanë të bëjnë me korrupsionin është shumë i rëndësishëm për parandalimin e tij. Për arritjen e këtij objekti kërkohet që shkollat dhe IAL të jenë vazhdimisht të përditësuar me informacione të rasteve të

goditjes së korrupsionit nga drejtësia, për format dhe mënyrat praktike të realizimit të tij. Për formimin e vetëdijes qytetare, hapësira dhe mjedisi më i mundshëm i zhvillimit të këtij edukimi janë kurrikulat e programeve të studimit dhe syllabuset e lëndëve shoqërore. Në përfundim, jepen mendime për ndryshime të kurrikulave mësimore dhe pasurimi i programeve të lëndëve shoqërore, me konceptet dhe njohuritë e domosdoshme për edukimin kundër korrupsionit, në të gjitha aspektet e tij.

Fjalët kyçe: Korrupsioni, parandalimi, roli i qytetarëve, ndërjegjësimi, pasojat etj..

1. Koncepti dhe përcaktimi ligjor i korrupsionit

Në përgjithësi, korrupsioni përkufizohet si shpërdorimi i pushtetit të besuar ose i funksionit publik për përfitim privat.⁸ Ky përkufizim qëndron në themel të përcaktimeve ligjore të shumicës të sistemeve juridike në botë, përfshirë edhe atë shqiptar. Në kodin tonë penal,⁹ në nenin 259 parashikohet se; *“Kërkimi ose marrja, drejtpërdrejt ose tërthorazi, i çdo lloj përfitimi të parregullt ose i një premtimi të tillë, për vete ose për persona të tjerë, ose pranimiti i një oferte a premtimi që vjen nga përfitimi i parregullt, nga personi që ushtron funksione publike, për të kryer ose mos kryer një veprim, që lidhet me detyrën a funksionin e tij, dënohet me burgim nga dy deri në tetë vjet”*. Kodi penal i Kosovës e parashikon korrupsionin në nenin 428 se *“1. Personi zyrtar i cili në mënyrë të drejtpërdrejtë apo të tërthortë, kërkon ose pranon ndonjë dhuratë apo përfitim tjetër për vete apo personin tjetër, ose që pranon ofertën apo premtimin për dhuratë apo përfitim të tillë, në mënyrë që personi zyrtar të veprojë ose të mos veprojë në pajtim me detyrën e tij zyrtare, dënohet me gjobë dhe me burgim prej gjashtë (6) muaj deri në pesë (5) vjet...”*¹⁰ Ky është edhe kuptimi i korrupsionit sipas konventave dhe standardeve ndërkombëtare, siç janë ndër të tjera, konventat penale dhe civile të Këshillit të Evropës për Korrupsionin¹¹ dhe Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit.¹² Pra, korrupsioni ka të bëjë me marrëdhënie shkëmbimi individuale dhe se të dyja palët që përfshihen në të japin ose marrin ryshfet për përfitime private. Megjithatë korrupsioni është një dukuri shumë më e ndërlikuar se sa ajo që nënkuptojnë përkufizimet ligjore. Korrupsioni është një dukuri në të cilën njerëzit, edhe

⁸ Project against corruption in albania (PACA)

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?...>

⁹Kodi penal i Republikës së Shqipërisë, *Miratur me ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995. (i përditësuar)*
Botim i Qendrës së Botimeve Zyrtare. Janar 2016

¹⁰ Kodi Penal i Republikës së Kosovës, Prishtinë, nëntor 2016.

¹¹ Shih. Konventa penale për korrupsionin, bërë në Strasburg më 27.1.1999, Ratifikuar me Ligjin Nr. Nr.8778, datë 26.4.2001 FZ. 24-2001

¹²Shih. Konventa e Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit, miratur në Nju-Jork më 31 tetor 2003. Ratifikuar nga Republika e Shqipërisë me Ligjin Nr. 9492, datë 13.3.2006.

zyrtarët të cilët kërkojnë ryshfete, shpeshherë përfshihen jo vetëm me vullnetin e tyre të lirë, por edhe të detyruar nga pushtete më të larta, si në rastin kur vartësit detyrohen për kuota ryshfetes nga eprorët e tyre.

Korrupsioni është një ndër figurat e veprave penale më të ndërlikuara dhe një nga format e krimit të organizuar. Nga shumë ekspertë njihet me emrin “*krimi i jakave të bardhë*”, pasi subjekt të këtij krimi janë persona me pushtet, punonjës publik apo zyrtarë të shtetit, që vishen me kostume e kravata dhe që janë pjesë e pushtetit. Në dallim nga aktivitetet e tjera kriminale, gjurmët në veprat penale të korrupsionit janë shumë të pakta dhe numri i personave që mund të kenë dijeni është shumë i vogël.

2. Përse rastet e denoncimit të korrupsionit janë të pakta?

Nga këndvështrimi kulturor, veçanërisht kur është mjaft i përhapur, korrupsioni mund të karakterizohet nga norma sjelljeje të cilat e justifikojnë dhe e përforcojnë atë. Për shembull, nivelet e larta të korrupsionit mund të përforcohen nga prania në shoqëri e një kulture në të cilën ekziston dhe mbështetet shkëmbimi i ndërsjellë i favoreve. Në një kulturë të tillë, kjo mënyrë e plotësisht të nevojave dhe interesave vlerësohet më e rëndësishme se sigurimi i tyre përmes rrugëve zyrtare. Korrupsioni konsiderohet si një e keqe, “*më pak e keqe*” se krimet e tjera, pasi nuk ka viktima të identifikueshme dhe të drejtpërdrejta. Megjithëse ekzistojnë *norma juridike penale, që ndëshkojnë shkelje të tilla, përsëri subjektet e korrupsionit nuk marrin ndëshkimin e duhur shoqëror*.¹³ Ndryshe nga krimet kundër personit, apo krime të tjera, krimet e korrupsionit zakonisht nuk kanë viktima që të ankohen.

Padukshmëria e veprimeve të jashtëligjshme ose hapësira e mbyllur e marrëveshjes kriminale midis personave bëhen pengesë për denoncimin dhe dënimin e tyre. Në kushtet, kur mungon “*personi i dëmtuar*” që të kërkoj ndalimin e shkeljes dhe zhdëmtimin e dëmit, i takon strukturave shtetërore të ndërhyjnë dhe të ndërmarrin veprimet e duhura parandaluese dhe goditëse për mbrojtjen e të mirave të përbashkëta. Se në fund të fundit, viktimitë e korrupsionit duhet të konsiderohet shteti. Paratë e marra nga funksionarët publik të korruptuar janë të mira të përgjithshme, i takojnë shtetit. *Ajo çka të habit në hetimin e çështjeve të korrupsionit është merak i përhershëm i aktorëve të implikuar për të minimizuar, madje për të mohuar karakterin e jashtëligjshëm të fakteve që u kundërvihen*.¹⁴

Kjo vepër penale është nga më të vështirat në rrafshin e dokumentimit ligjor, për shkak se veprimtaria e saj shpeshherë ndërthuret apo kamuflohet me veprime ose mosveprime në pamje të parë si të ligjshme si dhe në zbatim të detyrave funksionale që ka personi zyrtar. Korrupsioni është proces i dyanshëm, ai domosdoshmërisht kërkon dy palë, pra një bashkëveprim në krim,

¹³ Pierre Lascoumes “Korrupsioni”, 2002. Marrë në adresën: www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/.

¹⁴ Besnik Muçi. “Metodikat e hetimit të veprave penale të korrupsionit”. Jeta Juridike Nr.1, Mars 2007 fq 45.

edhe pse palët nuk janë gjithnjë të barabarta. Karakteristikë e veprimeve korruptive është se të dy palët përfituese veprojnë me miratim të dyanshëm, të dy palët përfitojnë të mira materiale apo privilegje, të dy palët bëjnë përpjekje për të mbuluar dhe fshehur gjurmët të këtij aktiviteti kriminal. Të gjitha palët të përfshira në këtë veprimtari kriminale, si dhënësi i ryshfetit ashtu dhe marrësi i ryshfetit, janë të kënaqur zakonisht me rezultatin dhe i dinë pasojat negative të mundshme në rast të zbulimit të tyre. Korrupsioni është ndoshta krimi më pak i raportuar, që ekziston. Një akt korruptiv, përgjithësisht ndodh në një sekret të madh. Ndërkaq viktimat e korrupsionit, të cilët janë zakonisht shoqëria, publiku i gjerë, nuk janë në dijeni për aktet specifike të korrupsionit, ose e injorojnë një korrupsion të tillë, duke u bërë indiferent për të. Në këto kushte sjelljet korruptive janë shumë vështira për tu dokumentuar.

3. Pasoja dhe parandalimi i korrupsionit

Një faktor i rëndësishëm i strategjive parandaluese ndaj korrupsionit është këndvështrimi, gjithnjë e më i qëndrueshëm, prej qytetarëve si përdorues të shërbimeve publike. Kjo kërkon që qytetarëve t'u sigurohet mundësia të njohin, jo vetëm të drejtat dhe përgjegjësitë e tyre, por edhe pasojat që sjell korrupsioni për shoqërinë dhe për ata si individë. Edukimin kundër korrupsionit dhe për pasojat që sjellë për shoqërinë, mund të luajë një rol vendimtar edhe në përpjekjet për të ulur shpeshtësinë e përhapjes së kësaj dukurie tejet dëmtoese për shoqërinë shqiptare.

3.1 Po cilat janë disa nga pasojat e korrupsionit?

Korrupsioni ka shumë kosto, sa më i përhapur të jetë në një vendi aq më i vogël është zhvillimi ekonomik i tij. Efektet negative të korrupsionit shtrihen në të gjitha fushat si atë ekonomike, ashtu dhe sociale dhe politike. Më poshtë po rendisim disa pasoja në fushën ekonomike:

- Korrupsioni dëmton shumë komunitetin e biznesit, pasi disa nga fondet e tij do të ndahen për korrupsionin, duke ulur investimet dhe prodhimin kombëtar bruto;
- Dëmton konkurrencën e lirë dhe veçanërisht kompanive të vogla, duke ulur në këtë mënyrë cilësinë e mallrave dhe të shërbimeve;
- Rrit informalitetin dhe ul të ardhurat shtetërore;
- Humbet besimi për institucionet shtetërore, duke bërë që investitorët, në veçanti të huajt, të mos investojnë në ekonomi.

3.2 Rëndësia e opinionit publik në parandalimin e korrupsionit

Pa mohuar rolin e organeve të drejtësisë dhe institucioneve të tjera ligj zbatuese për parandalimin e korrupsionit, një rol të rëndësishëm në parandalimin e tij luan publiku dhe pjesëmarrja e tij për denoncimin e rasteve korruptive. Qëndrimet publike mund të errësojnë përcaktimet ligjore të korrupsionit, prandaj është vendimtare që publiku të informohet dhe ti bëhet e qartë për dëmin që mund të shkaktoj korrupsioni. Kjo do të ndërgjegjësojë ato për të luftuar me konsekuencë e

besim për ti realizuar të drejtat e tyre, pa u “dorëzuar” përpara zyrtarëve të korruptuar. *Një popull që nuk i njeh të drejtat e tij dhe është i nënshtruar para abuzimeve administrative, ofron një terren ideal për korrupsion.*¹⁵ Ndërgjegjësimi i publikut, informimi i tij dhe presioni për zbatimin e ligjit, ngushton hapësirat për korrupsion. *Ashtu sikundër ndërtojmë një shoqëri civile, vigjilente dhe të gjithëpushtetshme, ne duhet të luftojmë edhe korrupsionin duke edukuar fëmijët tanë kundër abuzimit të pushtetit, ne duhet të luftojmë korrupsionin duke u bërë kampione të virtyteve qytetare.*¹⁶

Vetëdija qytetare duhet të ngrihet në nivelin evropian. Shfaqja e praktikave korruptive në të gjitha aspektet e jetës shoqërore dhe veprimtarisë shtetërore, bën që qytetarët ta konsiderojnë atë si fenomen normal. Ai konsiderohet thjesht si një mjet që mundëson zgjidhjen e shpejtë të problemeve të tyre, duke mos e perceptuar faktin se janë përfshirë edhe vetë në një akt korruptiv. Korrupsioni perceptohet nga qytetarët si një fenomen jetik, i pranishëm në të gjitha aspektet e veprimtarisë së tyre të përditshme, ku shpeshherë ata vetë bëhen gjenerues dhe nxitës të tij. Nëse ky fenomen shoqërohet edhe nga problemet e burokracisë, paaftësisë profesionale dhe neglizhencës shtetërore, ai përbën shkakun kryesor për humbjen e besimit të qytetarëve ndaj autoritetit shtetëror. Popujt e ndryshëm kanë botëkuptime të ndryshme lidhur me dukurinë e korrupsionit. Tek të gjithë duhet të krijohet një bindje e përgjithshme se duke luftuar korrupsionin, ne luftojmë për mbrojtjen e rendit ligjor, të demokracisë ekonomike, të drejtave të secilit, për rritjen e besimit të përgjithshëm tek institucionet publike dhe vlerave morale të shoqërisë.

3.3 Roli i institucioneve për rritjen e denoncimeve të rasteve korruptive

Luftën kundër korrupsionit mund ta fitojmë nëse i denoncojmë të gjitha rastet dhe nëse në këtë luftë angazhohen të gjithë aktorët e interesuar. *Është thelbësor ndërtimi i një sistemi të fortë gjyqësor me një nivel të lartë integriteti ku palët të kenë besim se konfliktet e tyre penale do të zgjidhen në mënyrë të drejtë dhe transparente bazuar në fakte dhe prova të besueshme dhe sidomos në dëshmitë e dëshmitarëve.*¹⁷ Në Shqipëri ashtu si edhe në shumë vende të tjera, dalja si dëshmitar është detyrim ligjor.¹⁸ Sidoqoftë nuk është e arsyeshme të detyrosh dikë të paraqitet si dëshmitar, nëse kjo gjë do të rrezikonte jetën dhe sigurinë e tij. Prandaj detyrimi për t'u paraqitur si dëshmitar duhet të balancohet nga ana tjetër me të drejtën e jetës të dëshmitarit dhe

¹⁵ Dr.Jorgo Dhrami “Mendime juridike”.

¹⁶ Oscar Arias Sanchez, President i Kosta-Rikës, Laureat për çmimin Nobel për Paqe, 1987 Cituar nga Jeremy Pope. Përballja e korrupsionit, elementët e një sistemi kombëtar integriteti. Tiranë 2002.

¹⁷ Punim “Mbi paprekshmërinë e Dëshmitarëve dhe çështje të tjera lidhur me të”. Shkurt 2006. OSCE.

¹⁸ Kodi i Procedurës Penale (KPP) neni 157, Neni 157 “Detyrimet e dëshmitarit. 1. Dëshmitari është i detyruar të paraqitet në gjykatë, t’u përmbahet urdhrave të saj dhe t’u përgjigjet me vërtetësi pyetjeve që i bëhen. 2. Dëshmitari nuk mund të detyrohet të dëshmojë për fakte, nga të cilat mund të lindte përgjegjësia penale për të. Si dhe neni 297 dhe 312; *shih gjithashtu* Kodi Penal neni 310 “Mosparaqitja e dëshmitarit, , pa shkaqe të arsyeshme..., përbën kundërvajtje penale dhe dënohet me gjobë ose me burgim gjër në gjashtë muaj.

të familjes siç përcaktohet në nenet 2 dhe 8 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe me të drejtën e përgjithshme për sigurinë e personit dhe të pronës. Në çështjen Doorson kundër Holandës, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut u shpreh: *“Është e vërtetë që Neni 6 nuk kërkon shprehimisht që të merren parasysh interesat e dëshmitarëve në përgjithësi dhe në veçanti interesat e viktimave që thirren për të dëshmuar. Gjithsesi mund të vihet në rrezik jeta, liria apo siguria e personit si dhe interesat që rrjedhin përgjithësisht nga Neni 8 i Konventës. Të tilla interesa të dëshmitarëve dhe viktimave në parim mbrohen nga dispozita të tjera të shkruara të Konventës, të cilat nënkuptojnë që Shtetet Kontraktuese duhet t'i organizojnë procedimet e tyre penale në mënyrë të tillë që këto interesa të mos vihen në rrezik pa arsye të justifikueshme. Në këtë kontekst, parimet e procesit të rregullt gjyqësor kërkojnë që aty ku është e përshtatshme, interesat e mbrojtjes të balancohen me ato të dëshmitarëve apo viktimave të thirrur për të dëshmuar”*.¹⁹

Miratimi i ligjit *“Për bashkëpunimin e publikut në luftën kundër korrupsionit”*²⁰ është një nismë për të nxitur pjesëmarrjen e publikut në denoncimin e praktikave korruptive të organeve të administratës publike. Ky ligj ka karakter administrativ dhe jo proceduralo-penal për shkak se denoncimi shqyrtohet nga organet administrative në kuadrin e procedimit administrativ. Në bazë të nenit 12 të këtij ligji, pas përfundimit të hetimit administrativ, autoriteti përgjegjës mund të vendos ndaj personit që është bërë denoncimi ndër të tjera edhe përgatitjen e kallëzimit penal kur konstatohet se ndodhemi përpara kryerjes së një vepre penale. Denoncuesit janë njerëzit që informojnë publikun ose autoritetet kompetente që luftojnë korrupsionin, të cilat ato i kanë zbuluar ose janë dëshmitarë. Këta njerëz shpeshherë kanë nevojë për mbrojtje nga funksionarët e korruptuar, të cilët janë të kallëzuar në organet e ndjekjes penale për veprimet e tyre korruptive. Në ligj²¹ parashikohet dhe shpërblimi për denoncuesin e praktikave korruptive, si dhe ruajtja e anonimatit kur kërkohet nga personi që denoncon rastin korruptiv.

Referuar raportit vjetor mbi gjendjen e kriminalitetit për vitin 2017²² të Prokurorisë Përgjithshme, rezulton se ka rritje si të numrit të procedimeve të regjistruara për veprat penale të korrupsionit, të procedimeve të dërguara në gjykatë në krahasim me vitin 2016, por edhe të numrit të të pandehurve të dënuar nga gjykata. Referuar të dhënave sociale dhe kulturore të të pandehurve për veprat penale të korrupsionit, si gjinia, mosha, arsimi, gjendja shoqërore e gjendja gjyqësore, paraqiten në këtë mënyrë: Të gjithë të pandehurit janë të rritur (mbi 18 vjeç) ku, 7 % janë femra dhe 93 % meshkuj. Në lidhje me arsimin e të pandehurve rezulton se 25,7 % e të pandehurve janë me arsim deri 9 vjeçar, 45 % janë me arsim të mesëm dhe 29,3 % e të pandehurve me arsim të lartë. Për sa i përket gjendjes shoqërore nga të dhënat statistikore vihet

¹⁹ Doorson kundër Hollandës, 26 mars 1996, paragrafi 70.

²⁰ Ligji Nr.9508, datë 03.04.2006 “Për bashkëpunimin e publikut në luftën kundër korrupsionit”.

²¹ Po aty, Neni 14, 15 e 16.

²² Shih, Prokuroria e Përgjithshme, Raporti Vjetor mbi Gjendjen e Kriminalitetit, viti 2017. Adresa:

www.pp.gov.al/web/raporti_vjetor_2017_1350.pdf

re se të punësuar në sektorin shtetëror janë regjistruar 25 % e të pandehurve, në sektorin privat rezultojnë të punësuar 35 % e të pandehurve dhe 40 % prej tyre rezultojnë të papunë. Rezulton se 71,6 % e të pandehurve kanë vendbanimin në qytet ndërsa 28,4 % prej tyre në fshat. Në lidhje me gjendjen gjyqësore të të pandehurve, theksojmë se pjesa më e madhe e të pandehurve, 97,7 %, janë të padënuar më parë.

3.4 Roli i medias dhe institucioneve të edukimit për parandalimin e korrupsionit

Shumë raste të praktikave korruptive në nivele të ndryshme do të mbeteshin të panjohura nëse nuk do të ishin bërë publike nga media. Megjithatë, duhet theksuar se informacioni i marrë nga mediet nuk mund të shërbejë si provë në një proces gjyqësor, por është i rëndësishëm për fillimin e procedimeve dhe sigurimin e provave në përputhje me kërkesat e ligjit. Rrugë më të ndërlikuara të përballjes me korrupsionin janë ato që synojnë parandalimin e tij. Ato lidhen me ndërtimin dhe forcimin e institucioneve, të sistemeve dhe procedurave të tilla që, nga njëra anë, të pakësojnë sa të jetë e mundur faktorët dhe stimujt që i shtyjnë njerëzit, që punojnë në to, të përfshihen në korrupsion dhe, nga ana tjetër, të rrisin sa më shumë stimujt që i shtyjnë njerëzit të largohen prej tij.

Shkolla mund të luajë një rol themelor në kuadër të politikave parandaluese kundër korrupsionit. Nga ajo kërkohet të ndihmojë brezat e rinj, nxënësit dhe studentët, për t'u bërë të aftë të përballojnë, me vullnet dhe sukses, trysnitë që i shtyjnë ata në pranimin e akteve korruptive. Njohja me të drejtat dhe interesat e tyre, i pajis nxënësit dhe studentët me aftësinë për të përballuar trysninë e dhënies dhe marrjes së ryshfeteve, edhe nëse kjo gjë, në pamje të parë duket në interes të tyre. Mendimi se qytetarët i kanë njohuri për korrupsionin dhe rrezikun që përbën ai për shoqërinë, i frenon zyrtarët të kërkojnë ryshfete.

Një faktor i rëndësishëm i strategjive parandaluese është ndërgjegjësimi dhe kundërshtimi, gjithnjë e më i qëndrueshëm, ndaj korrupsionit prej qytetarëve si përdorues të shërbimeve publike. Kjo kërkon që qytetarëve t'u sigurohet mundësia të njohin, jo vetëm të drejtat dhe përgjegjësitë e tyre, por edhe pasojat që sjell korrupsioni për shoqërinë dhe për ta si individë.

4. Si përfundim, a mund të parandalohet korrupsioni?

Rrugë më të ndërlikuara të përballjes me korrupsionin janë ato që synojnë parandalimin e tij. Ato lidhen me ndërtimin dhe forcimin e institucioneve, të sistemeve dhe procedurave të tilla që të jenë të afta, nga njëra anë, të pakësojnë sa të jetë e mundur faktorët dhe stimujt që i shtyjnë njerëzit, të përfshihen në korrupsion dhe, nga ana tjetër, të rrisin sa më shumë stimujt që i shtyjnë njerëzit të largohen prej tij. Ndërtimi i institucioneve, për të cilat njerëzit që punojnë të ndihen krenarë dhe në të cilat marrja me korrupsion të vlerësohet si diçka e huaj për konceptin e zyrtarit.

Meqë synimi kryesor i edukimit kundër korrupsionit është formimi i ndërgjegjes qytetare, hapësira dhe mjedisi më i mundshëm i zhvillimit të këtij edukimi janë institucionet arsimore. Mendoj, se kurrikulat e programeve të studimit dhe syllabuset, programet e lëndëve shoqërore të pasurohen me konceptet dhe njohuritë e domosdoshme për edukimin kundër korrupsionit, në të gjitha aspektet e tij. Njohja e legjislacionit shqiptar dhe akteve juridike ndërkombëtare për çështjet që kanë të bëjnë me korrupsionin, analiza juridike penale të elementëve të tij, llojet e format më të përhapura në fusha të ndryshme të veprimtarisë shoqërore përbën një pjesë të rëndësishme të luftës kundër korrupsionit. Për këtë kërkohet që shkollat dhe IAL të jenë vazhdimisht të përditësuar me informacione të rasteve të goditjes së korrupsionit nga drejtësia, për format dhe mënyrat praktike të realizimit të tij.

Bibliografia

- Kodi penal i Republikës së Shqipërisë, *Miraturar me ligjin nr. 7895, datë 27.1.1995. (i përditësuar) Botim i Qendrës së Botimeve Zyrtare*. Janar 2016
- Kodi i Procedurës Penale(KPP), Tiranë 2017.
- Konventa penale për korrupsionin, bërë në Strasburg më 27.1.1999, Ratifikuar me Ligjin Nr. Nr.8778, datë 26.4.2001 FZ. 24-2001
- Konventa e Kombeve të Bashkuara Kundër Korrupsionit, miraturar në Nju-Jork më 31 tetor 2003. Ratifikuar nga Republika e Shqipërisë me Ligjin Nr. 9492, datë 13.3.2006.
- Besnik Muçi. “Metodikat e hetimit të veprave penale të korrupsionit”. Revista shkencore, Jeta Juridike Nr.1, Mars 2007.
- Dr.Jorgo Dhrami, revista shkencore “Mendime juridike”.
- Project against corruption in albania (PACA) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?...>
- Kodi Penal i Republikës së Kosovës, Prishtinë, nëntor 2016.
- Pierre Lascoumes “Korrupsioni”, ” 2002. Marrë në adresën: www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/.
- Oscar Arias Sanchez, President i Kosta-Rikës, Laureat për çmimin Nobel për Paqe,1987 Cituar nga Jeremy Pope. Përballja e korrupsionit,elementët e një sistemi kombëtar integriteti. Tiranë 2002.
- Punim “Mbi paprekshmërinë e Dëshmitarëve dhe çështje të tjera lidhur me të”. Shkurt 2006. OSCE.
- Doorson kundër Hollandës, 26 mars 1996, paragrafi 70.
- Ligji Nr. 9508,datë 03.04.2006 “Për bashkëpunimin e publikut në luftën kundër korrupsionit”.
- Raporti Vjetor mbi Gjendjen e Kriminalitetit, viti 2017. Prokuroria e Përgjithshme.

TEKNOLOGJIA DIGJITALE NË PROCESIN E TË NXËNIT DHE PEDAGOGJIA INTELIGJENTE

*Prof. Asc. Dr. Pëllumb KARAMETA
Kolegji Universitar "Wisdom"*

Abstrakt

Studimi paraqet një përmbledhje të kërkimeve, të propozimeve dhe të eksperiencave në vende të ndryshme, që u kushtohen sfidave me të cilat përballen sistemet arsimore nga integrimi i teknologjive digjitale. Si mund ta zhvillojmë më mirë procesin mësimor në mjedisin e ndihmuar nga teknologjia? Si mund të ndihmojmë nxënësit të nxënë? Çfarë kompetenca duhet të zhvillojnë mësuesit dhe nxënësit? Çfarë teknologjish duhen apo nuk duhen përdorur? A rrezikon përdorimi i teknologjive digjitale zhvillimin kognitiv të nxënësve, nëse pedagogjia tradicionale nuk përshtatet? Nëse po, çfarë duhet të ndryshohet? Për të mbështetur ndryshimin, sot pranohet që pedagogjia duhet të ndryshojë për t'u bërë pedagogji inteligjente (pedagogjia e zgjuar). Kjo pedagogji mund të ndihmojë edukatorët të gjejnë përgjigje se si të mbështetin të nxënësit në procesin e transformimit të arsimit; si të integrohen teknologjitë në procesin mësimor, në mënyrë që të mbështetet zhvillimi i gjithanshëm i nxënësve (metakognicioni, ndërtimi i njohurive, zhvillimi i kompetencave *digjitale etj.*). Të gjitha këto identifikojnë nevojën për një drejtim të ri të pedagogjisë.

TERMA KYÇE: *Pedagogjia inteligjente, teknologjia, mjedisi i ndihmuar nga teknologjia, kompetenca digjitale.*

Abstract

Studies present a summary of research, proposals and experiences in different countries, devoted to the challenges faced by education systems by integrating digital technologies. How can we better develop the learning process in the technology-assisted environment? How can we help learners learn? What competencies should teachers and students develop? What technologies do or should not be used? Does the use of digital technologies endorse the cognitive development of students, if traditional pedagogy does not fit? If so, what should be changed? To support change, today it is acknowledged that pedagogy needs to change to become smart pedagogy. This pedagogy can help educators find answers on how to support learning in the process of education transformation; how to integrate technologies into the learning process in order to support the comprehensive development of students (metacognition, knowledge building, digital competence development, etc.). All of these identify the need for a new direction of pedagogy.

KEY TERMS: *Smart pedagogy, technology, technology-assisted environment, digital competence.*

1. Argumenti. Në sistemin tonë arsimor, teknologjia digjitale (në vijim, TD) filloi të përdoret dy dekadat e fundit. Trajektorja e procesit, formalisht, mund të krahasohet me trajektoret e zhvillimit në vendet e tjera. Në këtë kontekst, ka zhvillim dhe po përballen sfida.

1) *Zhvillimi i parë lidhen me përpjekje për të dizenuar programe kompjuterike për menaxhimin e arsimit.* Në vitet 1998-1999, Ministria e Arsimit, në bashkëpunim me Fondacionin “Soros”, mbështetën zbatimin e programit “*School mapping data base*”, për të identifikuar në mënyrë elektronike rrjetin e shkollave dhe orientuar politikën për rajonizimi / rigrupimi e shkollave në vend. Edhe pse nuk u sigurua produkt i synuar, mund të themi se programi përbën rastin e parë të përdorimit të teknologjisë digjitale për administrimin e arsimit. Në këtë linjë, ndër vite, ndërmerren nisma për hartimin e standardeve të teknologjive në arsim, për ndërtimin e laboratorëve të informatikës, për bibliotekat digjitale, për infrastrukturën e TIK-ut në shkolla, për trajnimin e mësuesve të teknologjisë, për shortin digjital të administrimit të provimeve etj. I tillë është, p.sh., projekti “Sokrates” që pritet të mundësojë funksionalitete për kërkim, menaxhimin, planifikimin e vlerësimin e sistemit, në të gjitha nivelet e tij.

2) *Zhvillimi i dytë identifikohet me nismat për të pajisur shkollat me pajisje digjitale si kompjuter, laptop, video-projektor, tabela inteligjente (smartboard), tablete, si dhe për të lidhur mjediset shkollore me Internetin.* Sot kemi rreth 1500 laboratorë kompjuterësh. Rrjeti i internetit është instaluar në shkolla dhe rreth 1100syresh kanë lidhje të dedikuara në mjediset e laboratorëve kompjuterike me shërbim të ofruar në parametrat 2-10Mb/sec. Ndërkohë, afro 800 shkolla furnizohen nga PAP me një shpejtësi 8Mb/sec. Këtu përfshihet, p.sh., projekti për digjitalizimin e nxënies me **tableta**. Një lloj kompjuteri vetjak i lëvizshëm ky, me madhësinë e librit të zakonshëm (diagonalja e tij rritet, duke filluar nga 18 cm.), që funksionon përmes prekjes së ekranit, në mjedise ku mundësohet komunikimi wireless (pa përcjellës elektrik). Në kontekstin pedagogjik, tableta është pajisje që u mundëson nxënësve:

- shndërrimin e *dijeve* të kodifikuara në programet dhe tekstet në *njohuri të reja vetjake*, përmes kërkimit në situata që ua kuptojnë domethëniet;
- zhvillimin e *mënyrave* me të cilat krijohen dhe komunikohen kuptimet në botën e sotme (imazhet, fjalët e shkruara ose pamjet vizuale, grafikët, tingujt, informacionin digjital ose mediatik);
- *lidhjet* dhe *ndërveprimet* mes sistemeve të ndryshme të dijes dhe mënyrave të paraqitjes së njohurive që ndërtohen prej tyre;
- *dallimet* në procesin mësimor, duke mënjeluar qasjet që i përgatitin të gjithë “me një kut”;
- zhvillimin e *proceseve mendore*, bazë për trajtimin e situatave jetësore, jo thjesht *produktet* (sistemet e ngurta të dijeve lëndore).

Përdorimi i tabletës mundëson gradualisht dizenjimin e **teksteve digjitale** në shkolla, si mjete me të cilat nxënësit mund të mësojnë përmbajtjet e përshtatura për aftësitë dhe interesat e tyre. Tekstet digjitale "jetojnë dhe ndryshojnë" sistematikisht dhe u lejojnë nxënësve të krijojnë njohuri për vete dhe komunitetin.

3) *Zhvillimi i tretë shprehet përmes përpjekjeve për familjarizimin e personelit pedagogjik me teknologjitë digjitale.* Fillimisht, në fokus kanë qenë mësuesit që zhvillojnë lëndët e TIK-ut të cilët, përveç teksteve të digjitalizuara, kanë dhe një platformë online në shqip, të dedikuara për ta. Ndërsa aftësimi i mësuesve të tjerë, për përdorimin efikas të pajisjeve teknologjike në procesin mësimor, me gjithë përpjekjet vetjake apo institucionale, mbetet sfida që duhet tejkaluar.

4) *Integrimi i teknologjisë digjitale drejtpërdrejt në procesin e nxënies.* Në terma të përgjithshme, ky zhvillim përfshin dy aspekte themelore. I pari ka të bëjë me ndryshimet që mundësoi reforma kurrikulare. Tani e në vijim, elementet e teknologjisë, në funksion të ndërtimit të kompetencës digjitale, janë përfshirë në kurrikulin e arsimit parauniversitar.

2. Konteksti historik. Dalja e ekraneve kompjuterike për të ndihmuar ndërveprimin 'njeri-makinë', ndikoi dhe ndihmoi projektimin e një mjedisi të ri të nxëni dhe shndërroi marrëdhëniet 'nxënës-makinë'. Kompjuteri, fillimisht, u identifikua më shumë si një hapësirë jashtë shkollore, se sa një mjet. Nxënësve u kërkohet 'të shkonin te kompjuteri', në vend që të shkonin në bibliotekë apo në dhomën e studimit. Gjithçka filloi të ndryshojë, kur kompjuteri nisi të 'veprojë' dhe 'ndërveprojë' me nxënësin. U prekën rolet e nxënësit dhe mësuesit dhe filloi të evoluoi kuptimin rreth nxënies. Popullariteti që fituan modelet e mësimi të gjuhës së huaj me ndihmën e kompjuterit, hap pas hapi, përmirësoi mjedisin digjital në shkolla.

Që në fillimet e shekullit, rritja e numrit të shkollave të lidhura me Internetin, zgjeroi vetë kuptimin e mjediseve të nxënies, duke përfshirë 'kompjuterin' apo 'ekranin' si pajisje të klasës mësimore. "Në shumë vende, shkollat ndërtuan laboratorët e informatikës si simbole të pedagogjisë së shekullit 21, me mësuesin si lehtësues, drejtues strategjik, trajnues, më shumë se sa eksperti i lëndës mësimore" (Ellerani & Gentileb, 2013). Megjithatë, "këto shkolla i përfshinë pajisjet digjitale si mjete plotësuese dhe u përpoqën t'i integronin ato, por **pa ndryshuar sistemin arsimor të bazuar në mësimdhënien e planifikuar dhe të strukturuar.** Çka, zakonisht, e bënin me çdo risi arsimore që mendonin se cenonte rutinën në shkollat e tyre" (Florio, 1975).

Futja e Internetit u shoqërua me idenë e hapjes së një 'dritareje për të parë jashtë'. Përdorimi i tij filloi të decentralizojë dhe zgjerojë mësimdhënien, si dhe të transferojë kompetencën, nëpërmjet mjediseve eksperimentale mësimore. Gjatë orës së mësimi, Interneti i çoi nxënësit të vizitonin muze, monumente, kopshte zoologjike, biblioteka etj. Gjatë 15 viteve të fundit, shumë shkolla u pasuruan me mjedise dixhitale dhe përvoja e tyre tregoi që nxënësit i menaxhonin shpejt e me cilësi përmbajtje lëndore dhe të dhënat, kur mësuesit e tyre kishin kompetencën e duhur digjitale.

Me gjithë përparimin e shpejtë teknologjik dhe trysinë e fortë mbi shkollat për t'u pajisur me mjete digjitale, qëndrimi i personelit pedagogjik ndaj TD mund të karakterizohet ose si 'frikësim', ose si 'magjepsje'. Ka njerëz që besojnë se TD në arsim krijon kaos, pasi nxënësit nuk angazhohen plotësisht dhe nuk marrin përgjegjësi për ndërtimin e njohurive, sepse angazhohen me pajisje digjitale që mundësojnë arritjen e shpejtë informacionit. TD fajësohet për një numër të madh problemesh me të cilët po përballemi ose do të përballemi në të ardhmen e afërt: TD do të marrë përsipër të gjitha punët; ajo do të zvogëlojë aftësinë dhe dëshirën për të nxënë; përdorimi i saj zvogëlon hapësirën e vëmendjes e kështu me radhë.

Nga ana tjetër, ekziston efekti i 'magjepsjes', ku TD supozohet të jetë mjeti që do të zgjidhë të gjitha problemet e mundshme; do ta bëjë procesin e të nxënësve interesant; nxënësit do të jenë më të motivuar; ata do të zgjerojnë me shpejtësi njohuritë, do të mbështetin zhvillimin e qëndrueshëm dhe mirëqenien e shoqërisë. Si në përralla, ku fundi gjithmonë është i lumtur. E njëjta, besohet dhe për progresin teknologjik.

3. Pedagogjia 'inteligjente'. Vetë TD nuk mund të zhvillojë risi dhe të marrë vendime, nëse nuk zhvillohet nga njerëzit (të paktën, për momentin);ajo nuk ofron vetvetiu ndërtimin e njohurive, por mund të jetë mjet për t'i ndihmuar nxënësit, nëse përdoren në mënyrën e duhur. *"Është pedagogjia ajo që mund ta riorientojë fokusin, nga përdorimi i TD si ndihmës të procesit të nxënies, drejt krijimit të zgjidhjeve të reja"* (Kinshuk, Chen, Cheng & Chew 2016). Sot, ka studime e përvoja mbi aspektet pedagogjike të përdorimit të TD në arsim. Reagimet, padyshim, shprehin interesin e fortë të mësuesve dhe të studiuesve. Çka duket të jetë temë thelbësore e hulumtimit, në 5-10 vitet e ardhshme. Studiuesit dhe pedagogët shqiptarë mund të gjejnë këtu një drejtim të ri kërkimi – **pedagogjinë 'inteligjente'** ('smart' pedagogy). Fokusi i kërkimeve mund të përfshijë *transformimet e shkencës pedagogjike, rolin e edukatorit, metodat e zbatueshme mësimore, rezultatet e të nxënësve, si dhe vlerësimin e arritjeve të fituara nga përdorimi i TD*. Për ta bërë arsimin 'inteligjent' të kuptueshëm për audiencën e mësuesve, administratorëve, pedagogëve dhe studiuesve.

Përparimi i TD shndërron mjediset mësimore. Por ky proces ndodh më shpejt se sa studimet të ofrojnë zgjidhje si duhet punuar në këto mjedise. Është kjo arsyeja që sjell në fokusin e kërkimit rolin e pedagogjisë në kushtet e ndryshimit të këtij mjedisi. Rol që bëhet, gjithnjë e më i rëndësishëm, për të gjetur mënyrat me të cilat do të jetësohet TD në arsim. Sa i takon pedagogjisë 'inteligjente', studiuesit pranojnë se ajo duhet zhvilluar sipas logjikës së Teorisë së Bazuar (Grounded Theory), ku është përcaktuar drejtimi, por mungojnë metodat dhe mjetet e duhura, pasi përparimi teknologjik është proces i vazhduar. Studiuesit konsiderojnë se **pedagogjia 'inteligjente' duhet të integrojë tre komponentë bazalë:**

- zhvillimin njerëzor,
- logjikën e nxënies,
- përparimin teknologjik,

me karakteristikat e secilit komponent.

Pse vlen kjo pedagogji? Me përparimin teknologjik, TD dhe zgjidhjet alternative, gjithnjë e më shumë, po futen në mjedisin mësimor. Mund të mendohet se potencialet e saj, që e lejojnë nxënësin të mësojë me ritmin e tij dhe të përzgjedhë atë që i nevojitet, në çdo moment që i nevojitet, e zvogëlojnë rolin e pedagogjisë. Në realitet, **e kundërta është e vërtetë**. “Roli i pedagogjisë bëhet më i rëndësishëm, sepse ekziston nevoja urgjente për të gjetur mënyra për të nxënë në mjedisin e transformuar mësimor. Për të mbështetur këto ndryshime **vetë pedagogjia** duhet të ndryshojë, për t’u bërë pedagogji ‘inteligjente’, që të qartësojë:

1. Rregullat për zhvillimin e proceseve njohëse, kushtet për zhvillimin ndijor dhe socio-emocional të subjekteve.
2. Logjikën e procesit mësimor që përfshin qëllimet dhe rregullat e procesit, të nevojshme për të arritur qëllimet.
3. Përparimin teknologjik që, nënkupton nevojën për ndryshime në kompetencat e mësuesve” (l. Daniela, 2019).

Pedagogjia ‘inteligjente’ mund të ndihmojë gjetjen e përgjigjeve për pyetjet:

- Si të ndihmohet nxënia në procesin e transformimit të arsimit?
- Si të integrohet në mësim TD për zhvillimin e personalitetit?
- Si të mbështet ndërtimi nga subjektet i njohurive dhe kompetencave, në veçanti, ajo digjitale?

Kompetencë kjo që integron gradualisht kërkimin e informacionit në mjedisin digjital dhe përdorimin i tij në rrjetet sociale; kërkimin e informacionit të synuar, klasifikimin, plotësimi i tij me komente dhe përdorimin e blogut; përgatitjen dhe mirëmbajtjen e një faqeje digjitale; fitimin e aftësisë për të kuptuar si funksionojnë mjete të caktuara digjitale; krijimin e rrjeteve të ndërsjella, bashkëpunimin me mjete të tjera digjitale si dhe testimin e tyre; programimin, krijimin e produkteve të reja, testimin e tyre, ndërveprimin me produkte të tjera digjitale etj. E gjitha kjo identifikon nevojën për drejtimin e ri të pedagogjisë, për të siguruar përdorimin me mençuri të TD.

Ndërkaq, nëse pedagogjia inteligjente pretendon "të përmirësojë të nxënit", por hesht për **ÇKA** dhe **SI** duhet të nxënë subjektet, atëherë, rasti ka gjasa të dështojë. Përpjekjet për ta institucionalizuar atë përmes shkollave dhe / ose programeve pas shkollës etj., mund të shuajnë aftësinë krijuese, novatorizmin dhe frymën sipërmarrëse, shenjë dalluese këto të “revolucionarit”. Dhe ne mund të presim që ideja e kësaj pedagogjie t’u bashkohet ideve të tjera “shkatërruese” (p.sh., 4K-të; të nxënit përmes internetit; BYOD; mjediset mësimore novatore etj.) që pretenduan të “shthurin tradicionalen”, por që humbën, u margjinalizuan ose u asimiluan.

Arsimi ngjan me qenien e gjallë e cila ndryshon vazhdimisht, ndaj sistemet arsimore zgjerojnë këndshikimin e tyre, për ta kuptuar dhe shprehur këtë tipar. Pedagogjia inteligjente do ta shprehë më mirë veten kur, personat që i japin jetë, ushtojnë **bashkë** talentet dhe potencialet e tyre. Aftësia e spikatur e çdo njerit në këtë kontekst është diçka e mrekullueshme, pa dyshim. Ne na kërkohet t'i përgatitim fëmijët të jetojnë në një botë të ndërlidhjeve tejet të përziera. Atëherë, t'i ndihmojmë ata të zhvillojnë inteligjencën emocionale, mendimin krijues dhe kritik dhe aftësi të tjera për të punuar bashkërisht. Pedagogjia inteligjente, që pasuron mjediset e nxënies, është mjet për këtë.

LITERATURA

Ellerani, P., & Gentile, M. (2013). *The role of teachers as facilitators to develop empowering leadership and school communities, supported by the method of cooperative learning*". Procedia – Social and Behavioral Sciences, 93, 12–17. Elsevier Science Direct. [<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813032473>]

Florio, D. H. (1975). *Teachers and innovation: An urban emphasis*. In G. Zaltman & B. Sternthal (Eds.), *SV – Broadening the concept of consumer behavior*. Cincinnati, OH: Association for Consumer.

Kinshuk, Chen, Cheng & Chew (2016). *Journal of Educational Technology & Society* Vol. 19, No. 3 (July 2016), pp. 1-4

Danila, L. (2019). *“Smart Pedagogy for Technology Enhanced Learning”*. Springer Nature Switzerland AG 2019.

PSYCHO-SOCIAL FACTORS OF MOTIVATION AND BEHAVIORAL ATTITUDES TOWARDS ENGLISH LANGUAGE LEARNING

Dr. Valbona Softa

University College “Wisdom”

Faculty of Social Science and Economy

E-mail: valbona.softa@wisdom.edu.al

valbonasofta@gmail.com

Abstract

This study aims to present the psycho-social motivation and behavioral attitudes towards English language learning and the intensity of these factors in the psycho-linguistic context. In order to discover these factors, literature review was conducted in the first phase to identify empirical studies, and a standardized measuring instrument for the Attitude Motivation Test Battery for English Language learning (Gardner R.C., 2005) was conducted. The subjects included in this study were obtained from the population of Albanian universities by selecting a sample of 130 subjects, (N = 130). Quantitative data analyzes were performed by the statistical package SPSS 18 (Social Packet for the Social Sciences), through the descriptive and frequencies techniques. The results showed that 63% of the sample report moderate values for motivation and 77.6% of the sample revealed positive behavioral attitudes (4-6), meaning that students are moderately motivated to learn English and have positive behavior toward this process.

Key words: Psycho-social factors, psycho-linguistic context, attitudes, motivation

FAKTORËT PSIKO-SOCIALË TË MOTIVIMIT DHE SJELLJES NDAJ MËSIMIT TË GJUHËS ANGLEZE

Dr. Valbona Softa

Kolegji Universitar “Wisdom”,
Fakulteti i Shkencave Ekonomike dhe Shoqërore

E-mail: valbona.softa@wisdom.edu.al

valbonasofta@gmail.com

Abstrakt

Ky studim ka si qëllim të paraqesë faktorët psiko socialë të motivimit dhe sjelljes ndaj mësimit të gjuhës angleze dhe të masë intensitetin e këtyre faktorëve në kontekstin psiko-linguistik. Për të zbuluar këta faktorë u shqyrtua literatura e posaçme në këtë fushë dhe u mor për aplikim instrumenti matës i standartizuar i Testit të Motivimit dhe Sjelljeve në gjuhën angleze, (Attitude Motivation Test Battery, Gardner R.C., 2005). Subjektet e përfshira në studim u morën nga popullata e universiteteve shqiptare duke përzgjedhur një kampion studimi prej 130 subjektesh, N=130. Analizat e të dhënave sasiore u trajtuan me paketën statistikore SPSS 18, (Social Paquet for the Social Sciences) nëpërmjet analizave deskriptive dhe të frekuencave. Rezultatet treguan se 63 % e kampionit raportojnë vlerat mbimesatare për faktorin e motivimit dhe 77.6% për faktorin e sjelljeve ndaj mësimit të gjuhës angleze, duke variuar në vlerat nga (4-6), që do të thotë se studentët janë të motivuar në mënyrë të moderuar për të mësuar gjuhën angleze dhe se kanë sjellje pozitive ndaj këtij procesi.

Fjalët kyçe: Faktorët psiko socialë , mësimi i gjuhës angleze, konteksti psiko-linguistik, Testi i Motivimit dhe Sjelljeve

Hyrje

Mësimi i gjuhës së huaj angleze është kthyer në prioritet kombëtar në Shqipëri përgjatë dekadës së fundit, dhe si i tillë ka sjellë ndryshime të qenësishme në strukturat dhe programet mësimore të çdo niveli arsimor. Në kuadrin e një edukimi multikulturor të nxënësve e studentëve shqiptarë në kontekstin e sotëm social ku lidhjet me Evropën janë gjithnjë dhe më të pranishme, gjuha

angleze mundëson integrimin gjithnjë e më të shpejtë të studentëve, si dhe krijon kushte për prezantimin dhe shpalosjen e vlerave kombëtare kulturore.

Në këtë kontekst, kërkohet që të zbulohet niveli i motivimit dhe faktorët që çojnë studentët drejt mësimin të gjuhës së huaj. Në grupmoshën 18 - 22 vjeç, kur individi konsiderohet adult, ai aftësohet për nga pikëpamja e kulturës mbi gjuhën, krijon ide përse i përket aspektit social dhe funksional që gjuha e huaj ofron, si dhe kalon të gjithë etapat në mësimin e gjuhës së huaj që nga niveli i njohjes, të kuptuarit, zbatimit, sintezeës dhe vlerësimit. (Mita. N., Vlerësimi në Arsim,2009). “Grupmosha mbi 18 vjeçare i përket fazës formale të zhvillimit (pjekuria). Në këtë fazë, inteligjenca demonstron me anë të përdorimit të simboleve që lidhen me koncepte abstrakte. Herët në këtë periudhë, ka një rikthim të mendimit egocentrik. Vetëm 35% e maturantëve në vendet e industrializuara përfitojnë nga faza formale operative; shumë njerëz nuk mendojnë formalisht gjatë viteve të pjekurisë” (Piaget, 1972, 1990)

Njëkohësisht është e rëndësishme të evidentohen sjelljet, tendencat dhe pritshmëritë që nxënësit kanë për gjuhën angleze në ditët tona. Kjo vlen për të kuptuar nivelin e ndërgjegjësimit në lidhje me rëndësinë e gjuhës së huaj, si dhe vlerësimet që nxënësit japin për lëndën dhe kursin e gjuhës së huaj. Elementë të tjerë themelorë në të nxënësit e një gjuhe janë ata që reflektojnë anën afektive dhe konjitive të këtij procesi, si ankthi, vetëbesimi, siguria, arritja e objektivave, eliminimi i risqeve, ulja e nivelit të kontrollit nga të tjerët, asosacionet me të panjohurën, ruajtja e nivelit të optimizmit, etj.,

Një nga reformat e mëdha që ka prekur sistemin e arsimit të lartë në Shqipëri në lidhje me gjuhën angleze është çertifikimi i njohurive të gjuhës angleze, si një nga pesë gjuhët e huaja europiane, me provime ndërkombëtarisht të njohura si kriter të detyrueshëm për diplomat Master dhe Doktoraturë, (MASR, Udhëzimi Nr.52.2015) nga niveli B2 –C1, sipas Kuadrit të Përbashkët European të Referencave, (Common European Framework of References for languages, 2001), si dhe dhënia e provimit gjuhës angleze si provim i detyrueshëm në Maturën Shtetërore, (MASR, Udhëzimi Nr. 3, 2018). Alwright, linguisti britanik për gjuhësinë e aplikuar mbështet idenë se “nëse instruktori i gjuhës së huaj ia del të përfshijë studentët që mësojnë gjuhën në zgjidhjen e problemeve të komunikimit në gjuhën target, atëherë mësimi i gjuhës do të vazhdojë në mënyrë të lirshme dhe pa pengesa” (Alwright, R., 1977, *Motivation- The teacher Responsibility*, ELT Journal).

Objektivat dhe Qëllimet e Studimit

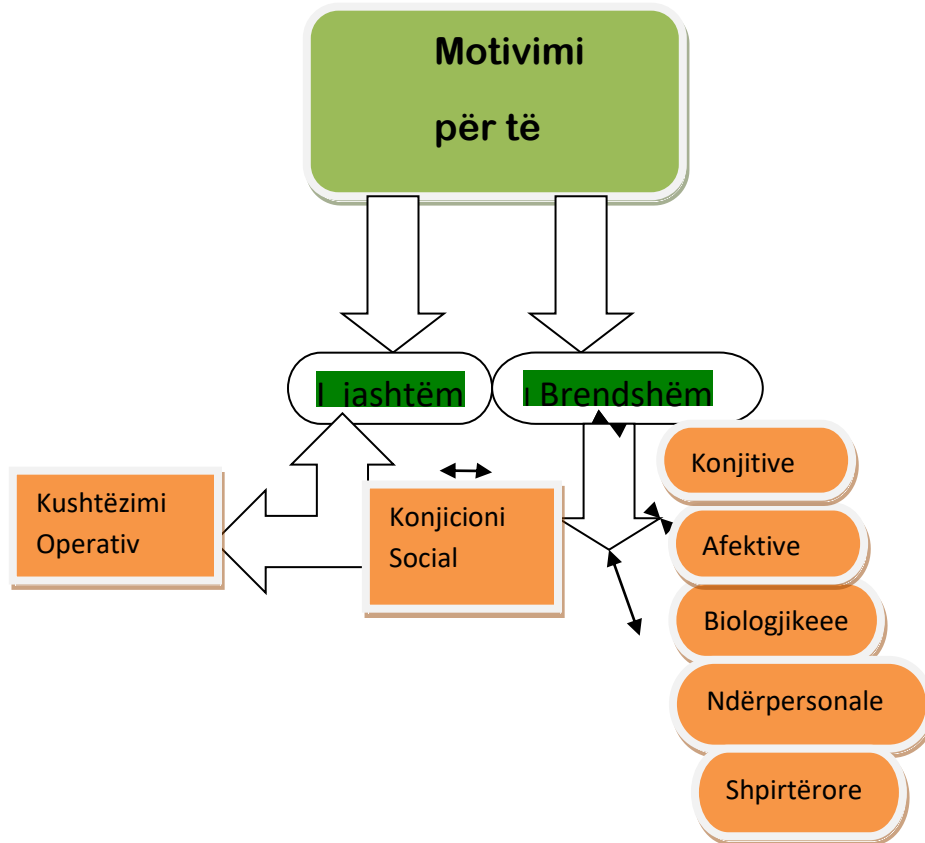
Ky studimi ka si objektiv të prezantojë nga pikëpamja shkencore faktorët individualë që reflektojnë motivimin e studentëve për të mësuar gjuhën angleze dhe synon të evidentojë sjelljet e tyre ndaj mësimit të gjuhës.

Qëllimi i këtij studimi është të zbulojë se cili është niveli i motivimit për të mësuar gjuhën angleze në grupmoshën 18-22 vjeçare, me target group studentët e Ciklit Bachelor, në bazë të faktorëve që janë indikatorë të motivimit për të mësuar gjuhën angleze. Ky studim gjithashtu synon të zbulojë cilat janë qëndrimet dhe sjelljet e nxënësve ndaj faktorëve kulturorë të gjuhës siç janë *native speakers* ose të huajt që flasin gjuhën angleze. Ky studim u realizua me anë të testit të motivimit për mësimin e gjuhës së huaj nga Robert C. Gardner, (2004). Studimi synon të evidentojë kushtet sociale dhe kulturore tek studentët e kësaj grupmoshe në mësimin e gjuhës angleze. Gjithashtu, objektiv i studimit mbetet zbulimi i nivelit të ndërgjegjësimit që studentët kanë në lidhje me rëndësinë e mësimit të gjuhës angleze në universitet tona.

Shqyrtimi i Literaturës

Alwright e konsideron mësimin e gjuhës të suksesshën kur studentët vendosen në situata komunikimi në gjuhën ‘target’ (H. Jeremy, 1989, *The practice of English Language Teaching, Longman*). Motivimi, i cili citohet nga Pintrich & Schunk, 2002, f. 5, si “procesi në të cilin përqëndrohet, provokohet dhe ruhet aktiviteti i drejtuar tek qëllimet”, konsiderohet si një nga faktorët më të rëndësishëm për mësimin e gjuhës angleze. Ky përkufizim është i përbërë nga katër variabla, që në mënyrë tipike përdoren si piketa në kërkimet e kryera për motivimin sic janë: 1. Zgjedhja e detyrave (psh. zgjedhja e detyrave sipas kushteve në një zgjedhje të lirë) 2. Përpjekjet (psh. përpjekjet e sforcuara, veçanërisht për materiale të vështira) 3. Këmbëngulja (psh. puna me kohë të zgjatur kur dikush përballet me vështirësi), 4. Arritjet (psh. shtimi i elementëve të mësipërm sjell rritjen e mundësisë për sukses në detyrë).

Koncepti i motivimit

Figurë 1. Strukturimi i Blloqeve Konceptuale të Motivimit për të Mësuar, (English for Social Sciences, Delija Sh., Buza L., 2006,p.137)

Faktorët socialë dhe kulturorë

- Qëndrimet dhe sjelljet ndaj mësimit të gjuhës; “në disa vende mësimi i gjuhës së huaj konsiderohet një gjë e lehtë dhe normale për t’u realizuar dhe në disa të tjera kjo konsiderohet detyrë e vështirë. Në Hollandë, shumë prej njerëzve pritet të mësojnë të paktën dy gjuhë, shumë hollandezëve flasin një anglishte të shkëlqyer. Në Angli vetëm pak adoleshentë mësojnë një gjuhë të huaj, ata konsiderojnë mësimin e gjuhës së huaj një detyrë shumë të vështirë” (OU,UK,2000, *Teaching and learning English, A Course for teachers*).
- Qëndrimet ndaj gjuhës angleze dhe vendeve anglishtfolëse; me këtë kuptohet se procesi i të mësuarit ndikohet nga qëndrimet dhe sjelljet e studentëve ndaj folësve vendas të gjuhës angleze dhe kulturave të tyre. Kjo mund të ndikojë në motivimin tek studentët në veçanti. Disa

studentë mund të motivohen për të mësuar një gjuhë, për të cilën ata mendojnë se ka status të lartë dhe vlera praktike.

Metodologjia

Procedura dhe pjesëmarrësit në studim

Kuadri i kampionit ishte lista e përgjithshme e numrit të subjekteve të regjistruara në Ciklin Bachelor të studimeve. Nga ky kuadër kampioni u përzgjedh një kampion me probabilitet me zgjedhje rastësore në bazë grupi. Konkretisht kampioni është $n=130$ studentë të moshës 18-21 vjeçare të niveleve të ndryshme të gjuhës angleze. Gjinia në këtë kampion studimi nuk përbën faktor.

Për realizimin e studimit u krye paraprakisht pilotimi i testit të motivimit për mësimin e gjuhës së huaj nga Gardner R.C. 2004, i përshtatur në shqip, i cili u aplikua në 50 studentë . Pasi pilotimi rezultoi me një koeficient alfa Cronbach 0.72, i cili gëzon një shkallë të lartë besueshmërie, vazhdoi më pas faza studimore e mirëfilltë për aplikimin në masë të testit për kampionin në diskutim $N=130$. Koha në dispozicion për t'iu përgjigjur testit i përbërë nga 24 artikuj ishte e palimituar, sipas rekomandimit nga autori i testit Gardner R.C. Për përzgjedhjen e kampionit u deshën 10 ditë kohë dhe grumbullimi i të dhënave për popullatën kërkoi gati katër muaj kohë, konkretisht gjatë periudhës Janar - Maj. Studimi garanoi njohjen e qëllimit të studimit si dhe pjesëmarrjen vullnetare të personave në studim. Personat në studim kanë qenë të vetëdijshëm për plotësimin e testit dhe jo të ekspozuar ndaj dëmtimeve psikologjike apo fizike gjatë administrimit të testit, si dhe plotësimi i tij është kryer në anonimitet të plotë. Çdo informacion i mbledhur i të dhënave ruhet me përgjegjësi të plotë.

Duke qenë se shkalla ka përmbajtje të artikujve pozitivë dhe negativë atëherë për efekt lehtësie në interpretimin e të dhënave kjo shkallë është rikoduar në një të vetme, pra në një nënshkallë duke ruajtur të njëjtat kategori dhe është quajtur 'Intensiteti i Motivimit' e rikoduar. Kjo është një shkallë e krijuar nga 5 pohime (13, 33, 56, 77, 96) dhe 5 artikuj negativë ose mohime (3, 23, 44, 67, 87), nga të cilat, janë rikoduar për të marë vlera që mundësojnë mbledhjen e tyre me vlerat e pohimeve me qëllim krijimin e një shkalle të re, e cila quhet 'Intensiteti i Motivimit i Rikoduar'. Më pas të dhënat janë përpunuar në paketën statistikore SPSS 18.

Testi motivimit i përshtatur në variantin shqip, rezultoi me një shkallë të lartë besueshmërie, 0.72 Alpha Cronbach pasi u pilotua në 50 nxënës nga e njëjta popullatë si dhe më lart u përmend.

Tabelë1. Statistikat e Besueshmërisë së Testit

Koeficienti i Besueshmërisë Alpha	Nr. i shkallëve
,72	12

Rezultatet

Intensiteti i Motivimit për të mësuar gjuhën angleze

Vlerat individuale për çdo zë të kësaj shkalle jepen në tabelën e mëposhtme. Nga kjo tabelë rezulton se nxënësit e grupmoshës 18-22 vjeçare janë disi të motivuar për të mësuar gjuhën angleze, ku shkalla e intensitetit të motivimit arrin vlerën mbimesatare (18) nga vlera totale (30).

Tabelë 2. Treguesit e shkallës së Motivimit dhe Intensiteti i shprehur në pikë

Nr.	Indikatorët e shkallës së tretë `Intensiteti i Motivimit`	Vlerat individuale nga totali 30 pikë
1	Unë mundohem të kuptoj të gjithë anglishten që dëgjoj dhe shikoj	25
2	Unë mundohem të mbaj kontakte me anglishten duke punuar cdo ditë me gjuhën	18
3	Kur unë kam një problem të kuptoj dicka në anglisht, unë gjithmonë i kërkoj ndihmë shokut/shoqes	20

4	Unë punoj shumë për të mësuar anglisht	17
5	Kur mësoj anglisht, unë i injoroj shpërqendrimet dhe i kushtohem detyrës sime	22
6	Unë nuk i kushtoj shumë rëndësi rezultateve që mar në klasë	4
7	Unë nuk e mar mundimin të shoh detyrat që kam kur kthehem nga mësimi i anglishtes	17
8	Unë i shtyj detyrat e anglishtes sa më shumë të mundem.	16
9	Unë heq dorë dhe nuk kushtoj vëmendje nëse nuk e kuptoj shpjegimin e instruktorit të anglishtes për diçka	20
10	Unë nuk e kam problem të përpiqem të kuptoj aspektet komplekse të anglishtes	18
	Vlera mesatare e shkallës	18

Të dhënat mësiposhme qëndrojnë për shkallën e re Intensitetit i Motivimit e Rikoduar e cila ka një vlerë totale (Score) prej 30 pikësh tëpërcaktuar nga manuali i testit.

Tabela 3. Të dhënat për shkallën e tretë ‘Intensitetit i Motivimit’

Alternativat	Nr. i Nxënësve	%	Vlera Mesatare	Rezultati i Shkallës
Paksa jo Dakord (3)	33	19	4	18
Paksa Dakord(4)	91	96.3		
Disi Dakord (5)	6	1.8	4	

Nga kjo tabelë vërehet se frekuencat e përgjigjeve ose dënduritë më të mëdha të përgjigjeve që nxënësit kanë dhënë mbledhen rreth vlerës 4, e cila në alternativat e testit të motivimit korespondon me alternativën (4) Paksa Dakord. Kjo do të thotë se numri më i madh i nxënësve, 91 vetë ose 96, 3 % e tyre janë disi të motivuar për të mësuar gjuhën angleze, 33 nxënës ose 19% janë paksa të demotivuar për të mësuar gjuhën dhe 6 nxënës ose 1.8 % e tyre janë të motivuar në

mënyrë të moderuar. Vlera mesatare e shkallës është 4, e cila korespondon me rezultatin 18 të shkallës për nivelin e motivimit. Ky rezultat tregon se nxënësit janë të motivuar për t`a mësuar gjuhën, në nivel mbimesatar.

Qëndrimet e studentëve ndaj të huajve që flasin gjuhën angleze

Kjo tabelë tregon të dhënat statistikore për shkallën ‘Sjellja / qëndrimet ndaj anglishtfolësve’ e Rikoduar, e cila ka një vlerë totale (Score) prej 70 pikësh të përcaktuara nga manuali i testit. Kjo është një shkallë e krijuar nga 8 zëra pozitivë (pohimet 7, 27, 40, 53, 49, 71, 91, 104), vlerat e të cilave janë mbledhur me qëllim krijimin e një shkalle të re, e cila quhet ‘Sjellja / qëndrimet ndaj anglishtfolësve’ e rikoduar.

Tabela 4. Të dhënat e frekuencës për shkallën ‘Sjellja / qëndrimet ndaj anglishtfolësve’

Alternativat	Nr. i Nxënësve	%	Vlera Mesatare	Rezultati i Shkallës
Disi jo Dakord(2)	19	8,8		
Paksa jo Dakord (3)	25	13,6		
Paksa Dakord(4)	86	77,6	3.04	38.02

Të dhënat mësipërme qëndrojnë për shkallën e re ‘Sjellja / qëndrimet ndaj anglishtfolësve’ Rikoduar. Nga kjo tabelë vërehet se frekuencat e përgjigjeve ose denduritë më të mëdha mbledhen rreth vlerës 3, e cila në alternativat e testit të motivimit korespondon me alternativën (3) Paksa Dakord, pra tregon se 86 vetë ose 77,6.% e nxënësve janë paksa dakord se anglishtfolësit i motivojnë për mësimin e gjuhës angleze, 19 vetë ose 8.8% kanë zgjedhur alternativën (2) pra janë disi jo dakord dhe 25 nxënës ose 13.6 % janë paksa jo dakord me faktin se motivohen nga anglishtfolësit apo se i gjejnë ata ose komunikimin me ta të rëndësishëm për mësimin e gjuhës angleze. Në tërësi vërehet se sjellja / qëndrimet ndaj anglishtfolësve’ për mësimin e gjuhës angleze ka vlera mbi mesatare dhe në shumatoren e rezultateve të kësaj shkalle qëndrojnë në masën 38.02 nga 70, që është edhe totali për këtë shkallë. Devijimi standart

është 0.47, është një vlerë relativisht e ulët që tregon shpërndarje të njëtrajtshme të vlerave, kjo shpërndarje vlerash ndodhet në intervalin]3±0.471[.

Përfundime

Rezultatet treguan se 63 % e kampionit të studentëve raportojnë vlera mbimesatare për faktorin e motivimit për të mësuar gjuhën angleze dhe 77.6% shfaqin sjellje pozitive ndaj gjuhës dhe komunitetit që flet anglisht. Studentët janë të motivuar në mënyrë të moderuar për të mësuar gjuhën angleze dhe se kanë sjellje pozitive ndaj këtij procesi. Vlerat e matjes së këtyre faktorëve variojnë nga (4-6) në një shkallë Likert (1-6).

Studentët në Ciklin e Studimeve Bachelor kanë shprehur në lidhje me mësimin e gjuhës angleze se:

- ❖ kanë reagime pozitive ndaj mësimin të gjuhës së huaj
- ❖ vlerësojnë në masë të konsiderueshme kursin e anglishtes
- ❖ kanë shprehur dëshirë të konsiderueshme për të vazhduar mësimin e anglishtes në të ardhmen
- ❖ presin me padurim orën e mësimin të gjuhës angleze
- ❖ mund të kalonin më shumë kohë në orën e anglishtes se sa në orët e tjera
- ❖ gjuha angleze është shumë e rëndësishme në kurrikulën universitare
- ❖ planifikojnë të mësojnë më shumë gjuhën
- ❖ mësimi i gjuhës angleze i shkon mirë me preferencat e tyre
- ❖ kanë vlerësuar më shumë faktin se gjuha e huaj do t'i ndihmojë për shkollim të mirë
- ❖ se instruktori i gjuhës angleze i stimulon shumë për të mësuar gjuhën
- ❖ se instruktori i gjuhës angleze është mjaft dinamik në klasë
- ❖ konsiderojnë fat njohjen me anglishtfolësit
- ❖ duan në mënyrë të moderuar të kenë kontakte me anglishtfolësit
- ❖ gjuha angleze ka rëndësi të madhe në aspektin social
- ❖ shërben mjaft në ndërtimin e marrëdhënieve sociale
- ❖ ndihmon shumë në njohjet e reja.

Referenca

- Alwright, R.**, 1977, *Motivation- The teacher Responsibility*, ELT Journal
- Dörnyei, Z. (2001)**. *Teaching and researching motivation*. Harlow, UK: Pearson Education
- Financchiaro & Brumfit**, 1983, *The functional- national Approach*, OUP
- Gardner, R.C.** (1985) *Social psychology and second language learning: The role of attitude and motivation*. London: Edward Arnold.
- Gardner, R.C.** (2004), *Attitude/Motivation Test Battery: International AMTB Research Project*
- Gardner, R.C.** (2005), *Canadian Association of Applied Linguistics/Canadian Linguistics Association Joint Plenary Talk - May 30, 2005, London, Canada Integrative motivation and second language acquisition*
- IZHA, 2011**, Program i zhvillimit profesioanl per marjen e shkallwve tw kualifikimit pwr gjuhën angleze,f.2. Tërhequr nga www.izha.edu.al/, 14.07.2011
- MASH, 2010**, Udhëzues për zhvillimin e Kurrikulës së re të Gjimnazit, f.11. Tërhequr nga www.izha.edu.al, 14,07.2011.
- MASH, 2005**, Program Mësimor, Lënda Gjuhë Angleze, Klasa 12,f.3. Tërhequr nga www.izha.edu.al, 14,07.2011.
- MASH, SKAP**, 2007, f.10, Tërhequr nga www.mash.gov.al. më dt. 15.07.2011
- MASH**, Udhëzim Nr.14, datë 28.3.2011, Tërhequr nga www.mash.gov.al. më dt. 15.07.2011
- Mita. N.**, Vlerësimi në Arsim,2009
- Piaget**, (1972, 1990) *Cognitive Development Stages*

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN BUSINESS

Dr. Edit BREGU

“Wisdom” University College, Faculty of Law

e-mail: edit_kane@yahoo.com

edit.bregu@wisdom.edu.al

Mobile: +355 69 40 21 989

Abstract:

In general terms the business success, relies, on many factors in building and maintaining the sustainable development. External and internal communication is one of the most important factors within each company. Some elements are developed and improved in continuously through the communication process like: Planning and objectives, speaking to audience, coordinating, managing and monitoring the employees, shaping company morale, developing marketing materials, promoting company innovations, negotiating, generating leads, getting referrals, in following the right style of leadership etc., Most business people, managers, CEO-s of companies have been in situations where lack of communication or poor internal or external communication caused poor results. Not understanding the importance of business communication inside companies can cause real and big problems like: delays in new projects and innovations, unhappy dissatisfied customers, angry collaborators, less efficiency. Meanwhile, the role of good business communication is to provide clarity to anyone interested: employees, associates, or clients. Besides these aspects we need to keep in consideration that changing the role of communication in companies will depends from the goals, nature and overall business objectives.

Keywords: communication, business, importance, goals, managing etc,

Human beings have always interacted with each other! It would seem that at some point people would have learned how to communicate accurately. However, we know that to express precisely what it is we want to say to others, and for those others to understand what we are saying, is very difficult. It is communication that involve: Informing, persuading, assisting,

reminding²³. Effective communication is a vital tool for any business owner. The success at getting the point across can be the difference between sealing a deal and missing out on a potential opportunity. Every director, manager, leader, should be able to clearly explain company policies to customers and clients and answer their questions about your products or services. It is crucial to communicate effectively in negotiations to ensure us achieving our goals. Communication is also important within the business. Effective communication can help to foster a good working relationship between the leader and his staff, which can in turn improve morale and efficiency. This paper will explain the key aspects of both verbal and non-verbal communication, how to listen to and understand others, and how to make the best possible first impression on the people you encounter in and around your business. Success in any conversation is likely to be achieved through both parties listening to and understanding each other. Practice the following skills in any business situation where you communicate with others. Useful communication skills for building positive interpersonal relationships include: active listening, understanding non-verbal signals, maintaining eye contact, assertiveness, being mindful of people's individual space, using positive body language, dealing with different points of view²⁴. Personal awareness skills that help with communication include: understanding the benefits of a positive attitude, awareness of how others perceive you, self-confidence, and presentation- dressing appropriately for different occasions. It also helps to consider the circumstances surrounding your communications, such as the situational and cultural context. Additionally, communication is a two-way process that involves not only speaking, but listening too. In business we call it: "The Art of Listening". "We have two ears and one mouth so that we can listen twice as much as we speak". (Epictetus). Listening effectively it's one thing to ask good questions - it's another to really take on board the answers. You can often be distracted by your own thoughts, feelings and opinions and so tend to hear what you want to hear or, more usually, what you expect to hear. You're often thinking about your next move or what you should say next, or you're trying to second guess where the other party might be leading you. To listen effectively you need to suspend these internal thoughts and give your full attention to the speaker. Only then can you really hear what they're saying. Active listening means paying

²³ Courtland L. Bovée and John V. Thill, "Excellence in Business Communication", Publisher: Pearson; 12 edition (January 22, 2016). p. 104.

²⁴ Barbara G. Shwom, Lisa Gueldenzoph Snyder, "Business Communication: Polishing Your Professional Presence", Publisher: Pearson; 3 edition (June 20, 2015). p. 29.

attention to the speaker – both to verbal and non-verbal cues. For example, if you see them look down or appear uncomfortable in some way while saying 'That's all I can tell you at the moment' you might deduce that they are withholding information. This type of active listening alerts you to the opportunity for a well-constructed open or probing question, to gather the missing information. If you're not listening actively, it can be easy to miss signs like these. *Verbal communication* can bring great rewards to an organization when carried out successfully, but it can also be hazardous to the business when approached the wrong way. The words we use are important, but equally important is the way we express them. We are more likely to achieve positive outcomes when we use positive, rather than negative, language. Positive language is helpful and encouraging; it suggests alternatives and offers solutions to problems. It is language that stresses positive actions and consequences. The more we can find out about a person's needs, wants, interests and situation, the easier it is to reach win-win outcomes²⁵. We learn more about people by asking them the right questions and by taking the time to listen to their answers. People also tend to respond well when they feel their opinion is being sought genuinely by another person, particularly in a business situation where conversations can have important consequences for both parties. In any business situation the types of questions that we can use are: open questions, closed questions, probing questions, confirmation questions and summary confirmation questions. *Non-verbal communication*. A huge part of the way we communicate occurs through non-verbal cues in conversations. This includes our body language, the way we look at others during conversations and the facial expressions you use. Body language can back up the words we use and how we say those words, but can also betray our true feelings if we are uncomfortable in a conversation. There are 2 main aspects of body language to consider: *Posture and Gestures*. How someone sit or stand during a conversation is important²⁶. The posture should be open, with body turned to face the other person whenever possible. Leaning forward slightly can convey apparent interest in what they are saying, and that you are actively listening to them. Simple gestures such as nodding the head and opening palms can have a positive effect on a conversation. Maintaining eye contact is very important. Negative body language creates a negative impression and tends to impede progress. Someone glancing at their watch, playing

²⁵ Stephen E Lucas, "The Art of Public Speaking (Communication)" Standalone Book 12th Edition, Publisher: McGraw-Hill Education; 12 edition (October 9, 2014).

²⁶ Leil Lowndes, Joyce Bean, "How to Talk to Anyone: 92 Little Tricks for Big Success in Relationships", Publisher: Brilliance Audio; Unabridged edition (September 1, 2015).

with their pen and doodling during negotiations will come across as disinterested or uncooperative. This non-verbal communication creates the impression of disinterest and may lead the negotiation to falter or break down. Beside these eye contact and facial expressions can also convey sincerity and confidence, which is often important in business situations. *Written communication for business.* Much of the business communication involve letters and emails. Many of the skills required during conversation can also be applied to written communication, such as the need to ask questions and use the right tone. In this type of communication we should be clear in what we're asking or saying to another party, particularly if our written communication requires follow-up actions. Business owners often get mired down in the details of running a business on the operations side. After all, without creating, selling and delivering products or services there are no revenues to support the business. Possessing or developing excellent communication skills will help business leaders and their teams in every facet of business operations²⁷. *Effective Brand Messaging.* When you look at your target market, you need to consider how they speak. A group of Millennials will use different language and phrasing, mixing in a lot of slang that those in the Baby Boomer demographic would never use. How you communicate your brand in advertising and promotional literature will either put you in favor with your market or keep you on the fringe. *Positive Team Relationships.* Helping team members learn to communicate in professional and respectful ways builds a positive atmosphere. Friendships build as people are more likely to communicate about work and weekend activities. As your team gets to know each other better, they become stronger as a unit, helping to build team morale. Positive team morale is good for department productivity. *Prevents Conflict.* If people are good communicators, they listen well and don't overreact. This helps reduce and prevent conflict in the workplace, which otherwise, could create problems. Co-workers can work out a disagreement and still be respectful, and potentially could remain friends. Preventing conflict escalation goes beyond your co-workers. Employees who are able to listen to customer issues and communicate solutions without becoming defensive, accusatory or otherwise negative, are good ambassadors for the company. When consumer conflicts are positively resolved, consumer loyalty goes up. *Relationship Building.* Today's business world relies on relationships in so many ways. Whether you are recruiting a talented, new manager or

²⁷ Kimberlee Leonard; Reviewed by Jayne Thompson, LLB, LLM; Updated March 07, 2019

negotiating a new contract with a vendor, relationships are the foundation of success. Communication is the foundation of strong relationships. An example of creating a foundation for success could be to send a prospect a note on his birthday without trying to sell him anything. The language in an email to a vendor who has increased prices could cause the vendor to come to the negotiation table or to walk away from the deal.

Creativity and Innovation Promotion. Positive communication environments provide security for people to share ideas, without being judged. By giving employees a platform in which they can share ideas with one another, creativity and innovation emerge. In this scenario, employees are more likely to share what isn't working in a operations procedure or to discuss new ideas for sales promotions. This all starts when someone feels as if he is able to communicate ideas to co-workers or leadership, and that his voice is valuable.

Cultural Barriers to Communication. "Culture is the pattern of taken-for-granted assumptions about how a given collection of people should think, act, and feel as they go about their daily affairs"-Joynt & Warner²⁸, 1996. Culture is all socially transmitted behavior, arts, architectures, languages, signs, symbols, ideas, beliefs, norms, traditions, rituals, etc. which is learnt and shared in a particular social group of the same nationality, ethnicity, religion, etc. Culture is handed down from one generation to another. It gives people their way of seeing the world and interpreting life. A single culture has many sub-cultures. Cultural diversity makes communication difficult as the mindset of people of different cultures are different, the language, signs and symbols are also different. Different cultures have different meaning of words, behaviors and gestures. Culture also gives rise to prejudices, ethnocentrism, manners and opinions. It forms the way people think and behave. When people belonging to different cultures communicate, these factors can become barriers. The way we communicate is affected by the culture we were brought up in. The opposite is also true. Culture is, to a large extent, determined by the way we communicate. In America, people communicate freely and that is a part of their culture. In Germany, an Indian who is used to being very indirect with his communication might find their direct way of speaking rude²⁹. Being direct is part of the German culture and it is reflected in the way they communicate. Communication shapes culture and culture shapes communication. The causes of Cultural Barriers are: Language, Signs and Symbols (Semantics), Stereotypes and Prejudices, Behavior and Beliefs. *Language.* There are billions of people in the

²⁸"Cultural Barriers to Communication," in *Businessstopia*, January 6, 2018, <https://www.businessstopia.net/communication/cultural-barriers-communication>.

²⁹ *Ibid*

world who do not understand English or cannot communicate in English properly. Not speaking properly can cause various misunderstandings and be a barrier to communication. Different cultures have developed their own language as a part of their heritage. People are comfortable communicating in their own language whereas have to work hard to learn new languages. For example, separation of East and West Germany for 40 years caused the language to differ a lot³⁰. The dialect became very different as people of East Germany had an influence of Russian language whereas West Germany had influence of English. They had a barrier in communicating with each other for decades. *Signs and Symbols (Semantics)*. Non-verbal communication cannot be relied upon in communication between people from different cultures as that is also different like language. Signs, symbols and gestures varies in different cultures. For example, the sign “thumbs up” is taken as a sign of approval and wishing luck in most of the cultures but is taken as an insult in Bangladesh³¹. Similarly, the “V” hand gesture with palm faced outside or inside means victory and peace in US, but back of hand facing someone showing the sign is taken as insulting in many cultures. *Stereotypes and Prejudices*. Stereotyping is the process of creating a picture of a whole culture, overgeneralizing all people belonging to the same culture as having similar characteristics and categorizing people accordingly. It is a belief about a certain group and is mostly negative. Stereotyping can be done on the basis of many things like nationality, gender, race, religion, ethnicity, age, etc. For example, Asian students are stereotyped to be good at Math which is a positive stereotype. But, there is also cultural stereotype of all people following a particular religion as being violent like Islam and is negative stereotyping³². *Behavior and Beliefs*. Cultural differences causes behavior and personality differences like body language, thinking, communication, manners, norms, etc. which leads to miscommunication. For example, in some cultures eye contact is important whereas in some it is rude and disrespectful. Culture also sets a specific norms which dictates behavior as they have guidelines for accepted behavior. It explains what is right and wrong. Every action is influenced by culture like ambitions, careers, interests, values, etc. Beliefs are also another cause for cultural barrier. Ethnocentrism causes barriers in communication. Ethnocentrism is the process of dividing cultures as “us” and “them”.

³⁰“Cultural Barriers to Communication,” in *Businesstopia*, January 6, 2018, <https://www.businesstopia.net/communication/cultural-barriers-communication>.

³¹ Leil Lowndes, Joyce Bean, “How to Talk to Anyone: 92 Little Tricks for Big Success in Relationships”, Publisher: Brilliance Audio; Unabridged edition (September 1, 2015).

³² “Cultural Barriers to Communication,” in *Businesstopia*, January 6, 2018, <https://www.businesstopia.net/communication/cultural-barriers-communication>.

The people of someone's own culture are categorized as in-group and the other culture is out-group. There is always greater preference to in-group. There is an illusion of out-group as evil and inferior. This evaluation is mostly negative. If the culture is similar to us, then it is good and if is dissimilar, it is bad. Other's culture is evaluated and assessed with the standard being their own culture. Ethnocentrism affects the understanding of message, and encourages hostility. For example, the books in schools use reference of their own culture to describe other cultures by either showing common things or differences³³. *Religion*. Similar to ethnocentrism and stereotyping, religion also disrupts communication as it creates a specific image of people who follow other religions. People find it difficult to talk to people who follow different religions. Religious views influence how people think about others. It creates differences in opinions. For example, in Pakistan, the Christians have to speak up for their rights as the majority is of Islam and the Christians are discriminated. There is also a lack of communication between these religious groups. Overcoming cultural barriers. There are other cultural barriers like frames of reference, political opinions, priorities of life, age, etc. Cross cultural communication is not only a barrier but also an opportunity for creativity, new perspectives, and openness to new ideas and unity in the world. To make communication effective, the causes of cultural communication barriers must be eliminated as much as possible. Cross cultural understanding must be increased as it decreases communication barrier caused by culture difference. *External and internal communication is one of the most important factors within each company*³⁴. Some elements in business are developed and improved in continuously through the communication process like: Planning and objectives, speaking to audience, coordinating, managing and monitoring the employees, shaping company morale, developing marketing materials, promoting company innovations, negotiating, generating leads, referrals, in following the right style of leadership etc., *The application of Pareto Principle in business* and especially in internal communication. When Pareto made the observation that 80% of Italy's wealth belonged to only 20% of its population, it's likely he "never dreamed" this ratio would become a standard economic principle by which businesses and organizations moderate their expectations³⁵. Inside business

³³ Anthony Gutierrez, "Effective Communication in the Workplace: Learn How to Communicate Effectively and Avoid Common Barriers to Effective Communication", Publisher: CreateSpace Independent Publishing Platform (November 13, 2014). p. 191.

³⁴ Edgar H. Schein, "Humble Inquiry: The Gentle Art of Asking Instead of Telling", Publisher: Berrett-Koehler Publishers; 1 edition (September 2, 2013). p. 28.

³⁵ Brian Tracy, "Communication", DAMO Publisher. Pristine 2014. P.41.

companies Sales managers can expect 80% of their sales to come from 20% of their staff, 80% of decisions come from 20% of the meeting time, 80% of interruptions come from 20% of the employees and 80% of results come from 20% of the activities. The Heisenberg Uncertainty Principle³⁶ Werner Heisenberg was a German physicist studying quantum mechanics, and his most widely known principle (the principle states that the more precisely the position is known the more uncertain the momentum is and vice versa) basically suggests that the mere fact you're studying something affects whatever is being studied. For example, when young children know they're being watched, they tend to behave differently. *In conclusions* we can assure that, the process of measuring the internal employee communication does have an impact. Measurement of anything, including internal employee communications, can and does have an impact. When a business manager begin observing and measuring response rates for communications to his employees, this will definitely make an impact on those rates. Creating a positive feedback mechanism is very important inside a business or company. The manager will: make changes to his messaging, measure the reaction, keep those changes & positive results and again make modifications. This becomes a cycle of continuous improvement, with clear benefits for both the parties: Employers & employees. Not understanding the importance of business communication inside companies can cause real and big problems like: delays in new projects and innovations, unhappy dissatisfied customers, angry collaborators, less efficiency. Meanwhile, the role of good business communication is to provide clarity to anyone interested: employees, associates or clients. Besides these aspects we need to keep in consideration that changing the role of communication in companies will depends from the goals, nature and overall business objectives. *Humans cannot communicate; not even their brains can communicate; not even their conscious mind can communicate; only communication can communicate...*³⁷

³⁶ Werner Heisenberg, (1901-1976), Nobel Prize Winner in physics, 1932.

³⁷ Niklas Luhmann (December 8, 1927 – November 6, 1998) was a German sociologist, philosopher of social science, and a prominent thinker in systems theory, who is considered one of the most important social theorists of the 20th century. Systems theory. Luhmann's systems theory focuses on three topics, which are interconnected in his entire work. Systems theory as societal theory Communication theory and Evolution theory. The core element of Luhmann's theory, pivots around the problem of the contingency of the meaning and thereby it becomes a theory of communication. Social systems are systems of communication, and society is the most encompassing social system.

Bibliography

- Brian Tracy, “Communication”, DAMO Publisher. Pristine 2014.
- Courtland L. Bovée and John V. Thill,” Excellence in Business Communication”, Publisher: Pearson; 12 edition (January 22, 2016).
- Barbara G. Shwom, Lisa Gueldenzoph Snyder, “Business Communication: Polishing Your Professional Presence”,Publisher: Pearson; 3 edition (June 20, 2015)
- Mary Ellen Guffey, Dana Loewy, “Business Communication: Process & Product 7th Edition”, Publisher: South-Western Cengage Learning; 7th edition (August 23, 2010).
- Stephen E Lucas,“The Art of Public Speaking (Communication)” Standalone Book 12th Edition, Publisher: McGraw-Hill Education; 12 edition (October 9, 2014).
- Leil Lowndes, Joyce Bean, “How to Talk to Anyone: 92 Little Tricks for Big Success in Relationships”, Publisher: Brilliance Audio; Unabridged edition (September 1, 2015).
- Anthony Gutierrez, “Effective Communication in the Workplace: Learn How to Communicate Effectively and Avoid Common Barriers to Effective Communication”, Publisher: CreateSpace Independent Publishing Platform (November 13, 2014).
- Edgar H. Schein, “Humble Inquiry: The Gentle Art of Asking Instead of Telling”, Publisher: Berrett-Koehler Publishers; 1 edition (September 2, 2013).

ANALIZË E QASJES SË ASPEKTIT KULTUROR NË PROGRAMET E STUDIMIT NË FUSHËN E EKONOMISË NË SHQIPËRI

Dr. Lediana Beshaj
Msc. Lorena Çadri
Msc. Ajla Ngjeliu
Kolegji Universitar “Wisdom”

Abstrakt

Shqipëria po kalon një periudhë, ku reformat janë fjala e ditës. Reforma ka prekur gjithashtu edhe sistemin arsimor, ku synohet një përmirësim rrënjësor i tij. Megjithatë, vazhdon akoma sistemi i bazuar në Kartën e Bolonjës dhe ligji bazë në të cilin mbështetet sistemi arsimor I lartë mbetet Ligji 80/2015. Fokusi i këtij punimi është të analizojë programet e studimit të ciklit Bachelor dhe Master në fushën e ekonomisë për të parë nëse egziston një lëndë, e cila ka si synim aspektin kulturor, dhe jo vetëm ekonomik. Shqipëria është një vend I vogël, por me një numër të madh universitetesh ku numërohen 40 universitet, ndër të cilat 15 janë publike dhe 25 private. Për të arritur në përfundime të sakta është përdorur qasja sasimore dhe statistikore, por gjithësesi ka kufizimet e saj sepse nuk janë parë sillabuset në brendësi. Gjithashtu, në sistemin e arsimit të lartë në Shqipëri modulet SKB janë të pranishme, por duhet rritur diversiteti I tyre sepse duke iu referuar të dhënave të hulumtimit modulet janë të pakta në numër si dhe vihet re që modulet janë pak a shumë të njëjta në të dy ciklet e studimit Një konkluzion shumë i rëndësishëm është domosdoshmëria e krijimit të modulit “Studime Kulturore në Biznes” e cila do të hartohet nga ekspertët e pesë shteteve pjesëmarrëse në projekt. Kurrikula do të shërbejë për të pasuruar diversitetin e kurseve/lëndëve në studimet ekonomike në universitetet tona.

Fjalë kyçe: programe studimi, ekonomi, kulturë, arsim i lartë.

IN DEPTH ANALYSIS ON STATE OF THE ART ON THE CULTURAL ASPECTS IN THE ECONOMICS STUDY PROGRAMS IN ALBANIAN UNIVERSITIES

Dr. Lediana Beshaj
Msc. Lorena Çadri
Msc. Ajla Ngjeliu
KU “WISDOM”

Abstract

Albania is going through a period where reforms are the word of the day. The reform has also affected the education system, where it is aimed at a radical improvement. However, the system based on the Bologna Card continues to exist and the basic law underpinning the higher education system remains Law 80/2015. The focus of this paper is to analyze the curricula of the study programs in the field of economics provided in the first cycle, Bachelor and second cycle Master. The aim is to observe for the first time if there is a subject that is aimed at the culture in relation to economics and not just economic aspect.

Albania is a small country but with a large number of universities, which goes to 40 universities, of which 15 are public and 25 private. In order to draw accurate and precise conclusions, quantitative and statistical approaches have been used. However, there are always limitations in conducting this research as the topics of each course syllabus are not observed. It can be stated that in the Higher Education System in Albania CSB modules are somehow present, but their diversity needs improvements because based on the research data, it results that the modules are few in number and it is noticed that they are more or less the same in both study cycles. A very important conclusion is the necessity of creating the module "Cultural Studies in Business", which will be compiled by experts from five participating countries in the project funded by Erasmus plus. The curriculum will serve to enrich the diversity of courses in economic study programs at Albanian Universities.

Key words: study program, economics, culture, higher education

1. General information

Albania is a developing country and the consequences of transition are still noticed and therefore have had an impact in economic, social, political and educational sphere. The education system in Albania is a system that has changed over the years and its reforms have aimed to establish and consolidate an education system that is closer to the European standards. Educational reforms have affected education cycles starting from the lower cycle to the university level. This research presents a more detailed and deeper situation regarding the status of higher education institutions in Albania, laws, reforms, and will focus on providing a clear reflection of the present situation. There has been and continues to be controversy in Albania regarding university education, with its weak and strong points regarding laws, by-laws, regulating university education system. In 2003 Albania was accepted to become part of the Bologna Card with full rights. The education system began to be organized into two main cycles: undergraduates and graduates. In order to move to the second cycle you have to successfully complete the first cycle, which is called the Bachelor degree and lasts three academic years. The second cycle lasts two years for the Master of Science Degree, whereas for the professional Master it is one year and a half. The system is based on the ETC system in order to achieve the mobility of students worldwide, which is seen from a wider perspective with long term positive effect in students` capacity building, training etc. In addition, not only do the students benefit, but also the teachers; they are able to experience various training courses, mobility of staff etc. The curriculums is enriched and developed, research programs are being conducted effectively and inter-institutional cooperation is being put into practice. Therefore, it remains to put all the effort and adapt to the constant changes in the European Space of Higher Education hoping that all the universities have and will contribute for this initiative. In Albania, LAW Nr. 80/2015 ON EDUCATION AND RESEARCH IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF ALBANIA is currently the basic document and the regulator for most of the problems and themes related to higher education. By-laws and articles, which regulate and try to maintain the balance of strategic key points in higher education, derive from the above mentioned law. Even though Albania is a small country, it has tried to make the university education system as diverse as each student is free to choose the branch and university that one wants to study.

According to figures of the Albanian Ministry of Education and Youth and Sports (2019), in Albania there is a total of 40 universities, out of which 15 are public institutions of higher education and 25 are non-public institutions that operate and offer their services in the university education system. The number of students enrolled and attending university courses, regardless of whether the university is public or private, is about 129394 students enrolled in the academic year 2017-2018 according to INSTAT (2018), while official figures for the academic year 2018-2019 are not made public. Values and principles of a traditional society characterize still Albania, where stereotypes affect some aspects of social life; the notion refers to the gender balance in choosing the study programs and the professions. It is noticed that there are some

differences that come as a result of the division and stereotyping of professions and what should be emphasized is that efforts have been made in recent years to overcome these stereotyping, mostly coming from gender differences. Men prefer to pursue their studies in professions such as engineering and the exact sciences, while women prefer and pursue studies in social and health care. Nevertheless, in recent years it seems that gender differences are not relevant and the selection of the branches of study is done according to the preferences and skills of the students, where there is an increase in the number of women who choose engineering, computer sciences and related branches. The incidence of such categorizations in society leads to a more liberal and European society, as Albania is aspiring to join the European Union, undergoing various reforms in every field. How the national university system fits the Bologna Process.

Various reforms in several fields are being implemented and ongoing in Albania. One of the reforms that radically changed the university education system was the implementation and adaptation of the Bologna Card system. Albania in 2003 undertook this reform aiming to be closer the European standards of the European countries. Albania became one of the 48 European member states, which constantly would make the utmost efforts for the upgrading and internationalization of higher education.

Adaptation to the Bologna Process radically changed the university education in Albania, the structure, the credit based system, the curricula, the syllabi format, the students submission criteria, the necessity of inter-institutional agreements, etc. For the first time Albania used the 3 +2 system, dividing the study period into 3 years of bachelor level and 2 years of study in the master cycle, to continue with postgraduate study programs such as, doctoral and post - doctoral studies. This system resulted in positive changes for Albania since it strengthened the quality of education, but also made it easier to unify periods of study or diplomas between different countries that apply this system. But on the other hand, it shook the foundations set up so far in terms of the functioning and organization of the study cycles. As any reform, the reform in education had its period of contestation, skepticism, refusal however the governmental structures and the experts in the field saw the benefits of the adaptation in accordance to the Bologna Card for the education system in Albania and its status. Undoubtedly a strong and healthy society is built on strong foundations and a well-informed and well-educated youth is precisely the foundation for building a healthy society, the youth of a country is the hope, the future and the representative of the society. As Confucius famous saying goes: “If your plan is for one year plant rice. If your plan is for ten years plant trees. If your plan is for one hundred years educate children.”

2. National legislation concerning the activation of a degree course

What are the laws that regulate and step by step allow the adaptation to the Bologna system? How does the opening of a study or transfer program function? What are the rules regarding the ECTS in Albania?

As mentioned at the beginning of the study, the primary and the basic law from which many of the by-laws and decisions derive, which serves as a catalyst and stabilizer of changes in university education in Albania is “Law no. 80/2015 ON EDUCATION AND RESEARCH IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF ALBANIA”. Pursuant to Article 30 of the Law on Higher Education, the opening of an institution of higher education, the closure and the division or unification of an institution with another institution of higher education is done only by the decision of the Council of Ministers, upon the proposal of the relevant Minister for education.

The opening of a higher education institution must meet the academic standards, possess the necessary financial means to ensure the completion of the studies started by each registered student and must also meet the other criteria set forth in this law or by-laws, provided to ensure the quality of the planned study programs as well as other activities of the institution. After that the Council of Ministers reviews the respective proposal for the opening of an institution and approves its opening, this institution starts its activity only after the Minister of Education issues the order. The procedure for opening the study programs is carried out in accordance with Article 35 of the LAL, which stipulates that the opening of study programs, closure, as well as their reorganization to the extent of over 20 percent, is approved by the minister responsible for education, based upon the request of the higher education institution as well based on the assessment of skills needs in the labor market and in accordance with the provisions of this law. While the opening of a new study program in a public institution of higher education is done with the prior approval of the National Agency for Higher Education Financing (NAHEF), in all cases when its opening requires funding from the State Budget. In cases when the program opens without the approval of the NAHEF, the higher education institution undertakes itself to cover the expenses of the study program permanently, and this applies to private higher education institutions. Higher education institutions offer study programs organized in modules and evaluated in credits according to ECTS system. The programs of the first cycle of study contain 180 ECTS and the normal duration is 3 years. While the second cycle; Master programs contain 120 ECTS with a normal duration of 2 academic years. Professional master degree study programs contain 90 ECTS. To continue the studies in master programs, students must first complete the bachelor cycle and meet the criteria that higher education institutions provide.

The students who want to follow a bachelor study program must have an average of the high school grades 6 and over and for those study programs in education fields, the average of the high school must be 7 and over. A general criterion that applies to the admission of candidates to the master program in both public and private institutions is the average of the bachelor study program and the certification of one of the 5 foreign languages of the European Union such as English, Italian, French, German and Spanish in a level A1 to B1. The language certificate must be internationally recognized.

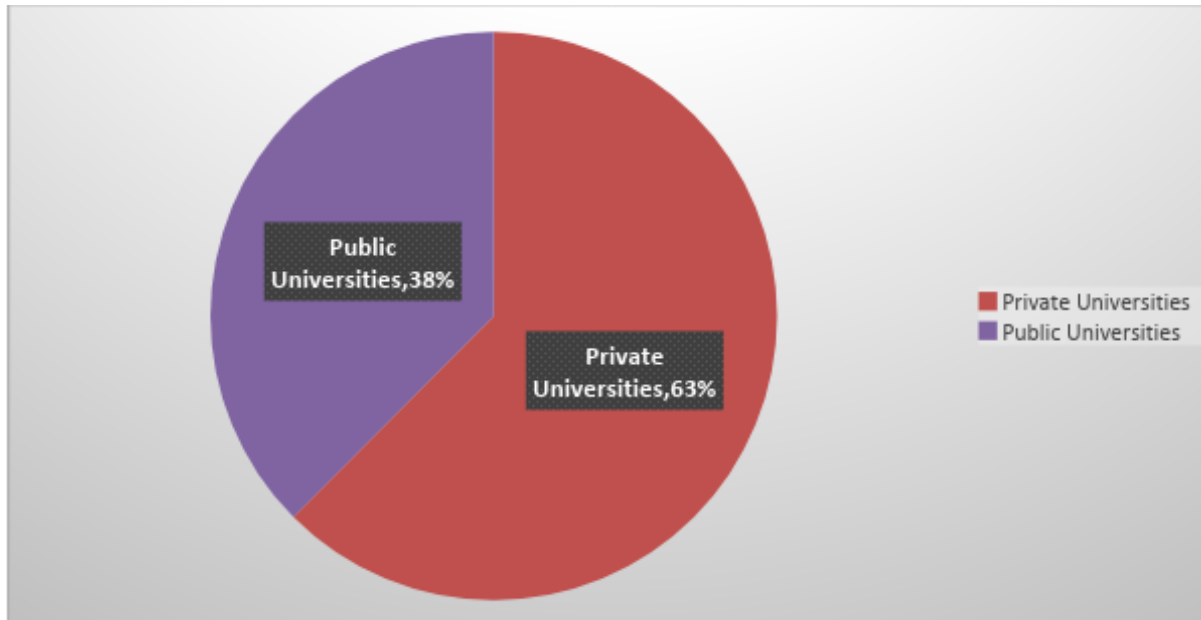
3. Placement of graduates in the economic classes

In Albania, admission to the first cycle of studies is possible for each candidate who has completed high school and meets the criteria of the average determined each year by the decision of the Council of Ministers. But also higher education institutions may also set additional admission criteria for candidates who intend to apply for a particular study program. About 1300 quotas are available at the beginning of the academic year from the University of Tirana for students who want to pursue their studies in the field of economics, while other quotas are made available by other public and private universities offering study programs in the economy sciences. So we can say that study programs in economics and business are among the most sought-after study programs and this is proved by the numerous applications and quotas for these programs. This brings to a large number of students graduating every year in this study program, adding to the market a lot of professionals in economics and business field. Regarding the scientific master study program the admission criteria are based on the average of the students' grades, the quotas, the ETCS obtained, the foreign language certificate as well as on the other admission criteria set by the institution.

4. State of the art

By collecting and converting categorical data into non-categorical, we were able to analyze the education system in Albania and draw some conclusions. The data was collected from a particular site, which contains information about the study programs of Albanian Universities (www.iualbania.arsimi.gov.al). Other data was collected from the official Universities' websites. According to Ministry of Education of Albania 2019, Albania counts 40 universities in total, out of which (16) are public universities and 62% are private universities (25). As it can be noticed from the data, Albanian education is dominated from the private shares. While analyzing the data, it was needed to omit 15 universities that do not have Economics or Business programs. Therefore, in total there are counted 9 public and 17 private universities, with an Economics and/or Business Faculty (see Appendix 1). The following chart 1 represents the share of public versus private higher education institutions.

Chart 1: Total Universities of Albania

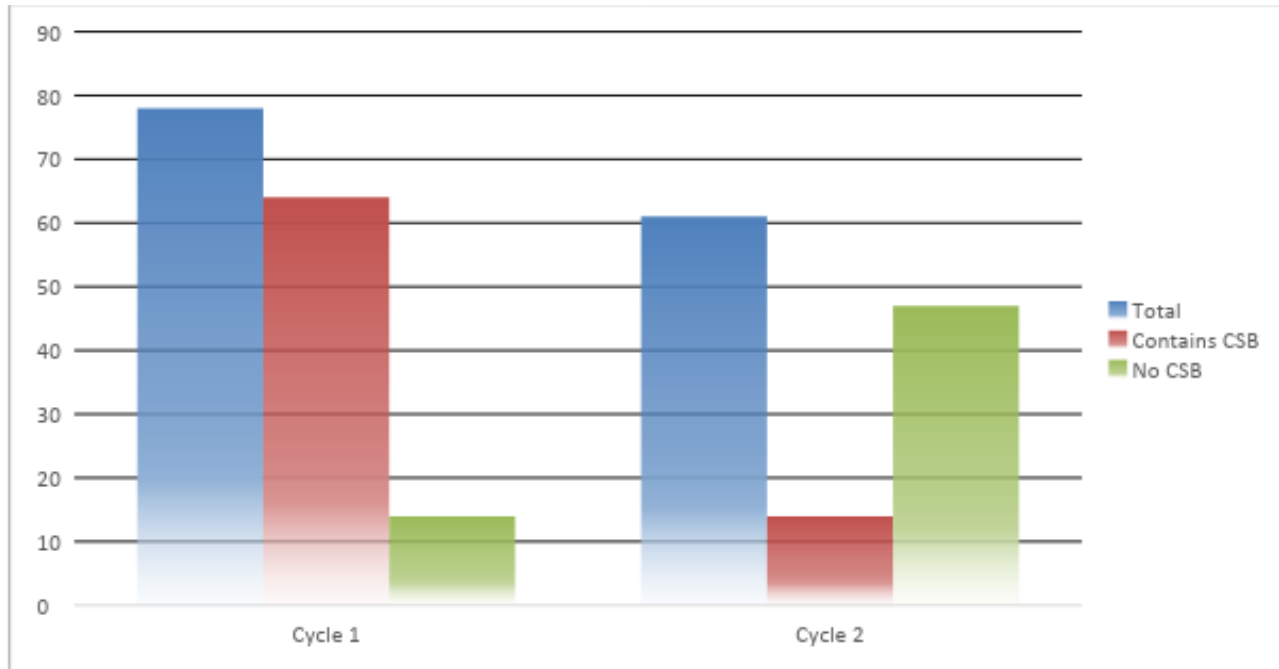
Source: Ministry of Education in Albania

Regarding cultural studies modules it necessary to divide them into two aspects. First of all, it is accurate to separate the studying cycle into Bachelor and Master degree. There are 10 Bachelor Degrees that do not contain a Cultural Studies in Business module, counting 7 Universities in total. While looking at the Master degrees, we count 47 degrees without a CSB module. Therefore, the number of Master degrees' without CSB is considerably high relatively to Bachelor degrees. This leads the conclusion that the Master Degrees in Albanian universities are mostly focused on specialized courses rather than Art and Cultural modules.

Secondly, it is important to examine if there is any difference between private and public universities. Three public universities did not have a CSB module in the first cycle, while four were private universities which again do not apply CSB modules. The number of universities without a module in the second cycle is 17, out of which 9 are private and 8 are public ones. As the numbers show, there is no significant difference between private and public universities regarding the CSB modules in Bachelor degree. The same is valid for the second cycle. This indicates that the Economics curriculum approved by the Ministry of Albania does not favor Art and Cultural Studies, especially in Master degrees.

In addition, there are 64 Bachelor programs that contain a CSB module, while only 14 Master programs out of 61 have an Art and Cultural module. The following chart presents the data for the CSB module for each cycle.

Chart 3: Total of Cycles

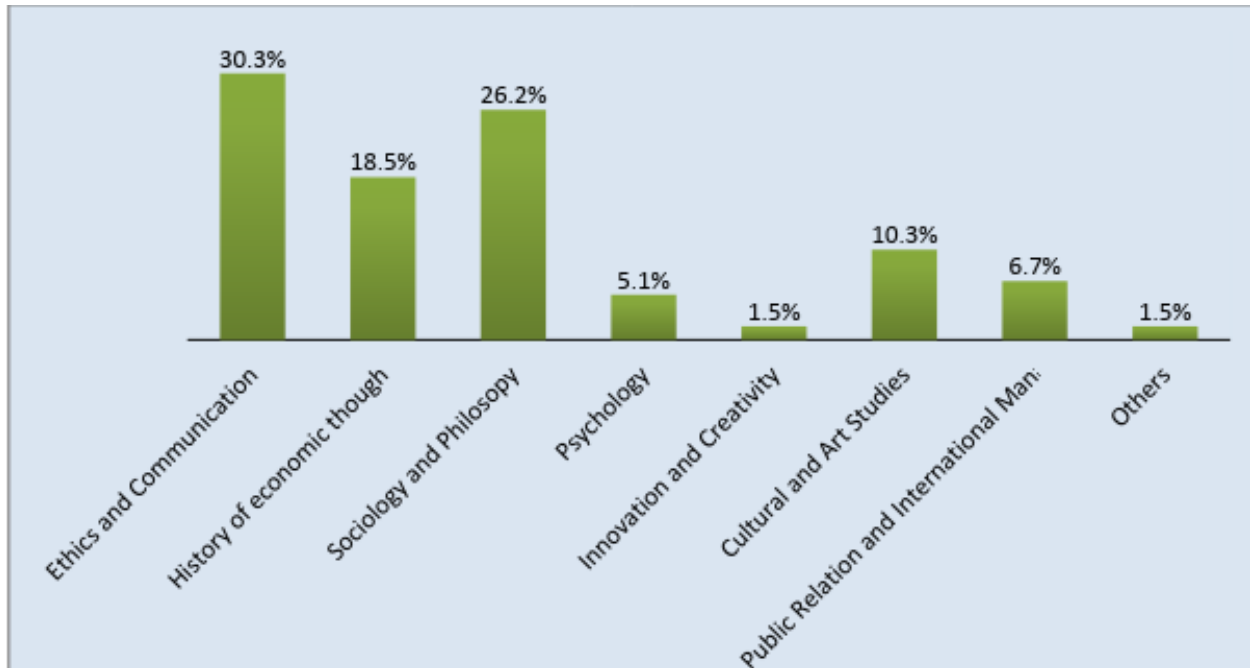

Source:U Albania

According to Stockholm School of Economics: “Art has the capacity to generate sensuous experiences, provoke and inspire through artistic tools. In combination with the humanities it enhances our ability of critical thinking, and conveys a further understanding of ourselves and societal context” (Stockholm School of Economics, 2018). As the modern employment market goes beyond the concrete skills such as talent and creativity, it becomes more difficult for students with only good grades to transfer their skills abroad. Hence, in order for students to be fully integrated in the global market and easily transfer their knowledge internationally, Art and Cultural Studies should be at the core of the Social and Humanities studies.

When analyzing the state of art in Albanian universities, we look specifically at the art modules. The range of the modules is diverse. There are courses for ethics and communication, history of economic thought, psychology, philosophy, sociology, cultural and art studies, etc. The module with the highest percentage is Ethics and Communication, which represents 30.3% of the total modules, followed by Sociology and Philosophy with 26.2% and History of Economic Thought 18.5%. The other modules contain only a small portion of the CSB courses. Moreover, when looking the compulsory and elective data (see Appendix 2, chart 5), we see that 54% are compulsory and 46% elective courses for Bachelor degree. While looking at the Master degree, 81% of the CSB modules are compulsory and only 19% are elective courses. Based on these data, it can be concluded that despite the lack of CSB modules in Master programs, the majority of the modules (when there are CSB modules) are compulsory courses.

Chart 4: CSB Modules

Source: U Albania, 2019

References

- European Higher Education Area. 2016. *National Report Regarding the Bologna Process implementation 2012-2015*. [online]. [Accessed 02 March 2018]. Available from http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Albania/25/8/National_Report_Albania_2015_566258.pdf.
- Instituti I Statistikave. 2018. *Statistika të regjistrimeve në arsim*. [Online]. [Accessed 25 February 2019]. Available from <http://www.instat.gov.al/media/4621/statistika-t%C3%AB-regjistrimeve-n%C3%AB-arsim-2017-2018.pdf>.
- Ligji 80/2015. *Per Arsimin e Larte dhe Kerkimin Shkencor ne Institucionet e Arsimit te Larte ne Republiken e Shqiperise*. [Online]. [Accessed 25 February 2019]. Available from http://umt.edu.al/new/rregullore/Ligj_80_2015_22_07_2015.pdf.
- Ministry of Education of Albania. 2019. *Lista e Institucioneve të Arsimit të Lartë Publik*. [Online]. [Accessed 10 March 2019]. Available from <https://arsimi.gov.al/arsimi-i-larte-publik/>.
- Ministry of Education of Albania. 2019. *Lista e Institucioneve të Arsimit të Lartë Jopublik*. [Online]. [Accessed 1 March 2019]. Available from <https://arsimi.gov.al/arsimi-i-larte-jopublik/>.
- Stockholm School of Economics. 2018. *There's a link between art and economics that often goes unnoticed...* [Online]. [Accessed 12 March 2019]. Available from <https://www.studyinternational.com/news/theres-link-art-economics-often-goes-unnoticed/>.
- U Albania. 2019. *Programe Studimi*. [Online]. [Accessed 25 February 2019]. Available from <https://ualbania.arsimi.gov.al/FushaDege/Index>.

“BREXIT” – ECONOMIC AND FINANCIAL CONSEQUENCES OF GB AND EU

Dr.Ferit Balla

E-mail: ferit.balla@yahoo.com

University College “Wisdom”

Prof.Dr. Lush Perpali

E-mail: lush.perpali@wisdom.edu.al

University College “Wisdom”

Abstract

The decision taken by the United Kingdom to leave the European Union caused a political earthquake that the consequences would be felt for a long time. From the unexpected outcome of the referendum, a shock and surprise sense was noted by all parties involved. Most of them felt as if they were awakened in another, completely changed state. Choosing for Brexit brought several series of dramatic events. Because this process is not only a technical disruption from the European Union, but it serves as a picture to paint the different economic future of the modern world. Brexit presents us with new challenges, tasks to be analyzed by economic and political scientists. It also promises us a new geo-political and socio-economic shape. We will focus in particular on three main issues: the path that led to the referendum; interpreting and explaining the vote for Brexit and analyzing its consequences in an analytical way.

Key words: consequences of Brexit, new geo-political shape, socio-economic

“Brexit”: Pasojat ekonomiko-financiare për Britaninë Madhe dhe Bashkimin Europian

Dr.Ferit Balla

E-mail: ferit.balla@yahoo.com

Kolegji Universitar “Wisdom”

Prof.Dr. Lush Perpali

E-mail: lush.perpali@wisdom.edu.al

Kolegji Universitar “Wisdom”

Abstrakt

Vendimi i marrë nga Mbretëria e Bashkuar për të dalë nga Bashkimi Europian shkaktoi një tërmet politik që pasojat do të ndihen për një kohë të gjatë. Nga rezultati i papritur i referendumit u dallua një sens shoku dhe surprize nga të gjitha palët e përfshira. Shumica kishin një ndjesi sikur ishin zgjuar në një shtet tjetër, tërësisht të ndryshuar. Zgjedhja për Brexit solli disa seri ngjarjesh dramatike. Sepse ky proces nuk paraqet vetëm shkëputje me vështirësi teknike nga Bashkimi Europian por na shërben si një tablo ku do të pikturohet e ardhmja ndryshe ekonomike e botës moderne. Brexit na paraqet sfida të reja, detyra që duhen analizuar nga shkencëtarë të fushës ekonomike dhe politike. Gjithashtu na premtun një formë të re gjeo-politike dhe socio-ekonomike. Do të fokusohemi vecanërisht në tre çështje kryesore: rruga që çoi deri në referendum; interpretimi dhe shpjegimi i votës për Brexit dhe të përcaktojmë në mënyrë analitike pasojat e tij.

Fjalët kyçe: pasojat e Brexit, formë të re gjeo-politike, socio-ekonomike

Hyrje

Brexit është një shkurtime për "daljen britanike", duke iu referuar vendimit të Mbretërisë së Bashkuar në një referendum të 23 qershorit 2016 për t'u larguar nga Bashkimi Evropian (BE). Rezultati i votimit sfidoi pritjet dhe tregjet globale të shkaktuara, duke shkaktuar që poundi britanik të bjerë në nivelin më të ulët kundrejt dollarit në 30 vjet. Kryeministri David Cameron, i cili e quajti referendumin dhe bëri fushatë që Britania të mbetet në BE, dha dorëheqjen muajin pasardhës. Sekretarja e Shtetit Theresa mund ta zëvendësojë atë si udhëheqës të Partisë Konservatore dhe si Kryeministër. Pas zgjedhjeve të parakohshme më 8 qershor 2017, ajo mbetet kryeministër. Konservatorët kanë humbur shumicën e tyre të drejtpërdrejtë në Parlament dhe me të - argumentojnë kritikët e majit - një mandat për një "Brexit të vështirë", në të cilën Britania largohet nga tregu unik dhe bashkimi doganor i BE. (Alternativat njihen si "brexit i butë".)

"Lënë" fitoi referendumin e qershorit 2016 me 51.9% të votave, ose 17.4 milion vota; "Remain" mori 48.1%, ose 16.1 milion. Pjesëmarrja ishte 72.2%. Rezultatet u klasifikuan në një bazë të gjerë në Mbretërinë e Bashkuar, por shifrat e përgjithshme fshehin dallime të mëdha rajonale: 53.4% e votuesve anglezë mbështetën Brexit, në krahasim me vetëm 38.0% të votuesve scocez. Për shkak se Anglia është përgjegjëse për shumicën dërrmuese të popullsisë së Britanisë së Madhe, mbështetja atje ka ndikuar në favor të Brexit. Nëse votimi ishte kryer vetëm në Uells (ku

gjithashtu fitoi "Linija"), Skocinë dhe Irlandën e Veriut, Brexit do të kishte marrë vetëm 43.6% të votave.

Procesi i largimit nga BE zyrtarisht filloi më 29 mars 2017, kur Maj shkaktoi Nenin 50 të Traktatit të Lisbonës. Mbretëria e Bashkuar ka dy vjet që nga ajo datë për të negociuar një marrëdhënie të re me BE. Bisedimet filluan më 19 qershor. Pyetjet kanë ndryshuar rreth procesit, pjesërisht për shkak se kushtetuta e Britanisë është e pashkruar dhe pjesërisht për shkak se asnjë vend nuk ka lënë BE duke përdorur artikullin 50 më parë (Algjeria u largua nga paraardhësi i BE-së përmes pavarësisë së saj nga Franca në vitin 1962 dhe Grenlandë - një territor vetëqeverisës danez - u largua nga një traktat i veçantë në vitin 1985). Më 8 dhjetor, negociuesit britanikë dhe BE njoftuan një marrëveshje lidhur me zgjidhjen e divorcit të vendit me bllokun: Britania do të paguajë një faturë hyrje prej £ 35 deri 39 miliardë £, nuk do të ketë "kufi të vështirë" midis Irlandës së Veriut (pjesë e Britania e Madhe) dhe Republika e Irlandës (një anëtare e BE-së), dhe qytetarët e BE-së në Britani - dhe anasjelltas - do të mbajnë një numër të të drejtave kryesore. Marrëveshja hap rrugën për bisedime mbi marrëdhëniet e ardhshme të Britanisë me BE, e cila ishte vonuar nga gridlock mbi çështjet e përfshira në divorc. Që nga tetori 2018, Mbretëria e Bashkuar është në negociata me BE-në në lidhje me kushtet e kësaj marrëveshjeje të tërheqjes. Kjo marrëveshje pritet të përfundojë deri më 19 tetor, së bashku me një deklaratë politike në lidhje me marrëdhëniet e ardhshme midis Mbretërisë së Bashkuar dhe BE.

U arrit një marrëveshje, UK dhe parlamentet evropiane pritet të votojnë për të ratifikuar marrëveshjen.

Të drejtat e qytetarëve

Një nga çështjet më të mprehta politike me të cilat ballafaqohen negociuesit e Brexit ka qenë e drejta e qytetarëve të BE që jetojnë në Mbretërinë e Bashkuar dhe qytetarët e Mbretërisë së Bashkuar që jetojnë në BE. Sipas Migration Watch UK, një institut think tank që avokon nivelet më të ulëta të emigracionit neto në vend, në vitin 2015 kishte 3,3 milionë emigrantë të lindur në BE, në Mbretërinë e Bashkuar, krahasuar me 1,2 milion emigrantë të lindur në Mbretërinë e Bashkuar që jetojnë në BE.

Parlamenti i Britanisë ka luftuar tashmë mbi të drejtat e shtetasve të BE për të qëndruar në Britani të Madhe pas Brexit, duke transmetuar publikisht ndarjet vendase mbi migracionin. Pas referendumit dhe dorëheqjes së Cameron, qeveria e Mayit arriti në përfundimin se kishte të drejtën në "privilegjin mbretëror" për të shkaktuar nenin 50 dhe për të filluar vetë procesin e tërheqjes formale. Gjykata e Lartë Britanike ndërhyri duke vendosur që Parlamenti duhej të autorizonte masën dhe Dhoma e Lordëve ndryshoi ligjin që rezultonte për të garantuar të drejtat

e banorëve të lindur në BE. Dhoma e Përbashkët, e cila kishte shumicën e Tory në atë kohë, e prishi ndryshimin dhe ligji i pandryshuar u bë ligj më 16 mars 2017.

Kundërshtarët konservatorë të amendamentit argumentuan se garancitë e njëanshme gërmuan pozicionin negociues të Britanisë, ndërsa ata në favor të saj thanë se shtetasit e BE nuk duhet të përdoren si "patate të skuqura". Argumentet ekonomike gjithashtu paraqisnin: ndërsa një e treta e të huajve britanikë në Evropë janë pensionistë, migrantët e BE-së kanë më shumë gjasa të jenë në punë sesa britanikët e lindur në vendlindje. Ky fakt sugjeron se emigrantët e BE-së janë kontribues më të madh në ekonomi sesa homologët e tyre britanikë; pastaj përsëri, mbështetësit e "Lini" lexojnë këto të dhëna duke treguar për konkurrencë të huaj për vende të pakta pune në Britani.

Më 8 dhjetor 2017, negociatorët britanikë dhe BE paraqitën një marrëveshje që paraqet strukturën bazë të marrëveshjes për të drejtat e qytetarëve. Ai premtoi "mbrojtje reciproke për qytetarët e Unionit dhe të Mbretërisë së Bashkuar, për të mundësuar ushtrimin efektiv të të drejtave që rrjedhin nga ligji i Unionit dhe bazuar në zgjedhjet e jetës së kaluar". Ajo vendos kufizime mbi koston dhe vështirësitë e proceseve të verifikimit që qeveritë kombëtare mund të imponojnë. Ajo kërkon që Britania të paraqesë një Marrëveshje për tërheqje dhe një projektligj të zbatimit në Parlament, i cili do të tejkalojë ligjet e tjera kombëtare që kanë të bëjnë me shtetasit e BE në Britani para datës së tërheqjes. Dhe u jep qytetarëve të BE-së në Britani të drejtën për të apeluar në Gjykatën Evropiane të Drejtësisë, kompetenca e së cilës Brexiteers kanë qenë prej kohësh të vendosur për të ikur.

Zgjidhja Financiare

"Fatura e Brexit", apo zgjidhja financiare Britania e Madhe i detyrohet Brukselit pas tërheqjes së saj, ka qenë një pikë e rëndësishme e grindjes për të dyja palët. Gjatë fushatës, mbështetësit "Leave" shpesh cituan paratë që taksapaguesit britanikë paguan në arkën e BE-së, edhe pse shifra që ata përdorën ishte e fryrë. Një zgjidhje e madhe financiare do të përbënte kështu shumë mbështetës të Brexit, disa prej të cilëve besojnë se Britania e Madhe duhet të refuzojë të paguajë asgjë.

Sipas marrëveshjes së 8 dhjetorit, Britania e Madhe dhe BE kanë rënë dakord për një metodologji ku Britania do të marrë pjesë dhe do të kontribuojë në buxhetet e BE 2019 dhe 2020 dhe do të paguajë zotimet e papaguara deri në vitin 2020 ("reste à liquider"). Pagesat do të jenë të shprehura në euro. Downing Street vlerësoi se ata do të arrinin shumën e barabartë me 35 miliardë - 39000000000 £.

Marrëveshja zgjidh një pikë qëndrimi të gjatë që kërcënonte të tërhiqte plotësisht negociatat. Skuadra e Barnier filloi volejbollin e parë në maj me lëshimin e një dokumenti që rendiste subjektet 70-çuditëse që do të merrte parasysh gjatë tabelimit të faturës. Financial Times vlerësoi se shuma bruto e kërkuar do të ishte 100 miliardë euro; neto nga disa asete të Mbretërisë së Bashkuar, projekt-ligji final do të ishte "në rajonin prej € 55bn deri në € 75bn". Ndërkohë, ekipi i Davis, refuzoi kërkesat e BE për të paraqitur metodologjinë e preferuar të Mbretërisë së Bashkuar për llogaritjen e faturës. Në gusht ai i tha BBC se nuk do të angazhohej për një figurë deri në tetor, afati i fundit për vlerësimin e "përparimit të mjaftueshëm" për çështje të tilla si projektligji. Muajin e ardhshëm ai i tha Dhomës së Përbashkët se negociatat e Brexit mund të vazhdonin "për kohëzgjatjen e plotë të negociatave", duke shtuar se Britania e Madhe nuk do ta pranonte domosdoshmërisht "bazën ligjore" për zgjidhjen.

Davis e ka paraqitur këtë refuzim në Dhomën e Lordëve si një taktikë negociuese, por politika vendase ndoshta shpjegon qëndrimin e tij. Sekretari i Jashtëm Boris Johnson, i cili bëri fushatë për Brexit, i quajti vlerësimet e BE-së "zhvatur" më 11 korrik 2017 dhe ranë dakord me një deputet Tory që Brukseli mund të "shkojë" nëse ata donin "një qindarkë".

Sidoqoftë, në fjalimin e saj të shtatorit 2017 në Firence, Maji mund të thoshte se Mbretëria e Bashkuar do të "nderojë zotimet që kemi bërë gjatë periudhës së anëtarësimit tonë" dhe ofroi të japë një "kontribut të vazhdueshëm" për çdo program arsimor, kulturor dhe sigurie që Britania mund të vazhdojë të marrë pjesë Deklaratat ndihmuan për të ftohur tensionet me Brukselin, por tensionet e vendit mbi faturën ka të ngjarë të vazhdojnë në Britani të Madhe.

Kufiri i Irlandës Veriore

Për dekada të tëra gjatë gjysmës së dytë të shekullit të 20-të, dhuna midis protestantëve dhe katolikëve shkatërroi Irlandën e Veriut dhe kufiri midis vendit britanik dhe Republikës së Irlandës në jug u militarizua. Marrëveshja e premtën e vitit 1998 e ktheu kufirin pothuajse të padukshëm, përveç shenjave të kufirit të shpejtësisë, të cilat kalojnë nga milje në orë në veri në kilometra në orë në jug.

Dy negociatorët britanikë dhe BE shqetësohen për pasojat e rivendosi së kontrolleve kufitare, siç mund të duhet të bëjë Britania me qëllim që të përfundojë liria e lëvizjes nga BE. Marrëveshja e 8 dhjetorit 2017 përsëriti angazhimin e Britanisë së Madhe për "shmangien e një kufiri të vështirë, duke përfshirë çdo infrastrukturë fizike ose kontrolle dhe kontrolle të lidhura". Ai gjithashtu theksoi "integritetin e tregut të brendshëm të Mbretërisë së Bashkuar dhe vendin e Irlandës së Veriut brenda saj, pasi Mbretëria e Bashkuar largohet nga Bashkimi Evropian i Tregut të Brendshëm dhe Bashkimit Doganor".

Megjithatë, duke lënë bashkimin doganor pa vendosur kontrolle doganore në kufirin e Irlandës Veriore apo midis Irlandës së Veriut dhe pjesës tjetër të Britanisë, hapet derë e hapur për kontrabandë. Kjo "sfidë e rëndësishme dhe unike" është një nga arsyet që avokatët "buta Brexit" më përmendin në favor të qëndrimit në bashkimin doganor të BE dhe ndoshta në tregun e saj të vetëm. Marrëveshja, në një seksion që ka gjasa të inatosë disa mbështetës "të vështirë të Brexit", përcakton se,

"Në mungesë të zgjidhjeve të rëna dakord, Mbretëria e Bashkuar do të mbajë harmonizimin e plotë me ato rregulla të Tregut të Brendshëm dhe Bashkimit Doganor i cili, tani ose në të ardhmen, do të mbështesë bashkëpunimin Veri-Jug, ekonominë gjithë-ishullore dhe mbrojtjen e Marrëveshjes e vitit 1998. "

Me fjalë të tjera, shpërthimi i Irlandës së Veriut mund të ketë krijuar një derë e pasme për një Brexit të butë. Çështja është komplikuar më tej nga zgjedhja e Partisë së Bashkimit Demokratik të Partisë së Veriut si një partner i koalicionit: DUP kundërshtoi Marrëveshjen e së Premtes së Mirë dhe - ndryshe nga udhëheqësi i konservatorëve në atë kohë - fushata për Brexit. Sipas Marrëveshjes së premtën e mirë, qeverisë britanike kërkohet të mbikëqyrë Irlandën e Veriut me "paanësi rigoroze"; që mund të jetë e vështirë për një qeveri që varet nga bashkëpunimi i një partie me një bazë mbizotëruese protestante dhe lidhjeve historike me grupet paramilitare protestante. Janë përgatitur sfidat ligjore për marrëveshjen e koalicionit Tory-DUP.

Argumentet pro dhe kundër Brexit

"Lëre" votuesit mbështesin mbështetjen e tyre për Brexit në një sërë faktorësh, duke përfshirë krizën evropiane të borxheve, imigracionin, terrorizmin dhe zvarritjen e perceptuar të burokracisë së Brukselit mbi ekonominë britanike. Britania ka qenë prej kohësh i kujdesshëm ndaj projekteve të Bashkimit Evropian, të cilin ata që lënë gjallë ndjejnë kërcënime ndaj sovranitetit të Mbretërisë së Bashkuar: vendi nuk ka zgjedhur kurrë bashkimin monetar të Bashkimit Evropian, që do të thotë se përdor paundin në vend të euros. Ai gjithashtu mbeti jashtë zonës Shengen, që do të thotë se nuk ka kufij të hapur me një numër të kombeve të tjera evropiane. Kundërshtarët e Brexit gjithashtu përmendin një numër arsyesh për pozitën e tyre. Njëra është rreziku i përfshirë në tërheqjen nga procesi i vendimmarrjes së BE-së, duke qenë se është larg nga destinacioni më i madh për eksportet britanike. Një tjetër është përfitimi ekonomik dhe shoqëror i "katër lirive" të BE-së: lëvizja e lirë e mallrave, shërbimeve, kapitalit dhe njerëzve përtej kufijve. Një fije e përbashkët në të dyja argumentet është se largimi nga BE do të destabilizonte ekonominë britanike në një afat të shkurtër dhe do ta bënte vendin më të varfër në

afat të gjatë. Në korrik të vitit 2018, qeveria e majit pësoi një tjetër tronditje kur Boris Johnson dha dorëheqjen si Ministri i Jashtëm i Britanisë së Madhe dhe Davidi Davis dha dorëheqjen si ministër Brexit gjatë planeve të majit për të mbajtur lidhje të ngushta me BE. Johnson u zëvendësua nga Jeremy Hunt, i cili favorizon një "Brexit të butë". Eksportet britanike sipas destinacionit, 2015 (gjithsej = 428 miliardë dollarë)

Disa institucione shtetërore mbështetën argumentet ekonomike të Remainerëve: Guvernatori i Bankës së Anglisë Mark Carney e quajti Brexit "rrezikun më të madh vendor për stabilitetin financiar" në mars të vitit 2016 dhe në muajin pasues Thesari parashikoi dëmtime të përhershme të ekonomisë në cilëndo nga tre mundësitë e pas Brexit skenarët: Anëtarësia e Zonës Ekonomike Evropiane (EEA) siç është Norvegjia; një marrëveshje e negociuar tregtare si ajo e nënshkruar midis BE dhe Kanadasë në tetor 2016; dhe anëtarësimit të Organizatës Botërore të Tregtisë (WTO).

Mbështetësit e pushimeve tentonin të zbritnin parashikime të tilla ekonomike nën etiketën "Frika e Projektit". Një veshje pro-Brexit e lidhur me Partinë e Pavarësisë në Mbretërinë e Bashkuar (UKIP), e cila u themelua për të kundërshtuar anëtarësimin në BE, u përgjigj duke thënë se "skenari më i keq i Thesarit prej £ 4,300 për familje është një çmim i volitshëm i bodrumit për rivendosjen e pavarësisë kombëtare dhe kufij të sigurt dhe të sigurtë "(skenari më i keq ishte në fakt 6,600 funta). Boris Johnson i cili ishte kryebashkiak i Londrës deri në maj 2016 dhe u bë sekretar i jashtëm kur mori detyrën, tha në prag të votimit, "politikanët e BE do të banging poshtë derën për një marrëveshje tregtare" ditën pas votimit, në dritën e "interesave të tyre komercial". Lëvizja e Punës, grupi pro-Brexit Labour, bashkëautorizoi një raport me një grup

ekonomistësh në shtator 2017, i cili parashikonte një rritje prej 7% ndaj PBB-së vjetore, me fitimet më të mëdha që do të shkonin në fituesit më të ulët. Zgjedhja e votimit, fushata zyrtare pro-Brexit, kryesoi faqen e "Pse lëshohet votimi" në faqen e saj të internetit me pretendimin se Britania e Madhe mund të shpëtojë 350 milionë funte në javë: "Ne mund të shpenzojmë paratë tona në prioritetet tona si shkolla, dhe strehim." Në maj të vitit 2016, Autoriteti i Statistikave të Mbretërisë së Bashkuar, një organ i pavarur publik, tha se shifra është më e madhe sesa neto, "është mashtruese dhe minon besimin në statistikat zyrtare". Një anketim në mes të qershorit nga Ipsos MORI, megjithatë, gjeti se 47% e vendit besonin kërkesën. Ditën pas referendumit Nigel Farage, i cili bashkë-themloi UKIP dhe e udhëhoqi atë deri në nëntor, hodhi poshtë shifrën dhe tha se ai nuk ishte i lidhur ngushtë me Lirimin e Votave.

May gjithashtu nuk ka pranuar të konfirmojë premtimet e NHS-së së Votave për pushimet që nga marrja e detyrës.

Përgjigje ekonomike

Deri në përfundimin e marrëveshjes së daljes ose skadimit të afatit përfundimtar për negociatat e përcaktuara në nenin 50, Britania mbetet në BE, duke përfituar nga lidhjet e saj tregtare dhe duke iu nënshtruar ligjeve dhe rregullave të saj. Megjithatë, vendimi për të dalë nga BE tashmë ka ndikuar në ekonominë e Britanisë për shkak të kobës më të dobët. Pak pas referendumit, rënia e monedhës u pa si një bekim pasi mallrat e prodhuesve britanikë u bënë më tërheqës për blerësit e huaj. Indeksi i Treguesve të Blerjeve të Prodhimit në Mbretërinë e Bashkuar Markit / CIPS (PMI) u rrit me një rekord prej 5 pikësh në 53.3 në gusht të vitit 2016, pasi firmat gëzonin "fitimin e fitimit" të anëtarësimit në BE dhe një pound që kishte çmim në fund të këtij anëtarësimi.

Megjithatë, një situatë e tillë është e paqëndrueshme, dhe sondazhi Markit / CIPS përmbante një paralajmërim të nënkuptuar: gati 44% e prodhuesve raportuan kosto më të larta blerëse, pasi paundi i dobët nxiti çmimet e importit. Pothuajse një vit më vonë, çmimi më i lartë i importeve është kaluar mbi konsumatorët; Inflacioni i IÇK-së ishte 2,9% në 12 muajt që shpinë deri në maj 2017, një nivel katër-vjeçar që tejkalon objektivin 2% të Bankës së Anglisë dhe tejkalon ritjen e rregullt të pagave prej 2,1% (që nga marsi 2017).

Një raport i korrikut 2017 i Dhomës së Lordëve nga Dhoma e Lordëve përmendi dëshmi se bizneset britanike do të duhej të rrisnin pagat për të tërhequr punëtorët e lindur në Lindjen e

Brexit, e cila "ka gjasa të çojë në çmime më të larta për konsumatorët". Mbi gjysma e bizneseve britanike (57%) po zhvillojnë plane të paparashikuara lidhur me Brexit, sipas një sondazhi të kryer në korrik nga Instituti i Drejtorëve. Bankat kanë njoftuar planet për të zhvendosur disa operacione në Dublin, Frankfurt dhe Paris.

Tregtia ndërkombëtare pritet të bjerë për shkak të Brexit, edhe nëse Britania negocion një trap të marrëveshjeve të tregtisë së lirë. Monique Ebell, drejtoreshë hulumtuese e asociuar në Institutin Kombëtar të Kërkimeve Ekonomike dhe Sociale, parashikon një ulje prej -22% në tregtinë totale të mallrave dhe shërbimeve britanike nëse anëtarësimi në BE zëvendësohet nga një marrëveshje e tregtisë së lirë. Marrëveshjet e tjera të tregtisë së lirë ndoshta nuk do të mund të zinin vend: Ebell shikon një marrëveshje me BRIICS (Brazil, Rusi, Indi, Indonezi, Kinë dhe Afrikën e Jugut) duke rritur tregtinë totale me 2.2%; një pakt me Shtetet e Bashkuara, Kanada, Australi dhe Zelandën e Re do të bënte pak më të mirë, me 2.6%.

"Tregu i vetëm është një marrëveshje shumë e thellë dhe gjithëpërfshirëse e tregtisë që synon uljen e barrierave jo-tarifore", shkruan Ebell në janar, "ndërsa shumica e marrëveshjeve të tregtisë së lirë (BE) Jo-BE duket të jenë mjaft të paefektshme në uljen e pengesave jo-tarifore janë të rëndësishme për tregtinë e shërbimeve."

Implikimet për Brexit

Mund të paraqiste zgjedhjet si një mundësi për konservatorët për të forcuar mandatin e tyre dhe për të forcuar pozitën e tyre negociuese me Brukselin. Duke humbur shumicën e tyre, ky pozicion duket më i dobët. Mbetet e paqartë nëse qeveria e re do të jetë në gjendje t'i përmbahet qëllimeve të Brexit që ajo parashitri në manifestin e saj: uljen e imigracionit neto në dhjetëra mijëra - nga 248,000 në 2016 - dhe ndjekjen e një "Brexit të vështirë" tregu i vetëm i BE dhe bashkimi doganor. Tories duan të mbajnë mundësinë e largimit nga negociatat, duke argumentuar se "asnjë marrëveshje" është më mirë se një e keqe. Ata gjithashtu propozuan një "Mashtrim të Madh Bill" i cili, pavarësisht nga emri, do të shkruante të gjithë ligjin e zbatueshëm të BE në ligjin britanik, duke i dhënë fund aftësisë së BE-së për të zbatuar ligjin britanik nëpërmjet Aktit të Komuniteteve Europiane. Projektligji, i riemëruar si Bill i BE-së (Tërheqja), e kaloi Shtëpinë e Komunave më 12 shtator 2017 me një diferencë të rehatshme.

Punës, e cila sipas Corbyn "fitoi këto zgjedhje", kritikoi objektivat e imigracionit të Konservatorëve dhe argumentoi se "asnjë marrëveshje" nuk është një opsion i mundshëm ". Partia iu kundërvu Billit të Shfuqizimeve të Mëdha, duke premtuar që të kalonte "një ligj për të

Drejtat dhe Mbrojtjen e BE-së që do të sigurojë që nuk ka ndryshime të dëmshme për të drejtat e punëtorëve, ligjin e barazisë, të drejtat e konsumatorit apo mbrojtjen mjedisore si rezultat i Brexit". Projektligji, i cili lejon qeverinë të shkëmbejë pjesë të ligjit në mënyrë që ata të kenë kuptim për Britaninë jashtë BE-së, është parë nga shumë deputetë të punës si një kapje e pushtetit të Torit dhe një mjet për të rihapur të drejtat e punëtorëve.

Pas zgjedhjeve, shumë prej tyre pritën që pozicioni i Brexit të qeverisë të zbutet. Disa parti të interesuara panë një hapje: një ditë pas zgjedhjeve, Shoqata e Transportit tha se qeveria duhet të konsiderojë të qëndrojë në bashkimin doganor të BE, duke pasur parasysh "mungesën e një mandati të qartë nga votuesit britanikë". Fillimisht kishte pak fjalë se ekipi i Mayit kishte mbështetur angazhimin e tij ndaj një Brexit të vështirë, por një dokument i pozitës së gushtit 2016 tregonte se Britania e Madhe do të kërkonte një marrëdhënie të ngushtë doganore me BE.

Referendumi i Pavarësisë së Skocisë

Politikanët në Skoci nxitën një referendum të dytë pavarësie pas zgjedhjeve të Brexit, por rezultatet e zgjedhjeve të 8 qershorit hodhën një grimë mbi përpjekjet e tyre. Partia Kombëtare Skoceze (SNP) humbi 21 vende në Parlamentin e Westminsterit dhe më 27 qershor, ministrja e parë skoceze Nicola Sturgeon tha se qeveria e saj në Holyrood do të "rivendoste" orarin e saj mbi pavarësinë për t'u përqëndruar në dhënien e një Brexit të butë.

Asnjë zonë lokale skoceze nuk votoi për të dalë nga BE, sipas Komisionit Zgjedhor të Britanisë së Madhe, ndonëse Morai ishte afër 49.9%. Vendi në tërësi refuzoi referendumin prej 62.0% në 38.0%. Përderisa Skoci përmban vetëm 8.4% të popullsisë së Britanisë së Madhe, megjithatë, votimi i saj për të mbetur - së bashku me atë të Irlandës së Veriut, e cila përbën vetëm 2.9% të popullsisë së Mbretërisë së Bashkuar - ishte shumë më e madhe se mbështetja për Brexit në Angli dhe Uells.

Skoci u bashkua me Anglinë dhe Uellsin për të formuar Britaninë e Madhe më 1707, dhe marrëdhënia ka qenë e trazuar në kohë. SNP, e cila u themelua në vitet 1930, kishte vetëm gjashtë nga 650 vende në Westminster në vitin 2010. Megjithatë, vitin e ardhshëm, ajo formoi një qeveri të shumicës në parlamentin devotshëm të Skocisë në Holyrood, pjesërisht për shkak të premtimit për mbajtjen e një referendumi mbi pavarësinë skoceze.

Ky referendum, i mbajtur në vitin 2014, e ka humbur anën pro pavarësisë me 44.7% të votave; pjesëmarrja ishte 84.6%. Pavarësisht largimit nga çështja e pavarësisë, votimi nxiti mbështetjen për nacionalistët. SNP fitoi 56 nga 59 vende skoceze në Westminster vitin e ardhshëm, duke kapërcyer Lib Dems për t'u bërë partia e tretë më e madhe në Mbretërinë e Bashkuar në përgjithësi. Harta elektorale e Britanisë papritur tregoi një ndarje të ndezur midis Anglisë dhe Uellsit - të dominuar nga Tory blu me copë të rastësishme të Punës të kuqe - dhe të gjithë të verdhë të Skocisë.

Kur Britania votoi për t'u larguar nga BE, Skoci u përplas. Një kombinim i nacionalizmit në rritje dhe mbështetjes së fortë për Europën çoi pothuajse menjëherë në thirrjet për një referendum të ri të pavarësisë. Kur Gjykata Supreme vendosi më 3 nëntor se kuvendet kombëtare të transferuara, siç është parlamenti i Skocisë nuk mund të vërë veton ndaj Brexit, kërkesat u rritën më fort. Më 13 mars, Sturgeon bëri thirrje për një referendum të dytë, që do të mbahej në vjeshtën e vitit 2018 ose në pranverën e vitit 2019. Holyrood e mbështeti atë me një votim 69-59 më 28 mars, një ditë para se qeveria e muajit maj të shkaktojë nenin 50.

Koha e preferuar e Sturgeon është e rëndësishme, pasi që numërimi dyvjeçar i filluar nga Neni 50 do të përfundojë në pranverën e vitit 2019, kur politika që rrethon Brexit mund të jetë veçanërisht e paqëndrueshme. Zgjedhjet e menjëhershme më 8 qershor hodhën një pikëllim në shtytjen e pavarësisë së SNP-së, dhe çështja është jashtë tabelës për tani.

Si do të dukej Pavarësia?

Madje pavarësia, megjithatë, mund të mos lejojë Skoci të shmangë "të zhvendoset nga BE kundër vullnetit të saj", siç përshkruan Brexit në faqen e internetit të SNP. Sipas Arj Singh i Shoqatës së Shtypit, zëdhënësi i Komisionit të BE Margaritis Schinas iu përgjigj njoftimit të Sturgeon në mes të marsit duke thënë se Skocia do të duhej të aplikonte për t'u bashkuar me BE, në vend që të mbetej një anëtar. Kërkesa e Skocisë do të ballafaqohet me kërcënimin e vetos nga Spanja, e cila dëshiron të shmangë dërgimin e mesazheve pro pavarësisë në rajonin autonom të Katalonjës.

Situata ekonomike e Skocisë ngre gjithashtu pyetje rreth së ardhmes së saj hipotetike si një vend i pavarur. Përplasja në çmimin e naftës ka bërë një goditje ndaj financave të qeverisë. Në maj të

vitit 2014, parashikimi i faturave të taksave 2015-2016 nga shpimi i Detit të Veriut prej £ 3.4 miliard deri në £ 9 miliard, por mblodhi £ 60 milion, më pak se 1.0% të midpoint parashikimeve. Në realitet këto shifra janë hipotetike, pasi që financat e Skocisë nuk janë plotësisht të transferuara, por vlerësimet bazohen në pjesën gjeografike të vendit në shpimet e Detit të Veriut, kështu që ilustronë atë që mund të presë si një komb i pavarur.

Debati mbi atë monedhë që do të përdorte një Skoci i pavarur është ringjallur. Ish-udhëheqësi i SNP Alex Salmond, i cili ishte ministër i parë i Skocisë deri në nëntor 2014, i tha Financial Times më 17 mars se vendi mund të braktisin kile dhe për të futur monedhën e vet, duke e lejuar atë për të noton lirshëm ose pegging atë për të sprovuar. Ai përjashtoi hyrjen në euro, por të tjerët pretendojnë se do të kërkohej që Skoci të bashkohej me BE. Një mundësi tjetër do të ishte përdorimi i kile, që do të nënkuptonte humbjen e kontrollit mbi politikën monetare.

Nga ana tjetër, një monedhë e dobët që qarkullon në tregjet globale mund të jetë një lehtësim për prodhuesit në Mbretërinë e Bashkuar që eksportojnë mallra. Industrinë që mbështeten kryesisht në eksportet mund të shohin ndonjë përfitim. Në vitin 2015, 10 eksportet kryesore nga Mbretëria e Bashkuar ishin (në USD):

1. Makinat, motorët, pompat: 63.9 miliardë dollarë (13.9% të totalit të eksporteve)
2. Gurë Kristali, metale të çmuara: 53 miliardë dollarë (11.5%)
3. Automjetet: 50.7 miliardë dollarë (11%)
4. Farmaceutikë: 36 miliardë dollarë (7.8%)
5. Nafta: 33.2 miliardë dollarë (7.2%)
6. Pajisjet elektronike: 29 miliardë dollarë (6.3%)
7. Avionët, anijet kozmike: 18.9 miliardë dollarë (4.1%)
8. Pajisjet mjekësore, teknike: 18.4 miliardë dollarë (4%)
9. Kimikatet organike: 14 miliardë dollarë (3%)
10. Plastikë: 11.8 miliardë dollarë (2.6%)

Disa sektorë janë të përgatitur të përfitojnë nga një dalje. Shumëkombëshe të listuara në FTSE 100 ka të ngjarë të shohin rritjen e fitimeve si rezultat i një funt të butë. Një monedhë e dobët mund të përfitojë gjithashtu nga turizmi, energjia dhe industria e shërbimit.

Në maj të vitit 2016, Banka Shtetërore e Indisë (SBIN.NS), banka më e madhe tregtare e Indisë,

sugjeroi që Brexit do të përfitonte ekonomikisht nga India. Ndërsa largimi nga Eurozona do të thotë se Britania e Madhe nuk do të ketë dalje të lirë në tregun e vetëm të Evropës, do të lejojë më shumë vëmendje në tregtinë me Indinë. India gjithashtu do të ketë më shumë hapësirë për manovrim nëse Britania e Madhe nuk po i përmbahet rregullave dhe rregullave të tregtisë evropiane.

Tregtia në Mbretërinë e Bashkuar dhe BE pas Brexit

Maji ka mbrojtur një "Brexit" të fortë, që do të thotë që Britania do të largohet nga tregu unik dhe bashkimi doganor i BE-së, pastaj do të negociojë një marrëveshje tregtare për të qeverisur marrëdhëniet e tyre të ardhshme. Të varfërit e Konservatorëve në zgjedhjet e menjëhershme të qershorit 2017 e quajtën mbështetjen popullore për atë qasje, dhe shumë nga shtypit spekuluan se qeveria mund të merrte një vijë më të butë. Në fjalimin e saj të shtatorit në Firence, May përsëriti qëndrimin e fortë të qeverisë së saj ndaj Brexit, duke thënë se "nuk do të jemi më anëtarë të tregut të vetëm të BE-së apo të bashkimit të tij doganor". Nga ana tjetër, ajo propozoi një periudhë tranzicioni "për t'u përshtatur me aranzhimet e reja në një mënyrë të qetë dhe të rregullt" prej rreth dy vjetësh.

Në një dokument të pozitës së gushtit 2016, Britania e Madhe sugjeroi se do të qëndronte në bashkimin doganor të BE-së gjatë një periudhe të përkohshme dhe më pas në një nga dy aranzhimet: një "rregullim shumë i efektshëm doganor" që lë "sa më pak kërkesa shtesë për tregtinë e BE- "ose" një partneritet i ri doganor me BE "që" heq nevojën për një kufi doganor në Mbretërinë e Bashkuar dhe BE ". Marrëveshja e fundit, sugjeron gazeta, mund të përfshijë pasqyrimin e kërkesave të importit të BE nga vendet e treta.

Sipas të dy marrëveshjeve, qeveria këmbëngul, Britania e Madhe do të negociojë marrëveshjet tregtare me vendet e treta. Guy Verhofstadt, koordinatori i Parlamentit Evropian i Brexit, kritikoi atë që ai e pa si një dëshirë për të pasur të dyja këto mënyra: "Për të qenë jashtë dhe jashtë Bashkimit Doganor dhe" kufijtë e padukshëm "është një fantazi zgjidhje financiare," Nicola Sturgeon i bëri jehonë mendimit, duke u ankuar se "mashtrimi" i qeverisë ka tortë dhe hani atë "qasje" dhe duke thënë se ata "duhet të angazhohen për të qëndruar në tregun e vetëm dhe CU, periudhë".

Dokumenti i qëndrimit pranoi se një marrëveshje doganore pa kufij me BE-në, e cila lejoi që Mbretëria e Bashkuar të negociojë marrëveshje të tregtisë së lirë me vendet e treta, është "e

paprecedent" dhe "sfiduese për të zbatuar". Jo gjithkush ka qenë aq poshtërues sa Sturgeon dhe Verhofstadt.

Korrespondenti politik i politikës në Britani, Charlie Cooper, shkroi se marrëveshja e dytë e propozuar, "partneriteti i RI doganor", ka "një ngritje të konsiderueshme" në atë që shmang një trazirë të vështirë midis Irlandës dhe Irlandës së Veriut. Nga ana tjetër, ai shqetësohet se dokumentet e përfshira mund të jenë "Kafkaesque": mallrat që hyjnë në vend do të jenë subjekt i regjimeve të ndryshme tarifore, varësisht nëse ato ishin të destinuara për konsum në BE apo në Mbretërinë e Bashkuar. Ish do të trajtohet sikur kufiri i Britanisë së Madhe ishte ende kufiri i BE-së; kjo e fundit do të nxiste çdo tarifë që Mbretëria e Bashkuar kishte punuar me një vend të caktuar.

Qeveria ka të drejtë që sot në Evropë nuk ka shembull për këtë lloj marrëdhënieje. Katër precedentët e gjërë që ekzistojnë janë marrëdhënia e BE me Norvegjinë, Zvicrën, Kanadanë dhe anëtarët e Organizatës Botërore të Tregtisë.

Modeli Norvegjez: Bashkohu me EEA

Opsioni i parë do të ishte që Mbretëria e Bashkuar të bashkohet me Norvegjinë, Islandën dhe Lichtenstein në Zonën Ekonomike Evropiane (EEA), e cila siguron qasje në tregun e përbashkët të BE-së për shumicën e mallrave dhe shërbimeve (bujqësia dhe peshkimi përjashtohen). Në të njëjtën kohë, EEA është jashtë bashkimit doganor, kështu që Britania mund të hyjë në marrëveshje tregtare me vendet jashtë BE. Marrëveshja është vështirë të fitojë, megjithatë: Britania e Madhe do të jetë e lidhur me disa ligje të BE-së, duke humbur aftësinë e saj për të ndikuar në këto ligje nëpërmjet Këshillit të Evropës dhe të drejtave të votimit të Parlamentit Europian. Në shtator, May e quajti këtë marrëveshje një "humbje të kontrollit demokratik" të papranueshëm.

Më parë gjatë këtij muaji, David Davis shprehu interes për modelin e Norvegjisë në një pyetje që ai mori në Dhomën e Tregtisë së SHBA në Uashington. "Është diçka që ne kemi menduar, por nuk është në krye të listës sonë". Ai i referohej në mënyrë specifike Shoqatës Evropiane të Tregtisë së Lirë (EFTA), e cila si EEA ofron qasje në tregun e vetëm, por jo bashkimin doganor. EFTA dikur ishte një organizatë e madhe, por shumica e anëtarëve të saj kanë lënë të bashkohen me BE. Sot ajo përfshin Norvegjinë, Islandën, Lichtensteinin dhe Zvicrën; të gjithë, përveç Zvicrës, janë gjithashtu anëtarë të EEA.

Modeli i Zvicrës: Marrëveshjet Tregtare Bilaterale

Marrëdhënia e Zvicrës me BE, e cila qeveriset nga rreth 20 marrëveshje të mëdha dypalëshe me bllokun, është gjerësisht e ngjashme me marrëveshjen e ZEE. Së bashku me këto tre, Zvicra është anëtare e Shoqatës Evropiane të Tregtisë së Lirë (EFTA). Zvicra ndihmoi në ngritjen e ZEE, por populli i saj hodhi poshtë anëtarësimin në një referendum të vitit 1992. Vendi lejon lëvizjen e lirë të njerëzve dhe është anëtar i Zonës Shengen pa pasaportë. Ai është subjekt i shumë rregullave të vetme të tregut, pa pasur shumë fjalë për t'i bërë ato. Është jashtë bashkimit doganor, duke i lejuar të negociojë marrëveshje të tregtisë së lirë me vendet e treta; zakonisht, por jo gjithmonë, ai ka negociuar përkrah vendeve të ZEE. Zvicra ka qasje në tregun e vetëm për mallra (me përjashtim të bujqësisë), por jo shërbime (me përjashtim të sigurimit). Pagan një shumë modeste në buxhetin e BE.

Mbështetësit e Brexit që duan të "marrin përsëri kontrollin" nuk do të kenë mundësi të përqafojnë koncesionet që kanë bërë zviceranët për imigracionin, pagesat e buxhetit dhe rregullat e tregut të vetëm. BE ndoshta nuk do të donte një marrëdhënie të modeluar sipas shembullit zviceran: Anëtarësimi i Zvicrës në EFTA, por jo EEA, Schengen, por jo BE, është një produkt i çrregullt i historisë komplekse të integritimit evropian dhe - çfarë tjetër - një referendum. Modeli i Kanadasë: Një Marrëveshje e Tregtisë së Lirë. Një opsion i tretë është të negociojë një marrëveshje të tregtisë së lirë me BE-në përgjatë Marrëveshjes gjithëpërfshirëse ekonomike dhe tregtare (CETA), një pakt që BE-ja ka finalizuar me Kanadanë, por që nuk është ratifikuar. Problemi më i dukshëm me këtë qasje është se Britania e Madhe ka vetëm dy vjet nga nisja e nenit 50 për të negociuar një marrëveshje të tillë - dmth deri në fund të marsit 2019. BE ka refuzuar të diskutojë një marrëdhënie tregtare të ardhshme deri në dhjetor në me i hershmi.

Për të dhënë një ndjenjë se sa e ngushtë është ajo afatshkurtër, negociatat e CETA filluan në vitin 2009 dhe u përfunduan në vitin 2014. Tre vjet më vonë, një pakicë e vogël e 28 parlamenteve kombëtare të BE e kanë ratifikuar marrëveshjen. Të bindur pjesën tjetër mund të duhen vite. Madje edhe legjislatura subnacionale mund të qëndrojë në rrugë të një marrëveshjeje: parlamenti rajonal i Vallonisë, i cili përfaqëson më pak se 4 milionë belgë kryesisht francezë, bllokoi me një dorë vetëm CETA për disa ditë në vitin 2016. Me qëllim të zgjasjes së afatit dyvjeçar për

largimin nga BE-ja, Britania do të ketë nevojë për miratimin unanim nga BE 27. Disa politikanë britanikë, duke përfshirë kancelarin e bursës Philip Hammond, kanë theksuar nevojën për një marrëveshje kalimtare prej disa vjetësh, kështu që - ndër arsytet e tjera - Britania mund të negociojë me BE dhe marrëveshjet tregtare të vendit të tretë; nocioni është takuar me rezistencë nga Brexiteers të linjës së fortë, megjithatë.

Në disa mënyra, krahasimi i gjendjes së Britanisë me Kanadaja është mashtruese. Kanada tashmë gëzon tregtinë e lirë me Shtetet e Bashkuara nëpërmjet NAFTA, që do të thotë se një marrëveshje tregtare me BE nuk është aq e rëndësishme sa ajo e Mbretërisë së Bashkuar. Ekonomitë e Kanadasë dhe Britanisë janë gjithashtu shumë të ndryshme: CETA nuk përfshin shërbimet financiare, një nga eksportet më të mëdha të Britanisë në BE. Duke folur në Firence në shtator, maj tha se Britania e Madhe dhe BE-ja "mund të bëjnë shumë më mirë" se sa një marrëveshje tregtare e stilit CETA, pasi ata po fillojnë nga "pozita e pashembullt" për ndarjen e një trupi rregullash dhe rregullash. Ajo nuk shpjegoi se çfarë do të dukej si "shumë më mirë", përveç thirrjes për të dyja palët të ishin "krijuese dhe praktike". Monique Ebell i Institutit Kombëtar të Kërkimeve Ekonomike dhe Sociale thekson se edhe me një marrëveshje në vend, barrierat jotarifore ka të ngjarë të jenë një tregues i rëndësishëm i tregtisë së Britanisë me BE-në: ajo pret që tregtia e jashtme britanike të mos derdhet vetëm BE-në - nën një pakt tregtar BE-UK. Ajo arsyeton se marrëveshjet e tregtisë së lirë nuk trajtojnë mirë tregtinë e shërbimeve. Shërbimet janë një komponent i rëndësishëm i tregtisë ndërkombëtare të Britanisë; vendi gëzon një suficit tregtar në atë segment, që nuk është rasti për mallrat. Marrëveshjet e tregtisë së lirë gjithashtu luftojnë për të penguar barrierat jotarifore. Pa dyshim, Britania dhe BE-ja po fillojnë nga një skemë e unifikuar rregullatore, por divergjencat do të shumohen vetëm pas Brexit.

Nëse Britania dhe BE nuk mund të arrijnë një marrëveshje lidhur me një marrëdhënie të ardhshme, ato do të kthehen në kushtet e Organizatës Botërore të Tregtisë (WTO). Megjithatë, edhe ky parazgjedhje nuk do të ishte tërësisht i drejtpërdrejtë. Pasi që Britania është aktualisht anëtare e OBT-së përmes BE-së, ajo do të duhet të ndajë oraret e tarifave me bllokun dhe të ndajë detyrimet që rrjedhin nga mosmarrëveshjet e vazhdueshme tregtare. Kjo punë tashmë ka filluar.

Tregtia me BE në aspektin e OBT-së është skenari "jo-marrëveshje" që qeveria konservatore e ka paraqitur si një rezervë e pranueshme - megjithëse shumica e vëzhguesve e shohin këtë si një taktikë negociuese. Sekretari britanik i shtetit për tregti ndërkombëtare, Liam Fox, tha në korrik: "Njerëzit flasin për OBT-në sikur të ishte fundi i botës, por ata harrojnë se kështu ata aktualisht

tregtojnë me Shtetet e Bashkuara, me Kinën, me Japoninë, me Indinë, me Gjirin, dhe marrëdhënia jonë tregtare është e fortë dhe e shëndetshme ". Pas fjalimit të saj të shtatorit, May i tha një gazetari, "vazhdojmë të besojmë" se asnjë marrëveshje nuk është më mirë se një marrëveshje e keqe.

Për industrinë e caktuara, megjithatë, tarifa e jashtme e BE do të goditej shumë: Britania eksporton 77% të makinave që prodhon dhe 58% e tyre shkojnë në Evropë. BE-ja paguan tarifën 10% në makinat e importuara. Në përgjithësi, Monique Ebell vlerëson se kthimi në kushtet e OBT-së me BE do të zvogëlojë tregtinë e përgjithshme të mallrave dhe shërbimeve britanike - jo vetëm me BE - me 30%.

Marrëveshjet me vendet e treta

As Mbretëria e Bashkuar nuk do të heqë dorë nga marrëveshjet e saj tregtare me BE-në: në asnjë nga skenarët e mësipërm, ajo ndoshta do të humbasë marrëveshjet tregtare që blloku ka goditur 63 vende të treta, si dhe progres në negocimin e marrëveshjeve të tjera. Zëvendësimi i këtyre dhe shtimi i atyre të reja është një perspektivë e pasigurt. Në një intervistë të shtatorit me Politico, sekretari i tregtisë Liam Fox tha se zyra e tij - e formuar në korrik 2016 - i ka kthyer disa vende të treta që kërkojnë të negociojnë marrëveshjet e tregtisë së lirë, sepse nuk ka kapacitet për të negociuar. Fox dëshiron të rrokulliset kushtet e marrëveshjeve ekzistuese tregtare të BE-së mbi marrëveshje të reja, por disa vende mund të mos jenë të gatshme t'i japin Britanisë (66 milionë njerëz, 2,6 trilionë dollarë GDP) të njëjtat kushte si BE (duke përfshirë Britaninë, rreth 440 milionë njerëz, trilionë £). Negociatat me vendet e treta teknikisht nuk janë të lejuara, ndërsa Britania mbetet një anëtare e BE, por ka filluar edhe bisedimet joformale, veçanërisht me SHBA.

Ndikimi në SHBA

Kompanitë në SHBA në një shumëllojshmëri të gjerë të sektorëve kanë bërë investime të mëdha në Britani të Madhe për shumë vite. Korporatat amerikane kanë nxjerrë 9% të fitimit të degës së huaj nga Mbretëria e Bashkuar që nga viti 2000. Vetëm në vitin 2014, kompanitë amerikane investuan gjithsej 588 miliardë dollarë në Britani. SHBA gjithashtu punëson shumë britanikë. Në fakt, kompanitë amerikane janë një nga tregjet më të mëdha të punës në Mbretërinë e Bashkuar. Prodhimi i filialeve amerikane në Mbretërinë e Bashkuar ishte 153 miliardë dollarë në vitin 2013. Mbretëria e Bashkuar luan një rol jetësor në infrastrukturën globale të korporatës së Amerikës nga asetet nën menaxhim, shitjet ndërkombëtare dhe avancimet në kërkim dhe zhvillim (R & D). Kompanitë amerikane e kanë parë Britaninë si një portë strategjike për vendet e tjera në Bashkimin Evropian. Brexit do të rrezikojë fitimet e shoqëruara dhe çmimet e

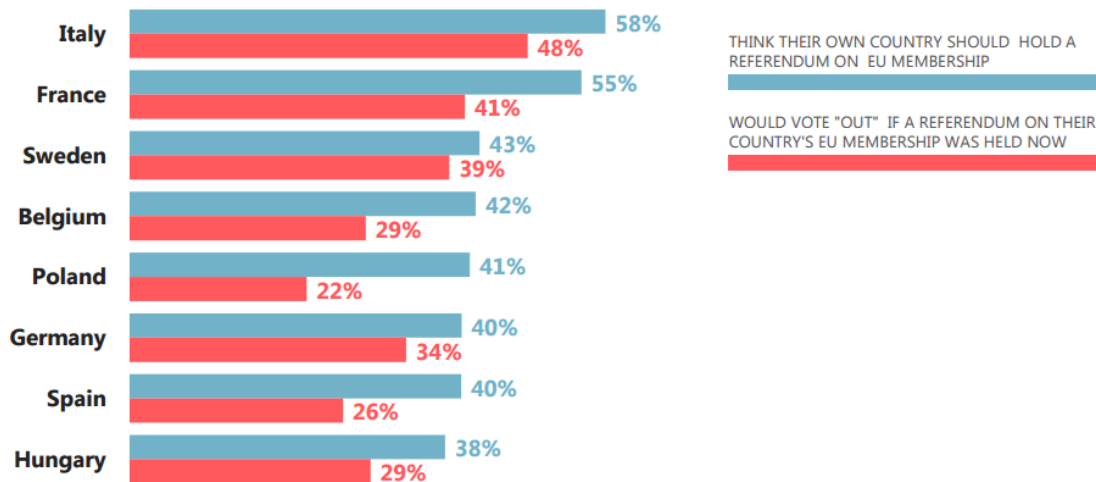
aksioneve të shumë kompanive në linjë strategjikisht me Mbretërinë e Bashkuar, të cilat mund t'i shohin ata të rishikojnë veprimet e tyre me anëtarët e Britanisë dhe Bashkimit Evropian.

Kompanitë amerikane dhe investitorët që kanë ekspozim ndaj bankave evropiane dhe tregjeve të kreditit mund të ndikohen nga rreziku i kredisë. Bankat evropiane mund të kenë për të zëvendësuar 123 miliard dollarë në letra me vlerë në varësi të mënyrës se si shpaloset dalje. Për më tepër, borxhi i Mbretërisë së Bashkuar nuk mund të përfshihet në rezervat e parave të gatshme të bankave evropiane, duke krijuar probleme të likuiditetit. Letrat me vlerë evropiane të mbështetura nga asetet kanë qenë në rënie që nga viti 2007. Kjo rënie ka gjasa të intensifikohet tani që Britania ka zgjedhur të largohet. Kush do të jetë më tutje për të lënë BE-në? Grindja politike mbi Evropën nuk kufizohet vetëm në Britani. Shumica e anëtarëve të BE kanë lëvizje të forta euroskeptike që, derisa ata kanë luftuar deri tani për të fituar pushtetin në nivel kombëtar, ndikojnë shumë në tenorin e politikës kombëtare. Në disa vende, ka një shans që lëvizjet e tilla të mund të siguronin referendume për anëtarësimin në BE. Në maj të vitit 2016, firma kërkimore globale IPSOS lëshoi një raport që tregon se shumica e të anketuarve në Itali dhe Francë besojnë se vendi i tyre duhet të mbajë një referendum mbi anëtarësimin në BE.

Who wants a referendum on the EU and would vote "OUT"?

Do you think your own country should or should not hold a referendum on its European Union membership?

How would you vote if your country held such a referendum now?

Base: 6017 adults aged 16-64 across Belgium, France, Germany, Hungary, Italy, Poland, Spain, Sweden, March-April 2016

Itali

Matteo Salvini, kreu i Ligës Veriore të Italisë, bëri thirrje për një referendum mbi anëtarësimin në BE pas votimit, duke thënë, "Ky votim ishte një shuplakë në fytyrë për të gjithë ata që thonë se Evropa është biznesi i tyre dhe italianët nuk kanë për t'u bashkuar me këtë." Liga Veriore ka një aleat në lëvizjen populiste Pesë Yje (M5S), themeluesi i së cilës, ish komediani Beppe Grillo, ka bërë thirrje për një referendum mbi anëtarësimin e Italisë në euro - megjithëse jo BE. Sektori bankar i brishtë italian ka nxitur një pykë midis BE dhe qeverisë italiane, e cila ka siguruar fonde për të shpëtuar zotëruesit e obligacioneve mom-dhe-pop nga "bailed-in", siç përcaktohen rregullat e BE.

Francë

Marine Le Pen, kreu i Frontit Kombëtar Euroskeptik të Francës (FN), përshëndeti votën e Brexit si fitore për nacionalizmin dhe sovranitetin në të gjithë Evropën: "Ashtu si shumë njerëz francezë, jam shumë i lumtur që populli britanik ka mbajtur dhe ka bërë zgjedhja e duhur. Ajo që ne menduam ishte e pamundur dje, tani është bërë e mundur ". Ajo humbi zgjedhjet presidenciale franceze në Emmanuel Macron në maj 2017, duke fituar vetëm 33.9% të votave në raundin e dytë.

Brexit: Fituesit dhe humbësit

Më 29 mars 2017 Kryeministri britanik Theresa May dorëzoi presidentin e BE Donald Tusk letrën që thirri zyrtarisht nenin 50, duke shkaktuar planin dy vjeçar të daljes nga U.K. nga bashkimi prej 28 anëtarësh. "Pak më shumë se gjashtë muaj më parë, populli britanik votoi për ndryshim, votuan për të formuar një të ardhme më të ndritur për vendin tonë, ata votuan për të lënë Bashkimin Evropian dhe për të përqafuar botën", tha letra e Mayit në BE. Që nga tetori 2018, Mbretëria e Bashkuar është në negociata me BE-në në lidhje me kushtet e kësaj marrëveshjeje të tërheqjes. Kjo marrëveshje pritet të përfundojë deri më 19 tetor, së bashku me një deklaratë politike në lidhje me marrëdhëniet e ardhshme midis Mbretërisë së Bashkuar dhe BE.

Nëse arrihet një marrëveshje, Britania e Madhe dhe parlamentet evropiane pritet të votojnë për të ratifikuar marrëveshjen midis nëntorit 2018 dhe janarit 2019.

"Dhe ata e bënë këtë me sytë e tyre të hapur: duke pranuar se rruga përpara do të jetë e pasigurt në kohë, por duke besuar se ajo çon drejt një të ardhme më të ndritur për fëmijët e tyre - dhe nipërit e mbesat e tyre gjithashtu.

Një e ardhme më e ndritur për disa, e sigurt. Megjithatë, uji është më i ashpër se kurrë. Industritë dhe firmat individuale vazhdojnë të përipiqen për analizë se si ndarja do të prekë ato.

Investitorët e kapitalit

Investitorët e kapitalit përparuan në muajt para votimit pasi tregjet e U.K. u rritën në nivelet më të larta, falë pjesës më të madhe të poundit më të lirë britanik që tërhoqi para të huaja. Megjithatë, kur Theresa May dhe Tories fillojnë negociatat, ndjenja ka ndryshuar ngadalë, pasi realiteti i "shkëputjes së vetme" është zhytur. Të dhënat ekonomike janë kthyer gradualisht në jug dhe rritja e shpejtë e inflacionit e ka vënë Bankën e Anglisë në mes të një shkëmbi dhe një vend i vështirë. Me këtë pasiguri, investitorët kanë kthyer shpinën në U.K.

Në secilën prej tetë javëve para fillimit të negociatave të 19 qershorit 2017, U.K përjetoi një sasi rekord të flukseve dalëse të investimeve dhe ndjenja ra kur kombi u bë tregu më pak popullor në Evropë për investitorët, sipas Bankës së Amerikës. Pavarësisht daljeve, tregjet e kapitalit U.K. vazhduan të rriteshin. Pas mbylljes së 2016 në 7142 - një kohë të gjatë - FTSE 100 vazhdoi tubimin e saj në pjesën e mesme të 2017, duke arritur në 7558 më 1 qershor. Më 23 qershor 2017, një vit pas votimit Brexit FTSE 100 ishte më i lartë për 1086 pikë, ose 17.1% gjatë periudhës

12-mujore.

Do të duhen vite për të përcaktuar nëse investitorët e kapitalit U.K. janë fitues ose humbës por mund të presin periudha të paqëndrueshmërisë pasi ekonomia mbetet në duart e negociatave politike.

Shërbimet bankare dhe financiare

Spektori bankar përballet me të ardhmen më të pasigurtë dhe qëndron të humbasë më shumë nën një skenar të vështirë Brexit. U.K ka një deficit të llogarisë korente me Evropën. Megjithatë, sektori i shërbimeve vepron si një suficit - që do të thotë eksportet e U.K. më shumë se sa importon. Nga eksportet e saj, shërbimet bankare dhe financiare përbëjnë 26%. Sipas një Brexit të vështirë, ku tregtia bie ndesh me rregullat e Organizatës Botërore të Tregtisë (WTO), pamundësia për të vepruar në një fushë të nivelit potencialisht do të ndikojë në shumicën, nëse jo të gjitha, këtyre vendeve të punës.

Edhe para majit të shkaktuar nga neni 50, bankat filluan të përgatiten për një skenar më të keq. "Kjo është e gjitha në kontekstin e planifikimit të emergjencave", tha Richard Gnodde, CEO i Goldman Sachs International (GS) duke diskutuar vendimin e firmës për të filluar lëvizjen e stafit jashtë Londrës. "Cilësia e gjurmës tonë eventuale do të duket si do të varet nga rezultati i negociatave të Brexit dhe nga ajo që ne jemi të detyruar të bëjmë për to".

Sido që të jetë, negociatat mund të vijnë shumë vonë për disa banka. Raportet fillestare ishin se si Goldman Sachs Group Inc. dhe Citigroup Inc. (C) po synonin Frankfurtin si një opsion të zhvendosjes, duke qenë se shpenzimet e jetesës ishin më të lira sesa shumica e alternativave të tjera. Në prill, Bloomberg raportoi se JPMorgan Chase & Co. (JPM) po bënte një vëzhgim si të Madridit ashtu edhe të Dublinit si mundësi potenciale që të ndodhte një zhvendosje. Duke u larguar nga BE, U.K. po humbet "të drejtat e saj të pasaportave". Passporting u jep firmave të drejtën për të shitur mallrat dhe shërbimet e tyre nëpërmjet Zonës Ekonomike Evropiane (EEA), e cila aktualisht përbëhet nga 28 anëtarë të BE-së, plus Islanda, Lihtenshtajni dhe Norvegjia, ndërkohë që janë të rregulluar vetëm në një vend të vetëm. Nocioni që U.K mund të bashkohet me EEA është i mirë në praktikë, por shumë pak gjasa. Së pari, ai kërkon që U.K t'i përmbahet lëvizjes së lirë të punëtorëve - diçka që Brexiters ka bërë në fushatë, dhe së dyti, rregullat e ZEE vendosin që anëtarët të bëjnë pagesa financiare për buxhetet e BE pa pasur ndonjë vendim në marrjen e vendimeve. Nëse U.K nuk është në gjendje të arrijë një marrëveshje për sektorin financiar, titulli i Londrës si qendër financiare e Evropës do të pushojë. Kompania e kontrollit të tregut MLex vlerëson 13,500 kompani U.K mbështeten në pasaportimin, shumë prej tyre pa e ditur atë. Bruegel, një think-tank në Bruksel, vlerëson se Londra mund të humbasë 10,000 vende pune bankare dhe 20,000 në shërbime të tjera financiare. Përveç humbjeve të vendeve të punës, bankat mund të ndiqnin një projekt-ligj të madh kur vendosnin shpërndarës nëpër 27 vendet e BE. "Kostoja e ristrukturimit mund të jetë deri në 15 miliardë euro, me koston për secilën bankë individuale në varësi të gjurmës aktuale të saj gjeografike dhe fokusit të klientit", llogaritet në një artikull hulumtues të botuar nga AFME. "Amortizuar mbi tre deri në pesë vjet, kjo mund të zvogëlojë kthimin e kapitalit për bankat e prekura nga 0.5 në 0.8 pikë përqindjeje, një ndikim material".

Industria ajrore

Beteja për rrugët e frymëmarrjes mund të jetë e çrregullt pasi negociatat pas Brexit zhvillohen. Krijimi i BE-së e pa turizmin në Europë të rritet pasi lulëzuan linjat ajrore me kosto të ulët. Megjithatë, pas shkaktimit të nenit 50, Komisioni Evropian ka thënë se transportuesit në Mbretërinë e Bashkuar do të ndalohej të udhëtojnë në mes të qyteteve evropiane dhe do të lihet drejt fluturimeve direkte në dhe jashtë Mbretërisë së Bashkuar Easyjet ka bërë thirrje për zyrtarët e Mbretërisë së Bashkuar të nënshkruajnë një marrëveshje dypalëshe me BE për të lejuar vazhdimin e fluturimeve brenda Europës.

Nën kufizime potencialisht të shtrënguara, linjat ajrore evropiane do të ndalohej të operonin fluturimet midis qyteteve të U.K. Ndërsa neni 50 u shkaktua, zyrtarët e Ryanair (RYAAY) thanë

se shohin një "mundësi të veçantë të mos fluturimeve midis Evropës dhe U.K." për një periudhë kohe pas marsit 2019.

Zyrtarët e linjës ajrore ishin disa nga kritikët më të sinqertë përmes fushatës Brexit. Zyrtari i Virgin Airlines Sir Richard Branson akuzoi fushatën pro-Brexit të votuesve të gabuar dhe tha se rezultati do të ishte kaq i dëmshëm për ekonominë britanike se një referendum i dytë duhej të thirrej. "Mijëra e mijëra vende pune do të humbasin si rezultat i kësaj. Mijëra vende pune që do të krijoheshin do të humbasin dhe efekti i goditjes do të jetë kaq i tmerrshëm", tha Branson pas votimit.

U.K Shitësit me pakicë

Shitësit me pakicë në U.K kanë filluar të përfitojnë nga votimi i Brexit. Zhytja e paundit, i cili ra në 15% kundrejt dollarit amerikan në javët pas referendumit, rriti turizmin dhe numrat e shpenzimeve. Me shumë analistë që kërkojnë zhvlerësim të mëtejshëm të paundit, turizmi dhe shpenzimet kanë një të ardhme të ndritshme. Në dhjetor, vizitorët e huaj shpenzuan £ 725 milion në dyqane U.K., një rritje prej 22% nga dy vjet më parë. Butiqe dhe dyqane të nivelit të lartë ishin përfituesit e mëdhenj. Shpërthimi i shpenzimeve erdhi nga Azia me blerësit e Hong Kongut duke shpenzuar 69% më shumë se dy vjet më parë, dhe turistët kinezë shpenzonin 24% më shumë.

Megjithatë, kohërat e mira nuk mund të zgjasin përgjithmonë. Pound në rënie tashmë ka krijuar presion inflacionist që po shtrydh shumë shitës me pakicë, pasi rriten kostot e inputeve. Në muajin shkurt, një muaj para majit, nxori shkas për Nenin 50, U.K. inflacioni u rrit 2.3%, mbi objektivin 2% të Bankës së Anglisë për herë të parë në tre vjet. Shtrydhja tashmë ka parë disa shitës me pakicë që rrisin çmimet. Dita kur Theresa May u tërhoq nga shkaku në nenin 50, Bloomberg njoftoi se distileri francez Pernod Ricard kishte rritur çmimet në dyqanet e saj U.K. nga një sasi e panjohur sepse poundet në rënie dhe inflacioni në rritje kishin zvogëluar fitimet.

Importet e Ushqimit

Çmimet e ushqimeve mund të rriten deri në 8% pasi që U.K zyrtarisht të largohet nga BE, tha një analist i lartë në Rabobank. Në vitin 2016, U.K. importuan prodhime ushqimore dhe bujqësore me vlerë 47.5 miliardë paund, nga të cilat 71% erdhën nga vendet e BE. Në interes të mbrojtjes së industrisë së saj bujqësore lokale, U.K mund të kërkojë të imponojë tarifa, të cilat do të nxisnin çmimet. Megjithatë, edhe nëse U.K zgjedh për një marrëveshje pa tarifa për importin e ushqimit (një çip i mundshëm negociues në negociatat me BE), Rabobank thotë se kursimet e tarifave do të kompensohen nga poundja në rënie. Pasi rrëshqiti 15% ndaj dollarit amerikan që nga votimi i Brexit, Rabobank parashikon që do të bjerë edhe 5% gjatë 12 muajve të ardhshëm.

Importet më të vlefshme të U.K. nga BE përfshijnë fruta, perime dhe lule nga Spanja dhe Holanda, dhe verë franceze.

Njerëzit

Dalja e U.K. nga BE-ja ka lënë miliona qytetarë që jetojnë brenda dhe jashtë U.K.-së në një gjendje të fshehtë. Direktiva 2004/38 / EC e kushtetutës së BE-së u jep qytetarëve dhe familjeve të tyre të drejtën për të "lëvizur dhe vendosur lirisht brenda territorit të Shteteve Anëtare". Më shumë se tre milionë shtetas të BE-së jetojnë brenda U.K. dhe afër një milion banorë të U.K. jetojnë brenda BE-së. Këta njerëz përballen me probleme të panjohura në statusin e tyre të punësimit dhe marrëveshjet kontraktuale me një mundësi reale të deportimit.

Bankat kryesore që përgatiten të largohen nga Britania e Madhe (GS, JPM)
Një numër bankash të mëdha kanë filluar të planifikojnë të largohen nga Britania e Madhe si pasojë e bërllokut nga Brexit. Në atë që do të ishte një fatkeqësi për sektorin e shërbimeve financiare britanike, disa banka të vogla mund të lëvizin sapo këtë vit me disa nga bankat më të mëdha ndërkombëtare që lëvizin në tremujorin e parë të vitit 2017. "Shumica e bankave ndërkombëtare tashmë kanë ekipet e projekteve që merren me punën që duhet të lëvizin për të siguruar që ata mund të vazhdojnë t'u shërbejnë klientëve, datën me të cilën duhet të ndodhë kjo dhe sa më së miri të veprohet", shkruan Anthony Browne, 'Shoqata, në një Op-Ed për The Guardian. Ai shkroi: "Duart e tyre po dridhen mbi butonin e zhvendosjes. Shumë banka më të vogla planifikojnë të fillojnë zhvendosjet para Krishtlindjeve; bankat më të mëdha pritet të fillojnë në tremujorin e parë të vitit të ardhshëm. Shumë banka të mëdha janë të bazuara në Londër, pasi u jep atyre qasje në 28 vende të Bashkimit Evropian nëpërmjet asaj që njihet si "pasaporte". Pasaporta lejon bankat në një nga vendet anëtare të bëjnë biznes në të gjithë bllokun pa pasur nevojë të marrin një licencë të veçantë, diçka që bankat kanë filluar të kenë frikë se mund të humbasin me fillimin e negociatave të Brexit. Morgan Stanley (MS) dhe Goldman Sachs Group Inc. (GS) kanë selinë e tyre evropiane në Londër me zyra satelitore në të gjithë Evropën. Kryeministrja e Britanisë së Madhe Theresa May ka thënë se ajo do të nxisë Nenin 50 - procesin e UK-së duke e lënë BE-në - përpara marsit 2017 dhe të fillojë negociatat lidhur me pjesën e mbetur të tregut të vetëm të BE për shërbimet financiare, eksportin më të madh të Britanisë së Madhe deri tani. "Bankingu ndoshta është më i prekur nga Brexit se çdo sektor tjetër i ekonomisë, si në shkallën e ndikimit ashtu edhe në shkallën e implikimeve", tha Browne. Megjithatë, me kohëzgjatjen e "procesit të divorcit" të vendosur në dy vjet dhe lëvizja e lirë e shërbimeve, me siguri chipi më i madh në tavolinë, bankat nuk janë të gatshme të rrezikojnë dhe

shpresojnë se maji dhe qeveria e U.K. mund të arrijnë një marrëveshje. Paravotimit të Brexit, JPMorgan Chase & Co (JPM) paralajmëroi se nëse U.K u largua nga BE, do të përballet me deri në katër mijë humbje të vendeve të punës, pasi aftësia për pasaportë do të ishte e harruar. (Shih gjithashtu: Dimon paralajmëron se Brexit do të detyronte JPM të shkurtojë 4000 vende pune.

Me aksionet e larta, Browne paralajmëroi se nëse një marrëveshje nuk mund të arrihet, do të jetë e gjithë Evropa që humbet. "Vendosja e barrierave ndaj tregtisë në shërbimet financiare në të gjithë Kanalin do të na bëjë të gjithë më keq, jo vetëm në Britani të Madhe por në Evropën kontinentale", tha ai.

Konkluzioni

Kur britanikët votuan për t'u larguar nga BE, Brexiters bëri fushatë për imigracionin e vijës së ashpër dhe kontrollin e kufijve. Ashtu si mbështetësit e Trump, Brexiters mendonin se kishin humbur identitetin e tyre. Megjithatë, tani si negociatat ndodhin midis U.K dhe ish partnerit të tij, rreziqet për ekonominë e U.K. nuk kanë qenë kurrë më të larta. Nëse krijuesit e politikave nuk mund të bëjnë marrëveshje të favorshme, U.K do të ketë një identitet të ri ekonomik.

LITERATURA

Raportet Britanike 2015 dhe 2016.

Mark Carney, Guvernatori Bankes se Anglise. "Pasojat e Brexit.

Autoriteti i Statistikave të U.K. Viti 2016.

Indeksi i treguesit të blerjeve ne U.K Gusht 2016.

Instituti Kombetar i studimeve Ekonomike. Viti 2017.

Ligji mbi Daljen nga B.E "Mashtimi i madh Bill. Viti 2017.

Guy Verhofshtadt. Brexiti.

IPSOS, Raport per Brexit, Maj 2016

ROLI I DIASPORËS NË ZHVILLIMET DHE MBËSHTETJEN E DEMOKRACISE

Msc. Flavia KOLLESHI

Departamenti i Drejtës Publike, Fakulteti i Drejtësisë,
University College “Wisdom”, Tirana, Albania,
E-mail: flaviakenaj@gmail.com,
flavia.kenaj@wisdom.edu.al.

Doct. Gerta GJETA

Departamenti i Drejtës Publike, Fakulteti i Drejtësisë
University College “Wisdom”, Tirana, Albania,
E-mail: gerta.gjeta@wisdom.edu.al

Abstrakt

Nga të gjitha vendet në ish-blokun socialist, Shqipëria ishte vendi më i vetizoluar dhe i kontrolluar. Emigracioni praktikisht nuk ekzistonte dhe çdo përpjekje për të kaluar kufirin dënohej me burgim dhe madje edhe me vdekje. Burimet njerëzore dhe potenciali strategjik i diasporës shqiptare në Evropë nuk janë shfrytëzuar mjaftueshëm për të promovuar dhe avancuar një sistem efektiv, të përgjegjshëm, transparent, dhe demokratik të qeverisjes në Shqipëri. Megjithatë, procesi i demokratizimit të nxitur nga jashtë mund të ndodhë vetëm nëse vendi pritës zbaton politikat që lejojnë emigrantët të integrohen dhe të marrin pjesë në aktivitetet shoqërore dhe ekonomike, në mënyrë që ata të mund të fitojnë vlera dhe norma të reja që mund të transmetohen në vendin e origjinës. Punimi shqyrton pasojat efektive të migrimit në vendet dërguese, të cilat ndryshojnë shumë varësisht nga madhësia e flukseve të emigrantëve, llojin e emigrantëve dhe kushtet e punës dhe të markës së produktit në vend. Ky dokument synon të analizojë pyetjen: a mundet Emigracioni të ketë ndikim në institucionet e vendit të origjinës në disa mënyra, dhe a mundet si pasojë të prodhojë efekte pozitive ose negative?

Kush janë efektet në varësi të karakteristikave të emigrantëve si dhe vendit të destinacionit? A mundet emigrantët të mbajnë lidhje të forta dhe një ndjenjë të përkatësisë me vendin e tyre që i shtyn ata të ndikojnë në procesin politik nga jashtë? Ndër pyetjet e parashtruara janë gjithashtu : a është e mundur që migrantët të ndikojnë në cilësinë e institucioneve të vendit të tyre dhe, nëse po, si?

Fjalët kyçe: Emigracion, institucione, procesi politik, demokratizim, zhvillim.

THE ROLE OF DIASPORA IN THE DEVELOPMENT AND SUPPORT OF DEMOCRACY

Msc. Flavia KOLLESHI

Department of Public Law, Faculty of Law,
University College “Wisdom”, Tirana, Albania,

E-mail: flaviakenaj@gmail.com,
flavia.kenaj@wisdom.edu.al.

Doct. Gerta GJETA

Department of Public Law, Faculty of Law,
University College “Wisdom”, Tirana, Albania,

E-mail: gerta.gjeta@wisdom.edu.al

Abstract

Of all countries in the former Socialist bloc, Albania was the most isolated and highly controlled. Emigration was virtually non-existent and any attempt to cross the border was punished by imprisonment and even death. The human resources and strategic potential of the Albanian diaspora in Europe have not been sufficiently harnessed to promote and advance effective, responsible, transparent, accountable and democratic systems of governance in Albania.

Cross-country studies generally find a positive effect of emigration on institutional quality in the home country. However, the induced democratization process from abroad can only occur if the host country implements policies that allow immigrants to integrate and participate in social and economic activities so that they can acquire the new values and norms that can be transmitted to the home country. This paper examines the consequences of the effects of migration on the sending countries, which vary greatly depending on the size of the emigrant flows, the kind of migrants and labor and product market conditions in the country. This paper aims to analyze the question: can immigration affect home-country institutions in several ways, and can its effects be positive or negative? Are the effects depending on the characteristics of the emigrants, the destination country? Can the emigrants maintain strong ties and a sense of belonging to their home country that induces them to influence the political process from abroad? Among the questions asked are: is also, importantly, whether migrants affect the quality of institutions in their home country and, if so, how?

Introduction

Within the last decade, developed countries' immigration policies have become increasingly skewed in favor of skilled migrants³⁸ who, while bringing economic benefits, are also seen to assimilate more easily into their host societies. This trend has raised considerable concern among policy makers in developing countries, who are wary of having to bear the costs of educating skilled workers, only to lose the most entrepreneurial and talented of these to more developed countries. As argued by since people endowed with a high level of human capital are essential to institution building and institutional reforms, the loss of these personnel (referred to also as the 'brain drain') could potentially trap developing countries in poverty. Yet, while economists have identified a number of factors that accentuate the harm associated with the phenomenon of brain drain, more recent research has raised some questions as to whether skilled migration is truly detrimental to development. Without denying the negative effects, this research points out that skilled migration can contribute to building capacity in sending countries. For example, the prospect of exit via emigration can increase the bargaining power of productive citizens in their countries of origin, forcing governments to give value creators better deals in the form of lower taxes, better conditions of work or even reducing levels of bribery and corruption, in effect inducing governments to act in their country's own long-term interest. Recent experiences have shown that members of the diaspora – especially returnees with a deep knowledge of successful institution building, can be important forces for institutional reforms. In the context of economic globalization, while ensuring the freedom of the individual, the international experience has been that it is difficult to prevent migration. Existing evidence suggests that migration of highly skilled workers can play a complex role in institutional development. In this context, the real challenge faced by policy makers in developing countries today is how to minimize the losses and maximize the benefits from their talents living and working abroad.

The diaspora's role in the democratization of the countries of origin and the development of host countries is very well known. Migrants can have many influences in the countries of origin, for example in the economy, culture, in society and also in politics, especially through votes.

The European Union is built on the diversity of distinct cultural, religious and social traditions embodied in the cultures of its Member States. It is home to people of many different racial, ethnic, religious and national backgrounds, and its economy and cultures have been enriched by the contributions of migrants from around the globe. In an increasingly globalised world, migratory movements will continue to shape Europe's society, and weave a web of links with sending communities in distant places.

Europe's demographics, languages and cultural practices will evolve with these developments, and Europeans will continually need to adjust to these changes. The greatest efforts of adaptation

³⁸ Highly skilled migrants are commonly understood in migration literature as those with tertiary education. Beine, M, Defoort, C and Docquier, F (2006) 'Skilled Migration, Human Capital Inequality and Convergence', Mimeo. Universite Catholique de Louvain-La-Neuve.

have already been made by migrants themselves, who built their homes, developed roots, set up enterprises and contributed to economic growth in EU Member States which have not always given them a warm welcome.

European Union institutions have recognized the benefits of realistic and proactive migration policies. They also know that these will only be successful if coupled with the socio-economic, civic and political inclusion of migrants. Many migrants, some after decades of settlement, suffer economic and social disadvantages, are excluded from civic and political participation and face discrimination, racism and xenophobia. Their marginalization makes them easy targets for scapegoating by far right parties, which have gained increasing support throughout Europe by exploiting fears and inciting resentment. Public attitudes tend to turn against migrants especially in times when social welfare provisions are rolled back and exclusion emerges as a real threat for many. The ensuing polarization of population groups signals a process of social fragmentation. In the context of economic, social and even physical insecurities, the tasks of appreciating diversity and learning to manage differences appear particularly challenging. Policymakers throughout Europe feel increasing pressure to adopt more effective approaches to secure inclusion but are uncertain how to bring people together to achieve this.³⁹ It is in this context that the European Commission has called for political leadership to overcome social divisions and to generate acceptance for diversity. It has emphasized that social cohesion requires the implementation of integration policies that promote equality and diversity, based on a recognition of the pluralist nature of European society.⁴⁰

This paper aims to assemble the building blocks for an EU integration policy, based on lessons learnt from Member States' experiences. It focuses not on those migrants who have recently arrived but on those who have settled, and in the role played by the Diaspora in the democratization of countries of origin. We consider good practice, integration successes and failures and the role of existing EU policies. Based on these examples, we draw out lessons for policymakers, particularly at EU level, and conclude with recommendations to the European Commission for developing a coherent integration policy framework.

1. *Economic effects of immigration.*

Of all the mutual impacts between countries – trade, aid, foreign investment, communication, transport, etc. – migration perhaps has the potential to have the most significant and lasting impacts. Migration can transform the individuals who move, the societies they move into and even the societies they leave behind. For that same reason, migration also has the potential to be the most politically controversial issue, especially in the societies where immigrants settle.

As a result, it is very easy when discussing migration to focus solely on the impacts of immigration. Yet, we know that emigration can also have significant impacts, especially on some countries in the developing world. Therefore, good migration policies need to go beyond local

³⁹ Cf. Council of the European Union, 15223/01, Joint Report on Social Inclusion, Part I – The European Union and Executive Summary (Brussels, 12 December 2001), 24.

⁴⁰ COM(2000) 757 final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, *On a community immigration policy*, (Brussels, 22.11.2000).

impacts and take account of these mutual, global impacts. Here, what we might call the ‘development-migration-development’ nexus becomes of great interest. Put simply, we know that migration is often motivated by relative disparities in the economic development of sending and receiving countries (though generally not in the case of those move to seek political asylum). Yet, there is also evidence to suggest that migration itself can have important impacts on economic development, especially on relatively poorer countries experiencing significant outflows of migrants. As the scale and complexity of migratory flows have grown, the mutual development impacts of the flows of people, skills, knowledge, and remittances have received considerable attention in recent years from researchers and policy makers. Adopting what some have called a ‘nationalist’ position,⁴¹ this paper assumes that the adverse impacts of migration on particular countries, even if that migration has benefited the individual migrant and improved global economic efficiency, are worth investigating and, where appropriate, doing something about. Here, the parallels between migration and other mutual impacts, especially with international trade, are most relevant. While it is clear that trade almost always benefits all those involved in a transaction, policy makers at all levels still need to pay attention to particular outcomes where other public policy aims might be compromised and to ways in which the impacts of trade can benefit the most vulnerable stakeholders. This paper argues that the challenge of managing the migration-development nexus seems to be much the same. There is also another important parallel between international trade and international migration. 50 years ago, the global trading system was just beginning the slow but steady process of liberalisation. At that time, the emergence of the current rules and governance systems for international trade would have been unimaginable to many involved. In many ways, the current rules governing international migration resemble the global trading system of 50 years ago. Those thinking about what a new international framework for managing migration would look like face remarkably similar challenges: how to design a system that leads to freer and fairer flows of people, skills and remittances. Movements from poorer to richer countries can have adverse economic impacts on sending countries. The absence of these key workers hampers the ability (‘brain strain’) of these countries to come up with homegrown solutions to their problems. Where those migrants move and contribute to economic dynamism in destination countries, there is a risk that migration can widen the gap between richer and poorer countries. Yet, migration can also have positive economic impacts on countries of origin. The money that migrants send home (remittances) can contribute significantly to the recipients’ welfare as well the receiving country’s economic well-being. Where migrants return home, either permanently or for short periods, with new skills that they put to good use, they and their communities can benefit. Even when they don’t return in person, members of a diaspora can contribute to the development of their erstwhile homes through trade, investment, networking, and skills transfer.

2. Optimizing diasporic potentials.

⁴¹ Ellerman D (2003) *Policy Research on Migration and Development*, World Bank Policy Research Working Paper 3117, August, Washington D. C. : World Bank., <http://www.economics.ucr.edu/seminars/fall04/10-13-04.pdf>.

The involvement of migrant communities, or ‘diasporas’ more generally, in the life of their erstwhile homes goes well beyond financial flows. Diasporas can be the source of ideas, behaviours, identities, and social capital that flows between countries (something Levitt describes as ‘social remittances’).⁴² Similarly, migrants can transfer knowledge and skills (sometimes called ‘technological remittances’) or even political identities and practices (which Goldring calls ‘political remittances’).⁴³ Despite the potential significance of diaspora involvement, many mainstream development institutions such as NGOs and governmental organisations have hitherto been reluctant to engage with diaspora communities. The HCIDC encourages increased cooperation between the diaspora and other players and argues that ‘diaspora organisations must not be seen as marginal players in international development; rather, the Government, DFID, the private sector and mainstream NGOs should work harder to involve them more fully.

In recent years, there has been great optimism in the potential for what diaspora organizations can do but, unfortunately, there seems to be very little systematic evidence of what role diasporas do play. Below are three options for how diaspora involvement can be optimized.

2.1 Democratic participation for migrant Diasporas. Definition of diaspora.

The classical definition of the diaspora as a scattered group of people uprooted from their original land is no longer valid. In the modern context, the diaspora is any group of migrants integrated within the host society, mainly in Europe and the United States, who choose to maintain strong attachment to their original cultures and countries. That attachment is not merely symbolic or cultural, but developed over the past decades to include strong economic and political ties.

In this article, I would like to use the definition of diaspora given by Gerard-Francois Dumont, which seems to me the most complete one. He defines diaspora as “a community of individuals living together on the same territory and having in common the conviction or belief of belonging, themselves or their families to another territory with which they maintain regular relations.”⁴⁴

Obviously, such categories as tourists and short-term visitors clearly do not fall under this definition of diaspora. It is also important to make a distinction between a cultural and political approach to diaspora. The former seeks to advance the cultural rights of the diaspora groups regardless their political participation. The latter, emphasizes their political rights and obligations. We will focus on this aspect.

⁴² Levitt P (1996) *Social Remittances: A Conceptual Tool for Understanding Migration and Development*, Working Paper Series (96. 04), Cambridge, MA: Harvard.

⁴³ Goldring L (2004) ‘Family and Collective Remittances to Mexico: A Multi-dimensional Typology’ in *Development and Change* 35(4): 799-840.

⁴⁴ Dhananjayan Sriskandarajah, Institute for Public Policy Research “Migration and development”, A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration, September 2005: 15

For today's migrant diasporas, getting involved in the life of their community of origin is a choice. Immigrants can, in many cases, acquired citizenship of their country of residence and do not have to be inevitably linked to a minority group anymore. These links with the country of origin are facilitated by the globalization process, which facilitates the circulation of information, goods and services. It became much easier for people to travel abroad and to maintain ties to their families. This phenomenon of "diasporisation" of migration opens new opportunities for migrants and the countries to which they are attached. In recent years diaspora communities have started to play a more active role in the policies of both their countries of origin and their countries of residence. The rapid increase in working migrants, the desire of retired migrants to return and to live in their countries of origin, and the wish of many migrants to be able to take a more active role in the political life of their host countries as well as in their countries of origin, represent new challenges in many policy sectors.

It calls on the governments of European countries to play a key role in engaging diaspora in decision-making policies, and to develop collaboration between governmental institutions in drafting diaspora-oriented programmes to ensure economic, social and cultural development. Albania is also trying to regulate its legislation so as to include more diaspora in politics by giving the right to vote to migrants who lives abroad.

2.2 The role of diaspora in democratic change

Diasporas also contribute to the shattering of pre-existing negative stereotypes held in either the origin or destination countries. In fact, the diaspora is a reconciling force which helps us overcome the political traumas of the past. In the context of Maghreb countries, the diaspora transformed people's image of Europe from French or Spanish colonial power into that of a modern and democratic Europe full of opportunities for individual success and economic prosperity. Those diaspora communities in the world which live in democratic countries are usually eager to promote in their countries of origin the values they consider positive in their country of residence. More generally, migrants in their majority are carriers of universal values, creating a plural discourse, which promotes peace and dialogue between diverse civilizations and traditions. In the last two decades, diaspora became one of the driving forces in bringing democratic experience to their countries of origin. Diaspora organizations were very active in establishing and developing civil society in many Central and Eastern European countries. They contributed a lot to the nation-building process. In Latvia, Lithuania and Georgia, to take a few examples, the representatives of returned diaspora actively participated in the political leadership of these countries.⁴⁵ Members of diaspora visiting their countries of origin expect the same civil treatment they enjoy in their countries of residence: transparency, accountability, gender equality, equal opportunity, and fair justice. Their exposure to democratic values turns them into advocates for democracy and human rights. Their political and social participation in their communities of origin also lead them to fight discrimination and economic disparities.

3. Barriers to diaspora involvement in voting

⁴⁵ Report Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Rapporteur: Mr Andrea Rigoni, Italy, ALDE, Democratic participation for migrant Diasporas, 2015, 7-8.

The barriers to diaspora involvement are several: they face numerous obstacles to participate politically in both their country of origin and in their country of residence.

Even if the countries of origin enable their citizens abroad to vote, legal provisions to allow external voting to take place are often lacking. The means available (in-person, postal, proxy) do not guarantee equal access to ballots for resident citizens and non-resident citizens, and thus lead to abstention, justifying positions against the extension of external voting. Moreover, the number of elections in which non-resident citizens can vote is limited.

For the countries with considerable number of citizens living abroad (e.g. Armenia, Russia, Turkey) the participation of diaspora in national elections could be crucial for the results of the election. This may partly explain reluctance of these countries to introduce external voting into their legislation. Diaspora voting cannot be considered in abstraction from financial and organizational aspects of the electoral process. It needs serious financial and human resources investments and often linked to logistical difficulties. Moreover, for the countries which face problems in organization of elections on their territory, it might be even more difficult to ensure secure electoral process abroad, especially in the countries with important diaspora representation. The lack of democratic institutions in the country of origin is the biggest obstacle to the diaspora's involvement in politics. Xenophobia is another common reason why members of diaspora communities prefer to abandon the political field and view it as a source of trouble rather than social empowerment. Political parties usually do not offer special programs to attract voters and candidates among diaspora communities. All these problems have to be taken into consideration in order to improve political participation for migrant diasporas.

3.1 Do Migrants Improve Governance at Home.

Recent research has examined the important role international migration may have for the development of origin countries. The positive effects for economic growth of international remittances, return migrants, diaspora effects promoting foreign investment and international trade, and even of emigration of the most educated have by now been rather well documented.⁴⁶ An important area that has not deserved the same share of attention is the role of international migration in the improvement of institutions, which can be crucial to economic development, as surveyed by⁴⁷. The traditional perspective regards emigration as a “safety valve” or “outside option” that allows individuals unhappy with political institutions to leave their home country.⁴⁸

⁴⁶ Evidence of the positive effects of remittances is provided, among others, by Edwards and Ureta (2003) for El Salvador, and Yang (2008) for the Philippines. Dustmann and Kirchkamp (2003) and Mesnard and Ravallion (2006) examine the role of return migration. Rauch and Trindade (2002), Kugler and Rapoport (2007) and Javorcik et al. (2007) evaluate the relationship between migrant networks, trade and FDI. The possibility of a ‘brain gain’ as opposed to traditional ‘brain drain’ claims is empirically supported by Beinet al.2008.

⁴⁷ Acemoglu, Daron, Simon Johnson, and James A. Robinson (2005). “Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth”, chapter 6 in Philippe Aghion and Steven Durlauff (eds.) *Handbook of Economic Growth*. North Holland.

⁴⁸ Hirschman (1970) proposed the “exit” vs. “voice” dichotomy, according to which citizens unhappy with the domestic situation either choose to emigrate (exit) or to protest and contribute to political change (voice). In this setting that emigration may be understood as a “safety valve”, which releases protest intensity in the home political system and therefore reduces demand for political improvements.

Emigration could therefore be detrimental to the quality of the domestic political system (a form of “brain drain”) by undermining the *demand* for political accountability, and also by hurting the capacity to *supply* better quality home institutions if those who leave are also those most capable of providing these services. One can however argue that emigration may promote improved political institutions in several ways: current emigrants may create strong diaspora effects whereby they influence political change (via supply, i.e. by influencing local authorities, or via demand, for instance through intensified contact of the domestic population with better institutions abroad); if return emigrants benefited from an enriching experience abroad, these effects can also translate into improvements in the quality of the domestic political institutions (via supply, by direct participation in the political system, or via demand, by bringing increased awareness and demand for political accountability). Theoretically, therefore, emigration might impact political institutions differently depending on the specific context in which it happens.

3.2 *The case of Albania*

With the exception of the communist period (1945-1990) when all forms of migration were strictly prohibited, Albanians, due to the relative scarcity of resources and opportunities within the country, have been travelling and settling abroad for work. However, it is since 1990 that emigration from Albania has reached epic proportions. Indeed, emigration has become perhaps the single most important political, social, and economic phenomenon as well as a dominating fact of everyday life in post-communist Albania.⁴⁹ The initial spark was the fall of the communist regime in 1990, which, even by East European standards, was excessive in its controls of citizens’ life and economic activities. The fall of the regime and the unraveling of the centrally planned economy unleashed a demographic shift at an unprecedented pace. Tens of thousands of desperate people streamed over the mountainous border into Greece or commandeered often fragile boats to sail to Italy.⁵⁰ Stabilization of both the political and economic situation after 1993 reduced emigration flows which, however, remained sizable, a series of national pyramid ‘saving’ schemes in late 1996 and the beginning of 1997 sparked another surge in emigration. The pyramid schemes, which had their origin in a weak formal credit system and a thriving informal market unregulated by the government, were fuelled in large measure by emigrants’ remittances. The collapse, which lasted 4 months beginning in December 1996, brought down the government and triggered riots in which about 2,000 people were killed. The country fell into anarchy as the Army and the police lost control, armories were looted and foreign nationals evacuated.⁵¹ Tens of thousands of Albanians fled the country. Many of them were repatriated, and a multinational force led by Italy helped to restore order and

⁴⁹ Carletto, C, Davis, B, Stampini, M, Trento, S and Zezza, A (2004) ‘Internal Mobility and International Migration 29 in Albania’, ESA (FAO) Working Paper, No. 04-13.

⁵⁰ Hall (1994) suggests that some 300,000 people – one in ten of the population – left Albania during 1990-1993.

⁵¹ Jarvis, C (1999) ‘The Rise and Fall of the Pyramid Schemes in Albania’. IMF European Department Working Paper, No. 99/98. Washington DC: IMF.

prevent a larger exodus⁵². The return of political and economic stability in the years after helped curb and stabilize the migratory outflows.

The complexity of the migration phenomenon requires coordination of many state institutions and bodies and it determines the need of a strategic document as a complex interdisciplinary strategy.

Irrespective of the intent, the aim had little to do with the country's economic development and the image rather than the purpose was mostly appreciated.

Albania, coming out from an isolated communist dictatorship, was faced with the problem of migration. This phenomenon occurred at large scale emerging from the early 90s, and continuing at radical scale. Despite the complexity characterizing this phenomenon, it became a difficult challenge for the Albanian society. The existence of such a phenomenon in Albania at a large scale can only but impact directly on the relations of Albania with the countries of the migration destination, especially the European ones. It is need to make policies for understanding migration as an added value of the society. It raises the need of managing migration through the strengthening of the ability of the Government to develop and implement the policy for a better management of the migration phenomenon. This process will assess the organization of Albanian communities and organizations in the world into a structured diaspora aiming at their factorization and interaction for the economic development of the country and to create a comprehensive policy-making framework in the field of migration. Creating a useful instrument that will assist the Government and other stakeholders to improve migration and diaspora relations-oriented policies. Developing an ever-present policy in this scope of activity of the state. Preparing the administration for the new level of relations of the state policies with the diaspora.

Diaspora should be understood neither as something unchangeable and rigid, nor as something that is unitary or framed. On the contrary, the diaspora should be referred to as emigrant communities whose identity changes over time. Albania, Kosovo, Macedonia, Montenegro and Serbia (Lugina) are the states of departures of Albanians for migration. Albanian migration is traditional. About 200 000 people migrated when the Ottomans occupied Albanian land in the 15th century.⁵³ Later, Albanians moved within the Ottoman territory, and they held as well important positions in the Ottoman structures in various parts of the Empire. One of the oldest Albanian diaspora is the Arbëresh community in Italy, which still maintains its own cultural and linguistic roots. This population is the descendant of those Albanian families who led Albania in the 15th century when the Ottomans occupied this area and they became refugees in the Kingdom of Naples. Diaspora of Albanian origin is settled in Turkey. For a long time, it was dangerous to declare the Albanian ancestry, but in today's Turkey, the Albanian diaspora is respected and Turkish historiography assesses the important role played by the Albanians in the

⁵²Pastore, F (1998) 'Conflicts and Migrations. A Case Study on Albania'. Occasional Paper. Rome: Centro Studi di Politica Internazionale.

⁵³Minister of State on Disaspora, National Strategy On Diaspora And Migration 2018 – 2024,10-12.

Ottoman hierarchy, but even later on at the time of the foundation of the modern state of Turkey. Migration to the United States of America is consolidated in time and the oldest Albanian cultural association "Vatra" celebrated its 100th anniversary in 2012. In Romania, Croatia, Bulgaria, Ukraine, Egypt, and Argentina there is a Diaspora, which, though old, maintains linguistic ties and it is in search of its identity. Today, the Albanian diaspora is present in European countries, Canada, Australia and Africa.⁵⁴ In most host countries, Albanians have established their own organizations. The international organizations dealing with the Albanian migration focus mainly on the present-day diaspora. This is the case of those who have abandoned Albania and Kosovo after the collapse of communism in the 1990s and later. This definition is incomplete and does not represent the reality of the Albanian Diaspora. Many of those who left the 90s joined their family members or friends who were already living abroad. They joined the Albanian associations, which have long existed in many host countries. The National Strategy seeks to reassess the Diaspora as a factor that will exert its impact on the homeland and vice versa, by adapting the nation to the new conditions of the time we live. But what are reasons that push people to live their countries. People migrate when in their country they lack resources and opportunities to meet their needs and aspirations. The term "for a better life" includes some factors that force Albanians to leave the country. This is reflected in the lack of uniformity among Albanian emigrants. That also included Economic factor, Public security, and Weak institutions, social and political factors.

The analysis of the current situation shows that the Albanian diaspora is very dynamic. It is found in many leading states of the world such as the United States, the United Kingdom, Germany, Greece, Italy, Turkey, Switzerland, Norway, Sweden, Finland and France, as well as in new economic powers such as Canada and Australia. The Albanian Diaspora is increasingly organized, educated and willing to keep in touch with the countries of origin. The current level of remittances is controversial, but the main interest relates to the future of these incomes. The analysis on the current situation of Albanian diaspora organizations and migration policies indicate the important role that diaspora plays as a mediator between the host countries and the country of origin.

The promotion of rights of the Albanian diaspora starts with the fundamental issue such as self-reorganization. It will be based on ethnic and national Albanian unity and it considers the need of the nation for new international conditions. The strategy will promote a coordinated action of the government with Albanian diaspora organizations for clear dialogue policy with the host countries on important issues including language learning, migration, citizenship policies, etc. The Diaspora organizations in the host country will address the situation of members of diaspora, their needs and demands, political participation and labour rights, citizenship, the rights of

⁵⁴Working Paper T-25, Highly Skilled Migration from Albania:An Assessment of Current Trends and the Ways Ahead, Etleva Germenji and Ilir Gedeshi ,Katholieke Universiteit Leuven, Belgium,Center for Economic and Social Studies in Tirana, Albania, January 2008.

religious communities or other issues. The main quality of the Albanian diaspora is mobilization even through indirect lobbying to persuade the host government to act in favour of supporting the country of origin. The Albanian diaspora engagement was evident in the efforts for independence, first of Albania and then of Kosovo. A large number of migrant organizations provide information, support and social services to the young migrants. ²

Despite the documents produced by the state policy, little concrete action has been taken to make the Diaspora feel welcome in the development of the country of origin. They often face bureaucracy and corruption when they try to invest therein. The strategy estimates that the role of the Albanian diaspora in the future will be stronger than in the past. This is also due to its structure, which is changing through some quality dynamics. If in the past the Albanian diaspora was less educated and used to work in factories or ordinary jobs, today the diaspora possesses skills that are missing in the homeland. Migration management includes several practices for the advancement and positive impact of Albanian migrants and diaspora in the regions of origin. Such practices are based on models that will encourage the administration of the sending countries of origin to define migration strategies and capacity building for its implementation.

The creation of the diaspora registry book will be an important step towards the creation of a national memory basis for the present and the future. It will have multiple roles in both the voting process and the creation of well-organized networks of Albanians living abroad.

The right to vote.

The National Strategy foresees the taking of a series of steps for significant changes to the Albania's legal framework, which will guarantee the welcoming and respect for the role of Diaspora and migration by the state structures.⁵⁵ The right to vote and involvement in national decision-making will create a new space for protagonism of this category in the Albanian society. The right of the diaspora to vote in the electoral system is important as it creates a concrete step to involving its professional expertise into the state administration levels. The young generations of the diaspora have educational levels which are to be admired for the state administration. The diaspora's expertise will also be required in other areas, such as medical sciences, education and developmental studies.

Conclusions and Recommendations.

Diasporas has started to play a more prominent role in today's politics. The contributions of diasporas in the development of their countries of origin, as well as their active participation in the promotion of an intercultural society in the receiving countries, requires the elaboration of adequate governmental strategies and international dialogue.

The Diasporas' numerous accomplishments must be seen as success stories of double integration. Success stories, which encourage both the countries of origin and destination to view migration, not as a problem, but as a common ground, offering tremendous opportunities for

⁵⁵Minister of State on Disaspora, National Strategy On Diaspora And Migration 2018 – 2024,54.

dialogue between different countries and cultures. Members of the diaspora need to get organised as distinct communities with specific problems and demands if they want to exert pressure on the political parties in their countries of residence and origin.

Diaspora members should not only seek voting rights but also opportunities to present their own candidates in local, legislative, and regional elections. The diaspora's political demands are well received at home because they are considered "native demands" rather than intrusions from the outside. The governments of the member States of the Council of Europe can work with diaspora associations as partners for democracy and human rights.

While most of the world constitutions have been written in the context of native citizenship, loyalty, and sovereignty, amendments have to be made to take into account the increasing number of diaspora citizens living across borders and their impact on the promotion of plural social, cultural and political values which characterize the contemporary world.

Governments have to play a key role in engaging Diasporas in decision-making policies, developing collaboration between governmental institutions and formulating recommendations in drafting diaspora-oriented programs to ensure economic, social and cultural development. The media has a major role to play in the promotion of political and cultural diversity both within and across nations.

To counter the stereotypes of migrants as victims or criminals, TV, newspapers, cinema and electronic media should give them serious opportunities to introduce themselves as international success stories, an economic and intellectual potential which benefits both their country of residence and their country of origin. In addition to media, school remains one of the basic institutions for promoting pluralism and diversity at an early age. Students at primary, secondary, or graduate levels must be exposed to the scientific, literary, and political achievements by diaspora across history.

Bibliography

- Beine, M, Defoort, C and Docquier, F (2006) 'Skilled Migration, Human Capital Inequality and Convergence', Mimeo. Universite Catholique de Louvain-La-Neuve.
- Council of the European Union, 15223/01, Joint Report on Social Inclusion, Part I – The European Union and Executive Summary (Brussels, 12 December 2001).
- COM(2000) 757 final, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, *On o community immigration policy*, (Brussels, 22.11.2000).
- Ellerman D (2003) *Policy Research on Migration and Development*, World Bank Policy Research Working Paper 3117, August, Washington D. C. : World Bank
- Levitt P (1996) *Social Remittances: A Conceptual Tool for Understanding Migration and Development*, Working Paper Series (96. 04), Cambridge, MA: Harvard.
- Goldring L (2004) 'Family and Collective Remittances to Mexico: A Multi-dimensional Typology' in *Development and Change* 35(4)
- Dhananjayan Srisandarajah, Institute for Public Policy Research "Migration and development", A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration, September 2005.

- Report Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Rapporteur: Mr Andrea Rigoni, Italy, ALDE, Democratic participation for migrant Diasporas, 2015.
- Acemoglu, Daron, Simon Johnson, and James A. Robinson (2005). “Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth”, chapter 6 in Philippe Aghion and Steven Durlauff (eds.) *Handbook of Economic Growth*. North Holland.
- Carletto, C, Davis, B, Stampini, M, Trento, S and Zezza, A (2004) 'Internal Mobility and International Migration²⁹ in Albania', ESA (FAO) Working Paper, No. 04-13.
- Jarvis, C (1999) 'The Rise and Fall of the Pyramid Schemes in Albania'. IMF European Department Working Paper, No. 99/98. Washington DC: IMF.
- Pastore, F (1998) 'Conflicts and Migrations. A Case Study on Albania'. Occasional Paper. Rome: Centro Studi di Politica Internazionale.
- Minister of State on Diaspora, National Strategy On Diaspora And Migration 2018 – 2024.
- Working Paper T-25, Highly Skilled Migration from Albania: An Assessment of Current Trends and the Ways Ahead, ETLEVA GERMENJI and ILIR GEDESHI ,Katholieke Universiteit Leuven, Belgium, Center for Economic and Social Studies in Tirana, Albania, January 2008.
- Minister of State on Diaspora, National Strategy On Diaspora And Migration 2018 – 2024.
- <http://www.economics.ucr.edu/seminars/fall04/10-13-04.Pdf>

VËZHGIME MBI SHKAQET E RISHIKIMIT TË NJË VENDIMI TË FORMËS SË PRERË

Dr. Valentina Memini

Fakulteti i Shkencave Juridike,
Kolegji Universitar “Wisdom”, Tiranë, Shqipëri.

Abstrakt

Një nga të drejtat themelore të njeriut është dhe e drejta e ankimit në gjykatë për rivendosjen e një të drejte të cënuar apo të mohuar. Kërkesa për rishikimin e një vendimi të formës së prerë është pjesë e të drejtës për ankim të subjekteve të së drejtës. Nëpërmjet parashikimit të shkaqeve që përbëjnë objektin e ankimit të kërkesës për rishikim në dispozitat procedurale civile, ligjvënësi ka dashur t`ju vijë në ndihmë personave fizikë dhe juridikë për të vënë në vend të drejtën e tyre, e cila është gjykuar nga sistemi gjyqësor dhe për më tepër vendimi i gjykatës ka marrë formë të prerë. Gjykata Kushtetuse në vendimet e saj e ka konsideruar kërkesën për rishikim si një mjet të jashtëzakonshëm ankimi. Pala mund të bëjë kërkesë për rishikim vetëm për shkaqe apo fakte, rrethana apo ngjarje për të cilat nuk dihej që ekzistonin apo kishin ndodhur ose nuk ishin vërtetuar gjatë procesit gjyqësor dhe që kanë ndikuar në dhënien e vendimit të kontestuar. Duke e konsideruar këtë lloj ankimi si pjesë të parimit të procesit të rregullt ligjor, pjesë e të drejtave themelore të njeriut, shpeshherë individi është cënuar në këtë të drejtë, pasi i është drejtuar gjykatës me një kërkesë për rishikim vendimi. Kjo ka ardhur si nga mospërputhja e dispozitave ligjore procedurale ashtu dhe nga interpretimet që u janë bërë këtyre dispozitave nga ana e sistemit gjyqësor kur çështja është paraqitur për zgjidhje para tyre.

Fjalët Kyçe: Kodi Procedurës Civile, ligj, gjykatë, vendim gjykate, rishikim vendimi.

OBSERVATIONS ON REASONS FOR REVIEWING A FINAL DECISION

Dr. Valentina Memini

Faculty of Law
University College “Wisdom”

Abstract

One of the basic human rights is the right to appeal to the court for the reinstatement of a violated or denied right. The request for revision of a final decision is part of the right to appeal to the subjects of the law. By anticipating the causes that make up the subject of a request for review in civil procedural provisions, the lawmaker has come to the aid of natural and legal persons to put in place their right, which is judged and moreover the court decision has taken the form.

The Constitutional Court it`s in decisions considered the request for review as an extraordinary remedy. The party may make a request for review only for reasons or facts and circumstances or events that were not known to exist and had occurred or were not proven during the trial and which have affected the issuance of the contested decision.

Considering this kind of complaint as a part of the principle of due process, part of the fundamental human rights, the individual has often been violated in this right after having appealed to the court with a request for a review of the decision.

This has come from the inconsistency of the procedural legal provisions and the interpretations made to these provisions by the judicial system when the case is submitted for settlement before them.

Key words: Civil Procedure Code, law, court, court decision, decision review.

Hyrje

E drejta e individit për t'iu drejtuar gjykatës është një nga elementet më të rëndësishme të procesit të rregullt ligjor, e njohur jo vetëm nga Kushtetuta⁵⁶ por edhe nga Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut⁵⁷ (KEDNJ). Kjo e drejtë e individit nuk përfshin vetëm të drejtën për të filluar një proces, por edhe të drejtën për të pasur, nga ana e gjykatës, një zgjidhje përfundimtare për mosmarrëveshjen objekt gjykimi, pasi aksesimi në gjykatë duhet të jetë substantiv dhe jo thjesht formal. Në këtë këndvështrim, Gjykata Kushtetuese ka theksuar se e drejta për t'iu drejtuar gjykatës përbën një garanci për administrimin e mirë të drejtësisë⁵⁸. Mohimi i të drejtës për t'iu drejtuar gjykatës dhe për të marrë një përgjigje përfundimtare prej saj për pretendimet e ngritura, përbën cenim të së drejtës themelore për një proces të rregullt ligjor. Megjithatë kjo e drejtë nuk mund të konsiderohet absolute, përsa kohë legjislatori ka parashikuar në n.43 të Kushtetutës: *Kushdo ka të drejtë të ankohet kundër një vendimi gjyqësor në një gjykatë më të lartë, përveç rasteve kur parashikohet ndryshe në ligj për kundërvajtje të lehta penale, për çështje civile ose administrative me rëndësi ose vlerë të vogël, në përputhje me kushtet e parashikuara në nenin 17 të Kushtetutës.* Nisur nga ky formulim kushtetues do të thoshim se mund të ankimohen si vendimet e dhëna nga gjykata e shkallës së parë ashtu dhe nga gjykata e apelit, gjithmonë brënda një kufiri të caktuar të parashikuar me ligj si, rëndësia, apo vlera e vogël me të cilën te kjo e fundit i referohemi objektit të padisë. Një parashikim në lidhje me ankimin e vendimeve në gjykatat më të larta referuar vlerës së padisë është bërë në ligjin⁵⁹ për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve administrative, ndërsa Kodi i Procedurës Civile (KPrC) vlerën e kërkesë

⁵⁶Ligj Nr. 76/2016 Për disa shtesa dhe ndryshime Në ligjin nr. 8417, datë 21.10.1998, “Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë”, të ndryshuar, n.43;

⁵⁷ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, European Convention on Human Rights, Article 6;

⁵⁸ Vendimi Nr. 17 dt. 24.03.2014, Gjykata Kushtetuese;

⁵⁹Ligj Nr. 49/2012, Për organizimin dhe funksionimin e gjykatave administrative dhe gjykimin e mosmarrëveshjeve administrative, (ndryshuar me ligjin nr. 100/2014);

padisë e ka lidhur me panelin e gjykimit, me një ose me tre gjyqtarë.⁶⁰ Sipas Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut (GjEDNj) koncepti i të drejtave dhe detyrimeve civile ka evoluar dhe po bëhet gjithnjë e më shumë liberal, veçanërisht në rastet të cilat përfshijnë elemente të së drejtës publike.⁶¹ GjEDNj në vendimet e saj ka modifikuar pikëpamjet fillestare në lidhje me mosmarrëveshjet mbi punësimin në shërbimin civil dhe të drejtat që rrjedhin nga siguria sociale.⁶² Në një interpretim të zgjeruar mund të themi se GjEDNj nuk ka vendosur një kufi në lidhje me kufizimin e të drejtës për ankim, por kjo, referuar dhe KEDNj⁶³, u është lënë në dorë shteteve që të përshtasin legjislacionin e tyre të brendshëm me rekomandimet e konkluzionet të pasqyruara në jurisprudencën e GjEDNj.

Rrugët e ankimit janë mënyrat, përdorimi i të cilave u mundëson palëve të procesit gjyqësor që t'i parashtrajnë kundërshtimet e tyre në një gjykatë më të lartë⁶⁴, ku kërkesa për rishikim si mjet ankimi është akti me të cilin kërkohet rishikimi i një vendimi të formës së prerë të gjykatës⁶⁵, është një mjet i jashtëzakonshëm⁶⁶ për goditjen e vendimeve civile, që ka për qëllim rishikimin e çështjes së përfunduar me vendim të formës së prerë, për shkak se vendimi i gjykatës është i gabuar përse i përket të çmuarit të faktit⁶⁷. KPrC parashikon se, me rishikimin e vendimeve mund të goditen vetëm ato vendime që kanë marrë formë të prerë. Këtu duhet të ndalemi, për të përcaktuar se jo të gjitha vendimet e formës së prerë mund të goditen me mjetin e ankimit të rishikimit, nëpërmjet të cilit mund të hapet një gjykim i mbyllur në mënyrë përfundimtare nga ana e gjykatës. Rishikimi mund të meret në konsideratë nga ana e Gjykatës së Lartë (GjL) vetëm për fakte, prova, rrethana ose ngjarje, për të cilat pala gjatë procesit gjyqësor

⁶⁰Kodi i Procedurës Civile i Republikës së Shqipërisë, (*Miruar me ligjin nr.8116, datë 29.3.1996 dhe ndryshuar me ligjet nr.8431, datë 14.12.1998; nr.8491, datë 27.5.1999; nr.8535, datë 18.10.1999; nr.8812, datë 17.5.2001; nr.9953, datë 14.7.2008, nr.10 052, datë 29.12.2008, nr.49/2012; 122/2013; 160/2013; nr.114/2016, date 3.11.2016*) Botim i Qendrës së Publikimeve Zyrtare, Tiranë, 2016, n 35;

⁶¹Case of Pellegrin v. France,(Application no. 28541/95), European Court of Human Rights, Strasbourg, 8 December 1999;

⁶² <http://www.osce.org/odihr/94214?download=true>;

⁶³<http://website-pace.net/documents/19838/2008330/AS-JUR-INF-2016-04-EN.pdf/12d802b0-5f09-463f-8145-b084a095e895>, Impact of the European Convention on Human Rights in States Parties: selected examples, Parliamentary Assembly, Council of Europe,8 January 2016;

⁶⁴ Tafaj F., Vokshi A., (2014), Procedura Civile, Pjesa e II, fq.263;

⁶⁵ Kodi i Procedures Civile, Botim i Qendrës së Publikimeve Zyrtare, Tiranë, 2014, n.494/1;

⁶⁶ Në KPrC të vitit 1958 (n. 291 - 305), si mjet i goditjes së jashtëzakonshme njihej kërkesa për mbrojtjen e ligjshmërisë kundër vendimit civil të formës së prerë, në të cilën futej si kërkesa për rishikim ashtu dhe rekursi;

⁶⁷ Lamani A, (1962), Procedura Civile e Republikës Popullore të Shqipërisë, fq.226;

të zhvilluar nuk ka patur dijëni dhe që kanë ndikuar në dhënien e vendimit të kontestuar për rishikim.

Aspekte proceduralë të rishikimit gjyqësor si pjesë e procesit të rregullt gjyqësor⁶⁸

1. E drejta për t'iu drejtuar gjykatës, si një prej momenteve që i përkasin procesit të rregullt ligjor në referim të dispozitave të KPrC (nenet 1-30), të neneve 42 dhe 43 të Kushtetutës si dhe të nenit 6 të KEDNJ, nënkupton të drejtën e individit, qoftë ky person fizik apo juridik, për të ngritur padi në gjykatë, apo për t'u ankuar kundër një vendimi gjyqësor në një gjykatë më të lartë. Neni 494 i KPrC parashikon se *Pala e interesuar mund të kërkojë rishikimin e një vendimi që ka marrë formë të prerë, kur: . . .*, por a mund të kërkojë rishikim çdo palë e interesuar dhe si duhet të jetë ky interes?. Në qoftë se kthehemi mbrapa në kohë, legjislacioni procedural i viti 1958 kishte të parashikuar se rishikimi i vendimeve mund të kërkohej nga pala e interesuar, nga Kryetari i GjL dhe nga Prokurori i Përgjithshëm, ku këta të fundit mund të paraqisnin kërkesë për rishikim edhe pas kalimit të afateve⁶⁹ të përcaktuara në n.299 - 301 të KPrC⁷⁰. Ky ligj ka parashikuar *palë e interesuar* dhe jo çdo i interesuar, duke pranuar se kanë të drejtë të kërkojnë rishikimin e vendimeve vetëm palët ndërgjyqëse ose ata që heqin të drejta prej tyre, pra jo çdo person që mund të ketë interes.⁷¹ Në vijim të kësaj do të thoshim se ligji procedural i tanishëm ka parashikuar se, të drejtën për të rishikuar një vendim të formës së prerë e ka vetëm pala që ka qënë pjesë e procesit dhe jo palë të treta, çka përbën dhe një nga karakteristikat kryesore të këtij gjykimi, në dallim nga parashikimi i mësipërm. Edhe GjK më herët ka argumentuar se: *Sipas n.494 e vijues të KPrC, e drejta për të paraqitur kërkesë në GjL, për rishikimin e një vendimi të formës së prerë, i përket në mënyrë të pavarur çdo personi që ka qënë palë në gjykimin e çështjes, për të cilën është dhënë vendimi dhe që ka interes të ligjshëm për rishikimin e tij. Kjo do të thotë se është në vullnetin e personit të mësipërm që të paraqesë ose jo kërkesën për rishikim, ose ta paraqesë atë së bashku me persona të tjerë që janë palë në të njëjtën çështje*⁷².

⁶⁸Memini V., 2017, "Review Of A Final Decision As Part Of The Correct Legal Process", Science Arena Publications, Specialty Journal of Politics and Law, Available online at www.sciarena.com 2017, Vol, 3 (3): 87-95, Graz / Seiersberg, Austria;

⁶⁹ Lamani A, (1962), Procedura Civile e Republikës Popullore të Shqipërisë, fq.230;

⁷⁰ Kodi i Procedurës Civile i Republikës Popullore të Shqipërisë, Tiranë, 1958;

⁷¹ Lamani A., (1962), Procedura Civile e Republikës Popullore të Shqipërisë, fq.230;

⁷² Vendim Nr.2, dt, 05.02.2008, Gjykata Kushtetuese;

Pra siç shihet pala duhet të ketë qënë pjesë e procesit gjyqësor⁷³ ndaj të cilëve ka shtrirë efektet vendimi gjyqësor që ka marrë formë të prerë dhe interesi i ligjshëm që kërkohet të rishikohet. Duke i u referuar parashikimit si më sipër: me palë duhet të kuptojmë edhe trashëgimtarët apo personat që heqin të drejta prej tyre, duke iu referuar në këtë rast se mbi kë shtrin efektet vendimi i formës së prerë⁷⁴ i kontestuar me rishikim.

2. Moment tjetër është se ku mund të paraqitet kërkesa për rishikim nëse këtë do ta krahasojmë me mjetet e tjera të ankimit, si ankimin në gjykatën e apelit apo rekursin në GjL, të cilat paraqiten në gjykatën e shkallës së parë. Para ndryshimeve të KPrC në vitin 2001⁷⁵ kërkesa për rishikim paraqitej në gjykatën e shkallës së parë⁷⁶, si një ankim i zakonshëm. Qëndrimi i autorëve të së drejtës ka qënë se, ky fakt paraqiste probleme, ku gjykata e shkallës së parë mund të kishte dhënë një vendim i cili ishte i ndryshëm nga ai i dhënë nga gjykata e apelit.⁷⁷ Duke iu referuar këtij qëndrimi, nuk mendoj se do të përbënte problem paraqitja e kërkesës për rishikim pranë gjykatës së shkallës së parë, pasi secila nga gjykatat mund të japë argumenta apo arsyetim të ndryshëm për mosmarveshjen që i vjen për gjykim. Gjykatat janë të detyruara që të marrin në konsideratë çdo lloj kërkimi nga ana e subjekteve të së drejtës dhe të mos paragjykojnë çështje të caktuara për të cilat ato mund të kenë dhënë një vendim i cili mund të jetë rëzuar nga ana e gjykatës së apelit apo nga GjL (ka pasur plot raste të cilat janë kthyer dhe rikthyer për gjykim). Edhe në rastin e kërkesës për rishikim, pavarësisht se vendimi i kontestuar mund të jetë i njëjës prej gjykatave të faktit, GjL mund ta kthejë për rigjykim, në secilën prej tyre, mbasi të vërtetojë se ekzistojnë kushtet e parashikuara në n.494 të KPrC. Megjithatë ky ndryshim është bërë, mendoj se paraqitja e të gjitha llojeve të ankimeve përfshi këtu edhe kërkesën për rishikim, në

⁷³Kodi i Procedurës Civile, Botim i Qendrës së Publikimeve Zyrtare, Tiranë, 2014, n. 451/a: *Vendimi që ka marrë formë të prerë është i detyrueshëm për palët, për trashëgimtarët e tyre, për personat që heqin të drejta nga palët, për gjykatën që ka dhënë vendimin dhe për të gjitha gjykatat dhe institucionet e tjera. Vendimi që ka marrë formë të prerë ka fuqi vetëm për çka është vendosur midis po atyre palëve, për të njëjtin objekt dhe për të njëjtin shkak.*

⁷⁴ Po aty, n.451/a: *Vendimi që ka marrë formë të prerë është i detyrueshëm për palët, për trashëgimtarët e tyre, për personat që heqin të drejta nga palët, për gjykatën që ka dhënë vendimin dhe për të gjitha gjykatat dhe institucionet e tjera.*;

⁷⁵Ligj Nr. 8812, datë 17.5.2001, Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr.8116, datë 29.3.1996 "Kodi i Procedurës Civile i Republikës së Shqipërisë", n.101, ndryshuar n.497: Kërkesa për rishikim paraqitet përpara Gjykatës së Lartë... ;

⁷⁶Ligji Nr.8116, datë 29.3.1996, Kodi i Procedures Civile i Republikës së Shqipërisë, *Neni 497: Kërkesa për rishikim paraqitet përpara të njëjtës gjykatë që ka dhënë vendimin, për të cilin ushtrohet kërkesa;*

⁷⁷ Tafaj F., Vokshi A., (2014), Procedura Civile, Pjesa e II, fq.367;

gjykatën e shkallës së parë, nuk do të kishte pasoja negative as për gjykatën por as edhe për individin, përkundrazi, do të ishin të gjitha kërkesat të grupuara në të njëjtin vend së bashku me apelin dhe rekursin. Një argumentim tjetër mund të ishte edhe interpretimi në mënyrë harmonike i dispozitave të KPrC, (Pjesa e III, Titulli I, Kreu I, Mjetet dhe afatet e ankimit) dhe konkretisht nenet 443 – 447, ku n.446 parashikon se ankimi paraqitet në gjykatën që ka dhënë vendimin, ndaj të cilit ushtrohet, i cili në këtë rast i referohet gjykatës së shkallës së parë.

3. Me paraqitjen e kërkesës për rishikim fillon gjykimi për rishikimin të cilin mund ta ndajmë në tre momente⁷⁸ të caktuara dhe shumë të rëndësishme, nëse pranohet. **Momenti i parë** me paraqitjen e kërkesës për rishikim është shqyrtimi në dhomë këshillimi pa praninë e palëve nga Kolegji Civil i GjL i cili nëse vërtetohen rrethanat që parashikon ligji për pranimin e kërkesës për rishikim e kalon çështjen për shqyrtim në seancë gjyqësore⁷⁹. Kalimi i çështjes në seancë gjyqësore në praninë e palëve dhe pasi janë respektuar dispozitat në lidhje me njoftimin e palëve, përbën **momentin e dytë**. Nëse Kolegji Civil vendos që të mos e kalojë çështjen në seancë me arsyetimin se nuk ekzistojnë shkaqet për praninë të rishikimit⁸⁰, atëherë është në të drejtën e palës që të vijojë ose jo (duke parë rrethanat apo zbatimin e ligjit nga ana e gjykatave), me ankimin në Gjykatën Kushtetuese (GjK), kjo rast pas rasti, si për shkelje të të drejtave të subjektit kërkues apo për cënim të një procesi të rregullt ligjor. **Momenti i tretë** ka të bëjë me shqyrtimin e çështjes në gjykatën kompetente dhe kjo referuar n. 498 të KPrC, i cili parashikon se kur GjL vendos prishjen e vendimit tërësisht ose pjesërisht e dërgon çështjen për rigjykim nga një tjetër trup gjykues në gjykatën kompetente, një rregullim ky i ngjashëm me ligjin provedural të v. 58.

4. Në lidhje me pjesmarrjen ose jo të palëve në dhomën e këshillimit të GjL ka pasur një praktikë gjyqësore të bollshme e cila në disa raste është kontestuar nga pala edhe në GjK⁸¹ me

⁷⁸Lamani A, (1962) Procedura Civile e Republikës Popullore të Shqipërisë, fq.230. Autori mban qëndrimin se gjykimi i rishikimit kalon në dy faza, ku faza e parë zhvillohet para GjL dhe faza e dytë para gjykatës së shkallës së parë kompetente e cila ka zhvilluar gjykimin më parë. Nga kjo arrijmë të dalim në konkluzion se pavarësisht marrjes formë të prerë të vendimit gjyqësor, në gjykatën e shkallës së parë apo të apelit, gjykimi i rishikimit do të bëhet në gjykatën e shkallës së parë që ka gjykuar më parë çështjen;

⁷⁹Kodi i Procedures Civile, Botim i Qendrës së Publikimeve Zyrtare, Tiranë, 2014,n.498: *Kur kërkesa pranohet, gjykata vendos prishjen e vendimit tërësisht ose pjesërisht dhe dërgon çështjen për rigjykim nga një tjetër trup gjykues në gjykatën kompetente;*

⁸⁰Po aty, n.498.: *Kur kërkesa është bërë jashtë rasteve të përcaktuara në nenin 494 ose kur është bërë nga ata që nuk e kanë këtë të drejtë, si dhe kur rezulton haptazi e pambështetur, gjykata vendos mospranimin e saj;*

⁸¹Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, Botim i Qendrës së Botimeve Zyrtare, Tiranë, 2016, n.131: *Gjykata Kushtetuese vendos për: f) gjykimin përfundimtar të ankesave të individëve kundër çdo akti të pushtetit publik ose vendimi gjyqësor që cenon të drejtat dhe liritë themelore të garantuara në Kushtetutë, pasi të jenë shteruar të gjitha*

pretendimin për cënim të procesit të rregullt ligjor. Praktika⁸² e GjL ka qënë që këto gjykime rishikimi të bëheshin pa praninë e palëve në dhomë këshillimi deri në vendimin që do të trajtojmë në vijim. Në Vendimin Unifikues Nr. 1/2006, Kolegji Civil i GjL, pranoi kërkesën e kërkuarit për rishikim vendimi pasi e shqyrtoi në dhomën e këshillimit çështjen. Ky vendim u shfuqizua si antikushtetues nga GjK me arsyetimin se precedenti i krijuar gjatë rishikimit në dhomën e këshillimit pa pjesëmarrjen e palëve ishte në kundërshtim me parashikimet e n.6 të KEDNj dhe jurisprudencës së GjEDNj, referuar procesit të rregullt ligjor. GjK e ridërgoi çështjen në GjL, e cila në unifikim të praktikës gjyqësore doli me konkluzionin se shqyrtimi në dhomën e këshillimit do të konsiderohet shqyrtim paraprak i çështjes dhe jo seancë dëgjimore, gjatë së cilës GjL vendos mospranimin e kërkesës për rishikim, kur nuk përmbushen kriteret ligjore për t'i hapur rrugë rishikimit të një vendimi gjyqësor të formës së prerë, pra ky shqyrtim bëhet pa praninë e palëve⁸³. Në një vendim të mëvonshëm GjK ka argumentuar se veprimtaria seleksionuese në dhomën e këshillimit nuk është shkelje e të drejtës së palës për t'iu drejtuar gjykatës, por është një veprimtari e domosdoshme në funksion të aksesit në gjykatë dhe vetëm për ato çështje që parashikon ligji, duke lënë kështu jashtë përzgjedhjes kërkesat e paarsyeshme dhe haptazi të pambështetura në ligj⁸⁴. Por nëse në dhomën e këshillimit GjL konstaton se faktet e paraqitura nga pala e interesuar, mund të përbëjnë shkak për rishikim të një vendimi të formës së prerë, çështja nuk vendoset në dhomë këshillimi, por në seancë gjyqësore duke njoftuar palët për të marrë pjesë në gjykim, i cili nuk është një gjykim themeli, por një seancë dëgjimore ku

mjetet juridike efektive për mbrojtjen e këtyre të drejtave, përveçse kur parashikohet ndryshe në Kushtetutë. Ndërsa përpara këtyre ndryshimeve ky paragraf ka qënë: Gjykata Kushtetuse vendos: f) gjykimin përfundimtar të ankesave të individëve për shkeljen e të drejtave të tyre kushtetuese për një proces të rregullt ligjor, pasi të jenë shteruar të gjitha mjetet juridike për mbrojtjen e këtyre të drejtave. Në thelb mbetet e njëjta gjë pavarësisht formulimit, mbrojtja e të drejtave themelore të njeriut.;

⁸²Vendim Unifikues, Nr.8, dt. 24.03.2005, Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë, Në këtë vendim Kolegjet e Bashkuara konkluduan se kërkesa për rishikimin e një vendimi civil të formës së prerë shqyrtohet nga Kolegji Civil në Dhomën e Këshillimit pa pjesëmarrjen e palëve;

⁸³Vendimi Nr.6, dt.26.02.2003, Gjykata Kushtetuse. Në këtë vendim GjK ka argumentuar se kur kërkesa është bërë jashtë rasteve të përcaktuara në nenin 494 të KPrC, ose kur është bërë nga ata që nuk e kanë këtë të drejtë si dhe kur rezulton haptazi e pambështetur, gjykata vendos mospranimin e saj. Një verifikim i tillë i kërkesës, nëse i plotëson ose jo kushtet për shqyrtim, është atribut i dhomës së këshillimit dhe jo i seancës gjyqësore.;

⁸⁴ Vendim Nr.36, dt. 26.07.2011, Gjykata Kushtetuse;

secila nga palët pjesëmarrëse në gjykim, paraqet argumente rreth shkaqeve që ligji kërkon për rishikimin gjyqësor⁸⁵.

5. Pjesë e aspekteve proceduralë janë afatet e paraqitjes së kërkesës për rishikim, të cilat duhet të respektohen në mënyrë rigoroze ashtu siç parashikon legjislacioni procedural. Në lidhje me afatet e paraqitjes së kërkesës për rishikim ka pasur një praktikë gjyqësore e cila deri në unifikimin e saj nga GjL ka çuar në cënimin e të drejtës së individit për të zgjidhur çështjen e tij në një gjykatë më të lartë, pra cënimin e së drejtës për një proces të rregullt ligjor. Në vijim po marrim në analizë dispozitat procedurale për të nxjerrë se cilat janë afatet që duhet të respektojnë pala e interesuar për të paraqitur kërkesën për rishikim. Në n.443(3) të KPrC parashikohet se: *Afati për të kërkuar rishikimin e vendimit të gjykatës së shkallës së parë është 30 ditë*, ndërsa n.444(2) sqaron momentin se kur fillon ky afat pra *nga dita kur janë zbuluar rrethanat për të cilën bëjnë fjalë dispozitat përkatëse* dhe këtu i referohet n.494 i cili parashikon shkaqet e rishikimit. Neni 496 i KPrC parashikon se: *Kërkesa për rishikim mund të paraqitet brenda 30 ditëve nga dita që pala ka marrë dijeni për shkakun e rishikimit, por në çdo rast jo më vonë se një vit nga dita që ka lindur shkakun e rishikimit. Në rastet e parashikuara në nenin 495, afati prej 30 ditësh fillon nga dita që vendimi ka marrë formën e prerë.* Praktika gjyqësore ka ecur me parashikimet në n.445, dhe kjo i referohet kohës së para ndryshimeve që iu bënë KPrC me Ligjin Nr.122/2013, në të cilin afati ishte prekluziv dhe nuk mund të bëhej pasi kishte kaluar një vit nga shpallja e vendimit. Vetë dispozitat e para ndryshimeve legislative në lidhje me afatet kanë qënë kontraditore për faktin se, nëse n.443 flet për afat 30-ditor, n.444 flet se këto afatë janë të prera, n.445 parashikon prekluzivitetin e ankimit, ndërsa në nenin 496 parashikohej se pala duhej të respektonte afatin nga momenti i marrjes dijeni për shkaqet e rishikimit. GjL në vendimin e saj unifikues⁸⁶ ka argumentuar se: *Pavarësisht nga shkakun e rishikimit, fillimi i afatit 30 ditor nga dita e marrjes dijeni për të, si dhe i afatit 1 vjeçar nga dita që ka lindur shkakun e rishikimit, është i njëjtë për të gjitha rastet që përbejnë shkak rishikimi të një vendimi gjyqësor të formës së prerë. Këto afate, duke qënë afate prekluzive nuk mund të pezullohen, të ndërpriten apo të rivendosen, në një kohë që arsyetimi i saj, duke qënë dhe një unifikim i praktikës gjyqësore duhej të kishte interpretuar n.445 se bashku me n.496 i cili parashikon afatin e paraqitjes së kërkesës për rishikim, një dispozitë e vendosur eskuzivisht për institutin e rishikimit. Në lidhje me afatet*

⁸⁵Vendim Unifikues, Nr.1, dt.31.01.2006, Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë;

⁸⁶Vendim Unifikues, Nr.8, dt. 24.03.2005, Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë;

proceduralë është shprehur edhe GjK, e cila në çështjen e ardhur para saj për cënim të procesit të rregullt ligjor midis të tjerave ka argumentuar se: *Gjykata e Lartë, duke vendosur mospranimin e kërkesës për rishikim me arsyetimin e kalimit të afatit prekluziv, u ka cenuar kërkesve të drejtën e aksesit në gjykatë, si element i të drejtës për një proces të rregullt ligjor, në kuptim të nenit 42 të Kushtetutës*⁸⁷. Ndryshimet e vitit 2013 sollën edhe ndryshimin e n.445 në të cilin u hoq paragrafi i cili parashikonte afatin prekluziv të ankimit rishikues, duke i lënë hapsirë kështu afatit procedural, nga momenti që pala mer dijeni. Në vijim duhet të ndalemi tek një moment tjetër i cili ka të bëjë me parashikimin e n.443/3: Afati për të kërkuar rishikimin e vendimit të gjykatës së shkallës së parë dhe kundërshtimin e të tretit⁸⁸ është 30 ditë. Kjo dispozitë mund të krijojë konfuzion për faktin e parashikimit sepse rishikohen vetëm vendimet e gjykatës së shkallës së parë, në një kohë që instituti i rishikimit flet se, kërkesa mund të bëhet për vendimet që kanë marrë formë të prerë, të cilat mund të jenë si të gjykatës së shkallës së parë apo të gjykatës së apelit. Për të sqaruar situatën se kur vendimi merr formë të prerë do shohim n.451 të KPrC, i cili tregon se vendimi i gjykatës merr formë të prerë, kur: *a) nuk mund të bëhet ankim kundër tij; b) nuk është bërë ankim kundër tij brenda afateve të caktuara nga ligji ose kur ankesa është tërhequr; c) ankesa e paraqitur nuk është pranuar; ç) vendimi i gjykatës është lënë në fuqi, ndryshuar ose është pushuar gjykimi në shkallë të dytë*. Pra vendimi i formës së prerë mund të jetë i gjykatës së shkallës së parë ose i gjykatës së apelit, çka dispozita e treguar më sipër na jep vetëm rishikim të vendimit të gjykatës së shkallës së parë⁸⁹. Për të mënjeluar konfuzionin e mundshëm mendoj se n.443/3 duhet të riformulohet duke parashikuar: *Afati për të kërkuar rishikimin e vendimit të formës së prerë të gjykatës është 30 ditë*. Këtë argument e mbështes edhe në parashikimin që bën n.494 i KPrC: *Kërkesa për rishikim është akti me të cilin kërkohet rishikimi i një vendimi të formës së prerë të gjykatës*.

Në përmbledhje të gjithë sa përmendëm më sipër do të thoshim se, kërkesë për rishikim mund të bëjnë vetëm palët pjesmarrëse në procesin gjyqësor, të cilat duhet të kenë një interes të ligjshëm,

⁸⁷ Vendim Nr.17, dt. 24.03.2014, Gjykata Kushtetuse;

⁸⁸Dispozitat në lidhje me kundërshtimin e të tretit janë shfuqizur, prandaj kjo pjesë e paragrafit duhet të rregullohet.KREU IV, KUNDËRSHTIMI I TË TRETIT, (Shfuqizuar nenet 503-509 me ligjin nr. 8812, datë 17.5.2001);

⁸⁹ Vendimi Nr.233, dt.07.07.2016, Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë. Në këtë vendim të GjL është bërë kërkesa për rishikim të një vendimi të gjykatës së apelit, në të cilën është kthyer edhe çështja për rigjykim;

vetëm ndaj një vendimi që ka marrë formë të prerë, gjithmonë për shkaqe të parashikuara në n.494 si dhe duke respektuar afatet proceduralë të parashikuar nga ligji.

Shkaqet për të cilat kërkohet rishikimi i vendimit të formës së prerë

Kur shqyrtohet një kërkesë për rishikim, Kolegji Civil vetëm vlerëson nëse kërkesa është bërë nga pala që e ka këtë të drejtë, brenda afatit përkatës dhe nëse kërkesa për rishikim i referohet dhe është e mbështetur në një nga rastet e përcaktuara në n.494 të KPrC. Pra, kur shqyrton kërkesën për rishikim, Kolegji Civil nuk i hyn vlerësimit të bazueshmërisë së vendimit që kërkohet të rishikohet, por vetëm vlerëson nëse ka shkaqe “*për të hapur rrugën*” për një gjykim të ri të çështjes nga e para.⁹⁰Duke qenë një mjet i jashtëzakonshëm, pasi ka për objekt një vendim të formës së prerë, me autoritetin e gjësë së gjykuar (res judicata), pala e interesuar mund të kërkojë rishikimin e një vendimi gjyqësor vetëm për një numër të kufizuar shkaqesh, të parashikuara shprehimisht nga dispozitat procedurale përkatëse në KPrC. Konkretisht n.494 i KPrC parashikon se rishikimi i një vendimi që ka marrë formë të prerë mund të kërkohet kur: a) *zbulohen rrethana të reja apo prova të reja me shkresë që kanë rëndësi për çështjen, të cilat nuk mund të dihen nga pala gjatë shqyrtimit të saj;* b) *vërtetohet se thëniet e dëshmitarëve apo mendimet e ekspertëve, mbi të cilat është bazuar vendimi, kanë qenë të rreme;* c) *palët ose përfaqësuesit e tyre apo ndonjë anëtar i trupit gjykues, që ka marrë pjesë në gjykimin e çështjes, kanë kryer vepra të dënueshme penalisht, të cilat kanë ndikuar në dhënien e vendimit;* ç) *vërtetohet se vendimi i dhënë është bazuar në dokumente të falsifikuara;* d) *vendimi është bazuar në një vendim të gjykatës ose të një institucioni tjetër që më pas është prishur;* e) *vendimi është në kundërshtim të hapur me një vendim tjetër të formës së prerë të dhënë midis po atyre palëve, për të njëjtin objekt dhe për të njëjtin shkak.* ë) *kur Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut gjen shkelje të konventës europiane “Për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe lirive themelore” dhe të protokolleve të saj, të ratifikuara nga Republika e Shqipërisë.* Shkaqet e rishikimit mund t'i ndajmë në tre grupe⁹¹ kryesore jo vetëm për efekt të studimit në këtë punim por edhe refruar përmbajtjes që kërkohet për rishikimin e vendimit të formës së prerë. **Në grupin e parë** mund

⁹⁰ Po aty;

⁹¹ Lamani A, (1962) Procedura Civile e Republikës Popullore të Shqipërisë, fq.228. Autori i ndan në dy grupe kryesore ose në dy kategori: e para që kanë lidhje me provat ose rrethanat e çështjes dhe e dyta me përmbajtjen e vendimit;

të përmbildhen shkaqet që parashikon n.494 në pikat a,b,c,ç të cilat kanë lidhje me prova të reja, rrethana të ndryshme për të cilat kërkohet rishikimi, por jo vetëm, këta paragrafë mund të interpretohen së bashku, **në grupin e dytë** paragrafët d dhe e, të cilët në thelb të tyre kanë kontestimin në lidhje me përmbajtjen e vendimeve dhe **grupi i tretë** i referohet rishikimit në rastet kur GjEDNJ në vendimet e kundërshtuara para saj, gjen shkelje të të drejtave të njeriut.

- I. Në grupin e parë, të cilin do ta marrim në analizë në vijim, pra paragrafët a,b,c,ç të n.494, flasin për daljen e fakteve të reja, thënie të reme, dokumente të fallsifikuara apo vepra të dënueshme penalisht të cilat kanë ndikuar në dhënien e vendimit.

Rishikimi i vendimeve duke qënë një mjet i jashtëzakonshëm për goditjen e vendimeve civile, ka për qëllim rishikimin e çështjes së përfunduar me vendim të formës së prerë, për shkak se vendimi i gjykatës është i gabuar përse i përket çmuarjes së faktit. Ky gabim i të çmuarit të faktit sipas n.494 të KPrC, duhet të rrjedhë për shkaqe të tilla si, mosmarrja parasysh nga gjykatat në dhënien e vendimit e rrethanave të tilla të cilat nuk dihen më parë prej gjykatës, por që dalin më vonë, të cilat nëse do të dihen, do t'i jepnin çështjes një zgjidhje të ndryshme nga vendimi i dhënë më parë dhe që ka marrë formë të prerë. Kur gjykata e apelit dhe GjL gjykojnë mosmarëveshjen e ardhur para tyre, ato shqyrtojnë themelin e çështjes dhe konkludojnë për bazueshmërinë e vendimit të kundërshtuar, ndërsa te rishikimi GjL shprehet vetëm nëse ekzistojnë kushtet e n.494.

Në interpretim e zbatim të n.494/a , kërkohet plotësimi në mënyrë kumulative i tre kushteve si - zbulimi i rrethanave të reja ose provave të reja me shkresë, - rrethanat ose provat e zbuluara rishtas duhet të kenë rëndësi për çështjen, – për to nuk dihen dhe as ekzistonte mundësia që të dihen nga palët gjatë gjykimit të çështjes, në fund të të cilit është marrë vendimi që kërkohet të rishikohet, ku mungesa e njërit prej tyre e bën të paqenë shkakun e rishikimit. Ky paragraf pranon vetëm prova të reja me shkresë, çka do të thotë se nuk mund të jetë një deklaratë personale me shkrim⁹² apo dhe dalja e një dëshmitari të ri. Provat e reja me shkresë sipas n.494/a, të dala rishtas, rrëzojnë thëniet e dëshmitarëve sipas pikës b të këtij neni, apo rrëzojnë ato dokumenta të fallsifikuara sipas pikës ç, dhe të cilat janë vërtetuar me vendim penal të formës së prerë.Kërkesa për rishikimin e një vendimi të formës së prerë, si mjet i jashtëzakonshëm ankimi refruar n.494/ç të KPrC, do të konsiderohet në përputhje me kushtet e kësaj dispozite vetëm në rastet e ekzistencës së një vendim penal ose civil i formës së prerë, me

⁹²Vasili J., (2010), Proçedura Civile, Real Stamp, fq.336;

anën e të cilave vërtetohet se dokumenti është i falsifikuar.⁹³ GjK në praktikën⁹⁴ e saj ka argumentuar se bazuar në standardet e jurisprudencës kushtetuese dhe nisur nga arsyetimi i vendimit të ankimuar para saj për cënim të procesit të rregullt ligjor ka çmuar se GjL⁹⁵ e ka vlerësuar shkakun e rishikimit në raport me parimin e sigurisë juridike dhe në lidhje me të drejtën e pronës⁹⁶, pra nuk ka arsyetuar se n.494/ç duhet interpretuar në lidhje të ngushtë me n.495 të KPrC-së, sipas të cilit rishikimi i vendimeve për rrethanat e parashikuara në shkronjat b,c,ç të n.494 lejohet kur ato rrethana janë vërtetuar me vendim penal të formës së prerë. Pra GjL edhe pse ka patur një vendim penal të formës së prerë i cili ka vërtetuar se dokumenti ka qënë i fallsifikuar nuk e ka lejuar rishikimin. Po në këtë vendim GjK ka argumentuar se GjL duke vendosur rrëzimin e kërkesës, ka kapërcyer kompetencat e saj të parashikuara nga n.498 sipas të cilit GjL ose vendos mospranimin e kërkesës kur ajo është bërë jashtë rasteve të përcaktuara në n.494, kur është bërë nga ata që nuk e kanë këtë të drejtë, si dhe kur rezulton haptazi e pambështetur, ose vendos prishjen e vendimit dhe e dërgon çështjen për rigjykim nga një tjetër trup gjykues në gjykatën kompetente. GjK me të drejtë ka vendosur se GjL ka cenuar parimin e gjykatës së caktuar me ligj, si element i së drejtës për një proces të rregullt ligjor, duke e kthyer çështjen për rigjykim në GjL. Në këtë çështje, arsyetimi i GjL është i gabuar për faktin se e drejta e pronës së cilës i referohet, është fituar në bazë të një dokumenti (akt pronësie) të fallsifikuar e vërtetuar kjo me vendim penal të formës së prerë.

II. Në grupin e dytë mund të rendisim paragrafët d dhe e, të n.494, të cilët kanë të bëjnë me kundërshtimin e përmbajtjes së vendimit, me përmbajtjen e një vendimi tjetër.

Rishikimi mund të meret në konsideratë, (n.494/e) kur vendimi i formës së prerë është bazuar në një vendim të gjykatës ose të një institucioni tjetër që më pas është prishur, pra në këtë rast nuk mund të vazhdojë të zhvillojë efektet e tij një vendim me anë të cilit një person është i detyruar për të paguar një detyrim, kur një vendim i dytë i kundërshtuar me rekurs në GjL e ka prishur vendimin e parë. Rasti i n.494/d, kur vendimi është në kundërshtim të hapur me një vendim tjetër të formës së prerë të dhënë midis po atyre palëve, për të njëjtin objekt dhe për të njëjtin

⁹³ Vendimi Nr.310, dt.17.05.2013, Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë;

⁹⁴Vendimi Nr.74, dt. 16.12.2016, Gjykata Kushtetuese;

⁹⁵ Vendimi Nr.21, dt. 22.01.2015, Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë;

⁹⁶ Po aty, Në lidhje me të drejtën e pronës, GjL në këtë vendim ka argumentuar se: *në vendimet e Gjykatës Europiane të të Drejtave të Njeriut, çdo ndërhyrje e mëvonshme me qëllim nulifikimin e një vendimi të detyrueshëm i cili ka njohur të drejtën e pronësisë, privon mbajtësin e titullit të pronësisë nga ekzekutimi i kësaj të drejte, duke përbërë në thelb cënim të së drejtës së pronës në kuptim të nenit 1 të protokollit 1 të KEDNJ-së.;*

shkak (res judicata), ka të bëjë me mbrojtjen e autoritetit ose fuqisë së gjësë së gjykuar. Vendimi gjyqësor i formës së prerë, që përbën gjë të gjykuar, është shprehje dhe konkretizim i së drejtës mbi marrëdhënien juridike dhe ka qëllim t'i japë jo vetëm qartësi, por dhe siguri kësaj marrëdhënieje. Në lidhje me parimin e gjësë së gjykuar, GjK⁹⁷ ka një jurisprudencë të pasur dhe të konsoliduar, për shkak të rëndësisë që paraqet ky parim, sepse në rast se do të vijohej të gjykohej përsëri e njëjta çështje (të njëjtat palë, i njëjti objekt, i njëjti shkak) atëherë kjo do të çonte në cenimin e të drejtave, lirive dhe interesave kushtetues e ligjorë të garantuar nga n.42 i Kushtetutës, ose cenim të vetë sigurisë juridike, si element i shtetit të së drejtës. Megjithatë mendoj se në çështjen 33/2017⁹⁸, GjK nuk ka marrë një vendim të drejtë, ku në rastin konkret nuk mund të anashkalonte faktin që objekti dhe shkak i procesit të rishikimit në GjL janë të njëjtë me ato të procesit që e ka zgjidhur në themel me vendim të formës së prerë çështjen e të drejtës së pronësisë.

Orientim ka dhënë edhe GjEDNj në çështjen Driza kundër Shqipërisë⁹⁹, në të cilën ka theksuar se: *“..Siguria juridike presupozon respektimin e parimit të gjësë së gjykuar , i cili është parimi kryesor i një vendimi të formës së prerë. Ky parim konsiston në faktin që asnjë palë nuk ka të drejtë të kërkojë rigjykimin e një çështjeje që është zgjidhur me vendim të formës së prerë thjesht, sepse do të donin një rishqyrtim të çështjes së tyre. E drejta e gjykatave më të larta në shqyrtimin e ankimeve në lidhje me vendimet e gjykatave më të ulëta të cilat kanë marrë formë të prerë, duhet të përqendrohet në ndreqjen e gabimeve apo pasaktësive gjyqësore, dhe jo në rigjykimin në themel të çështjes. Ndreqja e gabimeve apo pasaktësive nuk duhet të trajtohet si një simulim në të vërtetë i ankimit, dhe mundësia e të paturit të dy vendimeve për të njëjtën çështje nuk përbën justifikim për një rishqyrtim të ri. Shmangia nga ky parim justifikohet vetëm kur vërtetohen rrethana thelbësore dhe të pakonstatueshme, se një gjë e tillë rezulton e domosdoshme.*

III. Paragrafi i fundit të cilin e rendisim **në grupin e tretë** për vetë karakteristikën që paraqet, pra n.494/ë, përbën risi në legjislacionin shqiptar për faktin se, përsa kohë

⁹⁷ Vendimi Nr.15, dt. 19.04.2013, Gjykata Kushtetuese;

⁹⁸ Vendimi Nr.33, dt.10.04.2017, Gjykata Kushtetuese;

⁹⁹ Përmbledhje e vendimeve të Gjykatës Europiane për të Drejtat e Njeriut kundër Shqipërisë, Botim i Qendrës së Publikimeve Zyrtare, Tiranë, 2010, fq.107-126;

vendimet e GjEDNj janë të detyrueshme për zbatim nga ana e gjykatave shqiptare, atëherë ato duhet të gjenin parashikim në dispozitat procedurale.

Legjislatori shqiptar, së bashku me disa ndryshime të tjera të KPrC në v.2008, parashikoi dhe mekanizmin e duhur duke e njohur në legjislacionin procedural, jurisprudencën e GjEDNj në lidhje me shkeljet që mund të gjente në një vendim të formës së prerë të dhënë nga gjykatat shqiptare. Çdo palë e interesuar mund të kërkonte me anë të kërkesës për rishikim një vendim të formës së prerë në GjL, bazuar në vendimin e GjEDNJ. Vetë GjEDNJ, ka rekomanduar se shtetet kontraktuese janë të detyruara të organizojnë sistemin e tyre ligjor në mënyrë që të lejojnë gjykatat të identifikojnë procedurat gjyqësore dhe, kur është e nevojshme, të shmangin miratimin e vendimeve të papajtueshme.¹⁰⁰ Ajo ka vlerësuar se problemet themelore në çështjet e paraqitura para saj kanë rezultuar me një shumëfishtësi të procedurave gjyqësore, të cilat duhet të ishin menaxhuar më mirë për të kontribuar në sqarimin e shpejtë të çështjeve gjyqësore. Po në vendimet e saj ajo shprehet se autoritetet shqiptare duke dhënë një sërë vendimesh kontradiktore në disa nivele të juridiksionit të tyre kanë demonstruar mangësi në sistemin gjyqësor, fakt për të cilin ato janë përgjegjëse.¹⁰¹

Konkluzione

Kodi Procedurës Civile parashikon se, me anë të rishikimit të vendimeve mund të goditen vetëm ato vendime që kanë marrë formë të prerë. Por jo të gjitha vendimet e formës së prerë mund të goditen me mjetin e ankimit të rishikimit, nëpërmjet të cilit mund të hapet një gjykim i mbyllur në mënyrë përfundimtare nga ana e gjykatës. Rishikimi mund të meret në konsideratë nga ana e GjL vetëm për fakte, prova, rrethana ose ngjarje, për të cilat pala gjatë procesit gjyqësor të zhvilluar nuk ka patur dijeni dhe që kanë ndikuar në dhënien e vendimit të kontestuar për rishikim. E drejta për të paraqitur kërkesë në GjL, për rishikimin e një vendimi të formës së prerë, i përket në mënyrë të pavarur çdo personi që ka qenë palë në gjykimin e çështjes, për të cilën është dhënë vendimi dhe që ka interes të ligjshëm për rishikimin e tij.

Në lidhje me vendin se para kujt gjykate do të paraqitet kërkesa për rishikim, nuk mendoj se do të përbënte problem paraqitja e saj pranë gjykatës së shkallës së parë, pasi secila nga gjykatat

¹⁰⁰ Po aty;

¹⁰¹ Po aty;

mund të japë argumenta apo arsyetim të ndryshëm për mosmarveshjen që i vjen për gjykim. Gjykatat janë të detyruara që të marrin në konsideratë çdo lloj kërkimi nga ana e subjekteve të së drejtës dhe të mos paragjykojnë çështje të caktuara për të cilat ato mund të kenë dhënë një vendim i cili mund të jetë rëzuar nga ana e gjykatës së apelit apo nga GjL. Kërkesa për rishikim shqyrtohet në dhomën e këshillimit dhe nuk përbën shkelje të drejtës së palës për t'iu drejtuar gjykatës, por është një veprimtari e domosdoshme në funksion të aksesit në gjykatë dhe vetëm për ato çështje që parashikon ligji, duke lënë kështu jashtë përzgjedhjes kërkesat e paarsyeshme dhe haptazi të pambështetura në ligj, por kur konstaton se faktet e paraqitura nga pala e interesuar, mund të përbëjnë shkak për rishikim të një vendimi të formës së prerë, çështja nuk vendoset në dhomë këshillimi, por në seancë gjyqësore duke njoftuar palët për të marrë pjesë në gjykim.

Kërkesë për rishikim mund të bëjnë vetëm palët pjesëmarrëse në procesin gjyqësor, të cilat duhet të kenë një interes të ligjshëm, vetëm ndaj një vendimi që ka marrë formë të prerë, gjithmonë për shkaqe të parashikuara në n.494 si dhe duke respektuar afatet proceduralë të parashikuar nga ligji.

Bibliografia

Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë, Botim i Qendrës së Botimeve Zyrtare, Tiranë, 2016;
Kodi i Procedurës Civile i Republikës Popullore të Shqipërisë, Tiranë, 1958;
Ligji Nr.8116, datë 29.3.1996, "Kodi i Procedurës Civile i Republikës së Shqipërisë";
Kodi i Procedurës Civile i Republikës së Shqipërisë, Botim i Qendrës së Publikimeve Zyrtare, Tiranë, 2001;
Ligj Nr. 8812, datë 17.5.2001, Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr.8116, datë 29.3.1996 "Kodi i Procedurës Civile i Republikës së Shqipërisë";
Kodi i Procedurës Civile i Republikës së Shqipërisë, Botim i Qendrës së Botimeve Zyrtare, Tiranë, 2016;
Ligj Nr. 49/2012, Për organizimin dhe funksionimin e gjykatave administrative dhe gjykimin e mosmarrëveshjeve administrative, *(ndryshuar me ligjin nr. 100/2014)*;
Përmbledhje e vendimeve të Gjykatës Europiane për të Drejtat e Njeriut kundër Shqipërisë, Botim i Qendrës së Publikimeve Zyrtare, Qershor 2010;

Vendimi Nr.1704, dt.10.03.2004, Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë;
Vendimi Nr.310, dt.17.05.2013, Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë;
Vendimi Nr.21, dt. 22.01.2015, Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë;
Vendimi Nr.233, dt.07.07.2016, Kolegji Civil i Gjykatës së Lartë;
Vendim Unifikues, Nr.8, dt. 24.03.2005, Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë;
Vendim Unifikues, Nr.1, dt.31.01.2006, Kolegjet e Bashkuara të Gjykatës së Lartë;
Vendimi Nr.6, dt.26.02.2003, Gjykata Kushtetuse.
Vendim Nr.2, dt. 05.02.2008, Gjykata Kushtetuse;
Vendim Nr.36, dt. 26.07.2011, Gjykata Kushtetuse;
Vendimi Nr.15, dt. 19.04.2013, Gjykata Kushtetuse;
Vendim Nr.17, dt. 24.03.2014, Gjykata Kushtetuse;
Vendimi Nr. 17 dt. 24.03.2014, Gjykata Kushtetuse;
Vendimi Nr.74, dt. 16.12.2016, Gjykata Kushtetuse;
Vendimi Nr.33, dt.10.04.2017, Gjykata Kushtetuse;
Vendim Nr.52, dt.24.07.2017, Gjykata Kushtetuse;
Memini V., 2017, “Review Of A Final Decision As Part Of The Correct Legal Process”, Science Arena Publications, Specialty Journal of Politics and Law, Available online at www.sciarena.com 2017, Vol, 3 (3): 87-95, Graz / Seiersberg, Austria;
Tafaj F., Vokshi A., (2014), Procedura Civile, Pjesa e II, Ilar, Tiranë;
Vasili J., (2010), Procedura Civile, Real Stamp;
Lamani A, (1962), Procedura Civile e Republikës Popullore të Shqipërisë;
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, European Convention on Human Rights;
<https://www.asgi.it/wp-content/uploads/public/sentenza.8.dicembre.1999.pellegrin.c.francia.pdf>, Case of Pellegrin v. France,(Application no. 28541/95), European Court of Human Rights, Strasbourg, 8 December 1999;
<http://website-pace.net/documents/19838/2008330/AS-JUR-INF-2016-04-EN.pdf/12d802b0-5f09-463f-8145-b084a095e895>, Impact of the European Convention on Human Rights in States Parties: selected examples, Parliamentary Assembly, Council of Europe,8 January 2016;
<http://www.osce.org/odihr/94214?download=true>.

DISA MENDIME NË LIDHJE ME ËNGJËJT E BIZNESIT NË SHQIPËRI

Dr. Enriko Ceko

Kolegji Universitar “Wisdom”

enrikoceko@yahoo.co.uk

Abstrakt

Qëllimi i këtij punimi ka qenë të japë disa mendime dhe informacione në lidhje me bussiness angels në përgjithësi dhe situatën e business angels në Shqipëri.

Një business angel është një individ i pavarur i cili siguron kapital për zhvillimin e një biznesi. Individë në mënyrë tipike të pasura, biznes angels (ose angel investors) synojnë të ndihmojnë individët sipërmarrës që të kenë sukses me një ide biznesi, duke investuar paratë e tyre. Fluksi i kapitalit mund të ndihmojë një ide të zhvillohet në një kompani të qëndrueshme dhe të sigurojë bazën për të filluar prodhimin e produktit ose shërbimit të propozuar. Ky investitor privat jo vetëm që siguron para, por edhe përgjithësisht është i interesuar të përfshihet në project, duke vepruar si udhërrëfyes apo mentor. Ata investojnë kohën e tyre si dhe ofrojnë lidhje me rrjetin e tyre më të madh në mënyrë që të ndihmojnë në udhëheqjen e sipërmarrësit në iniciativën e re të biznesit. Angel investors janë lehtësisht të dallueshëm nga investitorët e natyrave të tjera, si për shembull kapitalistët sipërmarrës.

Metodologjia e këtij punimi ka qenë përcaktimi i përkufizimit teorik të business angels dhe elementeve të tjerë të rëndësishëm të tyre, duke i krahasuar këto përkufizime me perceptimin e vërtetë rreth business angels në Shqipëri, lidhur kjo edhe me klimën ekzistuese të biznesit.

Përfundimet e punimit kanë qenë se në Shqipëri ekziston një konfuzion i madh për business angels, dhe duke shmangur këtë konfuzion ndihmohet komuniteti i biznesit në Shqipëri dhe të tjerë që të bëjnë biznes me një performancë më të mirë, duke arritur objektivat e tyre të biznesit.

Fjalët kyçe: ëngjëjt e biznesit, investime, ekosistem ekonomik, etj.

SOME THOUGHTS ON BUSINESS ANGELS IN ALBANIA

Dr. Enriko Ceko

Kolegji Universitar “Wisdom”

enrikoceko@yahoo.co.uk

Abstract

Purpose of the paper has been to provide some thoughts and information on business angels generally and situation of business angels in Albania.

A business angel is an independent individual who provides capital for the development of a business. Typically wealthy individuals, business angels (or angel investors) aim to help entrepreneurial individuals succeed with a business idea by investing their own money. The influx of [capital](#) can help an idea develop into a viable company and provide the base to begin producing the product or service proposed. This private investor not only provides money, but also generally is interested in becoming involved in the project by acting as a guide or mentor. They invest their time as well as provide connections to their larger network in order to help guide the [entrepreneur](#) in the new business venture. Angel investors are easily distinguishable from other types of investors, such as venture capitalists

Methodology of the paper has been defining theoretical definition of business angels, and other important elements of them, comparing these definitions with the real perception about business angels in Albania, related to the existing business climate.

Conclusions of the work has been that in Albania do exist a big confusion about business angels, while avoiding this confusion will help Albania business community and others doing business with a better performance, achieving their business objectives.

Key words: business angels, investments, economic ecosystem, etc.

Introduction

Research into business angels is relatively scant. The definition of “business angel” remains unclear, with the terms “business angel”, “informal investor” and “informal venture capital” all used interchangeably. In a paper on business angels published in the journal “Strategic Change” in 2009, Veland Ramadani notes that companies such as Bell Telephone, Ford Motor Corporation, Apple Computers, Body Shop and Amazon all had business angel funding in their early years. An angel investor (also business angel, informal investor, angel funder, private investor, or seed investor) is an affluent individual who provides capital for a business start-up, usually in exchange for convertible debt or ownership equity. Angel investors usually give support to start-ups at the initial moments (where and when risks of the start-ups failing are relatively high) and where and when most investors are not prepared to back them. A small but increasing number of angel investors invest online through equity crowd funding or organize themselves into angel groups or angel networks to share investment capital, as well as to provide advice to their portfolio companies. In the last 55 - 60 years the number of angel investors has greatly increased.

Concept’s Etymology and origin

The application of the term "angel" to a kind of investor originally comes from Broadway Theater where it was used to describe wealthy individuals who provided money for theatrical productions that would otherwise have had to shut down. In 1978, William Wetzel, then a professor at the University of New Hampshire and founder of its Center for Venture Research, completed a pioneering study on how entrepreneurs raised seed capital in the US, and he began using the term "angel" to describe the investors who supported them. A similar term, "patron," is commonly used in arts. The typical profile of a business angel is a middle aged male with an above average education and a professional or business career background. Most have experience either in running their own companies or managing businesses and organizations. They also have high personal net worth.

Angel investors are often retired entrepreneurs or executives, who may be interested in angel investing for reasons that go beyond pure monetary return. These include:

- Wanting to keep abreast of current developments in a particular business arena,
- Mentoring another generation of entrepreneurs,
- Making use of their experience on a less than full-time basis.
- Making use of their networks on a less than full-time basis.

Because innovations tend to be produced by outsiders and founders in startups, rather than existing organizations, angel investors provide:

- Funds (and in addition to funds)
- Feedback

- Advice
- Contacts.

As per Stephanie Macht and John Robinson, “International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research” 2009, main benefits business angels provided to their investee companies are:

- Helpful in overcoming funding gaps for fast growing small firms
- Assisted the management of such firms with knowledge and experience by providing time on the firm’s board
- Ability to help widen the range of contacts and networks that the firm needed to secure additional capital and follow-on financing.

Among the features that distinguish business angels from more formal venture capital investors is the personal nature of their investments. Business angels invest their own money and therefore take more significant personal risks with their investments than the managers of venture capital funds. They also tend to invest close to home, with most investing in ventures that are within their local community, typically within a distance of 1 to 2 hours of driving time from their home. Business angels also prefer to invest in privately held business ventures that have not been quoted publicly on the stock market. The high risk nature of their investing is fraught with potential failure and they are usually keen to keep any investment activities private. They generally invest around 5% to 15% of their assets into new businesses and seek rates of return of between 20% and 30% from their investments. Because there are no public exchanges listing their securities, private companies meet angel investors in several ways, including referrals from the investors' trusted sources and other business contacts; at investor conferences and symposia; and at meetings organized by groups of angels where companies pitch directly to investor in face-to-face meetings.

Source and extent of funding

Angels typically invest their own funds, unlike venture capitalists who manage the pooled money of others in a professionally managed fund. Although typically reflecting the investment judgment of an individual, the actual entity that provides the funding may be a trust, business, limited liability company, investment fund, or other vehicle. A Harvard report by William R. Kerr, Josh Lerner, and Antoinette Schoar provides evidence that angel-funded startups are more likely to succeed than companies that rely on other forms of initial financing. The paper by Kerr et al., found "that angel funding is positively correlated with higher survival, additional fundraising outside the angel group, and faster growth measured through growth in web site traffic". Angel capital fills the gap in seed funding between "friends and family" and more robust start-up financing through formal venture capital. Although it is usually difficult to raise more than a few hundred thousand dollars from friends and family, most traditional venture capital funds are usually not able to make or evaluate small investments under US\$1–2 million.

There is no "set amount" for angel investors, and the range can go anywhere from a few thousand to a few million dollars. Sectors where business angels invest are: healthcare/medical, software, biotech, industrial/energy, retail, IT services, information and communications technologies (ICT), biotechnology and clean technologies. A recent report by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) into the financing of high growth firms highlights the important role played by angel investors or business angels. According to the OECD review of the role played by business angels, a major contribution is their ability to bridge the gap between the seed capital and later stage investments.

If they do their job well the business angel can help a fledgling firm build up its balance sheet, managerial competencies and strategic networks. Today business angels are a major source of venture capital financing that helps to fill a gap that lies between the start-up and seed capital stage (i.e. typically less than \$25,000), and the point at which formal venture capital funds will take an interest (i.e. typically above \$3 million to \$5 million). This is shown in the following diagram.

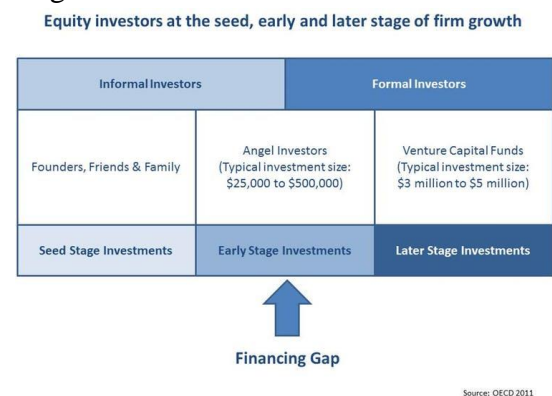

Fig 1. Equity investors at the seed, early and later stage of firm growth. OECD 2011

Another OECD report, published this year, into emerging trends in the financing of small to medium sized enterprises (SMEs) and entrepreneurial ventures found that the Global Financial Crisis (GFC) had impacted severely. Bankruptcy rates increased significantly and there has been a severe contraction in the availability of bank financing. While large firms were able to secure financing via such means as bond markets, most SMEs were restricted to the banks. In some countries such as Hungary, South Korea and Portugal, SMEs comprised between 60% and 81% of the bank's total business loans portfolios.

This report also noted a "sharp decline" in the growth of venture capital financing during the period 2008 to 2010, much below the period prior to the GFC. In an earlier article I have noted that venture capital funding has not performed particularly well since the peaks it reached at the end of the 1990s with the "Dot.com" boom. However, the OECD notes that while business angels are potentially important, there is very little data available on them. This is due in part to the informal nature of their investment practice, and also because they tend to prefer to keep their investing activities private.

Investment profile

Angel investments bear extremely high risks and are usually subject to dilution from future investment rounds. As such, they require a very high return on investment. Because a large percentage of angel investments are lost completely when early stage companies fail, professional angel investors seek investments that have the potential to return at least ten or more times their original investment within 5 years, through a defined exit strategy, such as plans for an initial public offering or an acquisition. Current 'best practices' suggest that angels might do better setting their sights even higher, looking for companies that will have at least the potential to provide a 20x-30x return over a five- to seven-year holding period. After taking into account the need to cover failed investments and the multi-year holding time for even the successful ones, however, the actual effective internal rate of return for a typical successful portfolio of angel investments is, in reality, typically as 'low' as 20–30%. While the investor's need for high rates of return on any given investment can thus make angel financing an expensive source of funds, cheaper sources of capital, such as bank financing, are usually not available for most early-stage ventures. A study by Cheryl Mitteness, Richard Sudek and Melissa Cardon, published this year in the “Journal of Business Venturing”, suggests that business angels rely upon personality characteristics of the entrepreneur when making investment decisions. Entrepreneurs who display high levels of passion for their venture may get a more favorable treatment by business angels. However, the study also suggests that differences can be found depending on whether the business angel is older or younger (older people being more likely to view passion favorably), and their level of creative or intellectual capacity. Their study suggests that entrepreneurs seeking to impress a business angel investor should do their homework on the people who they hope to make their pitch for capital to. They should also seek to inject a sense of passion into their presentations and look for cues from the investors that suggest they are responding favorably. In another study by Andrew Maxwell, Scott Jeffrey and Moren Levesque, published in the “Journal of Business Venturing” in 2011, it was found that business angels make investment decisions based on a set of heuristics. These tend to eliminate proposals based on eight broad criteria. The first four of these include the willingness of the market to adopt, the status of the new product's development, how protected the intellectual property is, and how likely the customers will be to engage. The second four factors are the route to market for the business model, the potential of the market for growth, the relevant experience of the management team within the venture and the soundness of the financial modeling. An earlier study from the Journal of Business Venturing published in 2002 by Colin Mason and Richard Harrison, suggests that most business angels hold onto their investments for around 4 years. They generally seek to exit from their deals by trade sales not IPO. As mentioned above, they select deals for investment more as a process of avoiding making bad decisions than trying to pick winners. Compared with formal venture capital funds managers, business angels make

fewer investments that lose money, but they often make a significantly higher proportion of investments that either break-even or generate only modest returns.

Geographical differences

Estimating the value of business angels is difficult due to a paucity of reliable data. However, as shown in the figure below, the overall size of the business angel investment “market” is quite large. This data is from the OECD and shows the “visible” angel market and the estimated total angel market in 2009. These figures are for the United States, Europe the UK and Canada. It is clear that even if only the “visible” part of the market is accepted as reliable, the total contribution of angels to funding early stage ventures is significant.

Comparison of Business Angel and Venture Capital Markets

	“Visible” angel market size (share of total market in 2009)	Estimated size of angel market in 2009	Total Venture Capital Market in 2009*
United States	\$469 million	\$17.7 billion	\$18.3 billion
Europe	\$383 million	\$5.6 billion	\$5.3 billion
United Kingdom	\$74 million	\$624 million	\$1.1 billion
Canada	\$34 million	\$388 million	\$393 million

*Note: VC market size includes VC investments in all stages: seed, start-up, early, expansion and later stage. All currency is in US Dollars

Sources: OECD 2011

Fig 2. Comparison of business angel and venture capital markets. OECD 2011

Australia

The business angel market in Australia is difficult to map due to the lack of readily available data. According to the OECD the first business angel group identified in Australia was established in Melbourne in the 1980s. This failed to take off due to the lack of interest by the business community at the time.

During the 1990s there were a number of state and federal government initiatives to help foster business angel networks. This included the “Business Equity Information Service”, that aimed to help match angel investors with deals. This service ceased to function in June 1997. The Productivity Commission (then known as the Industry Commission), had investigated the business introduction service and concluded that there was no need for public subsidies for such services.

A number of business angel programs were set up around Australia in the past decade. Some of these were facilitated by state governments and others were private initiatives. In 2006 the federal Department of Industry, Tourism and Resources commissioned a report entitled “Study of Business Angel Market in Australia”. This report surveyed the known business angel market and suggested that some two-thirds of angels were not part of any formal angel networks, and did not wish to be.

It also recommended that there was a need for better education of entrepreneurs to increase the number of “investment ready” opportunities. In other words, it was not a lack of funding that was holding back entrepreneurial ventures, it was the lack of well-considered business models by those entrepreneurs seeking funding. The report also recommended business education courses for entrepreneurs, academics and university students in the process of business angel investing.

The most visible business angel network is the Australian Association of Angel Investors Ltd (AAAI). This was founded in 2007 as a not-for-profit company with the purpose of providing a nation voice and focal point for the angel investor community. According to the AAAI, in 2010 business angels in Australia had invested around \$1 billion in 5,000 early-stage businesses, which created an estimated 25,000 jobs.

A key issue for business angel investment is to get angel investors to work collaboratively and join into investment groups and syndicates. However, many angel investors are private about their deals and getting them to work via such formal networks can be difficult.

Overall the business angel is a valuable part of the venture financing environment. Their capacity to bridge the funding gap is a critical role. Further, their willingness to invest locally and in many cases mentor novice entrepreneurs is a valuable contribution. This “psychic capital” is often viewed as being of as much importance as the financial capital they provide.

The average Australian business angel is a middle aged male with a personal net worth of around \$2 million and an annual income of more than \$180,000. They invest an average of \$200,000 in new business ventures and hold around 10% to 14% of the capital in these ventures.

Canada

According to the Business Development Bank of Canada, there are 20,000-50,000 angels in Canada. Over 3000 are members of 35 angel groups that belong to the National Angel Capital Organization (NACO).

China

Prior to 2000, it was difficult for startups in China to find local angel investors. Entrepreneurs such as Jack Ma of Alibaba Group needed to raise funds from Softbank, Goldman Sachs, Fidelity and other institutions. However, by 2015 several Chinese Angel groups were in operation.

Russia

In 2012, the International Business Angels Assembly took place in the Russian Federation. This was an exclusive event devoted to private investing into innovative projects in Eastern Europe.

United Kingdom

A study by NESTA in 2009 estimated that there were between 4,000 and 6,000 angel investors in the UK with an average investment size of £42,000 per investment. Furthermore, each angel

investor on average acquired 8 percent of the venture in the deal with 10 percent of investments accounting for more than 20 percent of the venture.

In terms of returns, 35 percent of investments produced returns of between one and five times of the initial investment, whilst 9 percent produced returns of multiples of ten times or more. The mean return, however, was 2.2 times investment in 3.6 years and an approximate internal rate of return of 22 percent gross.

The UK Business Angel market grew in 2009/2010 and, despite recessionary concerns, continues to show signs of growth. In 2013, this dynamic kept going on in the UK as angel investors were named by two-thirds of technology entrepreneurs as a means of funding. By 2015, angel investments had increased throughout the UK, with the average number of investments made by angels at 5, compared to 2.5 in 2009. The same report also found an increase in angel investors making impact investments, with 25% of angels saying they had made an impact investment in 2014.

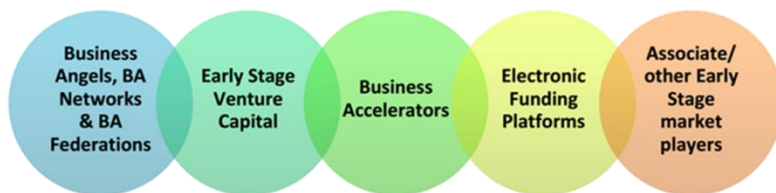
In the United Kingdom business angels have been found to invest an average of £10,000 per deal and to hold a portfolio of around two to five investments.

United States

Geographically, Silicon Valley dominates United States angel investing, receiving 39% of the \$7.5B invested in US-based companies throughout Q2 2011, 3–4 times as much as the total amount invested within New England. Total investments in 2011 were \$22.5 billion, an increase of 12.1 percent over 2010 when investments totaled \$20.1 billion. In the United States, angels are generally accredited investors in order to comply with current SEC regulations, although the JOBS Act of 2012 loosened those requirements starting in January 2013. Reaching nearly \$23 billion in 2012 in the US, angel investors are not only responsible for funding over 67,000 startup ventures annually, but their capital also contributed to job growth by helping to finance 274,800 new jobs in 2012. In 2013, 41% of tech sector executives name angel investors as a means of funding.

Europe

EBAN is the pan-European representative for the early stage investor gathering over 150 member organizations more than 50 countries today. Established in 1999 by a group of pioneer angel networks in Europe with the collaboration of the European Commission and EURADA, EBAN represents a sector estimated to invest 7.5 billion Euros a year and playing a vital role in Europe's future, notably in the funding of SMEs. EBAN fuels Europe's growth through the creation of wealth and jobs.

Five Pillars of EBAN Activity

- Setting professional standards, training, and certification
- Benchmarking, research and networking with peers
- Lobbying
- Raising awareness and capacity building
- Cross-border syndication and co-investment support

Membership Benefits

- Staying on top of trends in the early stage investment market
- Building new relationships and new business opportunities by networking with peers
- Getting answers to your day-to-day challenges: don't reinvent the wheel, we might have the solution!
- Access to our resource center, statistical data reports, policy publications, and monthly newsletter
- Special opportunities to participate in EBAN and other relevant events in the industry
- Certification for networks and trainings for BAN managers
- Sharing of information on investment trends, industry opportunities and best-practices techniques
- Promote the growth of your organisation and contribute to the legislative and fiscal environment expertise

World Business Angels and Investments Forum

The World Business Angels Investment Forum (WBAF) is an international organization aiming to ease access to finance for businesses from start up to scale up, with the ultimate goal of generating more jobs and more social justice worldwide. It is committed to collaborating globally to empower world economic development by creating innovative financial instruments for innovators, startups, and SMEs.

The Forum interacts with leaders in all areas of society, first and foremost in business and political spheres, to help assess needs and establish goals, bearing in mind that the public interest is of paramount importance. We engage a wide range of institutions, both, public and private, local and international, commercial and academic to help shape the global agenda. This because with the participation of individuals and institutions from multiple sectors and from all parts of society, real progress might be achieved.

The 2008 global economic crisis produced an economic environment that resulted in unprecedented challenges for entrepreneurs, startups and SMEs seeking access to finance. It was

clear that an entirely different way of working was required, a new approach to solving qualitatively different problems.

The WBAF provides an international platform where all stakeholders can join forces to drive change, with a particular focus on linking the best entrepreneurs, startups and SMEs with smart finance opportunities afforded by qualified angel investors and institutions that work in cooperation with angel investors.

This international platform focuses on key strategic challenges, including filling equity gaps, encouraging stock exchanges to create more liquidity, involving chambers of commerce to increase the number of angel investors, encouraging corporations to set up their own corporate ventures, fostering cross-border investments, and fostering entrepreneurial ecosystems by providing innovative and workable solutions.

Entrepreneurs are expected to produce a demo in order to seek funds from angel investors and others, but they often lack the financial capacity to develop the demo. With this in mind, a solution is needed to fill the equity gap at the seed level. This equity gap is generally up to \$50,000.

Startups who receive angel investment face a finance challenge at scale up. If, for instance, they need to raise \$1 million, the possibility of raising that amount from angel investors is slim because angel investors do not invest over \$1 million. Yet VCs do not invest below \$5 million. This is the second equity gap. Encouragement of the creation of co-investments between angel investors, VCs, corporate ventures and public funds, fills this gap.

Stock exchanges should open their doors to scale ups and develop innovative solutions for scale-ups and SMEs who seek funding.

Chambers of commerce should be converted to sources of angel investment financing, given that angel investors are usually chamber of commerce members in their own country. A campaign to develop awareness of angel investment systems should be created for chambers of commerce worldwide.

Corporations should be encouraged to set up their own corporate ventures, which will bring together open innovation, intrapreneurialurship and investment, all under the same umbrella. More corporate ventures in local economies will mean more innovation and more exits, which will in turn produce more entrepreneurs, startups and SMEs to create new jobs.

WBAF supports the entrepreneurship ecosystems of local economies by providing innovative solutions that lead to an increased investment market size in a healthy way.

In the past, inventions were important for the economic development of societies. In the 21st century, however, it is not invention but innovation that counts.

In those earlier times, entrepreneurial skills were not needed to get an invention to the market because it was a seller's economy, where customers were ready to buy anything new. Times have changed, and the rules of the game have changed. Today's inventors need more than just a clever idea. They need a complex set of skills to move their innovative idea into the market and to ensure it succeeds.

The current, highly competitive economic environment means that scaling up businesses demands special skills of entrepreneurs, who are obliged to secure financing as quickly as possible. Yet finance alone is not sufficient to create global success stories. The entrepreneur needs not simply finance, but the best finance, which is a miracle that happens when one is able to combine money, know-how, mentorship and networking. This is perhaps better termed smart finance.

Consider the various sources of finance available to entrepreneurs: Beyond basic bootstrapping, there are corporate ventures, angel investors, crowd funding platforms, accelerators, VCs, banks, public grants, co-investment funds, business plan competitions, technology transfer offices, family offices, private equity investors and stock exchanges. With the notable exception of angel investors, all these sources provide only money, nothing more.

The only true sources of smart finance are angel investors, who are able to influence a country's economic development by providing more than just money to entrepreneurs and SMEs. They contribute their own know-how, provide mentorship, and share their own networks in contributing to the businesses they invest in. They are thus the main drivers of innovation and the natural leaders of the world's early-stage investment markets.

In 2015, more than 300,000 angel investors invested more than \$25 billion in startups in the US, and more than 310,000 angel investors invested more than 6 billion Euro in Europe. The estimated total global market size of angel investment is over \$50 billion every year. Angel investors support entrepreneurs in starting up, and they support SMEs as they scale up their businesses, creating hundreds of thousands of new jobs worldwide every year.

It is rewarding to see that governments around the world have understood the importance of angel investment for boosting their economies. During the Presidential Summit on Entrepreneurship in 2010, President Obama's response to concerns I expressed about making available public grants for entrepreneurs was promising. In a special meeting with me, he agreed with and supported my position on the importance of angel investors in terms of converting public money to 'smart money', that is, cash that is invested by parties who are experienced, well-informed, and well connected.

Many governments, particularly in Europe, offer generous tax incentives for angel investors. The UK and Turkey have already passed angel investment legislation to support such a system. A number of Middle East countries, particularly in the GCC, have discovered the angel investment system and are keen to pursue it because, among other key reasons, it is 100% compatible with Islamic investment principles. In fact, the Islamic Development Bank included angel investment on the list of recommendations proposed for consideration at its annual conference in Jakarta, in May 2016.

The World Business Angels Investment Forum invites all governments and policymakers to take advantage of the know-how, mentorship, and networking of qualified angel investors and to convert public money to smart money by establishing close collaboration between public institutions and private resources such as business angel networks, corporate ventures and VCs.

As a global organization, the World Business Angels Investment Forum is bringing together key players of the equity markets to discuss the benefits and challenges of achieving successful growth for businesses and to explore additional possibilities for empowering the world economy. In the wake of the global economic crisis, it was far from easy to reach out for any kind of finance, smart or otherwise. The World Business Angels Investment Forum focuses on developing innovative financial instruments for entrepreneurs and SMEs as a part of its global agenda.

To focus on the 'smart' factor in innovation in the context of entrepreneurial ecosystems, the World Business Angels Investment Forum directs its attention to developing smart investors, smart finance, smart exits, and smart entrepreneurs, startups and SMEs.

By working together across borders, with a common vision, and with these smart dynamics in mind, WBAF is well placed to bring about positive change in the global economy.

Advantages and disadvantages of business angel funding

Before approaching a business angel (BA) for investment, you should consider whether other forms of finance could better meet your organization's needs. For other sources of alternative funding, see equity finance.

Advantages of business angel financing (Six advantages of business angel investors):

- BAs are free to make investment decisions quickly
- no need for collateral - ie personal assets
- access to your investor's sector knowledge and contacts
- better discipline due to outside scrutiny
- access to BA mentoring or management skills
- no repayments or interest

Disadvantages of business angel financing (Four disadvantages of business angel investors):

- not suitable for investments below £10,000 or more than £500,000
- takes longer to find a suitable angel investor
- giving up a share of your business
- less structural support available from a BA than from an investing company

Albania

In Albania do exists a big confusion about business angels, while avoiding this confusion will help Albania business community and others doing business achieving their business objectives

Challenges

A young business ecosystem

Low level of mature enough ideas to make a real impact in the economy;

Lack of business angels and venture capitalists funds;

Lack of involvement from established business representatives in the ecosystem;

No real integrated and focused approach from the government;

Only a few success cases to be promoted;

Brain drain situations, where good professional individuals choose to move abroad their ideas and possible startup initiatives;

Outdated educational system regarding entrepreneurship and innovation; lack of enough university incubators or research centers, which can be a source of spin-off business ideas and initiatives;

The need to become part of bigger regional and international initiatives that can bring a part of their business and expertise in the country.

Opportunities

The opportunities are here and need to be exploited.

Starting with the % of young population in need of new direction regarding their future and economic well being;

A high percentage of people looking to be self-employed and be invested in business, thus raising the opportunities for startup ideas to be born;

The close proximity with the European Union, regarding mentality and geographically, making it easier to absorb new technologies and foreign experts;

A small but good number of local professionals that are eager to push the ecosystem forward, acting as mentors and trainers that need to align their efforts;

Local established businesses that can serve as business angels or form VC funds, if approached with a good, long term and profitable alternatives in return for their time and investments.st practices.

Conclusions & Recommendations

1. In Albania does exist a big confusion about business angels, while avoiding this confusion helps Albanian business community and others doing business with a better performance, achieving business objectives too.
2. Besides the fact that in other countries and regions there is an increasing interest about business angels, in Albania, there is no any promotional system which can help individuals to become business angels.
3. Advantages of business angel financing are, BAs are free to make investment decisions quickly, no need for collateral - ie personal assets, access to your investor's sector knowledge and contacts, better discipline due to outside scrutiny, access to BA mentoring or management skills, no repayments or interest.
4. Disadvantages of business angel financing are, not suitable for investments below £10,000 or more than £500,000, takes longer to find a suitable angel investor, giving up a share of your business, less structural support available from a BA than from an investing company.

Literature

1. "Tom McKaskill, p.2 p.3 "An Introduction to Angel Investing: A guide to investing in early stage entrepreneurial ventures".
2. "A Guide to Angel Investors". Entrepreneur. 2010-08-17.
3. "Center for Ventura Research: The Angel Investor Market in 2007: Mixed Signs of Growth" (PDF). Unh.edu.

4. "The Importance of Angel Investing in Financing the Growth of Entrepreneurial Ventures" (PDF). Sba.gov.
5. Lee, Jeanne (May 31, 2006). "How to fund other startups (and get rich)". CNN Money.
6. The American angel. November 2017, Laura Huang, etc.
7. Joe Hadzima. "All Financing Sources Are Not Equal". Boston Business Journal.
8. "National Venture Capital Association". Nvca.org. 2012-11-20.
9. William R. Kerr; Josh Lerner; Antoinette Scholar (2010-04-15). "The Consequences of Entrepreneurial Finance: A Regression Discontinuity Analysis – HBS Working Knowledge". Hbswk.hbs.edu.
10. Loewen, Jacoline (2008). Money Magnet: Attract Investors to Your Business: John Wiley & Sons. ISBN 978-0-470-15575-2.
11. Ács, Zoltán J.; Audretsch, David B. (2003). Handbook of Entrepreneurship Research: An Interdisciplinary Survey and ... – Zoltán J. Ács, David B. Audretsch – Google Books. ISBN 9781402073588. Retrieved 2012-12-01.
12. Sohl, Jeffrey (2011-04-12). "Full Year 2010 Angel Market Trends" (PDF). Wsbe.unh.edu. Archived from the original (PDF) on 2011-12-16.
13. "Historical Trend Data, Select Financing Sequence – 1". The Money Tree Report. Pwcmoneytree.com. 2011.
14. Sohl, Jeffrey (2010-03-31). "Full Year 2009 Angel Market Trends" (PDF). Wsbe.unh.edu. Archived from the original (PDF) on 2013-01-20.
15. "Entrepreneur FAQ". California Investment Network.
16. Prentice, Claire (2010-05-12). "Cash-strapped entrepreneurs get creative". BBC News.
17. Zhang, Stephen X.; Cueto, Javier (2015-11-09). "The Study of Bias in Entrepreneurship". Entrepreneurship Theory and Practice. **41** (3): 419–454. doi:10.1111/etap.12212. ISSN 1042-2587.
18. Rachleff, Andy. "Why Angel Investors Don't Make Money ... And Advice For People Who Are Going To Become Angels Anyway". Techcrunch.
19. "Angel investors: How to find them". www.bdc.ca. BDC/NACO.
20. "Angel Activity Report 2016". www.nacocanada.com. Retrieved 25 March 2018.
21. "With stocks' stellar growth over, startups gain favor". cnbc. 2015-11-09.
22. "International Business Angels Assembly". 2012-12-01.
23. "MARCHMONT Innovantional News". 2012-12-01.
24. R.E. Wiltbank. "Siding with the angels: Business angel investing – promising outcomes and effective strategies".
25. "The UK Business Angel market for 2009/10". Venture Giant.
26. "Annual Report on the Business Angel Market in the United Kingdom: 2009/10". Bis.gov.uk.
27. Alex Hern (2014-07-23). "Angel investors and government grants dominate British tech investment". the Guardian.
28. "UKBAA Report 2015 Main Findings". UK Business Angels.
29. "UNH Center for Venture Research: Angel Investor Market on Solid Path of Recovery in 2011" (PDF). Wsbe.unh.edu. Archived from the original (PDF) on 2012-12-24.
30. "What Angel Investors Know About Startup Investing That You Don't" (PDF). RockThePost.
31. Business angels: what are they and why are they important? Tim Mazzarol. University of Western Australia. August 12, 2012

32. WBAF presentation. Baybars Altuntas. 2019
33. NIBUSINESSINFO.UK
34. Besnik Ligaci. Albanian Startup Ecosystem. A Quick Overview..., 4th January 2018

PSYCHOLOGY OF JUVENILES IN CONFLICT WITH THE LAW

Dr. Ardita Prendi

University College “Wisdom”

E-mail: arditaprendi@gmail.com

Abstract

Background: Because our country is in continuous development for several years, we face not only with social phenomena about also with elements that are part of the change.

A deeply affected population by the changes is the group of minors in conflict with law.

These individuals go to extreme stressful phases, which directly influence their psycho-social development.

Objective: This study aims to examine and analyze the psychology of minor in conflict with law, the dynamics between psychological wellbeing and coping strategies in forced environment, prison.

Methodology: Such interviewing of 118 minors is conducted during 16 months and is divided into 4 phases of interview to have the opportunity to review the change of the circumstances or re-drop in delinquent behavior.

For this are used a variety of instruments like Coping and the Psychological Wellbeing.

Results: Based on our statistical results we can say that we have a direct relation to how these people operate with the crime committed and how they develop their psychological condition so that they remain functional and in many cases re-enact the crime committed and after they have finished the sentence.

Conclusions: Minors who are in conflict with the law and experience in the state of detention or imprisonment a stress related to the environment in which they find themselves, develop adaptive psychological skills in appropriate to their style of living within the required environment.

Keywords: coping, the minor in conflict with the law, psychological wellbeing, psychological stress

PSIKOLOGJIA E TË MITURVE NË KONFLIKT ME LIGJIN

Dr. Ardita Prendi

Kolegji Universitar Wisdom

E-mail: arditaprendi@gmail.com

Abstrakt

Studimi me temë “Psikologjia e të miturve në konflikt me ligjin” vjen pas një periudhe pesë vjecare punë kërkimore në fushën e psikologjisë së ligjit I realizuar në Institutin e të miturve Kavajë. Duke qenë se vendi ynë është në zhvillim të vazhdueshëm prej disa dekadash, ne përballemi jo vetëm me fenomene sociale por dhe me elementët që mbart me vete ndryshimi. Një popullatë e prekur thellë prej ndryshimeve është dhe grupi i të miturve në konflikt me ligjin. Burgimi është i njohur mirë si një ngjarje stresuese jetësore. Këta individë, pra të miturit kalojnë në faza ekstreme stresuese, të cilat influencojnë në mënyrë të drejtpërdrejtë zhvillimin e tyre psikosocial. Ky studim ka përqëllim që të shqyrtojë dhe analizojë dinamikën mes mirëqënies psikologjike dhe strategjive të përballimit në mjedisin e detyruar. Intervistimi i të 118 të miturve është kryer në një shtrirje kohore prej 16 muajsh dhe është ndarë në 4 faza intervistimi për të patur mundësi rishikimin e ndryshimit të gjendjes së tyre ose rirënies në një sjellje delinkuente. Për këtë janë përdorur një sërë instrumentash, si ai i Strategjive të Përballimit dhe ai i Mirëqënies psikologjike.

Bazuar në rezultatet statistikore mund të themi se kemi një lidhje të drejtpërdrejtë të mënyrës sesi këta individë operojnë me krimin e kryer dhe sesi zhvillohet gjendja e tyre psikologjike në mënyrë që ata të ngelen funksional dhe në shumë raste të ripërsërisin krimin edhe pasi kanë mbaruar dënimin. Minorenët të cilët janë në konflikt me ligjin dhe përjetojnë një sërë stresesh të lidhura me ambjentin në të cilin gjenden, zhvillojnë një aftësi psikologjike adaptuese në përshtatje me stilin e tyre të jetesës brenda mjedisit të detyruar pra burgut.

Ky studim i’u siguron të dhëna, bërësve të ligjit dhe administratorëve të burgjeve dhe komunitetit duke treguar që shumë elementë duhen vlerësuar kur trajtohen çështje që lidhen me mirëqënien dhe përshtatjen psikologjike brenda mjediseve korrektuese (burgjeve), në mënyrë që të merren masa parandaluese të përshtatshme për të miturit, për hartimin e programe e strategjive specifike.

Fjalë kyçe: i mitur në konflikt me ligjin, përshtatje, mirëqënie psikologjike , strategji përballimi.

HYRJE

Statistikat zyrtare në Shqipëri, tregojnë se kriminaliteti është rritur shumë vitet e fundit, jo vetëm për shkak të rritjes së kriminalitetit në tërësi por sepse të miturit po bëhen gjithnjë e më shpesh viktima të veprimtarive kriminale (Vjetari Statistikor 2017). Kriminaliteti i të miturve ka njohur zhvillime gjatë periudhës së tranzicionit qoftë në vëllim, strukturë, dinamikë, ashtu edhe në nivelin e rrezikshmërisë dhe të mënyrës së kryerjes së veprave penale (Hysi, V. 2010).

Për rrjedhojë, nevojitet një studim jo vetëm në aspektin kriminologjik por edhe aspektin psiko-social, të cilit i është kushtuar shumë pak vëmendje nga ekspertët e fushave përkatëse. Të kuptuarit e veçorive të personalitetit tek të miturit në konflikt me ligjin bën të mundur, lehtëson perceptimin ose identifikimin e të miturve delinkuentë, por ajo që është më e rëndësishme është trajtimi i tyre me programe specifike rehabilitimi jo vetëm gjatë kohës së shlyerjes së dënimit por edhe pas saj.

Ky grup, pavarësisht llojit të aktit delinkuent që kanë kryer në ambientet e paraburgimit, pësojnë një lloj shoku apo transformimi psikologjik, i cili mund të ketë ndikim në zhvillimin e mëtejshëm të tyre jo vetëm në planin emocional por edhe atë konjitiv.

Operacionalizimi i terminologjisë

Imitur në konflikt me ligjin nënkupton personin që nuk ka mbushur ende moshën tetëmbëdhjetë vjeç (sipas Konventës së të Drejtave të Fëmijës), por që kanë mbushur moshën e përgjegjësisë penale (sipas Kodit Penal).

Përballimi nënkupton "mendime dhe veprime realiste dhe fleksibile që i zgjidhin problemet, në mënyrë që të reduktohet stresi".

Mirëqënie psikologjike. Sipas Wooldredge (1999) mirëqënia psikologjike është konceptuar si "reflektim i perceptimeve të shkelësve të ligjit, stresi, depresioni, zemërimi, vetëvlerësimi i ulët dhe ndjenja e vetmisë gjatë burgimit

Stres psikologjik. "Një marrëdhënie midis personit dhe mjedisit që është vlerësuar nga ana e personit si taksative ose që tejkalon burimet e tij / të saj dhe që rrezikon mirëqënien e tij ose të saj" (Lazarus & Folkman 1984).

Qëllimi i studimit

Ky studim ka për qëllim që të shqyrtojë dhe analizojë psikologjinë e të miturit në konflikt me ligjin, dinamikën mes mirëqënies psikologjike gjatë katër fazave të studimit.

Shqyrtimi i literaturës

Për të analizuar mirëqënien psikologjike është realizuar një shqyrtim i detajuar i literaturës bashkëkohore të fushës së psikologjisë së ligjit dhe psikologjisë.

Sipas Wooldredge (1999) mirëqënia psikologjike është konceptuar si “reflektim i perceptimeve të shkelësve të ligjit, stresi, depresioni, zemërimi, vetëvlerësimi i ulët dhe ndjenja e vetmisë gjatë burgimit. Literatura e gjerë synon përcaktimin e funksionimit psikologjik pozitiv duke përfshirë perspektiva të tilla si Maslow (1968) me konceptin e vetë-aktualizimit, Rogers (1961) me pikëpamjen e funksionimit të plotë të personit, Jung (1933, Von Franz, 1964) me formimin e individualitetit dhe Allport (1961) me konceptin e pjekurisë. Një domen i mëtejshëm i teorisë për përcaktimin e mirëqënies psikologjike vijon nga perspektivat zhvillimore e jetës, të cilat theksojnë se sfidat e ndryshme konfrontohen në faza të ndryshme të ciklit të jetës. Përmendim Erikson (1959) me modelin psikosocial, tendencat jetësore themelore të Buhler që punojnë drejt përmbushjes së jetës (Buhler, 1935; Buhler & Massarik, 1968), dhe Neugarten (1968, 1973) me përshkrimet e personalitetit që ndryshojë në moshën e rritur dhe moshën e vjetër. Kriteret pozitive Jahoda-s (1958) të shëndetit mendor, të krijuara për të zëvendësuar përkufizime të mirëqënies si mungesë të sëmundjes, gjithashtu ofrojnë përshkrime të gjera se çfarë do të thotë të jesh me shëndet të mirë psikologjik.

Për të kuptuar më shumë rreth mirëqënies psikologjike le të vijojmë më poshtë.

Ryff (1989) eksploroj kuptimin e mirëqënies psikologjike, dimensionet e mirëqënies psikologjike, në të cilat u fokusua janë vetëpranimi, marrëdhëniet positive me të tjerët, autonomia, zotërimi i mjesdit, qëllimi në jetë dhe rritja personale. Ryff e shpjegon *vetëpranimin* si aftësi të njerëzve për tu vetëaktualizuar, të jenë optimal në funksionimin e tyre, të jenë të maturuar, dhe të kenë një qëndrim pozitiv karshi vetes së tyre dhe të kaluarës së tyre. Ndërsa *marrëdhëniet positive me të tjerët* i shpjegon si aftësi të njerëzve për të patur marrëdhënie ndërpersonale besimi dhe ngrohtësie, të jenë në gjendje të identifikohen me të tjerët dhe të kenë edhe aftësinë të lidhen me të tjerët dhe të mësojnë prej të tjerëve. Ajo e shpjegon *autonominë* si

aftësinë e njerëzve për të qënë vetëpërcaktues, të pavarur, të jenë në gjendje të rregullojnë sjelljet e tyre edhe brenda vetes së tyre. Ryff shpjegon *zotërimin e mjedisit* si aftësinë për të zgjidhur dhe për të parë mjediset që janë të përshtatshme për ta si persona, ashtu si dhe aftësinë për të qënë fleksibël në mjedise të ndryshme. Ndërsa *qëllimin e jetës* e shpjegon si aftësi të njerëzve që kanë drejtim dhe qëllim në jetët e tyre aq sa ata kuptojnë. Së fundmi, ajo e shpjegon *rritjen personale* si aftësinë njerëzve për të vazhduar zhvillimin potencial të tyre, rritjen dhe shpalosjen e potencialit të tyre. Të gjithë këta faktorë mund të konsiderohen si komponentë çelës që nxjerrin në pah konceptin e *mirëqënies psikologjike*.

Si rrjedhojë, adoleshentë të cilët shfaqen të fuqishëm në secilën nga këto zona do të jenë në një gjendje të mirë të mirëqënies psikologjike, ndërsa adoleshentët të cilët luftojne në këto hapësira, zona do të jenë në gjendje të ulët të mirëqënies psikologjike.

Metodologjia

Kampioni

Pjesëmarrësit në këtë studim janë të mitur që kanë kryer vepra penale dhe i përkasin moshës nga 14 gjer në 18 vjeç. Të miturit i përkasin dy grupeve të marra në studim, grupit të parë atij të paraburgimit, që do të thotë që ata ende nuk kanë marrë masën e dënimit dhe grupi i dytë janë të miturit e dënuar, pra që kanë marrë masën e dënimit dhe janë duke e vuajtur atë.

Procedura e përfshirjes së kampionit në plotësimin e instrumentave

Së pari të miturit u ftuan të marrin pjesë në studim me anë të një ftese bashkëpunimi e cila përmbante shkurtimisht këto çështje:

- Përshkrimin e qëllimit të studimit
- Lejen e tyre për t'i përfshirë në studim

Së dyti, me të miturit të cilët plotësuan pyetësoin, u kontaktuan nën asistencën e psikologut dhe punonjësit social. Pjesëmarrësit që ndodheshin në IMK u informuan për vendin në të cilin do të plotësoheshin pyetësoret, kodin e tyre. Pjesëmarrësit u siguruan se do të ruhej konfidencialiteti dhe anonimatit si parime bazë të etikës, si dhe u siguruan se të dhënat e tyre do përdoren vetëm për qëllime shkencore dhe kjo gjë u arrit duke marrë edhe lejen e tyre.

Matjet

Instrumentat kërkimorë të studimit

Të dhënat e mbledhura janë klasifikuar sipas pyetësorit për matjen e mirëqënies psikologjike instrument kërkimorë që do të prezantohet më poshtë.

Pyetësi për matjen e mirëqënies psikologjike

Instrumenti i parë që u përdor gjatë këtij studimi ishte pyetësi për matjen e mirëqënies psikologjike. Ky pyetësor përmban 6 shkallë me nga 14 pyetje, ndërtuar për të matur dimensionet e autonomisë, zotërimin e mjedisit, rritjen personale, marrëdhëniet pozitive me të tjerët, qëllimin në jetë, dhe vetë- pranimin.

Pjesëmarrësit përgjigjen duke përdorur një format me gjashtë pika si më poshtë:

1. Nuk pajtohem kurrësi	2. Nuk pajtohem disi	3. Nuk pajtohem pak
4. Pajtohem pak	5. Pajtohem disi	6. Pajtohem fuqimisht

Analiza statistikore

Analizat statistikore të kryera për të verifikuar marrëdhëniet ndërmjet variablave: dimensioneve të mirëqënies psikologjike përfshijnë: (1) shpërndarjen e vlerave të frekuencave të mirëqënies psikologjike në studim, (2) tabelat e kryqëzuara. Me anë të shpërndarjes së frekuencave të variablit dimensionet e mirëqënies psikologjike, u përcaktuan vlerat numerike dhe në % të dimensioneve të mirëqënies psikologjike përgjatë katër fazave të mbledhjes së të dhënave.

Për të përforcuar dhe krahasuar tendencën e vlerave të frekuencave të variablit dimensionet e mirëqënies psikologjike për popullatën u analizuan vlerat e tendencës qendrore të matjeve, të cilat konsiderohen të rëndësishme në analizat statistikore sasiore si mesatare dhe devijimi standart.

Aspekte etike të studimit

Procesi i vendosjes së marrëdhënies me pjesëmarrësit në studim u krye në dy forma. Një nga momentet kryesore përpara se të fillonte puna në terren ishte procesi i vendosjes së kontakteve dhe krijimit të marrëdhënies me pjesëmarrësit në studim. Ky proces u realizua në dy faza:

Së pari të miturit u ftuan të marrin pjesë në studim me anë të një ftese bashkëpunimi e cila përmbante shkurtimisht këto çështje:

- Përshkrimin e qëllimit të studimit
- Rolin e tyre në kërkimin shkencor
- Lejen e tyre për t'i përfshirë në studim

Së dyti pjesëmarrësit të cilët plotësuan pyetësin u kontaktuan nën asistencën e psikologes dhe pyetësi u administrua nën prezencën time dhe psikologes që më asistoi në këtë punim. Pjesëmarrësit u siguruan se do të ruhej konfidencialiteti dhe anonimat si parime bazë të etikës në

kërkim shkencor. Pjesëmarrësit u siguruan se të dhënat e tyre do përdoren vetëm për qëllime shkencore dhe kjo gjë u arrit duke marrë lejen e tyre.

Rezultate dhe diskutime

Rezultatet e mëposhtme tregojnë gjetjet kryesore të studimit në lidhje me dimensionet e mirëqenies psikologjike të të miturve në IMK për një periudhë kohore 16 mujore. Në total pyetësi përmban rreth 84 pohime, 6 dimensione, ku secili dimension përfshin 14 pohime. Pyetësi për matjen e dimensioneve të mirëqenies psikologjike është shpërndarë në një popullatë të miturish prej 118 adoleshentësh, përkatësisht në katër faza. Në fazën e parë janë përfshirë 27 të mitur, në fazën e dytë janë përfshirë 36 të mitur, në fazën e tretë 30 të mitur kurse në fazën e katërt 25 të mitur.

Nga analiza statistikore u gjet se “Pyetësi i Mirëqenies Psikologjike” është shumë i besueshëm. Vlera e Cronbach’s Alfa për pyetësin në total rezultoi të ishte $\alpha=.758$.

Tabela 2: Cronbach’s Alfa për dimensionet e mirëqenies psikologjike
Statistikat e besueshmërisë

Cronbach's Alpha	Nr i dimensioneve
,758	6

Në tabelën e mëposhtme tregohen vlerat e mesatares dhe devijimit standart për gjashtë dimensionet e mirëqenies psikologjike për 118 të miturit.

Tabela 3: Të dhëna statistikore për dimensionet e mirëqenies psikologjike

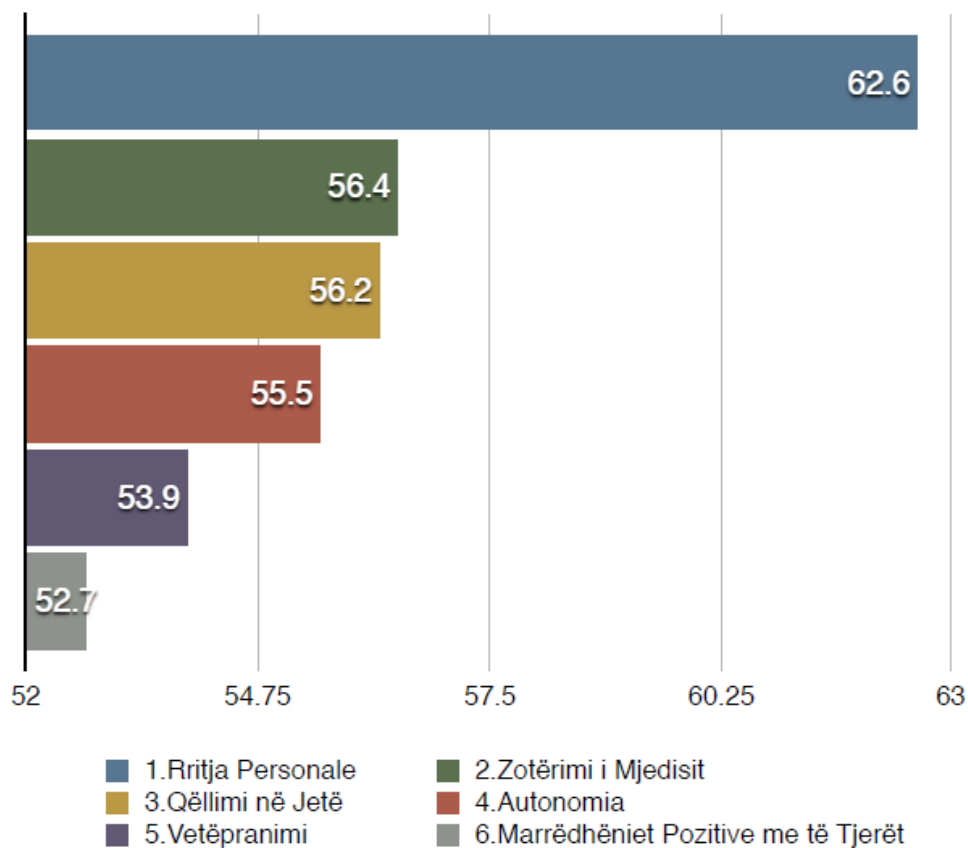
	M	D. Std	N
Autonomia	174,97	37,377	
Zotërim i Ambjentit	25,29	5,815	118
Rritja Personale	26,21	4,340	118
	25,56	4,874	118

Marrëdhënie Pozitive me të Tjerët	31,25	7,896	118
Kuptimi /Qëllimi në Jetë	33,97	7,209	118
Vetëpranimi	32,79	7,243	118

Edhe pse kemi një kampion të vogël mund të nxirren konkluzione për mirëqenien psikologjike të të miturve gjatë katër fazave.

Të dhënat cilësore të të gjitha fazave ndihmojnë për të çuar më tej të kuptuarit tonë rreth përvojave të të miturve në konflikt me ligjin, të shumë elementëve të tjerë qofshin këto brenda mjedisit të burgut apo jashtë, të cilët mund të kenë impakt në mirëqenien psikologjike dhe mënyrën sesi përballen të miturit me jetën brenda Institucionit ku kryejnë masën e dënimit ose janë në proces gjyqësor. Për të paraqitur *rankimin përfundimtar* të vlerësimit të *dimensioneve të mirëqenies psikologjike*, u përdorën vlerat mesatare për përgjigjet e vlerësuara me pikë të larta.

Dimensionet e mirëqënies psikologjike

Grafiku 1: Rankimi përfundimtar i dimensioneve të mirëqenies psikologjike

Bazuar në rezultatet e përfutuara nga *rankimi* i dimensioneve të mirëqenies psikologjike u arrit në përfundimin se: dimensionin më i vlerësuar nga të miturit në konflikt me ligjin është Rritja Personale dhe më pak i vlerësuar nga të miturit është dimensionin Marrëdhëniet Pozitive me të Tjerët.

Referuar mesatares së vlerave të frekuencave në % të të gjitha dimensioneve të mirëqenies psikologjike, rankimi i vlerësimit nga ana e të miturve për dimensionet e mirëqenies psikologjike për katër fazat e studimit paraqitet si më poshtë: (1) *Rritja Personale* (62,6%), (2) *Zotërimi i Mjedisit* (56,4%), (3) *Qëllimi në Jetë* (56,2%), (4) *Autonomia* (55,5%), (5) *Vetëpranimi* (53,9%), (6) *Marrëdhëniet Pozitive me të Tjerët* (52,7%).

Sipas vlerave të frekuencave të përgjigjeve me pikë të larta të dimensionit të *Autonomisë* për katër fazat e studimit, u arrit në përfundimin se: 51% e fazës së parë; 56% e të miturve të fazës së dytë; 47% e të miturve të fazës së tretë dhe 52% e të miturve të fazës së katërt raportojnë se shqetësohen për pritjet dhe vlerësimet e të tjerëve; mbështeten në gjykimet e të tjerëve për të marrë vendime të rëndësishme; konformohen me presionet sociale të të menduarit dhe të vepruarit me mënyra të caktuara.

Nga rezultatet për dimensionin *Zotërimi i Mjedisit* për katër fazat e studimit, u arrit në përfundimin se: 48,1% e të miturve të fazës së parë; 61,1% e të miturve të fazës së dytë; 56,7% e të miturve të fazës së tretë dhe 60% e të miturve të fazës së katërt raportojnë se kanë ndjenjën e zotërimit dhe të kompetencës në menaxhimin e mjedisit; kontrollojnë rrjete të aktiviteteve të jashtme komplekse; bëjnë efektive përdorimin e mundësive rrethore; janë në gjendje të zgjedhin ose të krijojnë kontekste të përshtatshme për nevojat dhe vlerat personale.

Bazuar në vlerat e frekuencave të përgjigjeve me pikë të larta të dimensionit *Rritja Personale* për katër fazat e studimit, u arrit në përfundimin se: 48,1% e fazës së parë; 67,7% e të miturve të fazës së dytë; 56,7% e të miturve të fazës së tretë dhe 64% e të miturve të fazës së katërt raportojnë se kanë një ndjenjë të vazhdueshme për tu zhvilluar; e shohin veten në rritje dhe zgjerim; janë të hapur ndaj përvojave të reja; kanë ndjenjën e realizimit të potencialit të tyre; shohin përmirësim tek vetja dhe sjellja me kalimin e kohës; ndryshojnë mënyrat që reflektojnë më shumë njohuri dhe efektivitet.

Referuar vlerave të frekuencave të përgjigjeve me pikë të larta të dimensionit *Marrëdhënie Pozitive më të Tjerët* për katër fazat e studimit, u arrit në përfundimin se: 51,9% e të miturve të fazës së parë; 52,8% e të miturve të fazës së dytë; 50 % e të miturve të fazës së tretë dhe 56% e të miturve të fazës së katërt raportojnë se kanë ndjenjën e kënaqësisë, besojnë në marrëdhëniet me të tjerët; janë të shqetësuar për mirëqenien e të tjerëve; të aftë për ndjeshmëri të fortë, dashuri dhe intimitet; kuptojnë marrëdhëniet njerëzore. Stresi i burgosjes sfidon këdo, akoma më tepër shkelësit adoleshentë që përballen me këtë situatë duke i shtuar edhe disavantazhin e të qenit të pamaturuar. Burgimi ndan të rinjtë nga rrjetet e tyre sociale në një kohë kur mirëqenia e të rinjve¹⁰²dhe përvetësimi i aftësive përballuese¹⁰³ janë ende të ndikuar shumë nga familja. Duhet të përmendim se adoleshentët i perceptojnë marrëdhëniet me miqtë e tyre si shumë të rëndësishme.¹⁰⁴

Sipas rezultateve të përfuara për dimensionin *Qëllimi në Jetë* për katër fazat e studimit, u arrit në përfundimin se: 59,3% e të miturve të fazës së parë; 55,6% e të miturve të fazës së dytë; 50 % e të miturve të fazës së tretë dhe 60% e të miturve të fazës së katërt raportojnë se kanë qëllime në jetë dhe një ndjenjë orientimi; kanë sensin për jetën e aktuale dhe atë të shkuar; ju besojnë qëllimeve që kanë për jetën; kanë qëllime dhe objektiva për jetën.

Nga analiza e të dhënave për dimensionin e *Vetëpranimit* për katër fazat e studimit u arrit në përfundimin se: 55,6% e të miturve të fazës së parë; 58,3% e të miturve të fazës së dytë; 50% e të miturve të fazës së tretë dhe 52% e të miturve të fazës së katërt posedojnë një qëndrim pozitiv ndaj vetes; njohin dhe pranojnë aspekte të vetes duke përfshirë vetitë e mira dhe të këqija; ndihen pozitiv për jetën e kaluar.

Përveç analizimit me kujdes të dimensioneve të mirëqenies psikologjike të të miturve në konflikt me ligjin, të dhënat demografike sollën një panoramë të përgjithshme të disa elementëve social të pranishëm në familjet e të miturve në IMK, të cilët ndikojnë në mirëqenien psikologjike të të miturve. Sipas të dhënave demografike 23, 7 % e të miturve i përkisnin familjeve me varfëri ekstreme, ndërsa 55, 1 % e popullatës i përkisnin familjeve me të ardhura minimale dhe pjesa

¹⁰²Kef, S; Dekavic, M. (2004). *The role of parental and peer support in adolescents wellbeing: a comparison of adolescents with and without a visual impairment*. Journal of Adolescence 27, 453-466

¹⁰³Cheshire, G. L., Campell, M. A. (1997). *Adolescents coping differences in the styles and strategies used by learning disabled compared to non learning disabled adolescents*. Australian Journal of Guidance & Counselling 7 (91). 65-73

¹⁰⁴Kef, S; Dekavic, M. (2004). *The role of parental and peer support in adolescents wellbeing: a comparison of adolescents with and without a visual impairment*. Journal of Adolescence 27, 453- 466

tjetër prej 21, 2% i përkisnin familjeve me të ardhura në normë. Këto të dhëna mbështeten nga Siddique dhe D'Arcy¹⁰⁵, sipas të cilëve stresi në familje (papunësia, varfëria, gjendja familjare) ka impakt të fortë negativ në mirëqenien psikologjike të adoleshentit, cituar në punimin e Van Weld dhe Raaijmakers.

Nga të dhënat demografike të mledhura në IMK rezultoi se cilësia e marrëdhënies brenda familjes, veçanërisht prindërve është një faktor përcaktues i mirëqenies psikologjike tek adoleshentët, konstatim që gjen mbështetje në punimet e studiuesve Shek, Sastre & Ferriere, Van Well, Linssen & Ruud, të cituara nga studiuesit Rathi dhe Rastogi.¹⁰⁶

Rekomandime

Gjetjet e këtij studimi nuk janë definitive dhe nuk mund të jenë përgjithësuese për popullata të tjera. Megjithatë, ato ofrojnë një panoramë të faktorëve që mbështesin mirëqenien psikologjike ,përshtatjen e të miturve në Institucion.

Ajo çfarë rezultoi nga ky studim ishte se *të miturit mësonin të jetonin brenda kufizimeve të izolimit, përshtateshin dhe zhvillonin një rutinë për veten e tyre*, por ajo çfarë sugjerohet të studiohet në të ardhmen është të kuptuarit e marrjes se vendimeve dhe procedurat e procesit gjyqësor nga ana e të miturve, e drejta për t'u informuar rreth të drejtave dhe detyrimeve të tyre ligjore. Hulumtimet e ardhshme në këtë fushë duhet të jenë më të shumta në numër dhe të dizenuara në mënyrë që të përcaktohet niveli i mirëqenies psikologjike para dhënies së dënimit me burg. Studimi i mirëqenies psikologjike që nga momenti i izolimit, duke përfshirë edhe periudhën disa mujore ose disa vjeçare të qëndrimit në burg si dhe pas lirimit, hedh dritë më shumë mbi proceset psikologjike të shkelësve të ligjit.

- *Një tjetër sugjerim lidhet me mënyrën e përjetimit të procesit gjyqësor dhe ndenjes së të miturve në paraburgim, të cilët ishin përforcues (pozitiv ose negativ) të reagimit të mëtejshëm psikologjik të individit (uniforma e policit, izolimi, vetë kushtet e izolimit pra mjedisi i detyruar, procesi i marrjes në pyetje, faktorë të cilët duhen studiuar sigurisht në një lidhje korrelacionale të drejtpërdrejtë me backgraundin familjar të individit, statusin psikologjik, faktorëve të brendshëm dhe të jashtëm që e kanë shtyrë individin të kryejë aktin delikuent në mënyrë të detajuar. Madje*

¹⁰⁵Van Wel, F., Raaijmakers, Q (2002). Changes in the Parental Bond and the Wellbeing of the Adolescents and Young Adults. Adolescence, Vol.37,No.146.

¹⁰⁶Rathi,N, Rastogi,R. (2007) . Meaning in Life and Psychological Well-Being in Pre-Adolescents and Adolescents. Journal of the Indian Academy of Applied Psychology, January 2007, Vol. 33, No.1, 31-38

duhet përmendur, se edhe mjedisi i vuajtjes së dënimit, i cili jo rrallëherë bëhet një universitet për ta, ç'ka bën që i mituri të sofistikojë veprën penale, ishte një tjetër element që ka ndikuar tek të miturit jo vetëm në përshtatjen e tij, por edhe më mirëqenien psikologjike të tij. Këto elementë kanë ndikim jo vetëm në mirëqenien psikologjike të të miturve në kohën kur janë në burg, por edhe pas lirimit të tyre në marrëdhënien e tyre me komunitetin në tërësi. Studime të tilla do të bënë të mundur për të kuptuar sadopak arsyet se pse disa prej të miturve kthehen në recidivistë.

- Përshtatja me burgun nuk përfshin vetëm problemet e sjelljes, ajo gjithashtu përfshin reagimet emocionale dhe të sjelljes. Shkelësve të rinj duhet t'u jepet mbështetje shtesë, veçanërisht kur ata hyjnë për herë të parë në mjedisin e burgut. Ata duhet të inkurajohen për të hyrë në programe konstruktive, të cilat i dekurajojnë ato që të përfshihen në sjellje e problematike. Edhe pse burgimi si proces është një mënyrë për t'u përshtatur me mjedisin e burgut, ai është në fakt një aspekt negativ i burgosjes. Të burgosurit duhet të dekurajohen nga përshtatja me zakonet dhe kulturën e të burgosurve të tjerë sepse është më e vështirë që ata të përshtaten me mjedisin, botën jashtë kur ato të lirohen. Prandaj, një lloj programi, i cili inkurajon individualitetin dhe i përgatit të burgosurit për lirim, duhet të aplikohet në mjediset e detyruara të vuajtjes së dënimit.
- Literatura, diskutimet dhe rezultatet e këtij studimi sugjerojnë se *aplikimi dhe përfshirja në programe specifike rehabilituese* mund të përmirësojnë përballimin e situatave stresuese nga ana e të miturve, duke zvogëluar një sërë elementësh që u evidentuan nga psikologia, edukatorët, por edhe u vetëraportuan nga të miturit si: tërheqja sociale, mërzia dhe sjelljet agresive gjatë kohës së qëndrimit në burg. Për më tepër, mundësitë dhe programet institucionale janë të dobishme për të burgosurit, për të siguruar dhe përfitur sa më shumë që të jetë e mundur, në mënyrë që koha e qëndrimit në burg të jetë e dobishme për ta, përta i përket rehabilitimit të tyre. Hartimi dhe aplikimi i programeve rehabilituese për të mitur që shfaqin shenja të tërheqjes dhe izolimit social, si dhe përfshirja e këtyre të miturve në organizimin e një sërë aktiviteteve sociale dhe artistike, sportive brenda në IMK do të ndikonte në përmirësimin e mirëqenies psikologjike dhe strategjive të përballimit.
- Burgimi i ndan adoleshentët nga rrjetet e tyre sociale në një kohë kur mirëqenia psikologjike dhe përvetësimi i aftësive përballuese ndikohen ende shumë nga familja. Prandaj, është e nevojshme hartimi i një sërë politikash që rrisin aksesin për mbështetje sociale ndaj të miturve, sidomos gjatë fazave të hershme të burgosjes, gjë e cila ka efekte pozitive në mirëqenien psikologjike dhe sjelljen e të miturve. *Burgimi ka efekte të fuqishme për shëndetin mendor*, veçanërisht nëse ai

shndërrohet në stigma, e cila ndikon në vetëvlerësimin e të miturit. Konstatim, i cili gjen mbështetje edhe nga studimi i Schnittker.¹⁰⁷ Prandaj është e rëndësishme për shkelësit, të miturit për të mësuar se si të përballen me mjedisin e burgut, për të ruajtur shëndetin e tyre psikologjik, i cili është i dukshëm jo vetëm gjatë kohës së burgut, por edhe pas lirimit. Përveç kësaj, familja dhe miqtë duhet të ofrojnë mbështetje emocionale duke ofruar dashuri dhe kujdes, simpati dhe mirëkuptim konstatim, i cili mbështetet edhe nga studiuesit Thoits¹⁰⁸ dhe Berkman.¹⁰⁹

- Një nga çështjet më të debatuar dhe të studiuara në fushën e psikologjisë së ligjit është çështja e sigurimit të kushteve të përshtashme për trajtim psikologjik që u ofrohet të miturve gjatë kohës së kryerjes së dënimit si dhe pas tij. Nuk ka asnjë dyshim se shumica e të miturve janë në nevojë për lloje të ndryshme asistence, qoftë kjo ligjore apo psikologjike.
- Të miturit delikuentët duhet të trajtohen në mënyrë të ndjeshme jo vetëm në mjedisin e detyruar ku seancat e këshillimit për këta të mitur duhet të jenë specifike për çdo të mitur dhe e përshtatur kjo (seanca) me nevojat e çdo të mituri, por edhe pas lirimit të tyre. Ofrimi i një pune apo profesioni shoqëruar edhe me trajtim psikologjik ndihmon në uljen e recidivizmit, pra që i mituri të kryej sërish një tjetër vepër penale.
- Një tjetër sugjerim lidhet me hartimin e politikave dhe strategjive për rritjen e ndërgjegjësimit të të miturve rreth të drejtave të tyre, të prindërve dhe profesionistëve, si dhe në veçanti të punonjësve të zbatimit të ligjit, personelit të shërbimeve shëndetësore dhe sociale, mësuesve, administratorëve të shkollave, si dhe çdo individ tjetër. Dhe së fundi rishikimi dhe monitorimi i politikave parandaluese të kriminalitetit të të miturve si dhe përmirësimi i bashkëpunimit të aktorëve të shoqërisë civile dhe institucioneve shtetërore.

Bibliografia

Buhler, C. (1935). The curve of life as studied in biographies. *Journal of Applied Psychology*, 19,405-409.

Cheshire, G. L., Campell, M. A. (1997). *Adolescents coping differences in the styles and strategies used by learning disabled compared to non learning disabled adolescents*. Australian Journal of Guidance & Counselling 7 (91). 65-73

¹⁰⁷ Schnittker, J., Massolia, M. (2011). *Incarceration of the Health of the African American community*. Du Bois Review, 8:1,1-9

¹⁰⁸ Thoits, P. A. (1995). *Stress, coping, and social support Process: Where are We? What next?*. Journal of Health and Social Behavior, 53-79

¹⁰⁹ Berkman, L. F., Glass, Th., Brissette, I., Seeman, T. E. (2000). *From Social Integration to Health: Durkheim with new millennium*. Social Science & Medicine 51,843-857

- Erikson, E. (1959). Identity and the life cycle. *Psychological Issues, 1*, 18-164.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1984). Coping as a mediator of emotion. *Journal of personality and social psychology, 54*(3), 466–75.
- Helsen M, Vollebergh W, Meeus W. Social support from parents and friends and emotional problems in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*.2000; 29:319–335.
- Hysi,V.(2010).Kriminologjia. Tirana:142-143.
- Jahoda, M. (1958). *Current concepts of positive mental health*.New York: Basic Books
- Jung, C. G. (1933). *Modern man in search of a soul* (W. S. Dell & C. F. Baynes, Trans.). New York: Harcourt, Brace, & World.
- Kef, S; Dekavic, M. (2004). *The role of parental and peer support in adolescents wellbeing: a coparison of adolescents with and without a visual impairment*. *Journal of Adolescence 27*, 453-466
- Kef, S; Dekavic, M. (2004). *The role of parental and peer support in adolescents wellbeing: a comparison of adolescents with and without a visual impairment*. *Journal of Adolescence 27*, 453- 466
- Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being* (2nd ed). New York: Van Nostrand.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R., & Tobin, S. (1961). The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology,16*, 134-143.
- Patterson JM, McCubbin HI. (1987). Adolescent coping style and behaviors: Conceptualization and measurement. *Journal of Adolescence. 10*:163–186.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and SocialPsychology, 57*, 1069-1081.
- Rathi, N. Rastogi, R. (2007). Meaning in Life and Psychological Well-Being in Pre-Adolescents and Adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology, January 2007, Vol. 33, No.1, 31-38*
- Ryff, C. D. (1989). *Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being*.*Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 1069-1081.<http://doi.dx.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
- Siddique, C., & D’Arcy, C. (1984). Adolescents, stress and psychological well-being. *Journal ofYouth and Adolescence, 13*, 459-473
- Van Wel, F., Raaijmakers, Q (2002). Changes in the Parental Bond and the Wellbeing of the Adolescents and Young Adults. *Adolesence, Vol.37,No.146*.
- Wooldredge, J. D. (1999). *Inmate Experiences and Psychological Well-Being*. *Criminal Justice and Behavior 26* (2): 235-250.

SELF-ESTEEM AND ACADEMIC PERFORMANCE IN A UNIVERSITY STUDENT SAMPLE

PhD. Lediana Xhakollari,
University of Shkodra “Luigj Gurakuqi”,
E-mail: lxhakollari@gmail.com

Abstract

Self-esteem is how a person values, approves or disapproves him or herself, is a person's overall subjective emotional evaluation of his or her own worth, is a negative and positive attitude of the individual to oneself. The aim of this study is to determine the relationship between self-esteem and academic performance of students in the Faculty of Economics, University of Tirana. Self-esteem was measured using Rosenberg Self-Esteem Scale which is a widely used self-report instrument for evaluation individual self-esteem. It is a 10-item scale that measures global self-worth by measuring both positive and negative feelings about self. Meanwhile students' academic performance was measured using Grade Point Average (GPA). Data collection was performed during the academic year 2017-2018 in a sample of 130 students from Faculty of Economics, University of Tirana. Students completed the self-report measures and the data was analyzed using Statistical Package for Social Science, version 21 software (SPSS v.21.0). The results showed that there was a significant correlation of high level of self-esteem, and high academic performance among students, with significant correlation ($p=0.004$) and with small correlation coefficient ($r=0.252$).

Kew words: *self-esteem, academic performance, student.*

VETËVLERËSIMI DHE PERFORMANCA AKADEMIKE TEK NJË KAMPION STUDENTËSH UNIVERSITARË

Dr. Lediana Xhakollari,
Universiteti i Shkodrës “Luigj Gurakuqi”,
lxhakollari@gmail.com

Abstrakt

Vetëvlerësimi është mënyra se si një person vlerëson, aprovon apo nuk aprovon veten e tij. Është vlerësim emocional subjektiv i përgjithshëm i personit për dobinë e tij, është një qëndrim negativ dhe pozitiv i individit për veten e tij. Qëllimi i këtij studimi është të përcaktojë marrëdhënien mes vetëvlerësimit dhe performancës akademike të studentëve në fakultetin Ekonomik, Universiteti i Tiranës. Vetëvlerësimi është matur pers Shkallës së Vetëvlerësimit të Rosenberg. Kjo shkallë përmban 10 çështje të cilat masin vlerën e përgjithshme të vetes duke vlerësuar si ndjenjat pozitive ashtu edhe negative për veten. Ndërsa performanca akademike është matur përmes vetëraportimit të notës mesatare të studimeve. Të dhënat u mbledhën gjatë viti akademik 2017-2018 tek një kampion prej 130 studentësh nga Fakulteti Ekonomik, Universiteti i Tiranës. Të dhënat u analizuan duke përdorur paketën statistikore të shkencave sociale, version 21. Rezultatet treguan se kishte një korrelacion domethënës nga ana statistikore ($p=0.004$) mes nivele të larta të vetëvlerësimit dhe performancës së lartë akademike dhe se koeficienti i korrelimit është i ulët ($r = 0.252$).

***Fjalët kyçe:** vetëvlerësim, performancë akademike, student*

HYRJE

Ky studim eksploron nivelin e përgjithshëm të vetëvlerësimit dhe performancën e përgjithshme akademike të një grupi studentësh universitar në Shqipëri. Përmes këtij studimi synohet të shqyrtohet nëse ekziston një marrëdhënie mes këtyre dy ndryshoreve, pra nëse ndryshimet në nivelet e vetëvlerësimit shoqërohen me ndryshime në nivelin e performancë akademike të studentëve dhe anasjelltas.

Sot vetëvlerësimi është duke marrë një vëmendje gjithnjë e më në rritje pasi konsiderohet si një nga faktorët influencues që ndikon arritjet akademike të studentëve (Aryana, 2010). Të gjithë njerëzit në shoqërinë tonë (me disa përjashtime patologjike) kanë nevojë ose dëshirë për një vlerësim të qëndrueshëm, të bazuar fortë dhe në përgjithësi të lartë për veten e tyre. Plotësimi i nevojës për vetëvlerësim shpie në ndjenja të vetëbesimit, ndjenja të vlerës, forcës dhe aftësive të vetes si dhe në ndjenjën e përshtatshmërisë e të qenit i dobishëm dhe i nevojshëm në botë. (Maslow, 1973)

Nga ana tjetër performanca akademike mund të marrë një rëndësi të veçantë për studentët. Një performancë e lartë akademike rrit shanset për të vazhduar studimet e cikleve vijuese, të rrit mundësit e përfitimit të bursave të ndryshme, të rrit shanset fituese në konkurrencën e tregut të punës etj. A lidhet performanca akademike me të pasurit e një inteligjence më të lartë, e aftësive konjitive mjaft të zhvilluara, me aftësinë më të lartë për tu përshtatur etj? Por me vetëvlerësimin a ka lidhje performanca akademike? Mos ndoshta studentët që kanë nivele më të larta të vetëbesimit, shpenzojnë më tepër orë duke studiuar, janë më të përqendruar në studime, janë më këmbëngulës në zgjidhjen e problemeve etj dhe si pasojë kanë edhe performancë akademike më të lartë? Apo e kundërta është e vërtetë? Pra, studentët me performancë akademike më të lartë, besojnë se kanë disa aftësi dhe vlera më tepër se të tjerët dhe si pasojë kanë edhe vetëvlerësim më të lartë? Në këtë studim fillimisht do të zbulohet nëse mes këtyre dy variablave ekziston një marrëdhënie, dhe çfarë natyre ka kjo marrëdhënie. Eksplorimi i drejtimit të marrëdhënies mes këtyre dy variablave shkon përtej qëllimit të studimit që prezantohet në këtë artikull.

Konstrukti i vetëvlerësimi është përshkruar fillimisht nga William James. Sipas tij vetëvlerësimi është ndjesia pozitive ndaj vetes e cila zhvillohet kur individët në mënyrë të vazhdueshme përmbushin ose tejkalojnë qëllimet e rëndësishme në jetën e tyre. James e përshkroi vetëvlerësimin si raportin mes sukseseve dhe pretendimeve në fusha të rëndësishme të jetës (Vetëvlerësim=sukses në fusha të rëndësishme /pretendime në fusha të rëndësishme). Kështu ai argumentoi se vetëvlerësimi mundet të rritet lehtësisht duke ulur aspiratat apo pretendimet ose edhe duke rritur sukseset (James, 1890). Sipas Rosenberg vetëvlerësimi përkufizohet si një qëndrim i favorshëm ose i pafavorshëm ndaj vetes (Rosenberg M. &., 1978). Vetëvlerësimi përbëhet nga dy konotacione të ndryshme: një për njerëzit që e konsiderojnë veten “shumë të mirë” dhe që do të thotë se ata kanë vetëvlerësim më të lartë se të tjerët. Dhe konotacioni tjetër për njerëzit të cilët mendojnë se janë thjesht “mjaftueshëm të mirë”. Bazuar në këtë qasje teorike, Rosenberg propozoi një shkallë matëse me 10 çështje e cila nxjerr pikë që tregojnë nivelin e vetëvlerësimit të individit që testohet (Rosenberg M. , 1965).

Marrëdhënia mes vetëvlerësimit dhe performancë akademike të studentëve është studiuar edhe më parë. Kështu disa studime kanë evidentuar një marrëdhënie të fortë pozitive mes tyre (Arshad, M., Zaidi, S. M. I. H., & Mahmood, K., 2015, p. 160), në disa studime një marrëdhënie e moderuar (Rosli et al., 2012), dhe në studime të tjera një marrëdhënie e dobët (Mirzaei-Alavijeh, M., Rahimi, H., Matin, B. K., & Jalilian, F., 2018). Por disa studime nuk kanë zbuluar ndonjë korrelacion të rëndësishëm nga ana statistikore mes vetëvlerësimit dhe performancës akademike tek studentët (Noronha, L., Monteiro, M., & Pinto, N., 2018)

METODOLOGJIA

Të dhënat u mblodhën gjatë viti akademik 2017-2018 tek një kampion prej 130 studentësh nga Fakulteti Ekonomik, Universiteti i Tiranës. 84 studentë ose 64.5% e pjesëmarrësve në studim janë të gjinisë femërore dhe pjesa tjetër (35.4% ose 46 studentë) janë meshkuj. Moshë e pjesëmarrësve varion nga minimumi 18 vjeç deri në maksimumi 27 vjeç. Moshë mesatare e kampionit është 21 vjeç me $DS=2$. Moshë mesatare e studenteve femra është rreth 21 vjeç ($DS=2$) dhe moshë mesatare e studentëve meshkuj është 20.9 ($DS=2.1$). Të dhënat u mblodhën përmes një pyetësoi me vetëadministrim i cili fillimisht u pilotua dhe u përshtat për tu bërë më i qartë dhe i thjeshtë për pjesëmarrësit. Pyetësoi ishte anonim, dhe me udhëzime mjaft të qara për secilën pjesë përbërëse të tij. Pjesa e parë e pyetësoi përmbante çështje të mblidhnin të dhëna mbi ndryshoret demografike të pjesëmarrësve. Pjesa e dytë përmbante çështje që mblidhin informacion mbi performancën akademike dhe pjesa e tretë shkallës matëse të vetëvlerësimit të Rosenberg. . Kjo shkallë përmban 10 çështje të cilat masin vlerën e përgjithshme të vetes duke vlerësuar si ndjenjat pozitive ashtu edhe negative për veten. Çështjet e shkallës janë të pikëzuara sipas shkallës likert me 4 pikë duke filluar nga 0=aspak dakord deri në 3=shumë dakord. Alfa e Cronbach për studimin aktual doli 0.753. Të dhënat u analizuan përmes paketës statistikore të shkencave sociale (SPSS) versioni 22. Janë realizuar analiza të tilla si frekuencat, përqindjet, devijimet standarde, testi Mann whitney, Kruskal Wallis, Kolmogorov-Smirnov, Shapiro-Wilk etj. Niveli i domethënies i zgjedhur për këtë studim është $p=0.05$ në 95% interval confidence.

REZULTATET

Pjesa më e madhe e studentëve të anketuar, 56.2% e tyre e konsiderojnë veten e tyre si studentë të nivelit mesatar. Pjesa tjetër e konsiderojnë veten si studentë të një niveli të dobët (20.8%) dhe studentët të një niveli shumë të mirë (23.1%).

Nuk ka dallime mes studentëve femra dhe atyre meshkuj në gjykimin që ata u bëjnë vetes për sa i përket përcaktimit të nivelit të tyre si student. 56% e studenteve femra dhe 56.5% e studentëve meshkuj e konsiderojnë veten e tyre si student në një nivel mesatar. 20.3% e studenteve femra dhe 21.7% e studentëve meshkuj e konsiderojnë veten e tyre si studentë të një niveli të dobët.

23.8% e studentëve femra dhe 21.7% e studentëve meshkuj e konsiderojnë veten e tyre të një nivelit shumë të mirë.

Pavarësisht se studentët e kategorizojnë veten si studentë të nivelit të dobët, mesatar apo shumë të mirë, nuk duket se brenda këtyre grupeve mbizotëron ndonjë moshë e caktuar e studentëve. Moshë mesatare e secilit grup studentësh (niveli i dobët, mesatar, shumë i mirë) është e ngjashme. Konkretisht moshë mesatare e studentëve që e kategorizojnë veten si studentë me nivel të dobët është 21 vjeç, moshë e atyre që e kategorizojnë veten si studentë me nivel mesatar është 20.8 vjeç dhe moshë e atyre që e kategorizojnë veten si studentë të nivelit shumë të mirë është 21.8 vjeç.

Duhet pasur parasysh se ky është perceptimi i vetë studentëve mbi nivelin e tyre si studentë. Për të eksploruar më tek performancën akademike të studentëve janë mbledhur të dhëna edhe mbi notën mesatare të studentëve. Nota mesatare e studimeve për studentët e anketuar varion nga minimalja 5 deri në maksimale 9. Në mesatare, nota mesatare e studimeve është 6.8 me DS=0.9.

Si e konsideroni nivelin tuaj si student?				
		Frekuenc ë	Përqindj e	
Femër	I dobët	27	20,8	
	Mesatar	73	56,2	
	Shumë i mirë	30	23,1	
	I dobët	17	20,2	
	Mesatar	47	56,0	
	Shumë i mirë	20	23,8	
	Mashkul	I dobët	10	21,7
	l	Mesatar	26	56,5
		Shumë i mirë	10	21,7

Moshë mesatare sipas nivelit të studentëve						
Si e konsideroni nivelin tuaj si student?	Nr	Minimum	Maksimum	Mesatare	DS	
I dobët	Moshë 27	18,0	25,0	21,14	1,76	
Mesatar	Moshë 73	18,0	27,0	20,83	2,11	
Shumë i mirë	Moshë 30	18,0	27,0	21,83	2,13	

Nota mesatare e studimeve e studentëve						
		Nr	Minimu m	Maksimu m	Mesatar e	DS
	Nota mesatare e studimeve	130	5,00	9,00	6,87	,976
Femër	Nota mesatare e studimeve	84	5,00	9,00	6,87	1,005
Mashkull	Nota mesatare e studimeve	46	5,00	9,00	6,86	,930
Studenti i nivelit të dobët	Nota mesatare e studimeve	27	5,00	7,40	5,64	,527
I nivelit mesatar	Nota mesatare e studimeve	73	5,60	8,50	6,85	,588
I nivelit shumë mirë	Nota mesatare e studimeve	30	7,00	9,00	8,01	,614
Pikët mesatare të vetëvlerësimit						
	Pikët mesatare të vetëvlerësimit	130	,60	3,00	2,07	,468
Femër	Pikët mesatare të vetëvlerësimit	84	,60	3,00	2,04	,513
Mashkull	Pikët mesatare të vetëvlerësimit	46	1,20	2,90	2,14	,370

Testet e Normalitetit					
		Kolmogorov-Smirnov ^a		Shapiro-Wilk	
		Statistic	df	Statistic	df
	Nota mesatare e studimeve	,083	130	,980	130
	Pikët mesatare të vetëvlerësimit	të,085	130	,979	130

a. Lilliefors Significance Correction

Ranks	Asymp. Sig. (2-tailed)
--------------	-------------------------------

	N	Mean	Mann-Whitney U	Kruskal Wallis Test
Nota mesatare Femër e studimeve	84	65,16	,889	
Mashkull	46	66,12		
Pikët mesatare Femër të vetëvlerësimit	84	63,12	,329	
Mashkull	46	69,85		
Nota mesatare I dobët e studimeve	27	18,89		,000
Mesatar	73	64,97		
Shumë mirë	130	108,75		

Vihet se të dhënat e ndryshores të performancës akademike (nota e përgjithshme mesatare e studimeve) nuk kanë një shpërndarje normale ($p_{K-S}=0.027 < 0.05$; $p_{Sh-W}=0.049 < 0.05$).

Në vështrim të përgjithshëm duket se nuk ka dallime në notën mesatare të përgjithshme të studimeve mes studentëve femra dhe meshkuj. Nota mesatare e përgjithshme e studimeve për studentet femra është pothuajse e njëjtë (6.87) me notën mesatare të përgjithshme të studimeve për studentët meshkuj (6.86).

Rezultatet tregojnë se nuk ka një diferencë të rëndësishme nga ana statistikore në nivelin e përgjithshëm të performancës akademik (nota mesatare e përgjithshme e studimeve) mes studentëve meshkuj dhe femra ($p=0.889 > 0.05$).

Zakonisht gjykimi për kategorizimin e vetes si student i nivelit të dobët, mesatar apo shumë të mirë, bazohet në notat që studentët marrin në lëndët apo kurset e tyre. Në këtë studim konfirmohet fakti se për studentët sa më të lartë që të jetë nota mesatare e përgjithshme e studimeve aq më të lartë e konsiderojnë e konsiderojnë nivelin e tyre si studentë. Konkretisht studentët që e konsiderojnë veten në një nivel të dobët si studentë e kanë notën mesatare të studimeve nga minimumi 5 deri në maksimumi 7.4. Mesatarja e përgjithshme e studimeve të këtyre studentëve është 5.6 (DS=0.52). Studentët që e konsiderojnë veten në një nivel mesatar si studentë e kanë notën mesatare të studimeve nga minimumi 5.6 deri në maksimumi 8.5. Mesatarja e përgjithshme e studimeve të këtyre studentëve është 6.8 (DS=0.58). Studentët që e konsiderojnë veten në një nivel shumë të mirë si studentë e kanë notën mesatare të studimeve nga minimumi 7 deri në maksimumi 9. Mesatarja e përgjithshme e studimeve të këtyre studentëve është 8 (DS=0.61).

Rezultatet tregojnë se ka një diferencë të rëndësishme nga ana statistikore në nivelin e përgjithshëm të performancës akademik (nota mesatare e përgjithshme e studimeve) përgjatë grupeve të ndryshme të niveleve të studentëve ($p=0.000 < 0.05$). Studentët me notë mesatare të përgjithshme të studimeve më të ulët tentojnë ta kategorizojnë veten si studentë të nivelit të dobët, ndërsa studentët me notë mesatare të përgjithshme të studimeve të lartë tentojnë ta kategorizojnë veten si studentë të nivelit shumë të mirë.

Duke pasur parasysh instrumentin e përdorur për matjen e nivelit të vetëvlerësimit, atëherë pikët mesatare teorike variojnë nga minimumi 0 deri në maksimumi 3. Sa më të larta të jenë vlerat (pranë 3) aq më i lartë është niveli i vetëvlerësimit. Konkretisht në këtë studim rezulton se minimumi i pikëve mesatare të vetëvlerësimit është 0.6 dhe maksimumi 3. Në përgjithësi pikët mesatare të vetëvlerësimit të studentëve të anketuar është 2 (DS=0.46). Kjo do të thotë se në përgjithësi studentë e anketuar kanë nivele të moderuara të vetëvlerësimit.

Vihet se të dhënat e ndryshores të vetëvlerësimit nuk kanë një shpërndarje normale ($p_{K-S}=0.022 < 0.05$; $p_{Sh-W}=0.039 < 0.05$).

Në një vështrim të përgjithshëm, nuk duket të ketë dallime mes femrave dhe meshkujve në mesataren përgjithshme të vetëvlerësimit. Si femrat edhe meshkujt në përgjithësi kanë një nivel të moderuar vetëvlerësimi (mesatare vetëvlerësimi për femra = 1 me DS=0.51; mesatare vetëvlerësimi për meshkuj=2.1 me DS=0.37)

Rezultatet tregojnë se nuk ka një diferencë të rëndësishme nga ana statistikore në nivelin e përgjithshëm të vetëvlerësimit mes studentëve meshkuj dhe femra ($p=0.329 > 0.05$).

Në pjesën vijuese do të analizohet marrëdhënia mes performancë akademike (notes mesatare të përgjithshme të studimeve) dhe vetëvlerësimit të studentëve.

Korrelimet

			Nota mesatare studimeve	Pikët mesatare etë vetëvlerësimit
Spearman's rho	Nota mesatare studimeve	Correlation eCoefficient	1,000	,252**
		Sig. (2-tailed)	.	,004
		N	130	130
Femër	Nota mesatare studimeve	Correlation eCoefficient	1,000	,298**
		Sig. (2-tailed)	.	,006
		N	84	84
Mashkull	Nota mesatare studimeve	Correlation eCoefficient	1,000	,179
		Sig. (2-tailed)	.	,235
		N	46	46

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Rezultatet tregojnë se ka një korrelacion të rëndësishëm nga ana statistikore mes nivelit të vetëvlerësimit dhe performancës akademike ($p=0.004 < 0.05$). Kjo marrëdhënie është pozitive dhe relativisht e dobët ($r=0.252 < 0.3$). Kjo do të thotë se sa më i lartë të jetë vetëvlerësimi i studentëve aq më e lartë është edhe performanca e tyre akademike. Por nivelet shumë të larta të

vetëvlerësimi jo medoemos shoqërohen me performancë akademike shumë të lartë dhe anasjelltas, kjo sepse fortësia e marrëdhënies me këtyre dy ndryshoreve është relativisht e dobët. A ekziston kjo marrëdhënie për grupe të veçanta të studentëve? Për shembull, a ekziston kjo marrëdhënie mes vetëvlerësimit dhe performancë akademike edhe tek studentët femra edhe tek ata meshkuj? Nga analiza e të dhënave rezulton se për studentet femra ka korrelacion të rëndësishëm nga ana statistikore mes vetëvlerësimit dhe performancës akademike ($p=0.006 < 0.05$), por nuk ka një korrelacion me vetëvlerësimit dhe performancës akademike për studentët meshkuj ($p=0.235 > 0.05$). Për studentet femra marrëdhënia mes vetëvlerësimit dhe performancës akademike është pozitive dhe relativisht e dobët ($r=0.298 < 0.3$).

DISKUTIME

Nga ky studim u zbulua se midis studentëve meshkuj dhe femra nuk ka dallime të rëndësishme statistikore në nivelin e përgjithshëm të vetëvlerësimi si dhe në nivelin e performancës akademike (nota mesatare e studimeve). Por nga ana tjetër marrëdhënia mes vetëvlerësimit dhe performancës akademik konfirmohet vetëm tek studentët e gjinisë femërore dhe jo tek studentët meshkuj. Me të dhënat e mbledhura nga ky studim rezulton që studentët femra dhe meshkuj kanë një profil të ngjashëm për sa i përket moshës, nivelit të përgjithshëm të vetëvlerësimit, performancës së përgjithshme akademike. Këto rezultate e bëjnë të vështirë shpjegimin se përse marrëdhënia mes vetëvlerësimit dhe performancës akademike ekziston vetëm për studentët femra dhe jo meshkuj. Do të duhet të bëhen studime të mëtejshme në këtë fushë dhe të mblidhen të dhëna edhe më të detajuara në lidhje me variabla të tjerë demografik por edhe psikologjik.

BIBLIOGRAFIA

1. Arshad, M., Zaidi, S. M. I. H., & Mahmood, K. (2015). Self-Esteem & Academic Performance among University Students. *Journal of Education and Practice*, 6 (1), 156-162.
2. Aryana, M. (2010). Relationship between self-esteem and academic achievement amongst pre-university students. *Journal of applied sciences*, 10 (20), 2474-2477.
3. James, W. (1890). Principles of Psychology (New York: Henry Holt). *JamesThe Principles of Psychology1890*.
4. Maslow, A. H. (1973). Dominance, self-esteem, self-actualization: germinal papers of AH Maslow. *Thomson Brooks/Cole* .
5. Mirzaei-Alavijeh, M., Rahimi, H., Matin, B. K., & Jalilian, F. (2018). Self-Esteem and Academic Achievement Among Students of Kermanshah University of Medical Sciences. *Educational Research in Medical Sciences, (In Press)* .

6. Noronha, L., Monteiro, M., & Pinto, N. (2018). A Study on the Self Esteem and Academic Performance Among the Students. *International Journal of Health Sciences and Pharmacy (IJHSP)*, 2 (1).
7. Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton University Press.
8. Rosenberg, M. &. (1978). Social Class and Self-Esteem among Children and Adults. *American Journal of Sociology*, 84, 53-77.
9. Rosli, Y., Othman, H., Ishak, I., Lubis, S. H., Saat, N. Z. M., & Omar, B. (2012). Self-esteem and academic performance relationship amongst the second year undergraduate students of Universiti Kebangsaan Malaysia, Kuala Lumpur Campus. *Procedia-Social and behavioral Sciences*, 60, 582-589.

THE CRITICAL PERSPECTIVE OF IMMIGRATION IN EUROPE

PhD Candidate **Meri KRAJA**
Faculty of Law, University College "Wisdom",
e-mail:meri.kraja@wisdom.edu.al

Mag. **Flutur SHABANI**
Faculty of Law, University College "Wisdom",
flutur.shabani@wisdom.edu.al

Abstract

Migration is back at the top of the political agenda in Europe. Thousands of people risk their lives daily by crossing borders in search of a better life. Crisis and migration have a long association, in popular and policy discourse, and in social scientific analysis. Debates never resolved have been brought to the center of attention from religious fundamentalism to the problem of security, the relations with the sphere of individual freedom, privacy and freedom of movement and opinion as well as the theme of multi-ethnic society, integration, the coexistence of different religions and cultures. This paper aims to reflect on the essence of European civilization today under many attacks from inside and outside and understanding the challenges we are facing today.

This paper develops a practice-based account of the transformation of European migration governance. The focus is not on migration flows, but on the transformation of modes of governance linked to instrumental, social and communicative logics of institutional action. This is an important issue because sense-making processes within governance systems play a key role in defining the “problem” to be addressed and thus shaping the response. Some countries are pushing for tougher external border controls, others for fairer distribution of new arrivals. The main points of the questions in our analysis are: Will the EU create a true European democracy capable of guaranteeing development, security and solidarity by moving towards a large and pluralistic multiethnic society?

Keywords: *Migration, policy, coexistence, security, integration*

PERSPEKTIVA KRITIKE E EMIGRACIONIT NË EVROPË

PhD Candidate **Meri KRAJA**
Faculty of Law, University College "Wisdom",
e-mail:meri.kraja@wisdom.edu.al

Mag. **Flutur SHABANI**
Faculty of Law, University College "Wisdom",
flutur.shabani@wisdom.edu.al

Abstrakt

Migrimi është rikthyer në krye të axhendës politike në Evropë. Mijëra njerëz rrezikojnë jetët e tyre çdo ditë duke kaluar kufijtë në kërkim të një jete më të mirë. Kriza dhe migrimi kanë një bashkëjetesë të gjatë, në diskursin popullor dhe politik, po ashtu dhe në analizat shkencore. Debatet e pa zgjidhura janë sjellë në qendër të vëmendjes nga fundamentalizmi fetar, problemi i sigurisë, privatësia dhe liria e lëvizjes dhe e shprehjes së opinionit, si dhe tema të shoqërisë multietnike, integritit, bashkëjetesës fetare dhe kulturave të ndryshme. Ky material ka për qëllim të reflektojë mbi thelbin e qytetërimit evropian sot i cili është nën shumë sulme, të brëndshme dhe të jashtëm si dhe të kuptuarit e sfidave me të cilat po përballemi.

Ky punim zhvillohet mbi bazën e një praktike të transformimit të qeverisjes së migracionit Evropian. Fokusi nuk është me bazë migrimin, por në transformimin e mënyrave të qeverisjes të lidhura me logjikën instrumentale, sociale dhe komunikuese të veprimeve institucionale. Kjo është një çështje e rëndësishme, sepse proceset e krijimit dhe kuptimit brenda sistemeve të qeverisjes luajnë një rol kyç në përcaktimin e “*problemit*” që duhet adresuar në këtë mënyrë drejt përgjigjes. Disa vende po shtojnë për më shumë kontrolle kufitare të jashtme, të tjerë për shpërndarje më të drejtë të të ardhurave. Pikat kryesore të pyetjeve në analizën tonë janë: a do të mundet BE-ja të krijojë një demokraci të vërtetë Evropiane, të aftë për të garantuar zhvillimin, sigurinë dhe solidaritetin, duke shkuar drejt një shoqërie të madhe multietnike?

Fjalë kyçe: *Migrimi, politika, bashkëjetesë, siguria, integriti.*

Hyrje

Transformimi i shoqërisë sonë në një realitet multietnik është një ngjarje historike që përballet me një rezistencë e cila gjeneron frikë irracionale tek njerëzit. Por, pikërisht sepse është një proces historik, është e pashmangshme dhe e nevojshme të mësojmë ta trajtojmë atë, duke i tejkaluar logjikisht blloqet emocionale dhe frikën e pabazuar që përjashtojnë mundësinë e "takimit" autentik me të "tjerët", të cilët krijojnë "përplasje shoqërore "

Siç na e kujton shkrimtari U.Eko¹¹⁰, ndryshe nga qytetërimi grek i themeluar në polisën që i referohet një grupi etnik me kufij të lëvizshëm, mentaliteti latin është nga natyra e tij i fiksuar nga ideja e kufirit. Sipas traditës Romuli vendos një kufi dhe vret të vëllanë Remusin sepse nuk e respektoj; më pas e drejta romake do të bazohet pikërisht në konceptin e territorialitetit që do të mbrohet me thonj dhe dhëmbë nga agresorët e mundshëm. Vetëm ata që i përkasin të drejtës së lindjes (*jus sanguinis*) janë pjesë e civitas.

Migrimi sot është një fenomen i pandalshëm, të cilin Europa mund të zgjedhë ta mbështesë duke u përpjekur të konsolidoj fuqinë e saj, për hirë të avantazheve të mundshme që mund të rrjedhin për të gjithë racën njerëzore, ose anasjelltas, ata që nuk e pranojnë historinë - në këtë rast formimi i një shoqërie multiraciale - do të jenë përgjegjës për vuajtjet e panevojshme për shkak të kokëfortësisë me të cilën kanë luftuar kundër një të ardhme të pashmangshme. Prandaj është e rëndësishme që të përqipemi të ndërtojmë një shoqëri pluraliste dhe tolerante.

Miliona njerëz, vitet e fundit, kanë ardhur në Europë për tu larguar nga konfliktet, nga terrorizmi dhe nga përndjekjet që vuajnë në vendet e tyre të origjinës. Emigracioni në Evropë është rritur ndjeshëm që nga viti 2015. Në vitin 2016, 362,753 njerëz u arratisën në BE duke kaluar nga Mesdheu. Prej tyre, 5,022 rezultojnë të humbur ose të vdekur¹¹¹.

Në një moment si ky, ku Europa po mirëpret një numër të jashtëzakonshëm refugjatësh dhe emigrantësh, mbështetja e qeverive të shteteve anetare për tu përballur me situatën është një prioritet kyç për BE-në. Pas një faze fillestare emergjence, BE-ja dhe Shtetet Anëtare duhet të sigurojnë integrimin social, kulturor, politik dhe ekonomik për emigrantet dhe azilantet e rinj. Përse vendet evropiane, është e natyrshme të pyesim, kanë arritur në këtë pikë ku akoma sot ka mungesë të një vizioni të qartë me të cilin duhet të përballen? Përse politika e tyre është akoma sot e improvizuar apo e rastësishme ndaj problemeve të paraqitura nga flukset migratore të konsiderueshme?

1. Si trajtohet problemi i migracionit nga Legjislacioni i Bashkimit Evropian ?

"Evropa nuk do të bëhet e gjitha menjëherë, as nuk do të formohet e gjitha së bashku. Ajo do të formohet nga arritjet konkrete që së pari krijojnë një solidaritet de facto". Kështu u shpreh Robert Schuman në deklaratën e tij të famshme, duke i dhënë jetën projektit të integritimit evropian më 9 maj 1950. Pothuajse shtatëdhjetë vjet më vonë, fjalët e tij tingëllojnë më shumë se kurrë aktuale. Solidariteti midis popujve dhe popujve evropianë duhet vazhdimisht të përshtatet me sfidat e reja që paraqet një botë në ndryshim¹¹². Siç dihet, ndërtimi i një politike të përbashkët

¹¹⁰ U. Eco, "Prefazione" a A. Calabrò (trajtuar nga), Frontiere, Milano, Il Sole 24 Ore, 2001.

¹¹¹ www.europarl.europa.eu/news

¹¹² <http://publications.europa.eu/webpub/com/eu>

europiane për emigracionin dhe azilin është një fenomen i kohëve të fundit në procesin e integritimit evropian. Traktati i Romës i vitit 1957, nuk i caktoi ndonjë kompetencë specifike në çështjen e migracionit.

Do jetë vite më pas, Traktati i Amsterdimit, i cili hyri në fuqi në vitin 1999, me anë të së cilit Bashkimi European fiton mundësinë e rregullimit të çështjes duke miratuar akte ligjore të detyrueshme. Dhjetë vjet pas Traktatit të Amsterdimit, Traktati i Lisbonës, i cili hyri në fuqi në vitin 2009, zhvilloj bazat ligjore që i lejojnë Bashkimit European të përparojë edhe në këtë çështje, por zhvillimi konkret në këtë sektor varet në pjesën më të madhe, nga vullneti efektiv i Shteteve Anëtare për të vazhduar në këtë drejtim. Një sërë direktivash dhe rregullash kanë tentuar të harmonizojnë dhe të sjellin më afër disiplinat shtetërore në lidhje me të drejtën e azilit. Vitet e fundit, politika e përbashkët europiane mbi emigracionin ka treguar, të gjitha kufizimet e saj. Pa dyshim, një nga aspektet më kritike në lidhje me qeverisjen e fenomenit të migracionit në nivel evropian përfaqësohet nga menaxhimi i kërkesave për azil të paraqitura brenda Bashkimit Evropian nga shtetas të huaj që largohen nga vendet e tyre të origjinës.

Legjislacioni aktual i Bashkimit European mbi migracionin, duke iu referuar "*Rregullave të Dublinit*" i cili kërkon përcaktimin e Shtetit Anëtar përgjegjës për shqyrtimin e kërkesave për azil nga emigrantët që largohen nga vendet e tyre, nuk kontribuon në mënyrë efektive për menaxhimin e flukseve të migracionit dhe nuk lejon pajtueshmërinë me parimin e solidaritetit ndërmjet Shteteve Anëtare. Pasojat e Sistemit të Dublinit janë adresimi i barrës së krizave migratore të viteve të fundit në vendet kufitare si Greqia dhe Italia¹¹³.

Në këtë situatë, legjislacioni evropian dhe përgjigjet e deritanishme përballë emergjencës humanitare kanë treguar vështirësi të mëdha në menaxhimin dhe qeverisjen e këtij fenomeni që duhet theksuar, është jashtëzakonisht kompleks. Megjithatë, edhe pse shumë mundësi tashmë kanë humbur, perspektivat për të arritur një politikë efektive të përbashkët europiane për emigracionin janë të lidhura me aftësinë e Europës për të kryer në një kohë të shkurtër një kalim cilësor që lejon trajtimin e emergjencën humanitare në mënyrë më efektive.

Në vitin 2017 ka patur 728,470 kërkesa për mbrojtje ndërkombëtare. Kjo shifër është në rënie me 44% krahasuar me 2016, kur ka pasur 1.3 milion kërkesa për azil. Në 2017, vendet europiane ofruan mbrojtje për më shumë se 538,000 persona, një rënie prej 25% krahasuar me 2016. Një pjesë e emigrantëve ndalohen të hyjnë në BE dhe kthehen në kufi. Në 2017, 439.505 persona u refuzuan në kufijtë e jashtëm të BE-së. Sipas të dhënave të 2018 më shumë se 43.000 njerëz rrezikuan jetët e tyre duke u përpjekur të arrijnë në Europë nga deti. Më shumë se një mijë persona humbën jetën në det.

Ne theksojmë nevojën për një tejkalim strukturor dhe jo të përkohshëm të "Sistemit të Dublinit" për një menaxhim më efikas dhe të balancuar në nivel evropian të fenomenit migrator, që duket se nuk qeveriset në mënyrë autonome nga shtetet individuale.

2. "*Sistemi i Dublinit*" dhe ndërhyrja e pjesshme e Gjykatës Evropiane.

¹¹³ Constantin Hruschka, "*Dublin is dead! Long Live Dublin!*", Odysseus Academic Network | OMNIA Project.2016.

Një nga aspektet më problematike që kanë ndikuar më së shumti negativisht në ndërtimin e një sistemi të përbashkët evropian për këtë temë është e lidhur me rastin e debatueshëm të Rregullores së Dublinit, në të cilën ligjvënësi evropian ka ndërhyrë disa herë gjatë viteve.

Sikurse e cituam dhe më lart, kjo rregullore, përmban rregullat në lidhje me përcaktimin e shtetit anëtar përgjegjës për shqyrtimin e kërkesave për azil nga shtetas të vendeve të treta. Norma që krijoi më shumë debat dhe që është kritikuar më së shumti është ajo që parashikon që, në rast hyrje ilegale të të huajve brenda kufijve të BE-së, shteti përgjegjës për shqyrtimin e kërkesës për azil është shteti anëtarë i hyrjes së parë të migrantit¹¹⁴. Kjo ka kontribuar në krijimin e një çekuilibrimi të qartë midis vendeve të Bashkimit Evropian në kuptimin që pak shtete duhet të marrin përsipër shqyrtimin e shumicës së kërkesave për azil në Evropë. Ky çekuilibër ka krijuar presion të veçantë mbi disa shtete anëtare si Italia dhe Greqia, si rrjedhojë, efekti është një përkeqësim i qartë i mbrojtjes efektive të së drejtës në hapsirën evropiane¹¹⁵.

Megjithëse është evidente pamundësia e mekanizmave të sistemit të Dublinit për të zhvilluar një sistem të përbashkët evropian të azilit, i cili të jetë efikas dhe të respektojë parimin e solidaritetit dhe barazisë së drejtë midis Shteteve Anëtare në menaxhimin e fenomenit të migracionit, një parim ky i inkadruar që me Traktatin e Lisbonës 2009¹¹⁶ në nenet 67 dhe 80, për vite me radhë egoizmat kombëtare kanë mbizotëruar. Për pasojë, ripërcaktimi i legjislacionit nuk erdhi me ndërhyrjen e ligjslatorit evropian, por me ndërhyrjen e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut dhe Gjykatës Evropiane të Drejtësisë.

Jurisprudenca është zhvilluar me ndërhyrjen e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, e cila ka ndikuar gjatë në sistemin e Dublinit me anë të vendimeve që janë shpallur të paligjshme, për transferimin e azil kërkuesve në bazë të rregullit që i imponon shtetit të parë hyrës detyrën e shqyrtimit të kërkesave¹¹⁷. Mund të konsiderohen historike dy sentencat e 2011 të gjykatës së drejtësisë dhe Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, mbi ndalimin e referimeve për kthim nga Mbretëria e Bashkuar dhe Belgjika në Greqi si vendi i parë i hyrjes të disa azil kërkuesve të cilët kishin hyrë në Evropë nga territori grek¹¹⁸.

Me vendimin e saj, Gjykata e Drejtësisë, duke kujtuar parimin e solidaritetit dhe ndarjen e barabartë të barrës, vendosi që Shtetet Anëtare duhet të mos e transferojnë një azil kërkues në një Shtet tjetër Anëtar - edhe nëse ky i fundit është kompetent për të shqyrtuar kërkesën në bazë të rregullores së Dublinit II. Sipas Gjykatës Shtetet Anëtare nuk duhet të shpërfillin faktin se

¹¹⁴ Publikime të Bashkimit Evropian, *Një sistem evropian i përbashkët për azilin*, 2014, Belgjik.

¹¹⁵ Human Rights Watch, Scacciati e Schiacciati, Italia/Libia, Printed USA, ISBN 156432-538-5, 2009, fq 27.

¹¹⁶ C.Castagnoli, *Amministratore DG IPOL, Unità tematica, Diritti dei cittadini e affari costituzionali*, Parlamenti European B-1047 Bruksel, prill, 2011. Mbi parimin e solidaritetit dhe ndarjen e drejtë të përgjegjësisë, përfshirë dhe anen financiare, midis shteteve anëtarë në fushën e kontrollit kufitar, azilit dhe imigracionit.

¹¹⁷ Piergiorgio Valente, Raffaele Rizzardi, *Delocalizzazione migrazione societaria e trasferimento sede*, IPSOA, 2014, fq 26.

¹¹⁸ <https://www.osservatoriosullefonti.it/fonti-dellunione-europea-e-internazionali/525-sentenza-ns>; La sentenza della Corte di giustizia nelle cause riunite c-411/10 e 493/11, N.S. e M.E. e A. (1/2012)

mangësitë në procedurat e azilit të atij vendi, do ta nënshtronin atë, si në rastin e Greqisë, në rrezikun e uljes së standarteve të mbrojtjes nga pikëpamja e kushteve të mirëpritjes.

3. *Marrëveshja mes Bashkimit Europian dhe Turqisë*

Në këtë kontekst të migrazionit në rritje, Bashkimi Europian është përpjekur të gjejë një zgjidhje të pjesshme, që ka për qëllim kufizimin e hyrjes nga një prej rrugëve me flukset e mëdha të migrazionit. Marrëveshja e lidhur me Turqinë në pranverën e vitit 2016 ka në fakt objektivin e reduktimit në mënyrë drastike të ardhjes së emigrantëve nga Turqia në ishujt Grekë¹¹⁹. Edhe në këtë rast, është një ndërhyrje që, paraqet masa të jashtëzakonshme që ndryshojnë kornizën e përgjithshme të legjislacionit të Bashkimit Europian për të drejtën e azilit.

Përmbajtja e marrëveshjes është, në fakt, mjaft e diskutueshme nëse do i bënim një analizë të tekstit të saj. Pika e parë që marrëveshja parashikon është se të gjithë migrantët e parregullt që arrijnë në ishujt grekë duhet të rikthehen në Turqi. Por kjo paraqet probleme serioze nga pikëpamja e respektimit të së drejtës ndërkombëtare dhe të Bashkimit Europian: Karta e të Drejtave Themelore të Bashkimit Europian, në nenet 18 dhe 19, është vërtet shumë e qartë dhe parashikon, përveç mbrojtjes së së drejtës për azil edhe dy parime të tilla si ndalimi i refuzimit dhe ndalimi i dëbimeve kolektive që kanë për qëllim dhënien, në praktikë, të mbrojtjes për migrantët që kanë nevojë për mbrojtje¹²⁰.

Por teksti ka dhe kontraditat e veta, pasi në një pjesë tjetër të tij legjislatori shprehet se: migrantët e parregullt që kanë hyrë në Greqi, nuk mund të refuzohen dhe të kthehen, nëse kanë paraqitur kërkesën për azil. Kjo mund të konsiderohet një tentativë për të justifikuar të drejtën Europiane.

Marrëveshja gjithashtu parashikon, që për çdo qytetar sirian të riatdhesuar në Turqi nga ishujt grekë, një sirian tjetër duhet "të zhvendoset" nga Turqia dhe prandaj të pranohet në Evropë nëpërmjet një kanali të "hyrjes së rregullt". Në këtë pikë është e nevojshme të bëhen disa konsiderata, pasi është një përpjekje për të hedhur themelet për krijimin e një "korridorit humanitar" që synon lejimin e qasjes së sigurt, "të rregullt" për azilkërkuarit në Evropë. Përtej faktit se masa në fjalë, në praktikë, nuk ka prodhuar rezultate të rëndësishme nga pikëpamja numerike, politika e korridoreve humanitare për azilkërkuarit duhet të përfshihet më shumë në politikat strukturore të Bashkimit me qëllim të tejkalimit të sistemit aktual të Dublinit¹²¹.

Kjo përfaqëson, një masë për të luftuar imigracionin e parregullt - me të gjitha problemet serioze që ky fenomen gjeneron edhe në lidhje me humbjen e jetëve njerëzore në Mesdhe - dhe, në të

¹¹⁹ F.Scuto, *Le difficoltà dell'Europa di fronte alla sfida dell'immigrazione: superare il Sistema di Dublino*, 2017, fq 9.

¹²⁰ Po aty, fq 9.

¹²¹ https://ec.europa.eu/italy/news/20161109_ricollocazione_reinsediamento_it, "la Commissione europea ha presentato la nuova relazione sui programmi di ricollocazione e reinsediamento d'emergenza dell'UE. Secondo le informazioni trasmesse dagli Stati partecipanti, il 7 novembre erano state reinsediate 11 852 persone, in base al programma di reinsediamento, in 21 Stati di reinsediamento (Austria, Belgio, Repubblica ceca, Danimarca, Estonia, Finlandia, Francia, Germania, Islanda, Irlanda, Italia, Lettonia, Liechtenstein, Lituania, Paesi Bassi, Norvegia, Portogallo, Spagna, Svezia, Svizzera e Regno Unito). La Svezia, il Regno Unito e la Finlandia, nonché gli Stati associati Svizzera, Liechtenstein e Islanda, hanno già rispettato i loro impegni".

njëjtën kohë, një përpjekje për të rregulluar dhe qeverisur flukset e migracionit për arsye humanitare¹²².

4. Përfundime

Ndërhyrjet e Bashkimit European në çështjen e emigracionit dhe azilit - për të cilat ajo ka marrë një kompetencë efektive vetëm kohët e fundit, janë zgjeruar vitet e fundit. Zgjerim ky që duhet të vlerësohet pozitivisht sepse është tashmë e qartë se Shtetet, të vetme, nuk mund ta menaxhojnë këtë fenomen epokal.

Vitet e krizës ekonomike dhe emergjencës humanitare të lidhura me çështjet e migrimit kanë ndryshuar dukshëm kuadrin ligjor dhe shoqëror, duke e bërë atë më kompleks dhe të diskutueshëm. Problemet janë shtuar në dritën e ndërhyrjeve të kryera për t'u përballur me emergjencat humanitare dhe në korrigjimin e keqfunksionimeve të sistemit të Dublinit.

Një pjesë e përmbajtjes së rregullores së Dublinit është hequr pjesërisht nga disa ndërhyrje të përkohshme që mund të përkufizoheshin si të papërfillshme. Vendimet e Këshillit të Ministrave të BE-së lidhur me zhvendosjen e emigrantëve kanë futur një mekanizëm për rishpërndarjen e kërkesave për azil që kontraston, me kriteret e rregullores së Dublinit, por e bën këtë vetëm me miratimin e masave të përkohshme të cilat, për më tepër, aplikohen vetëm pjesërisht.

Të njëjtat ndërhyrje të improvizuara nga disa shteteve anëtare dhe marrëveshja e BE-së me Turqinë kanë krijuar masa të përkohshme të pamjaftueshme për të korrigjuar defektet strukturore të sistemit të Dublinit. Duket, në thelb, se këto ndërhyrje kontribuojnë më shumë në krijimin e problemeve të reja, sesa të japin përgjigje ndaj emergjencës humanitare.

Ndërhyrja e parë strukturore që do të ndihmonte për të rishikuar politikën evropiane të azilit dhe për ta rindërtuar atë në bazë të parimeve të solidaritetit midis shteteve dhe barazisë, domethënë tejkalimi radikal i sistemit të Dublinit dhe rregullores së tij, duket si i pa mundur për shkak të armiqësive të hapura ndaj reformës së saj nga shumë shtete anëtare të BE-së.

Ndërhyrjet e fundit të Bashkimit European në fushën e imigracionit dhe azilit, për fat të keq, janë një nga shembujt më të spikatur të vështirësive serioze që procesi i integritit evropian po kalon gjatë viteve të fundit. Kjo mund të krijojë shqetësime, pasi, krijimi i një politike të përbashkët evropiane mbi këtë çështje duhet të jetë i domosdoshëm për të paktën një menaxhim të kënaqshëm të flukseve migratore, të cilat, nga ana tjetër, janë të porealizueshme në nivel kombëtar. Për këto arsye, një hap i menjëhershëm i cilësisë në veprimin të Bashkimit European duhet të jetë i nevojshëm dhe i domosdoshëm. Ndryshimet duhet të zgjidhin me vendosmëri çështjet e pazgjidhura të lidhura me menaxhimin e flukseve të migracionit dhe të lejojnë tejkalimin strukturor të sistemit të Dublinit në afat të shkurtër, duke krijuar një reformim të sistemit evropian mbi azilin që respekton të drejtat themelore dhe bazohet në solidaritetin mes Shteteve Anëtare

Bibliografi

- C.Castagnoli, Amministratore DG IPOL, *Unità tematica, Diritti dei cittadini e affari costituzionali*, Parlamenti European B-1047 Bruksel, prill,2011.

¹²² F.Scuto, Le difficoltà dell'Europa di fronte alla sfida dell'immigrazione:superare il Sistema di Dublino,2017, fq 9.

- Constantin Hruschka, "*Dublin is dead! Long Live Dublin!*", Odysseus Academic Network | OMNIA Project, 2016.
- F. Scuto, *Le difficoltà dell'Europa di fronte alla sfida dell'immigrazione: superare il Sistema di Dublino*, Centro studi sul Federalismo, 2017.
- Human Rights Watch, *Scacciati e Schiacciati, Italia/Libia*, Printed USA, ISBN 156432-538-5, 2009.
- Piergiorgio Valente, Raffaele Rizzardi, *Delocalizzazione migrazione societaria e trasferimento sede*, IPSOA, 2014.
- Publikime të Bashkimit Europian, *Një sistem europian i përbashkët për azilin*: 2014, Belgjik.
- U. Eco, "Prefazione" a A. Calabrò, *Frontiere*, Milano, Il Sole 24 Ore, 2001.

Sitografi

- www.europarl.europa.eu/news
- [https://www.osservatoriosullefonti.it/fonti-dellunione-europea-e-internazionali/525-sentenza-ns; La sentenza della Corte di giustizia nelle cause riunite c-411/10 e 493/11, N.S. e M.E. e A. \(1/2012\)](https://www.osservatoriosullefonti.it/fonti-dellunione-europea-e-internazionali/525-sentenza-ns; La sentenza della Corte di giustizia nelle cause riunite c-411/10 e 493/11, N.S. e M.E. e A. (1/2012))
- <http://publications.europa.eu/webpub/com/eu>
- https://ec.europa.eu/italy/news/20161109_ricollocazione_reinsediamento_it

“The role of the Court in the replacement of the security measures the un-unified jurisprudence of the Criminal College of the High Court in the Republic of Albania”

Msc . Nikola SHABAN
*University of Tirana, Faculty of Law,
Department of Criminal Law. Albanian*

Dr.SaimirFEKOLLI
LawLecturer
"Aleksandër Moisiu" University, Albanian

Msc. Francesk GANAJ
*University of Tirana, Faculty of Law,
Department of Criminal Law. As.Lecturer, Albanian*

Abstract

Security measures in their essence express the temporary restriction of personal freedom and property rights of a person who, in the course of criminal proceedings, merits the procedural status of the person to whom the offense is attributed, the person under investigation and the defendant. Assignment of security measures finds its legal ground not only at the national level through the provisions of the Code of Criminal Procedure but also by the European Convention on Human Rights and the Constitution of the Republic of Albania, according to the rules laid down in the pyramid of legislation criminal procedure of the Republic of Albania. Security measures constitute a very thin limit between the freedom of the person on the one hand and the right and obligation of the state for public safety and individuals on the other. Human rights and fundamental freedoms are paramount when there is the problem of applying personal security measures to an individual suspected of committing a criminal offense. For the same criminal offense committed by different persons, different personal security measures may apply due to the circumstances, time, place, manner, specificity of the case, or due to the social risk posed by the person suspected of having committed it. By security measure, it is necessary to understand the restriction of certain personal rights without pleading guilty or innocent by a court decision. In the Code of Criminal Procedure, the mode of limitation is specified in detail and over time the process of detailing is unstoppable, due to the importance and the need to foresee specific cases in specific provisions.

Key words: human dignity, substitution measures, initial charges, provisional charges

Introduction

Replacement of security measures as a legal necessity, health condition, as a circumstance that protects human dignity.

In addition to the need to set the security measure, the process of replacing security measures is also important. The experience of replacing security measures is a legal necessity for the complex and unpredictable nature of the investigative process. As a result of the investigation, facts, circumstances, evidence may be evidenced, which may, on the one hand, increase the scope for implementing security measures or, on the other hand, reduce the scope for the implementation and continuity of the security measures. Such may be the state of health, the existence of a judicial decision in related proceedings, the normalization of the relationship between the arrested and the victim's family or the victim itself, the presence of a decision of the European Court of Human Rights and, changing the initial charge with the ultimate act of indictment communication. It is accepted that the court at the request of the parties or even mainly when it is the case to decide the replacement of the security measure due to the health condition of the person to whom the investigations take place. Judicial practice, particularly the High Court, has attempted to define some guidelines on when and in which circumstances the state of health constitutes a relevant cause according to the provisions of Article 260 of the Criminal Procedure Code. In this sense, it is the duty of the Court to adjudicate the request for a substantial replacement for a full investigation in order that the claims raised by the applicant do not remain within the pre-determined hypotheses. In considering the application, the Courts should also refer to the ECHR's case-law on Article 5 of the ECHR. Concerning the compatibility of the prisoner's health condition with the detention, but also applicable to pre-detainees, the ECHR in several decisions (see *Mouisel v. France* 2001¹²³ and *Melnik v. Ukraine* 2006¹²⁴) has set three benchmarks: a) the prisoner's medical conditions; b) the adequacy of the medical assistance and care provided in the prison; and c) the guarantee of the detention measures in accordance with the complainant's health condition.

In line with this position of the ECHR we bring to the attention some decisions of the High Court Criminal College. By its decision¹²⁵ it is stated that the documents submitted by the applicant: a) epicry dated 24.07.2012, issued by the doctors of the military hospital, where was served until 24.07.2012, b) certificate issued by the special health institute of the inmates dated 26.07.2012, which confirms that it was placed in this institution; c) information on the health condition of the suspect, issued by the curative physician at G.D.P.A., dated 26.07.2012, **certify the health problems but not the impact they have on the life and health of the subject**. All these documents, which are taken into consideration and evaluated by the courts of fact, **do not constitute evidence** in the sense that gives the legislator proof in the provision of Article 149 of the Code of Criminal Procedure¹²⁶. According to the Panel, during the judicial review of this

¹²³*Mouisel v. France*, no 67263/01, § 37, ECHR 2002-IX;

¹²⁴*Melnik v. Ukraine*, no. 72286/01, §94, 28 mars 2006.

¹²⁵See Decision No. 323, of the date 05.12.2012, of the Criminal College of the High Court

¹²⁶Article 149 of the Code of Criminal Procedure "**Meaning of Evidence**" The evidence is the announcement of the facts and circumstances relating to the criminal offense, taken from the sources provided for in the criminal

request for replacement security measure, **no act of expertise was presented, which was made by a court decision and taken into consideration by the latter where the aggravated health situation had to be analyzed, as well as the special medical treatment that is not provided in the pre-trial detention facilities.** Judicial practice has acknowledged that insurance needs may also be alleviated due to family circumstances or health conditions which should be particularly severe but not always admitted to changing the security measure since, the suspect in the concrete case may be under the constant control of the prison hospital, which is the body charged with the law for medical treatment of persons in detention or imprisonment. ***Only in those cases where a qualified medical treatment of the illness cannot be provided by the state pre-detention supervisor and the absence puts life or health at risk, the medical condition may serve as a reason for changing the "arrest in prison" security measure that there are general and special criteria for implementing this measure.***

It should be said that the above attitude is often unconfirmed in subsequent decisions of the High Court Criminal College. The analytical decision, in contrast to the above two stances, holds a diametrically opposite attitude, both in terms of "understanding of the evidence" and in the role of the court in assessing the state of health. Thus, the Criminal College¹²⁷ states that ***"this panel finds that from the appellate court even though it was administered in court, the documentation by the state pre-trial detention authority according to which the applicant had health problems (cardiovascular insufficiency and then depressive disorders), for which he has been treated, but due to the development of the situation, there is a need for special medical treatment, which is not provided in the pre-trial detention premises, and although it constitutes evidence in the sense that gives the legislator proof in the provision of Article 149 CPC, has not been analyzed and evaluated by this court. The inability of a claimant to whom a presumed substitution measure is set, from the point of view of medical treatment, and the need for a more specialized treatment that is not possible to be provided by the medical structures of the Prison Hospital Center results in proven on the basis of evidence administered in court hearing and not taken into account by the court of appeal.*** From the analysis of the above decisions we see these attitudes. One practice is not considered as evidence in the sense of Article 149 of the Code of Criminal Procedure of the Pre-Trial Chamber regarding the health status of the pre-detainees, and, in order to fulfill the condition that ***"the insurance record shall be deemed mitigated because of the state of health "requires the existence of an act of forensic medical expertise, taken and administered by a court decision.*** While the second case practice considers evidence in the sense of Article 149 of the Code of Criminal Procedure, the clinical record of the IECD related to the state of health which alone and not harmonized with other data is able to persuade the court that the hospital near the IECD does not guarantee careful treatment. According to this position, the court does not require the taking and administration of a legal forensic expert's work to answer questions about the state of health of the pre-prisoner and that the penitentiary

procedural law, in accordance with the rules established by it and serving to prove the commission or not of the offense, the consequences of it, the guilty or innocence of the defendant and the degree of his or her responsibility.

¹²⁷See Decision No. 156 of 07.10.2015 of the Criminal College of the High Court

institution has capacities, human and material resources to withstand the illness that reflects the pre-detainee.

In addition to the abovementioned attitudes, the Criminal College of the High Court presents a practice other than the two above, which in our opinion seems more acceptable. Thus the *Panel* notes that *"the High Court Criminal College finds that the evidence on which the court relies on the receipt of the petition submitted by the applicant ZyhraVokshiis insufficient to conclude whether we are before the conditions of Articles 230/2 and 260/2 Criminal Procedure Code. Pursuant to the criminal procedural law, not every illness of the arrested person can be treated as a case for non-application of the security measure "arrest in prison" or for the replacement of this security measure with another softer measure. This is only when we are in front of a "particularly healthy" condition. However, such a circumstance can not be obtained "a priori", relying on any claim of the claimant, or in written documents presented by it, as it results in the matter under consideration. At such a conclusion, the court can only achieve through a forensic medical offense, designated under criminal procedural rules, whose conclusions should clearly state the "particularly severe state of health" of the arrested person, and also the "inability to further stay in isolation or in hospital conditions of the Prison". From the analysis of this decision we can conclude that "In the application for the replacement of the security measure due to a health illness or aggravation of the health status, the medical card or epicry made by the doctors of the IECD constitutes evidence in the sense of Article 149 of the Code. Pr. But the only one cannot convince the court that the detainee suffers from a serious and life-threatening illness and that the penitentiary does not have the capacity for medical treatment or cure. Consequently, it is necessary to undergo a judicial investigation ordering the commission of a forensic medical expert to answer the questions if the detainee suffers from a serious illness and if the penitentiary institution possesses the appropriate capacity for appropriate treatment and treatment and full medical.*

1. Changing the indictment as a circumstance affecting the substitution of security measures

Along with the health condition as a cause that affects the substitution of the security measure, judicial practice has also brought to light the situation when faced with the change of fact. It should be noted that from the moment of receipt of the notification of the commission of the criminal offense and up to the moment of filing a request for trial and then, up to the final decision, a concrete charge against the person under investigation may be affected by changes such as the result of a better reading of the evidence obtained or as a result of the new elements emerging during the main trial. It is commonly referred to "provisional charge" in relation to the charge formulated in the "uncrystallized" procedural phase in its entirety. Consider as an example the charge attributed to a person under investigation when the prosecutor registers the notification of the criminal offense or the charge made at the time of filing a claim for the security measure. Determination resulting from a shortage (security measure) or as a result of the obligation to perform an action is almost always characterized by deficiencies or incompleteness. That is, the procedural segment that deals with the clarification of the factual situation, which is

critically important, is related to the "elastic" nature of the indictment. At this point it is worth mentioning the Unification decision of the United Colleges of the Supreme Court¹²⁸, which clarifies (recognizes) the accusation and notification of the indictment. In principle they seem to represent the same legal situation, but in essence there are differences between them. Recognition of the indictment constitutes a procedural action by which *the detained person (person to whom the offense is attributed)* discloses the reasons for the detention, in accordance with Article 5 of the ECHR and Article 28 of our Constitution. This procedural action is conditioned on time, but not in form, in the sense that it must be realized immediately after the person is confined to freedom¹²⁹, and his form as a rule is verbal. Meanwhile, the notification of the indictment as a procedural action is carried out at the moment when the prosecutor deems that the data collected up to that stage of the proceeding indicate that the criminal offense has occurred and that the offense was committed by the person under investigation, facts for which the prosecutor notifies the charge. The indictment at this moment also brings about the change of the procedural status of the person, passing from the person under investigation to the defendant¹³⁰. In this sense, the request for the determination of the security measure may be made on evidence-based suspicions regarding the criminal offense of Narcotics Trafficking, and at the end the prosecutor deems that we have faced the criminal offense of "**non-declaration of crime**". Should this circumstance be considered as a mitigating element in relation to the experience of continuity of the security measure with detention? We bring to the attention the decision of the High Court Criminal College, which states that *"On the other hand, the change of the indictment for one of the criminal offenses for which the applicant was accused cannot be considered as a new circumstance that mitigates the need for personal security in the present case, as to the importance of the fact that the accused is accused, with the punishment that can be imposed by the court. The Criminal College of the High Court finds that the offenses against public order and public security have been widely spread both locally and throughout the country, and in these circumstances there should be a reflection by the judiciary regarding the aggravation of attitudes towards the perpetrators of these criminal offenses, both to influence both general and special prevention. The proliferation of the criminal offense of unauthorized possession of weapons of war in vehicles, public spaces and especially when they are being used to citizens in public places, seriously affecting the public safety of citizens, are circumstances that should have been taken into account by courts and not were ignored with superficial attitudes according to which the defendant was no longer charged with attempted murder, is sufficient to consider that the security needs are mitigated.*

Referring to the above decision, it results that the communication of the charge for a criminal offense other than the one for which the security measure is requested does not constitute a relevant cause justifying the substitution of the security measure. According to this decision, the

¹²⁸See Unifying Decision No. 3 of the date 27.09.2002 of the Joint Colleges of the High Court

¹²⁹It should be clarified that this procedural action does not apply when the person is accompanied for identification purposes at police commissariats.

¹³⁰On the same category

court of fact must play an active role and not be limited to the legal parameters of the change of the indictment. It should consider not only the specific criminal offense for which the charge is communicated but also the criminal object of criminal acts such as those affecting public order and security. In another decision, the criminal panel maintains that the communication of the charge for a criminal offense other than the one for which the security measure is imposed constitutes a circumstance that mitigates the security interests and consequently constitutes a relevant cause for the replacement of the measure by a measure easy. Thus the College¹³¹ states that *“Notwithstanding the foregoing reasoning, during the main trial at the High Court, the prosecutor of the session informed the Criminal College that the prosecution body changed the indictment against the person under investigation from the criminal offense of "Fraud" in the "non-declaration of crime" provided by Article 300 Criminal Code. **This Panel estimates that the change of the indictment for the person under investigation, from an offense punishable by imprisonment from 3 to 10 years in an offense punishable by a fine and imprisonment of up to 3 years, is considered a new circumstance which alleviates the need for personal security as to the relevance of the fact that the accused is charged with and the sentence that can be imposed by the court.***

In another decision the Criminal College maintains that *"The court of appeal, in the wrong interpretation of the law, has accepted as a ground justifying the replacement of the" arrest detention "security measure with an easier security measure, the change of the indictment charged by the defendant under Article 259 of the Criminal Code ("Passive Corruption of Persons in Public Functions" for which the person was detained and determined the detention measure) in Article 248 of the Criminal Code ("Abuse of Office" for which the person will be judged). The Criminal College of the High Court finds that despite the change of the indictment for the criminal offense charged with the person under investigation, the facts for which he was arrested and to which the trial will be subject have remained the same. As a criminal offense for which the person was detained and the court decides on the security measure, and the offense for which he will be tried foresees high penalties for imprisonment and fines. This Panel estimates that the change of the indictment for the person under investigation, from an offense punishable by imprisonment for two to eight years in an offense punishable by a fine and up to seven years of imprisonment, is not considered a circumstance of which mitigates the need for personal security as to the importance of the fact that the accused is charged with, as well as the punishment that can be imposed by the court. Moreover, the "arrest in prison" security measure provided by the court of the district court complies with the conditions and criteria for the determination of this measure provided by articles 228, 229 and 230 of the Code of Criminal Procedure. It should be noted that the above decision does not exclude categorically or approximatively, as a cause of mitigating the circumstances of the communication of the indictment for a offense other than that for which the measure is imposed. In this case, the court draws attention to the importance of the fact of the sentence and the comparison of the maximum punishment for the offense for which the security measure was imposed and the maximum for*

¹³¹See Decision No. 177 of 21 December 2011 of the Criminal College of the High Court.

the contested offense with the act of communication of the charge. This conclusion comes from assessing the justification made by the criminal panel under which *this Panel estimates that the change of the indictment for the person under investigation, from an offense punishable by imprisonment for two to eight years in an offense punishable by a fine and up to seven years of imprisonment, is not considered a circumstance of which mitigates the need for personal security as to the importance of the fact that the accused is charged with, as well as the punishment that can be imposed by the court.*

The orientation that the Criminal Panel makes to the courts of fact is that the communication of the indictment for a offense other than that for which the security measure is imposed does not constitute an immediate cause for changing the security measure. Courts should analyze in its extent how the qualification of the offense influences the importance of the fact. The assessment of the importance of the fact is made on two important components, first from the maximum punishment measure and secondly from the group object and the territorial sanction of the criminal offense object of the communication of the charge. This position was also held in the next criminal panel decision under which *“It can not be concluded that the insurance needs are mitigated only by referring to the legal qualification of the offense without analyzing and treating all the circumstances of its performance and the dangerousness it poses”*¹³². In addition to the above two components, the cause of the change in the security measure is not only a "changed charge" in relation to the importance of the fact but also to the existence of the same count but which affects the importance of the fact. Such elements may be, for example, lack of co-operation in committing a criminal offense or the emergence of new circumstances such as assistance that the perpetrator may have provided to the victim, a fact which is not reflected in the application for the determination of the security measure, or the determination of a date different from the initial one of the moment of committing the offense. It is acknowledged that *“The change in the title of the indictment concerning the determination of a different date of commission of a criminal offense does not in itself lead to a substantial change in the indictment made, since the precise timing of the fact the crime itself does not have decisive significance in relation to the defendants' defenses, but this must be determined by case in case”*. However, it may be that from a recent determination of the result that the criminal offense has occurred at the time the criminal law has changed and the time of commission of the offense corresponds to the time of entry or after the entry into force of the material provisions which favor the legal position of the person attributed to the criminal offense.

In addition to the above aspects, the role of the court of fact in the analysis of previously unknown facts for the court and affecting the substitution of the security measure should be evidenced. In this regard, it is the duty of the court to base its decision-making on facts which are not subject to debate in the adjudication of the request for the determination of the security measure or even in the adjudication of the appeal. In this regard, the practice of the High Court, the Criminal College appears solid. With its decision it says that¹³³ *Replacement of the security*

¹³²See Decision No. 135 of the date 26.10.2011

¹³³See Decision No. 59 of 20.04.2011

*measure is a right that may be required by the person to whom it has been deployed but is obliged to submit to the court evidence that may lead the court to accept the request after a thorough analysis of them. It is unacceptable that the courts in the examination of the case **not only did not seek any evidence, but contrary to the objective adjudication of the case, treat as reasons those that were rightly admitted to the adjudication of the case for determining the security measure.** There is no circumstance that would make it possible to replace the security measure, at a time when the reasons for serving the arrest warrant against Gjon Lleshgega have been served, and therefore the decisions are unfounded.*The same position is also taken in another decision stating that¹³⁴ *"In the case of trial, it does not turn out that the circumstances have changed. The causes analyzed by the appellate court can not serve to replace the "arrest in prison" security measure with that of "Obligation to appear in the judicial police", as it was ascertained that at the moment of taking the measure insurance.*

It should be noted that the assignment and placement of the personal security measure must be subject not only to the material criteria such as the appropriateness of the measure, etc., provided for in Articles 229 and 230 of the Criminal Procedure Code, but also in the related procedural principles and requirements with a fair trial. The issue to be discussed is that in the adjudication of the request for the replacement of the security measure with the applicant the prosecution body should be assured the presence of the person to whom the investigations are conducted or the request for replacement equals the request for the determination of the security measure in lack of person.Regarding this case, the Criminal College of the High Court maintains that *"the Criminal College of the High Court, after examining in the court session the subject matter of the trial, ascertains that the first instance court did not respect the procedural rules regarding the replacement of security measure. The first instance court, during the examination and adjudication of the request for the replacement of the security measure, acted as if it were before the imposition of the security measure in absentia. But such a viewpoint of the situation is not in line with the Code of Criminal Procedure, which provides for two different approaches to the assignment in the absence of the security measure and its replacement.**The court, before changing and accepting the prosecution's request, must first secure the presence of the person under investigation or his defense counsel. In the present case, the court knows all the circumstances of the case, the person charged with a charge, the defense counsel he has represented up to then, and so on.**Given all the above, the Criminal College of the High Court finds that the First Instance Court of Berat and the Vlora Court of Appeal have misapplied the criminal procedural law. Court decisions are the result of improper application of the procedural law in respect of compliance with procedural requirements related to the criteria for conducting a due legal process.*

¹³⁴See Decision No. 273 dated 17.10.2012

REFERENCE:

a. The jurisprudence of the European Court of Human Rights

1. Mouisel v. France, no 67263/01, § 37, ECHR 2002-IX;
2. Melnik v. Ukraine, no. 72286/01, §94, 28 mars 2006.

b. Jurisprudence of the High Court in the Republic of Albania

1. Decision No: 323 of 05.12.2012 of the Criminal College of the High Court.
2. Decision No. 156 of 07.10.2015 of the Criminal College of the High Court;
3. Unifying Decision No. 3 of 27.09.2002 of the Joint Colleges of the High Court;
4. Decision No. 177 of 21 December 2011 of the Criminal College of the High Court;
5. Decision No. 135 of 26 October 2011 of the Criminal College of the High Court;
6. Decision No. 59 of 20.04.2011 of the Criminal College of the High Court;
7. Decision No. 273 of 17 October 2012 of the Criminal College of the High Court.

***STATE JURISDICTION FOR CRIMINAL OFFENSES WITH INTERNATIONAL
ELEMENTS AND ITS SANCTION BY ALBANIAN PENAL CODE***

Dr. Spiro Budo

Abstract

In international law there is a risk of the emergence of competitive jurisdiction between States in the exercise of judicial powers to punish perpetrators having international elements, since they include the territory of several states or are carried out in cooperation between authors of different nationalities.

In these cases to determine which state will exercise jurisdiction, several principles have been formulated that are sanctioned not only by international law but also by domestic law of states. These principles have also been reflected in Albanian legislation.

It is in the power of the state to pronounce through its legislation, criminal or civil jurisdiction, on matters or events occurring inside or outside the state, committed by its nationals or aliens.

The jurisdiction of a State for violations committed by its nationals or foreigners, whether inside or outside the country, is normally exercised solely within its territory. No other state has the right to exercise jurisdiction in this territory.

From the forms of exercise of the criminal jurisdiction of the state we can mention the territorial jurisdiction, the jurisdiction of citizenship, the universal jurisdiction or without limitation, the defense jurisdiction or the jurisdiction of the passive subject, as sanctioned in our criminal law.

Dr.Spiro Budo
Msc. Erjona Keta

Kolegji Universitar "Wisdom"

Abstrakt

“Në të drejtën ndërkombëtare ekziston rreziku i shfaqjes së juridiksionit konkurues midis shteteve në ushtrimin e kompetencave gjyqësore për ndëshkimin e autorëve të veprave penale, që kanë elementë ndërkombëtarë, pasi përfshijnë territorin e disa shteteve, apo kryhen në bashkëpunim midis autorëve me shtetësi të ndryshme. Në këto raste për të përcaktuar se cili shtet do të ushtrojë juridiksionin janë formuluar disa parime, që sanksionohen jo vetëm nga e drejta ndërkombëtare por edhe nga legjislacioni i brendshëm i shteteve. Këto parime kanë gjetur pasqyrim edhe në legjislacionin shqiptar. Është në plotfuqinë e shtetit, të shpallë nëpërmjet legjislacionit të tij, juridiksionin penal apo civil, mbi çështje apo ngjarje, që ndodhin brenda apo jashtë shtetit, të kryera nga shtetasit e tij apo të huaj.

Juridiksioni i një shteti për shkeljet e kryera nga shtetasit e tij apo të huaj, brenda apo jashtë vendit, si rregull ushtrohet vetëm brenda territorit të tij. Asnjë shtet tjetër nuk ka të drejtën të ushtrojë juridiksionin në këtë territor. Nga format e ushtrimit të juridiksionit penal të shtetit mund të përmendim, juridiksionin territorial, juridiksionin e shtetësisë, juridiksionin universal, ose pa kufi, juridiksionin mbrojtës, apo juridiksionin e subjektit pasiv, që janë sanksionuar edhe në legjislacionin tonë penal.”

Parimet e ushtrimit të juridiksionit penal të shtetit.

Sovraniteti është forma më e gjerë e juridiksionit të shtetit sipas së drejtës ndërkombëtare. Ai shënon një pushtet të plotë dhe të pakundërshtueshëm mbi territorin dhe gjithë personat që jetojnë në të. Ushtrimi i juridiksionit mund të pësojë disa kufizime në raste përjashtimore, por sovraniteti i një shteti mbi territorin e tij është i pakushtëzuar dhe i plotë. Nocioni i juridiksionit në të drejtën ndërkombëtare mund të shtrihet mbi një numër të madh veprash penale, por më të rëndësishme janë ato që lidhen me territorin dhe shtetësinë.

Një nga mënyrat e realizimit të sovranitetit është edhe ushtrimi i juridiksionit penal i shtetit, i cili bazohet në normat ndërkombëtare dhe në legjislacionin e tij. Ndër parimet kryesore të ushtrimit të juridiksionit penal të shtetit mund të përmendim:

Së pari: Është në plotfuqinë e shtetit, të shpallë nëpërmjet legjislacionit të vet, juridiksionin penal, mbi vepra penale, që ndodhin brenda apo jashtë shtetit, të kryera nga shtetasit e tij apo të huaj.

Pra një shtet mund të përcaktojë në legjislacionin penal përgjegjësinë e shtetasve të tij apo të huaj për veprat penale, të kryera brenda apo jashtë vendit. Në këtë kuptim teorikisht ky juridiksion është i pakufizuar.

Së dyti : Juridiksioni penal i shtetit për veprat penale të kryera nga shtetasit e tij apo të huaj si rregull ushtrohet vetëm brenda territorit të tij. Kufizimi territorial i juridiksionit përbën një nga parimet më të rëndësishme të së drejtës ndërkombëtare.

Kjo do të thotë se kur legjislacioni i një shteti përcakton përgjegjësinë penale të shtetasve të huaj për krime të kryera jashtë vendit, ai mund ta ushtrojë atë vetëm kur këta shtetas ndodhen brenda territorit të tyre.

Juridiksioni penal i një shteti mund të ushtrohet jashtë territorit të tij, me leje të posaçme të shtetit tjetër, apo në bazë të normave të së drejtës ndërkombëtare, të sanksionuara në konventa dhe marrëveshje ndërkombëtare .

Ushtrimi real i juridiksionit penal nënkupton veprimin e organeve ligjzbatuese, veprimin e forcës policore dhe gjykatave të vendit.

Së treti: Juridiksioni penal territorial i një shteti është ekskluziv dhe absolut. Asnjë shtet tjetër nuk ka të drejtën të ushtrojë juridiksionin penal në këtë territor.

Një shtet ka plotfuqi absolute dhe ekskluzive brenda territorit të tij mbi gjithçka që ndodh atje, mbi të gjithë personat, pronat dhe gjërat. Një normë themelore e së drejtës ndërkombëtare thotë se juridiksioni penal i një shteti brenda territorit, është i plotë dhe absolut.

Juridiksioni penal i shtetit mund të kufizohet nga parimet dhe normat e së drejtës ndërkombëtare. Kufizime mund të ketë p.sh ne rastin e mbrojtjes dhe garantimit të së drejtave të njeriut , për shtetet palë të Konventës europiane të të drejtave të njeriut , që ju lejon shtetasve të tyre t'i drejtohen gjykatës europiane të të drejtave të njeriut , apo në rastin e ushtrimit të juridiksionit të Gjykatës penale ndërkombetare për krimet e luftës ,krimet kundër njerëzimit, krimin e agresionit apo gjenocidit, për shtet palë të statutit të kësaj gjykatë. Kjo ndodh edhe në rastin e përfaqësuesve diplomatikë.

Sipas Kodit tonë penal, çështja e përgjegjësisë për shtetasit që kryejnë vepra penale në territorin e R. Shqipërisë dhe që gëzojnë imunitet në bazë të së drejtës ndërkombëtare, zgjidhet në rrugë diplomatike.)¹³⁵

E njëjta gjë edhe për anijet publike të shteteve të tjera, të cilat gëzojnë paprekshmëri nga juridiksioni i shtetit tjetër dhe nuk mund të konfiskohen. Kufizime të juridiksionit penal ka edhe në rastin e detyrimeve të posaçme, të marra përsipër vullnetarisht nga subjekti sovran i një vendi, pra kur i jepet leje e posaçme një shteti tjetër , që të ushtrojë juridiksion penal në një pjesë të territorit për persona të caktuar apo në bazë të marrëveshjeve ndërkombëtare.

Llojet e juridiksionit penal të shtetit.

Mund të dallojmë disa lloje juridiksioni penal të shtetit dhe konkretisht:

1. Juridiksioni penal territorial

Ky juridiksion bazohet në ushtrimin e sovranitetit territorial të shtetit. Territori i një shteti është ajo pjesë e lëmshtit tokësor që ndodhet nën sovranitetin e këtij shteti. Fjala “territor” shpreh një

¹³⁵ Kodi Penal i R.Shqiperise , neni 9

koncept më të gjërë se fjala tokë. Pushteti i plotë, që ushtron çdo shtet mbi territorin e vet quhet sovranitet territorial.

Sipas nocionit penal, me territor kuptohet hapësira tokësore, ujëra detare të brendshme dhe territoriale, hapësira ajrore mbi tokën dhe ujrat, si dhe çdo vend tjetër ku ushtrohet sovraniteti si selitë e përfaqësuesve diplomatikë dhe konsullorë, anijet që mbajnë flamurin e R. Shqipërisë, anijet e marinës luftarake, aviacionin ushtarak e civil kudo që ndodhen.)¹³⁶

Cdo shtet ushtron juridiksion penal për të gjitha veprat penale të kryera në territorin e tij, pavarësisht nga shtetësia e autorit. Këtu përfshihen edhe rastet kur vepra penale bëhet në territorin e tij, por ndonjë element i saj ndodh jashtë vendit. Kështu në një rast, kur u përplas një anije franceze me një turke, me pasojë 8 viktima, gjykata i dha të drejtën Turqisë të ushtronte juridiksionin mbi oficerin e rojës së marinës franceze, pasi një pjesë e shkeljes kishte ndodhur në anijen e këtij shteti, që është pjesë e territorit të tij.

Juridiksioni penal territorial mund të ushtrohet edhe në rastin kur shkeljet nisin në territorin e tij, por përfundon në territorin e një shteti tjetër.

Ushtrimi i juridiksionit quhet jashtë territorial, kur ai parashikon që aktet e kryera jashtë vendit mund të trajtohen si krime në kuadrin e legjislacionit të brendshëm dhe për këto, individët mund të nxirren përpara gjykatave të vendit. Ky është juridiksion jo i zakonshëm dhe shpesh ai shkakton konflikte në ushtrimin e juridiksionit.

2. Juridiksioni penal i shtetësisë

Ky juridiksion bazohet tek shtetësia e personit që ka kryer krimin, që do të thotë se shteti ushtron juridiksionin mbi krimet e kryera nga shtetasit e vet, brenda apo jashtë vendit.

Megjithatë kur krimi kryhet jashtë shtetit, juridiksioni ushtrohet si rregull në çastin kur shtetasi kthehet fizikisht në territorin e shtetit të vet dhe me kusht, që çështja të mos jetë trajtuar nga shteti, në territorin e të cilit ka ndodhur ngjarja.

Sipas kodit tonë penal, ligji penal shqiptar, është i zbatueshëm edhe për shtetasit shqiptarë, që kryejnë krime në territorin e një shteti tjetër, kur krimi është njëkohësisht i dënueshëm dhe derisa nuk është dhënë një vendim penal i formës së prerë nga një gjykatë e huaj.)¹³⁷

3. Juridiksioni penal universal

Ky juridiksion është i lidhur me krimet ndërkombëtare dhe ushtrohet pavarësisht vendit se ku është kryer krimi dhe shtetësisë të personit që e ka kryer atë.

Sipas së drejtës ndërkombëtare çdo shtet mund të ushtrojë juridiksionin mbi një kategori shkeljesh që cilësohen si krime nga e drejta ndërkombëtare. Këtu hyjnë gjenocidi, tortura, krimet e luftës, pirateria, krimet kundër njerëzimit, rrëmbimi i pengjeve dhe mjeteve të transportit publik.

Ky parim në përgjithësi është zbatuar nga kur ka pasur një farë lidhje midis shtetit dhe individit që ka kryer krimin, për shkak se inidvidi është shtetas i tij, ngjarja ka ndodhur në territorin e tij ose ka cënuar interesat e tij.

¹³⁶ Po aty, neni 5/1

¹³⁷ Kodi Penal i R. Shqiperise, neni 6

Ekzistencave e krimeve që përfshihen në juridiksionin e të gjitha shteteve ka qenë i lidhur me mungesën e gjykatave përkatse ndërkombëtare. Gjatë viteve janë krijuar një numër gjykatash ad hoc dhe më pas është ngritur Gjykata Penale Ndërkombëtare, e cila ka juridiksion të përgjithshëm mbi individët, që kryejnë krime të rënda, që prekin bashkësinë ndërkombëtare, ku përfshihet gjenocidi, krimet kundër njerëzimit, krimet e luftës, agresioni.

Sipas Kodit tonë penal, ligji penal i R. Shqipërisë është i zbatueshëm edhe për shtetasit e huaj që ndodhen në territorin e R. Shqipërisë dhe nuk është ekstraduar, i cili jashtë territorit të R. Shqipërisë ka kryer një nga veprat e mëposhtme: Krime kundër njerëzimit, krime lufte, gjenocid, vepra me qëllime terroriste, tortura, vepra penale, që parashikohen në marreveshje ndërkombëtare.)¹³⁸

4. Juridiksioni penal mbrojtës, ose juridiksioni jashtë territorial

Sipas këtij parimi, shteti ushtron juridiksionin për akte, që kryhen jashtë territorit, pavarësisht se kush i ka kryer, kur sjellin pasoja të dëmshme për të. Ky juridiksion i lejon një shteti të luftojë aktet jashtë territoriale, të kryera nga shtetas të huaj, të cilat kanë një ndikim të dëmshëm mbi mirëqënjen ose sigurinë e tij, siç ndodh në rastin e terrorizmit kufitar apo ndërkombëtar.

5. Juridiksioni penal i subjektivitetit pasiv

Ky juridiksion përqëndrohet në identitetin e viktimës të përfshirë në një vepër penale. Sipas tij një shtet mund të ketë juridiksionin mbi ato krime, ku viktima është një shtetas i tij, pavarësisht vendit ku është kryer krimi ose i shtetësisë së keqbërësit.

Sipas kodit tonë penal, ligji penal i R. Shqipërisë është i zbatueshëm edhe për shtetasit e huaj, që jashtë territorit të R. Shqipërisë kryejnë në dëm të interesave të shtetit ose të shtetasve shqiptarë një nga krimet e mëposhtme: Krime që çënojnë jetën dhe shëndetin e shtetasve shqiptarë, për të cilat ligji parashikon dënim mbi 5 vjet burgim ose çdo lloj dënimi më të rëndë.)¹³⁹

Pjesa më e madhe e shteteve ushtrojnë juridiksionin penal territorial, të shtetësisë dhe universal. Një numër më i vogël shtetesh mbështetet në juridiksionin mbrojtës dhe një numër edhe më i vogël, në juridiksionin e subjektivitetit pasiv.

Nga sa më sipër mund të arrijmë në këto konkluzione :

- Është në plotfuqinë e shtetit, të shpallë nëpërmjet legjislacionit të vet, juridiksionin penal apo civil, mbi çështje apo ngjarje, që ndodhin brenda apo jashtë shtetit, të kryera nga shtetasit e tij apo të huaj. Juridiksioni i një shteti për shkeljet e kryera nga shtetasit e tij apo të huaj, brenda apo jashtë vëndit, si rregull ushtrohet vetëm brenda territorit të tij. Juridiksioni territorial i një shteti është ekskluziv dhe absolut. Asnjë shtet tjetër nuk ka të drejtën të ushtrojë juridiksionin në këtë territor.
- Juridiksioni territorial do të thote se çdo shtet ka juridiksion penal për të gjitha shkeljet e bëra në territorin e tij, pavarësisht nga shtetësia e autorit. Juridiksioni territorial ushtrohet jo vetëm për shkeljet që bëhen tërësisht brenda territorit, por edhe për ato

¹³⁸ Kodi Penal i R. Shqipërisë, neni 5/2

¹³⁹ Po aty neni 5/2

shkelje që ndonjë element i tyre ndodh jashtë vendit, ose kur shkelja nis në territorin e tij dhe përfundon në territorin e një shteti tjetër.

- Juridiksioni i shtetësisë, nënkupton se çdo shtet ushtron juridiksionin mbi shkeljet e kryera nga shtetasit e vet, brenda apo jashtë vendit. Ushtrimi i këtij juridiksioni bazohet në detyrimin e shtetasve të vepronë në pajtim me legjislacionin e shtetit të tyre, pavarësisht nga fakti se ku ndodhen apo jetojnë, brenda apo jashtë vendit.
- Juridiksioni universal, ose pa kufi është i lidhur me nevojën e ndëshkimit të disa krimeve ndërkombëtare. Ai zbatohet pavarësisht se ku është kryer krimi dhe shtetësisë së personit që e ka kryer atë. Sipas së drejtës ndërkombëtare çdo shtet mund të ushtrojë juridiksionin mbi një kategori shkeljesh që cilësohen si krime nga e drejta ndërkombëtare.
- Juridiksioni mbrojtës ushtrohet për akte, që kryhen jashtë territorit, pavarësisht se kush i ka kryer, kur sjellin pasoja të dëmshme për shtetin . Ai i mundëson një shteti të luftojë aktet jashtë territoriale, të kryera nga shtetas të huaj, të cilat kanë një ndikim të dëmshëm mbi mirëqënjen ose sigurinë e tij.
- Juridiksioni i subjektivitetit pasiv bazohet në identitetin e viktimës të përfshirë në një veprë penale. Sipas tij një shtet mund të ketë juridiksionin mbi të gjitha krimet, ku viktima është një shtetas i tij, pavarësisht vendit , ku është kryer krimi ose i shtetësisë së keqbërësit. Ky juridiksion i mundëson shtetit të mbrojë shtetasit e tij , që jetojnë jashtë territorit dhe janë viktima të veprave penale.

Literatura

- Kushtetuta e R. Shqipërisë
- Kodi Penal i R. Shqipërisë,
- A. Puto .”E Drejta Ndërkombëtare Publike”..
- Jola Xhafo : E drejta Penale Ndërkombëtare .
- Martin Dikson. “E drejta ndërkombëtare”, botues Instituti i Mardhënive Ndërkombëtare.
- Konventa europiane mbi të drejtat e njeriut .
- Statuti i Gjykatës penale ndërkombëtare.

Dr. Manjola Zaçellari (Lumani)
Department of Albanian Language
Faculty of Education
University of Aleksander Moisiu, Durres
E-mail: manjola_zacellari@yahoo.com

Abstract

This article is devoted to the analysis of new teaching approaches in the framework of 21st century skills, focusing mainly in the ways of teaching critical thinking to Albanian students. The article also analyses if there is any real approach in Albanian education system of adopting specific curricula within the framework of what are mostly called 21st century skills (other terms include: higher-order thinking skills, deeper learning outcomes, and complex thinking and communication skills). These skills are cross-disciplinary and relevant to many aspects of contemporary life in a complex world. Students need to learn how to deal with this complexity, and one of the skills they need to master is related to deepening their critical thinking. Researchers emphasize that critical thinking is important for any person in any generation. We assert that today, it's more important than ever for students to think as individuals, instead of giving up to incorrect or misleading information. By teaching our students how to think critically, they learn how to read between the lines and solve problems.

Key words: critical thinking, 21st century skills, curricula

Introduction

The term 21st century skills (other terms include: higher-order thinking skills, deeper learning outcomes, and complex thinking and communication skills) is not a new one, and the skills that comprise this term are not new to educators. Since the early 1980s, academics, educators, governmental bodies, companies etc., have conducted researches to identify the main skills/abilities and competencies needed for success in 21st century. “The identification and implementation of 21st century skills into education and workplaces began in the United States but has spread to Canada, the United Kingdom, New Zealand, and through national and international organizations such as APEC¹⁴⁰ and the OECD.

In recent years, educators and experts of the workplace emphasize that students need some specific skills in order to succeed for the 21st century. Without having these skills, they will not be able to face the challenges of this century, or to fully participate in the global changing economy.

Unlike the 20th century, workforce in the 21st century has undergone radical changes. If in the past, a profession lasted a lifetime, with the development of technology, changing the workplace is not an unusual thing. Precisely because of the frequent change of the workplace, different skills are required in order to enable people to be flexible and adaptable in different roles or in different career fields.

For this reason, education systems all over the world are developing frameworks which aim at strengthening skills, knowledge and attitudes of students, in order to thrive in 21st century. These skills are more often called 21st century skills and mostly comprise “[skills](#), [abilities](#), and learning [dispositions](#) that have been identified as being required for [success](#) in 21st century society and workplaces by educators, business leaders, [academics](#), and [governmental agencies](#)” (Dede, Ch. 2015).

When talking about these skills, educators and researchers relate them to deeper learning, that is the ability to construct complex understanding, rather than superficial knowledge.

According to studies (Dede, 2009, Graham, 2015 and Cuban 2015), these skills differ from traditional academic skills in that “they are not primarily content knowledge-based”.

If we continue the comparison between the educational systems of the 20th century with those of the 21st century, we would notice that education a century ago was mostly focused on students accumulating content and knowledge. Earlier, the school was mainly focused on literacy and numeracy skills. But nowadays, with the unceasing development of technology, these skills are insufficient to cope with a constantly changing world.

For this reason, educational systems of this century have increased the range of skills a student must possess. These skills relate not only to the acquisition of knowledge, but also to the development of some important competencies. Looking at these skills inward, researchers have divided them into the following four categories related to: 1. *ways of thinking*, related to creativity/innovation, critical thinking, problem solving, decision-making, and learning to learn;

¹⁴⁰Note: [APEC Human Resources Development Working Group](https://www.apec.org/Groups/SOM-Steering-Committee-on-Economic-and-Technical-Cooperation/Working-Groups/Human-Resources-Development). Retrieved April 2, 2019 from <https://www.apec.org/Groups/SOM-Steering-Committee-on-Economic-and-Technical-Cooperation/Working-Groups/Human-Resources-Development>.

2. *ways of working* related to communication and teamwork; 3. *tools for working* related to general knowledge and information communications technology literacy and 4. *living in the world* related to citizenship, life and career and personal and social responsibility including cultural awareness and competence (Assessment and Teaching of 21st Century Skills, 2012).

Taking into consideration these four categories, researchers emphasize that the skills a student must develop are: critical thinking, collaboration, communication, creativity, citizenship and character education, often called as 6 C-s of education (Fullan, M. and Scott, G. 2014).

In our article, we are focused on the critical thinking skill, mainly in offering some useful ways of teaching it to the Albanian students.

Constant reforms in Albanian education system and the new curriculum that is being implemented have put emphasis on competency-based learning. In this way, teaching 21st century skills to students is important to develop such competences.

An overview on curricular reform in Albanian education system/ Competency-based learning

Pre-university education is in a reformation process, which includes the entire education system, curriculum documentation, organization and assessment of learning, reform of initial training systems, qualification and professional development of human resources at work, to the physical infrastructure of institutions education. An important element of this process is the curriculum reform.

So far, the curriculum has been organized in special subject programs, which were structured largely on their own, unconnected with each other, emphasizing theoretical formation and less practical ones. Often, there was a lack of vertical and horizontal coherence between them, they most often were overloaded and inappropriate if the level of pupils' perennial development was taken into consideration. The degree of integration was low, consequently the students failed to solve a problem in complex situations.

Since 2014-2015 our schools are applying the competency-based learning (Salianji, B. 2017, p. 7). For this reason, the curriculum now is understood as a system composed of several elements with educational goals which must be linked to each other in order to enable the education system to be oriented and function through educational and administrative plans. The curriculum shall be based on historical, social, linguistic, political, religious, geographical and cultural realities of a country. It provides quality and equal education for every member of the society, regardless of ethnicity, sex, social status, and other changes (Ministry of Education, 2014, p. 9). In the curriculum, among other things, it must be defined what they should know and what they need so as to be able to have good students, in whom the values and good attitudes should be cultivated, how they should be taught for coexistence and tolerance, how they can actively contribute for social and personal well-being, etc. The reform aims to develop key European competences so that our students are able to solve the complex problems of today's life both at the personal level and at the national and global levels. However, although major changes have been made to the education system, European standards have not yet been reached and many

problems have not been overcome. There is still much work to be done regarding the education. According to data from various reports on the education system in Albania and its performance (Centre for Democratic Education, 2006, p. 13) there are several factors that hinder the development of education which are mostly related to the lack of an education system that prepares decent capacities to deal with the labor market and to become active and competitive citizens (this is precisely related to the 21st century skills students should have).

The curriculum is structured in six levels, which represent periods of common characteristics in terms of child development and curriculum requirements. It is structured according to key competencies and learning outcomes for competence and it is organized in learning areas.

The reformed curriculum defines what students need to know and what they need to do it well, what values and attitudes should be cultivated, how they should be taught for coexistence and tolerance, how can they contribute actively to social and personal well-being etc. At the same time, the curriculum clarifies the students and their parents about the direction, level, and learning outcomes of the different levels of education, which are the basis for the following levels and degrees.

One of the most fundamental change deriving from the implementation of reformed curricula in schools is related among others to changing the learning concepts. Contemporary concepts for the learning process emphasize the active role of students in the development of new knowledge and competences. Students should be active participants in the process of building, implementing and evaluating such curricula.

Nowadays, the curriculum is based on the competences for lifelong learning. These competencies include: Communicative competencies; Thinking competencies; Learning to learn; Life, work and environment-related competencies; Personal competencies; Civic competencies; Digital competencies.

These changes on the curriculum should be associated with changes in the ways of teaching. It is vital for teachers to be aware of this reformation, in order to develop the skills that students need to face the future.

What is critical thinking?

The concept of critical thinking appeared 2500 years ago. When we have reviewed the literature, we have found various definitions in regards to the exact meaning of this concept.

Teachers were firstly introduced to critical thinking in terms of Bloom's Taxonomy. It was created by Benjamin Bloom in 1956 (Taxonomy of Educational Objectives), and published as a kind of classification of learning outcomes and objectives. Bloom proposed a system of six levels of cognitive skills, divided in lower order thinking skills and higher order thinking skills, respectively: 1. Knowledge, 2. Comprehension, 3. Application, (low order) and 4. Analysis, 5. Synthesis, 6. Evaluation (higher order). In this regard, critical thinking skills can be evaluated as an integral part of both higher and lower order thinking. "Critical thinking itself is defined as having two components: 1) skills to generate information (lower order thinking) and 2) using those skills to guide behaviour (higher order thinking)" (Sullivan, J. (n.d).

However, the definition of critical thinking has changed over the past decade. The first scholar to define critical thinking as a reflective thought was John Dewey in 1993. In his book “How we think”, he states that critical thinking is a “reflective thought” - to suspend judgment, maintain a healthy scepticism, and exercise an open mind (Dewey, J, 1982). His definition emphasizes that the concept of critical thinking has two essential elements: the intellectual and the emotional one. Dewey also proposes a model of critical thinking that goes through five stages and is related to: 1. suggestions, 2. problem definition, 3. hypothesis generation, 4. reasoning and 5. hypothesis testing (Dewey, J, 1982). By proposing these stages, he highlights the active participation of individuals in the process of thinking critically through reflections, giving reasons and making assessments of the conclusions drawn on certain issues.

Another scholar, William Huit (1998), defines critical thinking as a mental activity for evaluating arguments, propositions or making judgements in order to develop beliefs and taking actions.

While, according to a statement by Michael Scriven and Richard Paul, presented at the 8th Annual International Conference on critical thinking and education reform in 1987, “critical thinking is the intellectually disciplined process of actively and skilfully conceptualizing, applying, analysing, synthesizing, and/or evaluating information gathered from, or generated by, observation, experience, reflection, reasoning, or communication, as a guide to belief and action” (9-12).

Fisher (2001, p. 13) states that critical thinking is “a kind of evaluated thinking—which involves both criticism and creative thinking and which is particularly concerned with the quality of reasoning and argument which is presented in support of a belief or a course of action”.

While Glaser (1941, p. 5) defines critical thinking as: 1. An attitude of being disposed to consider in a thoughtful way the problems and subjects that come within the range of one’s experience; 2. knowledge of the methods of logical enquiry and reasoning; 3. some skill in applying these methods.

Ennis (1985) defines critical thinking as a reasonable and reflective thinking that is focused on deciding what to believe or do. He gives an emphasis of critical thinking of being reasonable and reflective. According to Fisher (2001, p. 4) this is the most widely used definition for defining what critical thinking is. Unlike others definitions this one doesn’t need further explanation, because the words are familiar to everyone.

Because of the wide use, in our article we will refer to R. Ennis definition of what is called critical thinking. We also should assert that critical thinking involves analysis, evaluation, explanation, clarity, precision, relevance, depth etc.

Ways of teaching critical thinking to Albanian students

Teaching critical thinking to students is not an easy process and the ways for a teacher to integrate this skill in the classroom are often difficult. To think critically is to think

independently. Below we have given some useful ways on how to teach critical thinking to Albanian students, taking into consideration the above mentioned issues.

Questioning is a good way to encourage students to think critically. Using the brainstorming method empower student's critical thinking. The questions put the student's mind in work, so making questions during class hours and then discussing these questions is an effective way to stimulate critical thinking in the classroom. As the questions posed for discussion require analysis and judgment, students will try to provide possible solutions.

Encouraging students to talk about different topics is another way to empower their critical thinking. Talking only about literature and science and not involving students, it can lead to having non-active learners. While letting them talk about topics they want, also asking questions to make it more interesting, will lead to students who enjoy being involved and then to participate in all class discussions.

Giving different assignments to students is a good approach to think critically. When students are given different tasks they are more predisposed to think critically. The variety of assignments given in class, such as writing, preparing an oral presentation, making a poster, etc., will create different experiences in the classroom. When things become the same for everyone, it happens that not everyone has the same approach to them. Some students can simply abandon this assignment, while other will not fully participate.

Working in groups is also a good method to improve critical thinking within the classroom. Students usually work together on different project topics. In fact, project-based learning is probably more closely related with 21st century learning skills than any other form of learning. According to Buck Institute for Education, project-based learning is “**a teaching method in which students gain knowledge and skills by working for an extended period of time to investigate and respond to an authentic, engaging and complex question, problem, or challenge**”¹⁴¹.

When students work together on a project they work on the basis of a real life problem. In this way, students are asked to propose solutions to problems. They have to explore, think about, give ideas, analyse different views, give their assessment about these views, which means to put their minds to think critically in order to find solutions. Collaboration with other students in the group makes it possible to match ideas, aiming at finding a final favourable solution. During this process, students develop skills that include collaboration, critical thinking, problem-solving creativity etc.

Conclusions

¹⁴¹Note: The Buck Institute for Education (**BIE**) helps teachers prepare students for college, career and life. This website is a wealth of information to help teachers use **PBL** by sharing instructional practices and products. http://bie.org/about/why_pbl

Critical thinking is one of the skills students need to succeed in 21st century. With the changes that Albanian education is constantly experiencing, it is essential to be guided by successful teaching models that place emphasis on learning with competencies.

With the reformation of the curricula of Albanian pre-university education, and the pedagogical thinking about how learning should be oriented, the emphasis is on how students can use the knowledge they take in school, turning it into skills.

For this reason, teachers should be oriented to this teaching model in order to prepare students capable of facing the challenges of the 21st century. Therefore, teaching students how to think critically is a qualitative step towards an effective teaching, though not always easy.

References

- [APEC Human Resources Development Working Group](https://www.apec.org/Groups/SOM-Steering-Committee-on-Economic-and-Technical-Cooperation/Working-Groups/Human-Resources-Development). Retrieved April 2, 2019 from <https://www.apec.org/Groups/SOM-Steering-Committee-on-Economic-and-Technical-Cooperation/Working-Groups/Human-Resources-Development>.
- Assessment and Teaching of 21st Century Skills (2012). Retrieved April 22, 2019 from <http://atc21s.org/index.php/about/what-are-21st-century-skills/>
- Bloom, B. S. (ed.). (1956). *Taxonomy of Educational Objectives. Vol. 1: Cognitive Domain*. New York: McKay.
- [Cuban, L. \(2015\). Content vs. skills in high schools - 21st century arguments echo 19th century conflicts.](#)
- [Dede, CH. \(2009\). Comparing Frameworks for 21st Century Skills, Harvard Graduate School of Education.](#)
- Dewey, J. (1982). *How We Think*. Lexington, Mass: Heath. Originally published in 1910.
- Ennis, R. (1985). *Goals for a Critical Thinking/Reasoning Curriculum*. Illinois Critical Thinking Project. University of Illinois, Champaign, IL.
- Fisher, A. (2001). *Critical Thinking: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 13. http://psim.co.uk/psim_old/apel/crit_th.pdf.
- Fullan, M. and Scott, G. (2014). *New Pedagogies for Deep Learning Whitepaper: Education PLUS*. Published by: Collaborative Impact SPC. Seattle.
- Glaser, E. M. (1941). *An Experiment in the Development of Critical Thinking*, Teacher's College. Columbia University. p. 5.
- Huitt, W. (1998). *Critical thinking: An overview*. Educational Psychology Interactive. Valdosta, GA: Valdosta State University. Retrieved May 10, 2019 from, <http://www.edpsycinteractive.org/topics/cogsys/critthnk.html>
- Ministry of Education and Sport. (2014). *The curriculum framework for pre-university education of the Republic of Albania*. p. 9.
- Paul, Richard. (1995). *Critical Thinking: How to Prepare Students for a Rapidly Changing World*. CA: Foundation for Critical Thinking <https://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
- Salianji, B. (2017). *Mësimdhëniadhetënxënëitbazuarnëkompetenca*. Dea Print. Albas Publishing house. Tirana.
- Scriven, M. (1985). *Critical for survival*. National Forum, Vol 55, p. 9-12.
- [Stedman, G. \(2015\). Preparing for the 21st Century: Soft Skills Matter, Huffington Post.](#)

Sullivan, J. (n.d). *How Does Bloom's Taxonomy Relate to Critical Thinking Information?*
Retrieved May 1, 2019, from <https://classroom.synonym.com/blooms-relate-critical-thinking-information-6233382.html>.

**CRITICAL REFLECTION ON THE THEORY OF THE ACT OF DISSEMINATION
AND PRAGMALINGUISTICS**

Dr. Jetmira FEKOLLI
Wisdom University College
Email: jetmira.fekolli@wisdom.edu.al

Edjonela SHEHAJ
Email: edjonela@gmail.com

Abstract

Every debate on speech develops around two main notions: system and concrete action. After a language-centered language (as a system), in the last ten years, studies are being conducted on the subject of the dissemination act, and of the concrete acts of action taken through the language.

The notion of pragmatism is seen as a sign of semiotics dealing with speech relationships-signs, the use of the latter and the effects they create. On the other hand, the theory of the act of dissemination was initially focused on the realization of the lecture by the speaker subject. Today, this problem is seen as a matter of pragmatics, which is taking the physiognomy of a psycho-social theory of interpenetration of speech subjects. As seen above all, pragmatics foretells an analysis of the act of dissemination.

The theory of the dissemination act is captured, in the first place, after all that condenses the realization of a statement, but without disclaiming this product, which can become an "act of speaking". Based on this reflection, it is important to address what is meant by the act of speaking, why was the need to study pragmatics? Where do the language (conventional system) come from, its meaning and its links with the referent (and its use by speakers for certain goals), and where does the effectiveness of the speech acts come from?

Key words: Linguistics, Dissemination act, Pragmalinguistics, Speech acts

REFLEKTIM KRITIK MIDIS TEORISË SË AKTIT KUMTUES DHE PRAGMA LINGUISTIKËS

Dr. Jetmira FEKOLLI
Kolegji Universitar Wisdom
Email: jetmira.fekolli@wisdom.edu.al

Edjonela SHEHAJ
Email: edjonela@gmail.com

Abstrakt

Çdo debat mbi te folurin zhvillohet rreth dy nocioneve kryesore : sistemit dhe veprimit konkret. Pas nje gjuhësie të përqëndruar te gjuha (si sistem), në dhjetëvjeçarin e fundit po orientohen studimet në lëmin e ligjërimit të aktit kumtues, të akteve konkrete të të vepruarit me anë të gjuhës.

Nocioni i pragmatikës shihet si një shenjë e semiotikës që merret me marrdhëniet folës-shenja, të përdorimit të këtyre të fundit si dhe të efekteve që krijojnë. Nga ana tjetër teoria e aktit kumtues u përqëndrua fillimisht mbi realizimin e ligjeratës nga subjekti folës. Sot ky problem shihet si një çështje që i përket pragmatikës e cila po merr fizionominë e një teorie psiko-sociale të ndërveprimit të subjekteve folëse. Sic shihet para së gjithash , pragmatika parakupton një analizë të aktit kumtues.

Teoria e aktit kumtues kapet , në rradhë të parë , pas gjithçkaje që kushtëzon realizimin e një thënie, por pa shpërfillur këtë produkt, i cili mund të bëhet një “akt i të folurit”. Nisur nga ky reflektim është e rëndësishme të trajtohen se çfarë kuptohet me akt të foluri, pse lindi nevoja e studimit të pragmatikës? Nga vjen gjuha (sistem konvencional), nga vjen kuptimi dhe lidhjet e tij me referentin (por edhe përdorimi i tij prej folësit për synime të caktuara), si dhe nga vjen efektshmëria e akteve lëgjimore?

Fjalët kyçe: gjuhësia, akti kumtues, pragmalinguistika, aktet legjimore

Hyrje

Në këtë artikull do të tregohet mënyra se si e kuptojmë gjuhën dhe si përdorim atë në kontekste të ndryshme, cfare duhet te kuptojme me teorine e aktit kumtues dhe pragmalinguistikës nga ana tjetër.

Te gjithë biem dakort sot se gjuha është dëshmia më e plotë e pasqyrit të vetëdijes kolektive e individuale. Ajo është streha e qënies dhe njërezit janë fakte gjuhesore , janë cipëza dijesh që faktorizojnë ligjërimet e kushtëzojnë përmbatjen e tyre. Kjo do të thotë se cdo mëtim për të analizuar njëriun nga kahje të ndryshme duhet të marrë parasysh gjuhën , e cila shpreh herë në mënyrë eksplicite e herë në mënyrë implicite cdo gjurmët veprimtrarisë njërezore të bërë me vetëdije a pavetëdije. Cdo gjëndje sinkronike e gjuhës është një projektim a një sintezë e historisë së qënies tonë

Në vetvete, konteksti gjuhësor I një bashkëbisedimi përbledh njësi gjuhësore më të mëdha se fjalia, të cilat konkretizohen në biseda e leksione , në ndodhi e historira, në ese apo tekste të tjera. Shpesh për të kuptuar një bashkëbisedim, ne nuk bazohemi vetëm në njohuritë që kemi për kontekstin brenda të cilit realizohet kjo bisedë.

Në këtë mënyrë duhet theksuar se , në cdo rast , këto ndikime të konteksteve të ndryshme ne I kuptojmë dhe I shprehim gjatë komunikimit përmes gjuhës sonë, për këtë në mënyrë të vecantë, studjues të ndryshëm e pranojnë rëndësinë e kontekstit dhe të faktorëve mjedisor , të cilët luajnë rol të rëndësishëm në zhillimin gjuhësor të individ. Në përfundim mund të themi se gjuha nuk është pasqyrim vetem I realitetit dhe as një nomiklaturë, ajo nuk shërben për të kostatuar fakte, por është njëkohësisht mjet ndërveprimi shoqëror,. Gjuha interpreton botën që na rrethon dhe e “ transformon” sipas një veprimi dialektik të poleve: mendimi dhe ligjerimi , njëri dhe bota; ku ndërmjet tyre qëndron folësi.

1. Gjuha , natyra dhe përvetësimi i saj

Që më 1866, Breal=I u drejtohej nxënësve të tij se “ historia e formave gjuhësore është vetëm gjysma e kërkimeve në gramatikën historiko-krahasuese. Këto kërkime formale mund të ndricohen e të kontrollohen nëpërmjet analizës së kuptimeve.¹⁴²

Nuk duhet që përshkrimi I të folurit njërezor të bëhet jashtë marrjes parasysh të njëriut.¹⁴³

Duke u nisur nga ky mendim çështjet e gjuhës dhe të folurit janë trajtuar nga një grup stujuesish, duke e trajtuar gjuhën ngushtësisht me individin konkret, mund të përmëdim

¹⁴² Breal M., Essai dwe semantique: science des significations Hachette, Paris, 1897, f.3.

¹⁴³ Po aty , f 66

Frojdin, Frege, Vitgenshtajn dhe Heidegger, Chomski etj. Është pare që gjuha është celësi I analizës dhe I zbërthimit të dukurive të ndryshme psikologjike, sociologjike, antropologjike. E në këtë kënvështrim mund të themi se gjuha merret me njëriun dhe sjelljen dhe me të gjitha nevojat që ka njëriun.

Të gjithë biem dakort se gjuha është mjeti më I mirë për të kuptuar vetveten, gjuha është pasqyrë e mendjes. Që kur lind truri njërezor është I parapërgatitu për të mësuar gjuhën. Kjo dukuri kaq e natyrshme sa edhe vetë qënia njërezore është krijuar prej saj, po edhe e ka krijuar krijuesin e vet. Noma Chomski ka argumentuar se zotërimi I gjuhës mundësohet, sepse fëmijët nga ntyra janë të prirur për të kapur format e shprehjeve gjuhësore si dhe rregulat e gramatikës.

Të gjithë biem gjithashtu në mendim se gjuha është dëshmia më e mirë, ku mund të kapemi për të zbuluar misterin shumëshekullor të rrugëtimit tonë. Sa herë synojmë, sa herë tundohemi për të zbuluar dallimet e saj me gjuhë të tjera, në thelb është dicka që të nxit këtë kureshtje ; interesi e dëshira për të zbuluar vetveten nëpërmjet saj. Këtu e katër mijë vjet më përpara dëshmohen gjurmë të njërezve të parë primitive në disa pjesë të lobit. Hipoteza se gjuhët e sotme burojnë nga një gjuhë e vetem mbetet thjesht një kërshtëri. Ideja se gjuhët e sotme vijnë nga popuj të ndryshëm është so t për sot me e pranueshme. Disa studjues janë të prirur të zbulojnë gjëndjen fillestare të gjuhëve, duke ndërtuar analogji me format gjuhësore që gjejmë sot në disa popuj primitive.

Mirëpo edhe këto gjuhë janë, as më shumë e më pak , sisteme të strukturuar si dhe vetë gjuhët e qytetëruara, ku duket se , edhe pse të pashkruara, u janë nënshtruar ligjeve të zhvillimit , duke krijuar kështu një mjegullnajë me sustratin etyre arkaik. Mirëpo procesi I gjuhësimit është I lidhur ngushtë me procese të tjera si : procesi I të menduarit, pra aftësia për kujtesë dhe aftësia për të abraguar dhe procesi I shoqërizimit, pra aftësia për të vepruar në grup për të përmbushur kërkesat në rritje. Nga edhe ky punim do të ushëhiqet nga kënvështrimi që synon të argumentojë se edhe gjuha e krijoi njëriun, por edhe njëriun e krijoi gjuhën. Në mënyrë të vecantë do të ndalemi në rolin e vecantë të gjuhës si ndërmjetëse midis njëriut dhe referentit: çfarë ndodh midis procesit të shenjëzimit dhe referentëve, pra, procesit të përfaqësimit dhe procesit të krijimit të referentëve gjatë komunikimit me anë të gjuhës.

2. Reflektim kritik midis teorisë së aktit kumtues dhe pragmalinguistikës

Cdo debat mbi te folurin zhvillohet rreth dy nocioneve kryesore: sistemit dhe veprimit konkret. Pas nje gjuhësie të përqëndruar te gjuha (si sistem), ne dhjetëvjeçarit e fundit po orientohen studimet në lëmin e ligjërimit të aktit kumtues, të akteve konkrete të të vepruarit me anë të gjuhës.

Nocioni i pragmatikës shihet si një shenjë e semiotikës që merret me marrdhëniet folës-shenja, të përdorimit të këtyre të fundit si dhe të efekteve që krijojnë. Nga ana tjetër teoria e aktit kumtues u përqëndrua fillimisht mbi realizimin e ligjeratës nga subjekti folës. Sot ky problem shihet si një çështje që i përket pragmatikës e cila po merr fizionominë e një teorie psiko-sociale të ndërveprimit të subjekteve folëse. Ne fakt pragmatika po synon kohet e fundit ne nje teme kerkimesh shume të larmishme,si:

- teoria e akteve të të folurit
- Analiza e komunikimit
- Analiza e aktit kumtues. Dy ceshtjet e para janë trajtuar gjerësisht nga studjuesit gjermanë e anglofone, ndërsa çështja e tretë nga studiues frakofone.

Teoria e aktit kumtues u përqëndrua fillimisht mbi realizimin e ligjëratis nga subjekti folës. Sot ky problem shihet si një çështje që I përket pragmatikës, e cila po merr fizionominë e një teorie psiko-sociale të ndërveprimit të subjekteve folëse. Sic shihet pra, para se të gjithash, pragmatika parakupton një analizë të aktit kumtues. Ky I fundit shihet si marrdhnie (unë, këtu, tani), reale lëgjimore midis folësit dhe dëgjuesit konkret e herë si process aktualizimi I gjuhës (si system) në ligjërimit¹⁴⁴, madje si një tërësi elementësh që shfaqen nëpëmjet një thënie të caktuar.

Tëoria e aktit kumtues kapet, në rradhë të parë, pas gjithckaje që kushtëzon realizimin e një thënie, por pa shpërfillur këtë produkt, I cili mund nje akt I të folurit. Akti kumtues” Po bie shi “ shprehet sipas rastit , një process aktualizimi të gjuhës në ligjërimit, por mund të shprehë gjithashu një “konstatim”, një lajmërim a paralajmerim domëthënë , vetë ligjërimit kthehet në “akt”. Këto lloj aktesh në terminologjinë anglosanksone quhen ilokutive sepse sipas thenies, mbartin strategji komunikimi e nxisin veprime dhe reagime. Në këtë drejtim, kerkimi I jeteve të aktit ilokutiv brenda aktit kumtues përkon me po ato mjete që përfshin pragmatika.

3. Elementët për një teori të aktit kumtues

Çështja e zbulimit të njësisë dhe përcaktimi I identitetit të saj është një nga vështirësitë më të mëdha të gjithësisë, si në rrafshin e fonetikës, ashtu edhe në atë të sematikë se të pragmatikës.

¹⁴⁴ Benveniste E., Problemes de linguistique generale 1,2, Gallimard

Saussure-I e zgjidh këtë problem në nivelin abstrakt të sistemit të gjuhës, duke I paë teramt në anën e vlerës së sistemeve të tyre. Por, sic thekson Searle-I, ai nuk theh shenja sin ë aspektin e vlerës sistemore, ashtu edhe aspektin e vlerës pragamtike (në situatë). Ai synon të pajtojë dikotominë gjuhë/ ligjërim duke futur si mediator normën. Elementët e teorisë së aktit kumtues do të zhvillohen më tej nga Benveniste-I në përmbledhjen e artikujve me titull “subjektivizmi në gjuhë”¹⁴⁵

Nje rol të madh në lindjen e pragamtikës luajti edhe psikologjia. Si shkencë që vë në qëndër të vëmëndjes individin, ajo ka dhënë dhe jep shumë studime me vlerë edhe për gjihësine, sidomos lidhur me sjelljen e individit, marrdheniet midis individëve, kushtëzimin shoqëror dhe individual të këtyre situatave, marrdheniet midis mendimit dhe gjuhës, midis mendimit dhe veprimit, midis vetedijes dhe pavetëdijes me rrjedhojat që vijojnë në lëmin e gjuhës.

Ndëkaq , një vijimësi mendimi, që nga Humboldt, Paul-I , Ëundi, më vonë shkolla sociaologjike e Meillet-se , shkolla e Gjenezës synonte kundrimin e të folurit sin ë aspektin sistemor, ashtu edhe në atë legjimor.

Në planin sociologjik tërheq vëmëndje qëndrimi I Trade-it, I cili e analizon komunikimin nga një këndvështrim mikrosociologjik.¹⁴⁶ Të folurit sipas tij, është një formë ndërveprimi shoqëror, nga ku rrjedh edhe karakteri dinamik I tij. Duke I dhënë përparësi individ, koncepti I tij ndryshon krejtësisht nga ai I Durkheim-it që u more edhe më pas edhe nga Saussure-i. sipas Durkheim-it ,¹⁴⁷ nuk mund të cilësohen si shoqërore aktet e individit, si për shëmbull ligjëratat e një oratori , lutjet e një besimtarit etj. Gjuha formohet e shdërrohet nëpëmjet akteve lëgjimore të përsëritura.

Trade propozon një tipologji të komunikimit

- (a) Komunikimi midis një vartësi dhe një eprori ose midis dy të barabartëve,
- (b) Komunikimi “debat” dhe komunikimi shkëmbim.
- (c) Komunikimi I detyrueshem –ceremonial-ritual dhe komunikimi I rastit.

Pra tipi I komunikimit përcaktohet në varesi të parametrave sociale dhe mënyrave të ndërveprimit. Sipas tij cdo komunikim parakupton një qëllim të aktuar: nje urdhër , lutej , pyetje. Përveç kesaj është e rëndësishme të merret parasysh se, për të kuptuar cdo të thotë të flasësh , akti I të folurit duhet të shihet në castin e realizimit konkret dhe jot ë shkëputur prej tij.

¹⁴⁵ Benveniste E., *La Subjectivite dans le Langage*”, nw *Problemes de linguistique generale*, 1,2, Gallimard, Paris 1966

¹⁴⁶ Trade G., *La Logique Social* , 1895. *Dopposition Universelle Ecris de psychologie social*, 1898

¹⁴⁷ Durkheim E., *Sociologie et philosophie*, Parath. E C. Bougle Alan 1924

Polhan-I, një psikolinguist I lënë në harrëse deri në ditët tona, në analizën që I bën kuptimiy , dallon kuptimin real konotativ (sens) nga ai thjesht gjuhësor (denotative). Sic u vu re më lart, një dallim të tillë e bën edhe Frege kur flet për kuptim e referencë, Breali flet për vlerë sistimore dhe vlerë pragmatike apo Benveniste-I kur flet pikërisht për kuptim real, kontekstual a lëgjimor dhe kuptim thjeshtgjuhësor a sistemor.¹⁴⁸

Në mënyrë të përmbledhur , mendimi I Paulhan-it lidhur me këtë problem shfaqet në këto drejtime: a) kuptimi (real) është se çfarë të bën të veprsh: “Kuptimi i një fjale mundëson përdorimin për tu marrë vesh, sidomos për të vepruar sipas dëshirave dhe mendimeve për të përvijuar një sjellje në përputhje me një synim konkret, ku gjendet edhe referenti që fjala përfaqëson’.¹⁴⁹

b) kuptimi thjesht gjuhësor është i përgjithshëm kurse ai pragmatik individual .

c) kuptimi real sillet rrolut berthmës së kuptimit jashtëgjuhësor.

d) kuptimi social është shumatorë e kuptimve aktuale gjithmone në sndryshim. Fjala ka një kuptim aktual atë që I jep ai që e përdor dhe atë që merr ai që e dëgjon, por nuk është gjithmonë I njëjti për njërin dhe për tjetrin si dhe kuptime virtual , që mund ti vishen në një cast tjetër sipas rrethnave dhe synimeve të gjithsecility. Kjo shihet , si ide te koncepti I Eittgensteinit. Është një koncept dinamik mbi kuptimin. Përdorimet krijojnë kuptime, të cilat nga përdorimi i vazhdueshëm bëhen të qëndrueshme në nivelin e normës shoqërore.

Çështje të sociolinguistikës: folësi dhe shoqëria:

Ti përmbahemi për një caast pohimit se pragmatika merret kryesisht me përdorimin e të folurit në dimensionin sociologjik e psikologjik. Prej këndeje do të shohim se gjuha shihet si vijon: a) të folurit është një akt që lidhet me gjuhën e trupit dhe jo një akt mendor .

b) të folurit është mënyrë komunikimi

c) të folurit është produkt I historisë.¹⁵⁰

Nën efektin e këtyre kritikave , psikologjia kthen vështrimin nga individi drejt masës, bashkësisë, shoqërisë; gjë që solli fillësen e një psikologjie sociale, ku të folurit analizohet nëpërmjet funksionit shoqëror. Cështja shtrohet në këtë mënyrë : A sundon folësi mbi gjuhën- koncept mjaft I përhapur në teorinë e aktit kumtues të Benveniste-it dhe koncept pas benveniste-ian apo

¹⁴⁸ BenvenisteE.,vepra .cit

¹⁴⁹ PAULHAN f., Les phenomenes affectifs et les de leur apparition: Essai de Psychologie generale, Paris 1887.

¹⁵⁰ Filozofi gjuhe, Shezai Rrokaj fq 220

shoqëria dhe nëpërmjet saj gjuha sundon mbi individin? Sic shihet nga kjo paraqitje del në dukje trinomi individ-gjuhë-shoqëri.

4. Përfundime

Punimi ne fjalë synin të trajtojë një fill mendimi lidhur me zhvillimet e kushtëzuara ndaj gjuhës. Trajtimi I mendimit mbi gjuhën të studjuesve ka ndjekur në përgjithësi një vijimësi kronologjike. Herë ata janë përfshirë në drejtime filozofike , herë kanë ndjekur kronologjinë lidhur me zhvillime të shkencave te tjera, por në mjaft raste ata janë parë edhe në mënyra të shkëputura nga kjo vijimësi, pasi qëndrimet e tyre për gjuhën nuk kanë patur lidhje të drejtpërdrejtë me drejtime filozofike në fjalë. Së kendej nxjerrim përfundimin se periodizimi i historisë nga njëra anë dhe drejtime filozofike nga ana tjetër kanë ndikuar në mendimin filozofik mbi gjuhën, herë në pajtueshmëri me të herë ka ndjekur një rrugë origjinale. Ky ndikim ka qënë herë i drejtpërdrejtë e herë i tërthortë. . pra i gjithë trajtimi linguristik, sociologjik, psikologjik, gnoseologjik, ontologjik etj, është parë ose i lidhur drejtpërdrejtë me gjuhën si objekt i gjërë studimi ose në funksion të këtij objekti.

Bibliografia

1. Breal M., Essai dhe semantique: science des significations Hachette, Paris, 1897
2. Benveniste E., Problemes de linguistique generale 1,2, Gallimard
3. Benveniste E., La Subjevctivite dans le Language”, në Problemes de linguistique generale, 1,2, Gallimard, Paris 1966
4. Trade G., La Logique Social , 1895. Dopposition Universelle Ecris de psychologie social, 1898
5. Durkheim E., Sociologie et philosophie, Parath. E C. Bougle Alan 1924
6. Chomsky N., Language and problems of knoëledge, Cambrige (Mass), The Mit pres 1988
7. PAULHAN f., Les phenomenes affectifs et les de keur apparition: Essai de Psychologie generale, Paris 1887.
8. Rrokaj Shezai . Filozofi gjuhe, shtepia botuese Arbëria.
9. Rrokaj Shezai , Hyrje ne gjuhesie e pergjithshme, ribotim . Tirane 2005

ECONOMIC WELFARE SCHEME AND ITS BENEFIT

Msc. Valbona Tolli

Directorate of local, education and health policies, Tirana Municipality

Abstract

The integration of the social welfare system in our country recently has a comprehensive scope oriented to enhancing social protection policies and programs.

In this paper, the first part presents a reflection on the reformation that the economic welfare scheme has undergone, a benefit scheme that provides assistance and support to families that meet the criteria of benefit under the law in force No. 9355, dated 10.03.2005, "On Social Assistance and Services", as amended.

The development of the social welfare system certainly starts and finds support from the implementation of many socio-economic programs accomplished through the interaction of central and local government. Thus, the second part of the paper presents an analysis of economic assistance delivery models provided over the years such as piloting it through public service conditioning, the establishment of a national electronic system (digitalization of the scheme), and the adoption of the block program - the economic aid from the use of the conditional fund 6%, as the newest benefit tool through its implementation.

Also, a concrete case of implementation of the block welfare economic program is presented in the paper by using the 6% conditional fund, as well as the local budget.

Key words: family in need, block welfare economic program, conditional fund, pilot scheme

NDIHMJA EKONOMIKE DHE FORMAT E PËRFITIMIT TË SAJ

Msc. Valbona Tolli

Drejtorja e Politikave Lokale Arsimore dhe Shendetësore, Bashkia Tiranë

E-mail: valbona.tolli@yahoo.com

Abstrakt

Integrimi i sistemit të mirëqenies sociale në vendin tonë gjatë kohëve të fundit ka patur synim gjithpërfshirës drejt përmirësimit të politikave dhe programeve të mbrojtjes sociale.

Në këtë punim në pjesën e parë do të jepet një reflektim mbi reformimin që ka pësuar skema e ndihmës ekonomike, skemë përfitimi e cila i vjen në ndihmë dhe mbështetje familjeve që plotësojnë kriteret e përfitimit sipas ligjit në fuqi nr. 9355, datë 10.03.2005, “Për ndihmën dhe shërbimet shoqërore”, të ndryshuar.

Zhvillimi i sistemit të mirëqenies sociale sigurisht që nis dhe gjen mbështetje nga zbatimi i shumë programeve social-ekonomike të realizuara përmes ndërveprimit të pushtetit qendror dhe atij lokal. Ndaj në pjesën e dytë të punimit do të jepet një analizë e modeleve të ofrimit të ndihmës ekonomike ndër vite, si: pilotimi i saj përmes kushtëzimit me punë publike, ngritja e sistemit elektronik kombëtar (dixhitalizimi i skemës), dhe miratimi i programit të bllok-ndihmës ekonomike nga përdorimi i fondit të kushtëzuar 6 %, si formë më e re përfitimi përmes zbatimit të saj.

Gjithashtu, do të trajtohet rast konkret i zbatimit të programit të bllok ndihmës nga përdorimi i fondit të kushtëzuar 6 % si dhe buxheti vendor.

Fjalë kyçe: *familje në nevojë, bllok ndihma ekonomike, fond i kushtëzuar, pilotimi i skemës.*

Hyrje

Programi i ndihmës ekonomike është nismë e qeverisë për të zbutur sado pak varfërinë në vënd si dhe për t'i ardhur në ndihmë dhe mbështetje familjeve në nevojë. Ndhimja ekonomike u jepet familjeve pa të ardhura dhe me të ardhura të pamjaftueshme me synim përmirësimin e cilësisë së jetesës së tyre.

Sistemi i mbrojtjes sociale ka pësuar ndryshime krahasuar me fillimet e tij, pikërisht reformimi i skemës së ndihmës ekonomike, është prezantuar vazhdimisht në kohë përmes iniciativave të reja, sfidave të hasura, risive të sjella në fushën e mbështetjes dhe shërbimeve sociale, të cilat janë ndërmarrë nga bashkëpunimi ndërinstitucional pushtet qendror, vendor, shoqëri civile, etj.

Format e mbështetjes përmes ofrimit të shërbimit social dhe përkujdesit shoqëror janë koncepte dhe nocione të njohura të cilat janë futur tashmë në të gjithë përmbytjen e politikave dhe programeve sociale në mbrojtje të grupeve dhe individëve në nevojë.

Kohët e fundit është bërë një hap përpara dhe cilësor drejt përmirësimin të kuadrit ligjor si dhe vënies së tij në zbatim në fushën e mbështetjes dhe shërbimeve sociale, konkretisht në forcimin dhe rregullimin e kriterëve të përfitimit të ndihmës ekonomike.

Për realizimin e këtij punimi u hartua një pyetësor, i cili u plotësua nga administratorët sociale të zyrave të ndihmës ekonomike në njësitë administrative të qytetit të Tiranës. Informacioni dhe të dhënat e mbledhura u vlerësuan dhe u përpunuan duke u bërë bazë dhe mbështetje për hartimin e këtij punimi.

1. Skema e ndihmes ekonomike, reformimi ne vite

Forma tradicionale e aplikimit në skemën e ndihmës ekonomike vitet e fundit ka patur tendencë drejt përqaqjes së një sistemi më të integruar në formë.

Reformimi i skemës së ndihmës ekonomike ka nisur me ndryshimet dhe përmirësimet që i janë bërë kuadrit ligjor në programin e ndihmës dhe shërbimeve shoqërore vazhdimisht në kohë, të cilat kanë ndikuar në ndryshimet që kanë pësuar disa prej drejtime, të cilat jemi duke i detajuar si më poshtë:

- Forma e aplikimit;
- Verifikimi i të dhënave;
- Masa e përfitimit, përllogaritja e saj, kategori të reja sociale;
- Vendimin për përfitimin e ndihmës ekonomike; etj.

Reformimi i ndihmës ekonomike, ka bërë që të rritet ndjeshëm përqindja e mbulimit të familjeve të varfëra me ndihmë ekonomike, afërsisht tre herë më shumë. Reformimi i ndihmës ekonomike synon se të varfërit nuk ndihmohen duke u mbajtur për vite e dekada të tëra në skemë, por duke i ndihmuar përmes riaftësisimit profesional, përmes punësimit, etj. Ndaj reforma e ndihmës ekonomike që na prezantohet sot mbështetet në dy shtylla kryesore si:

1. Rritja e masës së përfitimit të ndihmës ekonomike
2. Integrimi social përmes aftësisimit për punë.

Synimi i programit të ndihmës ekonomike është shndërrimi i tij në një program të ri-integrimit social si dhe të kalimit në formë aktive.

1.1. Forma e aplikimit në skemën e ndihmës ekonomike

Ndihma ekonomike nis me aplikimin e familjes për të qenë përfituese në skemën e ndihmës ekonomike, si:

1.1.1 Aplikim përmes dorëzimit pranë zyrës së ndihmës ekonomike nga kryefamiljari të një kërkesë me shkrim, një certifikatë të gjendjes familjare dhe vërtetime të marra në institucione të ndryshme të përcaktuara në ligj si: zyra e regjistrimit të pasurisë së paluajtshme, tatim taksat, drejtorja e regjistrimit të automjeteve etj. Shpesh herë këto vërtetime ishin fiktive nga njëra anë duke lënë vënd abuzimi si dhe nga ana tjetër shumë lodhje dhe humbje kohe për qytetarin.

1.1.2 Më pas u përcaktua me ligjin e ri të përkujdesjes dhe shërbimeve shoqërore¹⁵¹1. që aplikanti të plotësonte formularin TIP me të dhënat e kërkuara dhe vërtetimet nga institucionet e sipërpërmënderua të merreshin në mënyrë zyrtare përmes konfirmimeve shkresore nga administratorët shoqërorë, por që dhe kjo formë shkaktonte vonesa në marrjen e informacionit të kërkuar e cila ndikonte drejtpërsëdrejti në vendimarrjen për dhënien e ndihmës ekonomike.

1.1.3 Vitet e fundit aplikimi në skemën e ndihmës ekonomike po **realizohet on-line**, ku familjet aplikuese për të qenë përfitues të skemës hedhin të gjitha të dhënat në sistemin elektronik online, duke u regjistruar në regjistrin elektronik kombëtar dhe më pas me vazhdimin me tej të procedurës.

1.1.4 Familjet e refuzuara nga skema e ndihmës ekonomike më parë humbnin të drejtën e riaplikimit në këtë skemë, ndërsa aktualisht me sistemin e ri elektronik familjet aplikuese të cilët janë refuzuar nga sistemi i pikëzimit ose nga të dhënat e hedhura në sistem nga administratori social, kanë të drejtë të riaplikojnë në programin e ri të bllok-ndihmës ekonomike nga fondi i kushtëzuar deri në 6 %.¹⁵²

¹⁵¹Ligji Nr. 9355, datë 10.3.2005 “Për ndihmën dhe shërbimet shoqërore”, i ndryshuar;

¹⁵²Udhëzimit nr. 5, datë 17.02.2017 “Mbi përdorimin e fondit të kushtëzuar për bllok-ndihmën ekonomike deri në 6 për qind”, i ndryshuar

1.2 Verifikimi i të dhënave:

Dikur lista e verifikimit të të dhënave të familjeve aplikante verifikohet përmes dërgimit me postë e më pas në mënyrë shkresore institucioneve si: zyrës së punës, zyres së taksave, nga zyrës së hipotekës etj...dhe aktualisht kjo listë **verifikohet automatikisht nga sistemi elektronik** me të gjitha institucionet.

1.3 Masa e përfitimit, përlogaritja e saj, kategori të reja sociale:

- Masa e përfitimit të ndihmës ekonomike në ditët e sotme jepet vetëm si ndihmë e plotë dhe është hequr ndihma e pjeshme;
- Përlogaritja e masës së ndihmës ekonomike ka ndryshuar dhe masa e përfitimit ka ardhur duke u rritur, përsa i takon masës që përfiton kryefamiljari, personat nën dhe mbi 18 vjec.¹⁵³
- Përfitimi i masës ndihmës më parë miratohej në emër të kryefamiljarit dhe sot ndihmën ekonomike kanë të drejtë ta tërheqin në bankë duke i dhënë prioritet vetëm gruas në familje.
- Themi se kohët e fundit është bërë një hap cilësor në përmirësimin e kuadrit ligjor në programin e skemës përfituese të ndihmës ekonomike duke përfshirë dhe disa kategori të reja në nevojë të cilat edhe pse pa të ardhura nuk kanë qenë më parë përfituese të kësaj skeme, si:
 - Jetimët të cilët nuk janë në institucione;
 - Prindërit e fëmijëve të lindur trinjakë e më shumë njëherësh, që u përkasin familjeve në nevojë;
 - Viktimat e trafikimit, pas daljes nga institucionet e përkujdesjes shoqërore deri në çastin e punësimit të tyre;
 - Viktimat e dhunës në marrëdhënie familjare, për periudhën e vlefshmërisë së urdhrin të mbrojtjes ose të urdhrin të menjëhershëm të mbrojtjes.
 - Fëmijë të vendosur në shërbimin e kujdestarisë

1.4 Vendimmarrja për përfitimin e ndihmës ekonomike

Vendimi për trajtimin me ndihmë ekonomike merret nga informacioni dhe të dhënat e verifikuara nga institucionet, të cilat futeshin për miratim në këshillin bashkiak të cdo bashkie apo komune, ndërsa sot informacioni vjen nga Drejtoria Rajonale e Shërbimit Social Shtetëror përmes formulës së pikëzuar që përfshin parametra të lidhur me vlerësimin e situatës ekonomike të familjeve, të tilla, si: kushtet e jetesës, zotërimi i pasurive, të ardhurat etj. Drejtoria Rajonale e Shërbimit Social dërgon vendimin final së bashku me listën e familjeve fituese me

¹⁵³Udhëzimit nr. 4, datë 17.2.2017 "Për përlogaritjen e përfitimit të ndihmës ekonomike";

masën e përfitimit dhe familjet jopërfituese me arsytet përkatëse kryetarit të njësisë vendore për të njoftuar të gjithë aplikantët dhe për të bërë ekzekutimin e pagesës.

Procesi I reformimit në programin e ndihmës ekonomike sigurisht ka ndikuar edhe në reduktimin e numrit të përfituesve si më poshtë:

○ Prill 2019: 2 620 fam NE fond 12 924 160 L;

Për sa më sipër shprehim se ndryshime të vazhdueshme ka patur dhe masën e përfitimit si dhe në përlogaritjen e saj të cilat kanë ndikuar dukë shëmbur dhe në rritjen mesatare të masës së ndihmës ekonomike për familje nga 3500 lekë në 5600 lekë në muaj. Gjithashtu dhe buxheti i akorduar nga qeveria ka patur në pesë vitet e fundit një rritje afro 25 %.

○ Masa e plotë e NE 8 000 L në muaj;

○ Përlogaritja e masës (1800 L K+1260 L mbi 18 vjec+900 L në n 18 vjec);

○ Familja 1 ant - masa 2.600 L;

○ Rritje të masës mesatare NE për fam, nga 3500 L në 5600 L muaj;

○ Buxheti NE në 5 vitet e fundit ka patur një rritje me afro 25 %.

2. Modele të përfitimit të ndihmës ekonomike

Për sa më sipër, ashtu si dhe jemi shprehur në abstraktin e temës në këtë pjesë të dytë do të paraqesim një analizë të modeleve të përfitimit të ndihmës ekonomike ndër vite, të cilët kanë ndikuar në përmirësimin e skemës përfituese të programit të ndihmës ekonomike.

Në sistemin e mbrojtjes dhe mirëqënies sociale tashmë kanë zënë vend modele dhe forma të reja të ofrimit të mbështetjes dhe shërbimeve ndaj individëve dhe kategorive sociale në nevojë.

Fokus për trajtim gjatë kësaj pjese të dytë do të jenë disa prej modeleve kryesore të ofrimit të ndihmës ekonomike, si:

- ✓ Kushtëzimi i ndihmës ekonomike me punë publike;
- ✓ Sistemi Elektronik online i të dhënave apo dixhitalizimi i të dhënave, Regjistri Kombëtar Elektronik dhe Sistemi i Pikëzimit;
- ✓ Bllok-ndihma ekonomike nga përdorimi i fondit të kushtëzuar 6 %, si formë më e re përfitimi.

1.1 Kushtëzimi i ndihmës ekonomike me punë publike

Përgjatë gjithë periudhës së mbështetjes dhe mbrojtjes sociale përmes skemës së ndihmës ekonomike gjithmonë e më shumë kanë zënë vend dhe shërbimet alternative dhe zbatimi i punëve publike si një risi e këtij sistemi, të cilat synojnë përmirësimin e shërbimeve të përkujdesjes shoqërore dhe sjelljes më pranë nevojave të komunitetit.

Ndaj modeli i përfshirjes në skemën e përfitimit të ndihmës ekonomike përmes kushtëzimit me punë publike, nisi si risi e këtij sistemi.

Kushëtizimi i ndihmës ekonomike me punë publike është implementuar për herë të parë në njësitë administrative nr. 5 dhe nr. 6 të qytetit të Tiranës në vitin 2005 duke gjetur më pas zbatim për vite me radhë në të gjithë sistemin e programit të ndihmës ekonomike.

Sigurisht ky model social i ofrimit të ndihmës ekonomike ndikojë në uljen e nivelit të abuzimit të skemës së përfitimit të ndihmës ekonomike, ku shumë familje gjetën veten jasht kësaj skeme duke mos plotësuar kriteret ligjore të përcaktuara.

Gjithashtu theksojmë se përmes modelit të kushtëzimit të ndihmës ekonomike me punë publike u arritën :

- Ofrim të shërbimeve cilësore;
- Lehtësira në aksesin e ofrimit të shërbimeve komunitare; si dhe
- Inkurajimin e pjesëmarrjes aktive përmes promovimit të përfshirjes sociale.

1.2 Sistemi Elektronik online i të dhënave apo Dixhitalizimi i të dhënave, Regjistri Kombëtar Elektronik dhe Sistemi Pikëzimit;

Modeli i Dixhitalizimit apo Sistemi Elektronik i të dhënave online është një risi tjetër për këtë skemë të mbrotjes sociale, mënyrë e cila nisi si projekt pilot në tre rrethe të mëdha Tiranë, Durrës dhe Elbasan në qeshor të vitit 2014 dhe sot ai ka zënë vënd në të gjithë programin e ndihmës ekonomike. Synimi kryesor i këtij modeli është punësimi i përfituesve të ndihmës ekonomike dhe ri-integrimi i tyre në shoqëri, pasi të gjitha programet e punësimit janë të adresuara kryesisht për familjet në nevojë. Sigurisht që humbet përfitimi financiar cdo individ që refuzon të dalë nga pasiviteti i përfitimit financiar duke refuzuar cdo mundësi integrimi social në shoqëri.

Në kuadër të reformës për zbutjen e varfërisë, rritjes së transparencës, cilësisë së shërbimeve dhe përdorimit me efektivitet të fondeve buxhetore dhe përjashtimit të rasteve abuzive nga skema e ndihmës ekonomike, u ndërmor nisma për ngritjen e Sistemit Elektronik Kombëtar të Përfituesve të Ndhmës Ekonomike.

Çfarë është Sistemi Elektronik Kombëtar on-line, pse lindi e nevojshme krijimi dhe funksionimi i tij ? C' të reja solli ky system ?

Sistemi elektronik Kombëtra online i të dhënave bëri të mundur dixhitalizimin e skemës së ndihmës ekonomike të të dhënave të familjeve aplikuese në skemën e ndihmës ekonomike, sistem nga i cili i gjithë informacioni merret në një kohë rekord dhe e gjithë procedura nga aplikimi deri në përfitim të masës së ndihmës e konomike realizohet brenda muajit.

- Ky sistem lindi si domosdoshmëri për eliminimin e abuzimeve të krijuara në vite në

skemën e përfitimit të mbrojtjes sociale.

Të rejtat që solli Sistemi Elektronik on line?

1. U hartua një **Regjistër Elektronik Kombëtar** i cili regjistron të gjitha familjet që aplikojnë në skemën e ndihmës ekonomike. Ky është një regjistër, i cili lidhet me të gjitha zyrat e institucionale nga të cilat merret informacioni i duhur.
2. **Sistemi i Pikëzimit** bën vlerësimin duke përzgjedhur nëse aplikanti e përfiton apo jo ndihmën ekonomike. Përfshin parametra që lidhem me vlerësimin e situatës ekonomike të familjes si: kushtet e jetesës, zotërimi i pasurive dhe të ardhurat.

2.3 Bllok-ndihma ekonomike nga përdorimi i fondit të kushtëzuar 6 %, si formë më e re përfitimi

Programi i bllok ndihmës ekonomike me fond të kushtëzuar deri në 6 %, nisi zbatimin e tij në Janar të viti 2018. Ky program lindi për të mbështetur familjet në nevojë të cilat refuzohen nga sistemi i pikëzimit ose nga të dhënat e hedhura në sistem nga administratori social, duke u dhënë një mundësi të dytë për të përfituar ndihmë ekonomike.

Ministria e Shëndetësisë dhe e Mbrojtjes Sociale i ka kaluar njësitëve të pushtetit vendor një fond të caktuar për këtë skemë përfitimi, fond i cili është një tjetër risi, që i gjendet pranë kategorisë në nevojë të përjashtuar nga sistemi i pikëzimit.

2.3.1 Si po gjen zbatim Programi i bllok-ndihmës ekonomike nga përdorimi i fondit të kushtëzuar deri në 6 % . (Rast konkret Bashkia Tiranë)

Mbështetur në informacionin e mbledhur nga administratorët e zyrave të ndihmës ekonomike përmes pyetësorëve¹⁵⁴, theksojmë se programi i bllok ndihmës ekonomike i kushtëzuar deri në 6 %, ka gjetur zbatim në të gjitha njësitë administrative të qytetit të Tiranës. Numri i familjeve përfituese në këtë program ka ardhur duke u rritur dhe përfshirja e këtyre familjeve në këtë skemë ka përmirësuar situatën social-ekonomike të tyre.

2.3.2 Bashkia Tiranë në kuadër të misionit të saj për përmirësimin dhe rritjen e cilësisë së kushteve të jetesës për familjet në nevojë, u vjen në mbështetje këtyre familjeve përmes vënies në zbatim të udhëzimit nr. 5, datë 17.02.2017, “Mbi përdorimin e fondit të kushtëzuar për bllok-ndihmën ekonomike deri në 6 për qind”, i ndryshuar si dhe vendimit nr. 159, datë 21.12.2018, të Këshillit Bashkiak, “Për miratimin e programit buxhetor afatmesëm 2019-2021 dhe detajimin e buxhetit të Bashkisë së Tiranës për vitin 2019”.

Bashkia Tiranë, përmes strukturës përgjegjëse në Drejtorinë e Mbrojtjes dhe Përfshirjes Sociale miraton në Këshill Bashkiak Tiranë në fillim të vitit vendimin “Për miratimin e kriteve, procedurave, dokumentacionit dhe sistemit të pikëzimit për përdorimin e fondit të kushtëzuar

¹⁵⁴Aneks 1, pyetësori drejtuar administratorëve social të zyrave të ndihmës ekonomike në njësitë administrative.

mbi programin e bllok-ndihmës ekonomike deri në 6 për qind ose me fondet e buxhetit vendor”¹⁵⁵

Struktura përgjegjëse pranë Drejtorisë së Mbrojtjes dhe Përfshirjes Sociale, vlerëson dosjet e dërguara nga njësitë administrative dhe harton tabelën e pikëzimit për secilin aplikues, dhe tabelën përmbledhëse në numër, fond dhe pikë, duke propozuar për miratim në Këshillit Bashkiak numrin e familjeve të mundshme përfituese në programin e bllok-ndihmës ekonomike deri në 6% nga fondi i kushtëzuar dhe nga buxheti vendor si dhe masën e ndihmës për çdo familje.

Referuar kategorive e nënkategorive në nevojë që kanë aplikuar të trajtohen me ndihmë ekonomike, struktura përgjegjëse propozon të trajtohen familjet që kanë në përbërje të tyre: familje me më shumë se 4 anëtarë në nevojë,

- familje me 1 anëtar në nevojë,
- familje nga 2-4 anëtarë në nevojë,
- familje rome dhe egjiptjan, vajza - nëna në nevojë,
- gratë kryefamiljare të divorcuar/ të veja me fëmijë në ngarkim,
- familje me 2 anëtarë në vështirësi për t’u pranuar në tregun e punës.

Gjithashtu kjo drejtori harton për miratim projekt vendimin dhe relacionin me listën e përfituesve dhe fondin nga programi i bllok-ndihmës ekonomike deri në 6 përqind dhe nga buxheti vendor për periudhën mujore përkatëse.

2.3.3 Aktualisht po paraqesim disa të dhëna tabelare lidhur me numrin e familjeve përfituese kë të program si dhe fondin përkatës të akorduar nga buxheti i pushtetit vendor dhe buxheti i Ministrisë së Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale.¹⁵⁶

Viti/Muaji	Gjithsej nr. i familjeve përfituese NE	Nr. i familjeve përfituese NE 6%	Fondi nga pushteti vendor	Nr. i familjeve përfituese NE	Fondi nga pushteti qendror/Ministri
2019	6%			6%	
Janar	433	164	470 300	170	456 540
Shkurt	363	201	579 840	162	423 080
Mars	380	211	594 180	169	443 560

¹⁵⁵Vendimit nr. 6, datë 31.01.2019, të Këshillit Bashkiak “Për miratimin e kriterëve, procedurave, dokumentacionit dhe sistemit të pikëzimit, për përdorimin e fondit të kushtëzuar mbi programin e bllok-ndihmës ekonomike deri në 6 përqind ose me fondet e buxhetit vendor.

¹⁵⁶Të dhëna të marra nga struktura përgjegjëse, Drejtoria e Mbrojtjes dhe Përfshirjes Sociale, Bashkia Tiranë .

Përfundime

Mbështetur në informacionin e mbledhur përmes pyetjeve të hapura drejtuar administratorëve socialë të zyrave të ndihmës ekonomike të njësisive të ndryshme administrative të qytetit të Tiranës,¹⁵⁷ përmëndim disa nga përfundimet më kryesore të nxjerra nga mendimet e shprehura të tyre lidhur me të gjithë procesin e reformimit si dhe modelet që po gjejnë zbatim sot në programin e ndihmës ekonomike, si më poshtë:

- ✓ Zbutje apo përmirësim të situatave social ekonomike
- ✓ Rritje të transparencës së skemës përfituese;
- ✓ Përrjashtimi i rasteve abuzive;
- ✓ Rritje të nivelit të të ardhurave të familjes;
- ✓ Integrimi i individit dhe familjeve në nevojë në shoqëri;
- ✓ Rritje e cilësisë së shërbimit të ofuar;
- ✓ Reduktim të numrit të familjeve në skemën përfituese të ndihmës ekonomike;
- ✓ Përdorimi me efektivitet të fondeve buxhetore

Baza ligjore /referencë:

- Ligji Nr. 7710, datë 18.05.1993 “Për ndihmën dhe përkujdesjen shoqërore”;
- Ligji Nr. 9232, datë 13.05.2004 “Per programet sociale dhe ndihmën ekonomike”;
- Ligji 10399, 2005” Për dhënien e ndihmës ekonomike”;
- Ligji Nr. 9355, datë 10.3.2005 “Për ndihmën dhe shërbimet shoqërore”, i ndryshuar;
- Vendimi i Këshillit të Ministrave Nr. 904, datë 12.12.2012 “Për përcaktimin e kritereve, të procedurave dhe dokumentacionit të përfitimit të ndihmës ekonomike, në zonat pilot”.
- VKM nr. 955, datë 07.12.2016 “Për përcaktimin e kritereve, të procedurave dhe dokumentacionit të përfitimit të ndihmës ekonomike”;
- Udhëzimit nr. 4, datë 17.2.2017 “Për përlllogaritjen e përfitimit të ndihmës ekonomike”;
- Udhëzimit Nr. 5, datë 17.02.2017 “Mbi përdorimin e fondit të kushtëzuar për bllok-ndihmën ekonomike deri në 6 për qind”, i ndryshuar;
- Vendimit nr. 159, datë 21.12.2018, të Këshillit Bashkiak, “Për miratimin e programit buxhetor afatmesëm 2019-2021 dhe detajimin e buxhetit të Bashkisë së Tiranës për vitin 2019”;
- Vendimit nr. 6, datë 31.01.2019, të Këshillit Bashkiak “Për miratimin e kritereve, procedurave, dokumentacionit dhe sistemit të pikëzimit, për përdorimin e fondit të kushtëzuar mbi programin e bllok-ndihmës ekonomike deri në 6 për qind ose me fondet e buxhetit vendor
- Struktura përgjegjëse, Drejtoria e Mbrojtjes dhe Përrshirjes Sociale, Bashkia Tiranë .
- Zyrat e Ndihmës s Ekonomike pranë Një sive Administrative të qytetit të Tiranës s.
- <https://ë ë ë .ndihmaekonomike.com>.

¹⁵⁷Aneks 1, pyetesori drejtuar administratorëve social te zyrave te ndihmes ekonomike në njesitë administrative.

THE CANON FOR THE STUDY OF LITERATURE

Ma. Mimosa Hysa Çuliqi

University of Tirana

mozahysa67@gmail.com

Abstract: Different surveys in this field bring into our attention some important questions concerning the teaching of literature in schools: Is it possible to find new ways to study and

present literature? Can the literature be an offered literature and not a continuous one, at least at school studies based on the principle of "reading pleasure" or as a virtue and necessity of the time we are talking? Can literature be concerned in the main object "student" and not be a compulsory subject seen by the student as a whole set of works and authors stuck in certain periods of time that doesn't tell anything about his present? Which should then be the canon¹⁵⁸ of the literature educational programs? Based on different analysis on how the selection of works and authors has evolved in school curricula, results that the canon now has to tend to a transversal and open selection of literary works.

Keywords: canon, literature, educational programs.

Introduction

Is it possible to find new ways to study and present literature? Can the literature be an offered literature and not a continuous one, at least at school studies based on the principle of "reading pleasure" or as a virtue and necessity of the time we are talking? Can literature be concerned in the main object "student" and not be a compulsory subject seen by the student as a whole set of works and authors stuck in certain periods of time that doesn't tell anything about his present? Which should then be the canon¹ of the literature educational programs? This question seem to be difficult to understand because of the strict rules of logic which have not been able to be dismissed, that forces us to follow a linear continuity to solve the problem, however the importance of it, it is almost impossible to make an over cross from one argument to another without creating fragmentation or chaos. Making this kind of question comes as a result of the big changes that the cybernetics century brings in the way of perception of space and time or past and present. If man for centuries has considered the progress of society as an evolutionary process, in development, in search of improvement, based on ideology or running toward utopia, after the world 80s and our 90s, this way of perception has changed: man no longer consider the progress of society as development, but as a change of state, not progressively or increasingly, as a space extension or expansion where the dream of improvement in the framework of an utopian ideology seems to have been interrupted. To analyze these changes it is necessary to focus in a philosophical explanation because as we all know almost every way of thinking comes from philosophy, or is being interpreted by it. Maybe this dilemma on the historical interpretation of society has been explained for the first time in a postmodern perspective from the visionary philosopher Walter Benjamin. In his thesis on Klee's angel¹⁵⁹, the Jewish philosopher changes deeply the traditional concept of the Hegelian perception on the proportion of present and past: according to him, it is wrong to conceive the present as a consequence and resultant of the past; the past must be understood as the other side of the coin of the present, produced and derived from it. It is the very present that creates the past itself and the past cannot exist without a present which proves and rebuilds it. How can we understand this in literature?

¹⁵⁸The canon term in Greek and Latin (canon, canonic) marks a measuring unit defined by a measuring tool like cane; in literary studies is used to name the whole set of rules that form a literary tradition as well as the list of works and authors selected from literary criticism as bearers of the highest values of a certain period, which was mandatory for school curricula.

¹⁵⁹See: Sul concetto di storia, Walter Benjamin, Torino, Giulio Einaudi Publisher, 1997.

Methodology

A contemporary author is obviously much more understandable by the reader, since the past is translated and raised in him, which is reflected diachronically, presented externally with the present. This means the stratification in the creator's psyche and as a result of the text created by him from both the past and the present, the interaction between them without chronological flow according to dialectical logic. Contemporary absorbs this fine art of literature without forcing, because they are both readers and creators, products of the same time and space. After absorbing the main core that is spread in hundred of branches, the reader, or also the researcher, follows this lines to arrive a better understanding of the deep structure of the text and all of its details.

It is a research that starts from the fruit to its roots and not vice versa. These threads lead to other authors, works and directions extending such a cognitive range not only for an author or work but also with the supporting network. Horizontal and vertical expanding on different themes, styles, symbols, times, ages and nationalities, also being in touch with other auxiliary disciplines that have always been closely linked to literature. A new way of arranging knowledge and values, no longer based on chronological history, but in timeless and important values for the present. Then which is the selective principle: gender, themes, and letters? All at the same time serving a practicality: the enjoyment of reading and the usefulness of the present. We are starting to generate knowledge from an unscientific way, such as that of the computer search principle, where the links create a network of knowledge and information. Such a comparison would seem ridiculous for a scientific study, since what is considered to be true or as knowledge for the computer is just subject to the law of communication and speed: with as many people a data communicates, as soon as possible, the more important it becomes. If until now knowledge meant an experience passing through tiredness and research, today the same energy is spent on extension and motion. Is the post thinking confusing man's logic and collapsing an erection of hard-earned values? Is this kind of research and study a superficial zapping that does not preserve values, but just makes it smoother, equates it, or maybe according to the speed in which it's obliged to pass absorbs only the most important one and skips the unnecessary one? This is a dilemma that maybe we can't exhaustively answer even though it must be accepted that such a phenomenon is the result of nowadays crisis of values that should be used in favor of human beings. In crisis time are presented the most important questions by changing the tradition and by awakening new energies. Thus, the presentation and studying of literature should be understood not as an overwhelmingly superficial overcoming from one age to another, from one author to another, but as a connecting communication, which in itself means finding the common and highlighting the differences, utilizing what is needed. What might need a modern man to adapt to the cultures and literature "globalization"?¹⁶⁰ Maybe the human essence, not just a limited national identity, but the personal identity as a human being, which literature better than any science can shape. What does than the basic principle of this time mean, the communication and speed one, in the field of literary? It doesn't mean segmenting and closing folders of different ages and periods, but it means studying a work, an author or direction, which do not necessarily have to start with a literary observations.

A canon that communicates and has something to say to the contemporary world and that still keeps the connections with the present: in this way, parallel lines can be created that, by emphasizing, emphasize peculiarities and approximations: cinema/literature, music/literature,

¹⁶⁰A case of globalization is Harold Bloom's "Western Canon", in which the books and authors are to be studied in schools.

science / literature. The risk of studying literature nowadays and defining the canon has two different perspectives: with dogmatism we risks to create a stiff and closed history, while nihilism completely deny the possibility of determining a canon for study. Neither fish nor fowl? It is difficult to accept, but in relativity time this would be the situation, while in essence they are always lasting and reinterpreted values: a new Naim, not necessarily everything that was written at that time for the benefit of the national unification remains valid for today's reader.

The addition of authors and works and the super-production, especially nowadays when literature is subject to market laws and cyclically erodes itself and when even for the most attentive researcher is difficult to get information and to deepen this overcrowded market, will necessarily bring into the implementation of the modern period progress in literature as well. Which will be then the evaluation criterion to select, to leave behind the kitch works and to transmit to the generation what they really need, considering that selection is the indicator of human intelligence (by the word etymology itself : intelligence/ligere/eligere). The busy life continues to grow every day which means it needs to be more practical and easy going. The students of the future will not be able to absorb the entire long line of authors and works, they will not be able to undertake in-depth studies, they will need to know how to choose the works that will please and enrich them spiritually and aesthetically, which work will share messages for them, which of them is valid. The system which lift up national and patriotic values has fallen, at a time when state borders are being wiped out, the rise of any kind of ideology has fallen, and the only thing that faces time is without any doubt the aesthetic values of a work based on the praise of human spiritual values, the essence of humanity, which unites the literature of all countries without nationality distinction. The result of this logic brings us to the conclusion that to study a work nowadays it is necessary for this work to please tastes and to educate. Often this second alternative is dubitable. For a school canon this is a principle that cannot and should not be ignored.

Results

The essence lies in a historic overthrow: not from the past to the present, but from the present to the past: isn't this also an overthrown continuity? No if it is not done consistently. The analysis of a today's text can be done by comparing it with texts or authors that are not necessarily listed in continuity. In this sense will survive only those authors who have a communication with the reader, which have had an impact on the formation of a generation or a community, or authors who can find something in common with today's reader, who are able to educate and cherish them spiritually. I would even say that we could have a lot of works that communicates with the reader. We would have a map with a combination of works and authors which have something in common in ideas and aesthetic values and not in time, would have something in common in space and not in time, so we would have an extended map of the literature instead of a linear history.

“Natural and linear time should be replaced with meaningful and marking structure”¹⁶¹, which otherwise would be: Why should not the natural age, and not the meaning age, become the mark and the milestone of the construction of the literary structure required to be passed on to generations?

¹⁶¹“Crisi, canone e traducibilita”, Roberto Antonelli, University of Sapienza, to Reflections on the canon of Italian literature, Quaderns d'Italia, 4\5, 1999-2000, pg. 16.

How about free study, simply analogical as in American studies, not necessarily linear and historical? It is impossible not to take into account the historical context even in the analysis of contemporaries, so it is not about overcoming the historical context in the interpretation of an author or work because it would not make sense since the work is closely related to the time that produced it, but maybe it could be reinterpreted by overcoming today's critical modernity in the work of the past.

Could we maybe fail to comprehend a literature since the extremities would become unblockable, not systematized in a system. It's true. The continuous anxiety of the human being has always been a whole lack of involvement in his mind of knowledge, as a single one, as a closed system, but the mistake stands exactly in this attempt. It is impossible to have a complete conclusion of a literature, not only because the process is ongoing, but because even the past has always been a reinterpretation in time. There are works that lose their value with time because they are closely related with the period when they were created and do not have all-time messages.

Maybe all this is an attempt to understand the lawfulness of nowadays and to search for an interpretation of it in literature. But it is always better making new discoveries that will definitely initially be chaotic and often contradictory, rather than hold on strong ancient and rotten pillars which may probably fall down and get us inside.

Bibliography

1. Benjamin, Walter. (1997), *Sul concetto di storia*. Torino: Giulio Einaudi editor.
2. Bloom, Harold. (2014), *Western Canon*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
3. Antonelli, Roberto. (1999-2000) *Crisi, canone e traducibilita*. *Jurnal of University of Sapienza: Riflessioni sul canone della letteratura italiana*. Quaderns d'Italia.

FREEDOMS AND HUMAN RIGHTS OF VULNERABLE GROUPS IN ALBANIA

Dr. Elda Gjergji

Department of Civic Education,
Faculty of Education, "A. Xhuvani" University
Email: egjergji@gmail.com

Abstract

This article addresses human rights protection of vulnerable groups in the context of respect for human rights and freedoms. Although Albania has ratified the European Social Charter to guarantee social rights, there are still shortcomings in the area of social policy and in guaranteeing of fundamental human rights. Those who suffer the consequences are members of vulnerable groups who do not have sufficient access to social services, education, health, housing, etc. The factors that constitute their vulnerability are many and include: age, ethnic origin, race, gender, health status, poverty, social and economic status, etc.

Human Rights protection of vulnerable groups in Albania faces the challenges of a society that passes through a difficult phase of political, economic and social transition. The Albanian state should reduce the social exclusion of vulnerable groups, engaging all possible sources in the direction of social protection systems. Policies should be dynamic and guarantee the instruments that these groups can continue moving forward and being not fully dependent on economic aid and social programs, which keeps these groups in the same vulnerability status and increases the likelihood of their return to their previous state of affairs.

Key words: Human rights, Vulnerable Groups, Social Policies, Social Protection

LIRITË DHE TË DREJTAT E GRUPEVE VULNERABËL NË SHQIPËRI

Dr. Elda Gjergji

Departamenti Edukimit Qytetar, Fakulteti i Shkencave te Edukimit,

Universiteti “A.Xhuvani”

Email: egjergji@gmail.com

Abstrakt

Ky artikull trajton të drejtat dhe mbrojtjen e grupeve vulnerabël në kuadrin e respektimit të lirive dhe të drejtave të njeriut. Edhe pse Shqipëria e ka ratifikuar Kartën Sociale Evropiane për të garantuar të drejtat sociale, ende ka mangësi në fushën e politikës sociale dhe në garantimin e të drejtave themelore të njeriut. Ata që vuajnë pasojat janë anëtarët e grupeve vulnerabël, të cilët nuk kanë qasje të mjaftueshme në shërbimet sociale, arsim, shëndetësi, strehim etj. Faktorët që përbëjnë vulnerabilitetin e tyre janë të shumtë dhe përfshijnë: moshën, origjinën etnike, racën, gjininë, gjendjen shëndetësore, varfërinë, statusin social dhe ekonomik, etj.

Mbrojtja e të drejtave të grupeve vulnerabël në Shqipëri përballlet me sfidat e një shoqërie që kalon një fazë të vështirë të tranzicionit politik, ekonomik dhe social. Institucionet shtetërore janë subjektet përgjegjëse për garantimin e të drejtave të njeriut dhe për shërbimet sociale, duke hartuar politika sa më efikase. Shteti shqiptar duhet të reduktojë përjashtimin social të grupeve vulnerabël, duke angazhuar të gjitha burimet e mundshme në drejtim të sistemeve të mbrojtjes të të drejtave të njeriut. Politikat duhet të jenë dinamike dhe të garantojnë instrumentet me të cilat këto grupe mund të vazhdojnë ecjen përpara dhe përshtatjen e tyre, në mënyrë që të mos jenë plotësisht të varur nga ndihma ekonomike dhe programet sociale, gjë e cila i mban grupet në të njëjtin status vulnerabiliteti dhe rrit gjasat e rikthimit në gjendjen e tyre të mëparshme.

Fjalët kyçe: Të drejtat e njeriut, grupe vulnerabël, politika sociale, mbrojtje shoqërore

Hyrje

Zhvillimi i mbrojtjes së të drejtave të njeriut dhe promovimi i tyre në vitet e fundit i ka dhënë rëndësi kuptimit të çështjeve mbi të drejtat e njeriut, duke mos e konsideruar thjesht si një problem ligjor. Komuniteti ndërkombëtar ka krijuar një kornizë normative mbresëlënëse me konventa për të drejtat e njeriut, me mekanizmat e monitorimit, dhe shteteve i është dashur të kalojnë një rrugë të gjatë për t'i ratifikuar këto konventa/instrumente. Megjithatë, zbatimi i vërtetë i tyre shpesh ka dështuar, dhe prandaj ekzistenca e normave ndërkombëtare dhe institucioneve përkatëse nuk i ka shmangur abuzimet dhe shkeljet e të drejtave të njeriut.

Tradicionalisht, të drejtat e njeriut janë konsideruar si një çështje e rëndësishme e të drejtës ndërkombëtare publike (mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut) dhe të drejtës kombëtare, posaçërisht e të drejtës kushtetuese. Sipas përkufizimit të Komisionerit të Lartë për të Drejtat e Njeriut të Organizatës së Kombeve të Bashkuara, “të drejtat e njeriut janë të drejta që i përkasin pandashmërisht të gjitha qenieve njerëzore, pavarësisht shtetësisë, vendbanimit, seksit, origjinës kombëtare apo etnike, ngjyrës, besimit fetar, gjuhës, apo çfarëdolloj statusi tjetër”¹⁶².

Kur flasim për të drejtat e njeriut, dhe sidomos për kontekstin historik të lindjes dhe zhvillimit të të drejtave të njeriut, zanafillën e tyre e gjejmë në vetë historinë e njerëzimit. Gjatë historisë, njerëzit i kanë fituar të drejtat dhe kanë marrë përsipër përgjegjësi duke qenë anëtarë të një grupi të caktuar shoqëror, të një familjeje, bashkësie, feje, klase, kopër ose shteti¹⁶³.

Nga natyra, njerëzit gëzojnë disa të drejta njerëzore, por rrënjët e kësaj bindjeje i gjejmë në traditat dhe dokumentet e hershme të popujve nga vende e kultura të ndryshme. Atë e gjejmë gjatë shekujve që kanë pasuar njëri-tjetrin, në mendjen dhe historinë e njerëzimit që kanë luftuar kundër padrejtësive, torturave, skllavërisë, arbitraritetit, duke kërkuar hartimin dhe vendosjen e rregullave dhe ligjeve të shkruara që do të ishin të aplikueshme për të gjitha qeniet njerëzore në të tërë rruzullin tokësor.

Dokumentet që shkruajnë për parimet e të drejtave të njeriut nuk veçojnë ndonjë grup të veçantë njerëzish apo komunitetesh për ndonjë trajtim të veçantë. Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut apo Konventat Ndërkombëtare për të Drejtat Politike dhe Ekonomike në përgjithësi nuk përmbajnë dispozita që favorizojnë një grup të veçantë. Sigurisht që këto dokumente ndalojnë diskriminimin në bazë të gjinisë, moshës, origjinës kombëtare, pronës apo klasifikime të tjera. Megjithatë, këto dokumenta në mënyrë specifike, nuk trajtojnë ndonjë grup të veçantë. Pas të gjithash, duke marrë parasysh natyrën universale të të drejtave të njeriut, pse duhet që një grupi të veçantë t’i përkushtohet vëmendje shtesë? E përse duhet që të drejtat e njeriut ti përkushtohen një grupi të caktuar e jo të gjithë njerëzve mbarë globit?

Metodologjia

Artikulli përqipet të analizojë politika dhe fenomene, të tilla si: politikat e zhvillimit, strategjitë për uljen e varfërisë, apo avancimin e grupeve të rrezikuara, nën këndvështrimin e perspektives të të drejtave themelore bazike, të cilat janë themeluar nga normat dhe vlerat e përcaktuara në ligjin ndërkombëtar të të drejtave të njeriut. Metodologjia bazohet në analizën e literaturave kombëtare e ndërkombëtare, të cilët rregullojnë çështjet e mbrojtjes së të drejtave të njeriut, të mbrojtjes sociale, si dhe të dhënat institucionale që lidhen me politikat e përfshirjes sociale. Përveç kësaj, janë kryer kërkime ndërdisiplinore, pasi diskursi i të drejtave të njeriut është i karakterit holistik, me qëllim ofrimin e një panorame sa më të gjerë e komplekse të temës. Është punuar që pyetjet ti adresohen dhe të jenë përcaktuar drejt përfaqësuesve të grupeve vulnerabël.

¹⁶²[HTTP://WWW.OHCHR.ORG/EN/ISSUES/PAGES/WHATAREHUMANRIGHTS.ASPX](http://www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx)

¹⁶³EDUKIMI ME TË DREJTAT E NJERIUT NË UNIVERSITETE, QENDRA SHQIPTARE PËR TË DREJTAT E NJERIUT, TIRANË, 2004.

Grupe të caktuara brenda shoqërisë përballen me rreziqe më të larta të diskriminimit, varfërisë dhe përjashtimit social, në krahasim me popullatën e përgjithshme. Këto grupe vulnerabël mund të përkufizohen sipas karakteristikave të caktuara, të tilla si, etnia, feja, besimi, paaftësia apo statusi social. Anëtarët e këtyre grupeve shpesh përballen me diskriminim të drejtpërdrejtë, pra trajtim më pak të favorshëm për shkak të paaftësisë së tyre, fesë, prejardhjes etj, ose diskriminim të tërthortë, d.m.th. kur një dukje neutrale, një dispozitë, një kriter apo një praktikë i vë ata në një disavantazh në krahasim me personat e tjerë. Si pasojë, ata janë subjekte të diskriminimit strukturor, të tilla si pak të përfshirë në ushtrimin e pushteteve publike, duke pasur qasje më të vogël në burimet publike, duke ushtruar ndikimin më të vogël në shpërndarjen e pasurisë publike, dhe duke qenë pak të aftë për jetesën dhe zhvillimin e tyre. Ata përjetojnë vështirësi në mbrojtjen e të drejtave të tyre dhe hasin vështirësi në qasjen për drejtësi. Më të rrezikuar janë ato grupe që i nënshtrohen diskriminimit të shumëfishtë.

Megjithatë, pavarësisht rëndësisë së shikimit të drejtave të njeriut brenda një konteksti universal dhe jo thjesht si diçka që përdoret si mbrojtje ndaj grupeve të pafavorizuara, lindin raste kur grupe të veçanta shpesh kërkojnë më shumë vëmendje për të siguruar të drejtat e njeriut. Kjo nuk do të thotë se këto grupe njerëzish janë duke u ngritur mbi të tjerët. Termi *“vulnerabël”* i referohet një realiteti të ashpër se këto grupe kanë më shumë të ngjarë që të diskriminohen apo ti mohohen të drejtat e njeriut më shumë se grupeve të tjerët. Personat që i përkasin një ose më shumë grupeve vulnerabël, shpesh e gjejnë vetveten në një rreth vicioz me: arsimin të ulët, papunësi, të pastrehë, duke mundësuar kështu përjashtimin e tyre të mëtejshëm nga shoqërisë. Varfëria ka tendencë të jetë e përqendruar në mesin e shumë prej grupeve vulnerabël. Mungesa e aksesit në tregun e punës apo punësimi në punë të pasigurta, të pambrojtura dhe të pa paguara siç duhet, përsëri është faktor që nxit diskriminim.

Grupet vulnerabël në Shqipëri nuk identifikohen vetëm me të papunët apo me familjet që jetojnë në varfëri ekonomike. Ato përfaqësohen gjithashtu dhe me kategori, të cilat janë të përjashtuara nga të drejta themelore për të patur një banesë, një ushqim të mjaftueshëm, ngrohje dhe veshje në dimër, punë në përputhje me aftësitë fizike dhe nivelin arsimor, shkollë afër shtëpisë dhe mundësi për ta ndjekur atë, shërbim parësor shëndetësor, mbrojtje nga grabitja dhe dhuna, të drejta dhe zë për të kërkuar të drejtat.

Individët e grupeve vulnerabël kanë nevojë për shërbimet e institucioneve sociale, të tillë si: familje të varfra që nuk mbështeten ekonomikisht, të paaftët që nuk integrohen e që janë totalisht të varur ndaj familjes, të rinj të papunë i drejtohen drogës, kriminalitetit apo prostitucionit, fëmijë të varfër që braktisin shkollën dhe i drejtohen rrugës për të lypur ose punuar, gra të dhunuara, të shfrytëzuara e deri të kërcënuara, etj.

Megjithëse mungojnë të dhëna zyrtare në nivel komunitar, grupet vulnerabël aktualisht përfaqësohen nga: fëmijë në risk (fëmijë që braktisin shkollën, fëmijë jetimë, fëmijë që punojnë, fëmijë të abuzuar apo të përfshirë në gjakmarrje), gra në risk (të papuna, kryefamiljare, me dhunë brenda familjes, të trafikuar apo prostituta), të moshuar (të vetmuar, të paftë për tu kujdesur për veten), të rinj në risk (përdorues të drogës, alkoolit, brakisësh të shkollës, të rinj të papunë, të rinj të përfshirë në aktivitet kriminal, etj)

Skemat aktuale të mbrojtjes shoqërore, sistemi arsimor, shëndetësor, gjygjësor apo policor janë të pamjaftueshme të mbrojnë apo të integrojnë këto kategori në jetën normale. Popullsia e zonave rurale është më tepër e ekspozuar ndaj fenomeneve të përjashtimit social.

Siç shihet dhe nga listimi i bërë më lart, në listën e grupeve vulnerabël janë dhe disa grupe të tjera, të cilat deri tani nuk janë përfshirë në statistikat dhe klasifikimet zyrtare të deritanishme. Këto grupe vulnerabël janë: pakicat kombëtarë, personat me Hiv/Aids, Personat e komunitetit LGBT, si dhe Personat pa shtetësi. Sigurisht që këto grupe, për shkak të diskriminimit që ndeshin, janë të përjashtuar nga pjesa tjetër e shoqërisë.

Por si realizohet mbrojtja e grupeve vulnerabël? Historia e njerëzimit ka dëshmuar se mbrojtja shoqërore e njerëzve ka qenë faktor i rëndësishëm për ecurinë dhe zhvillimin e mëtejshëm të shoqërisë. Termi “*mbrojtje shoqërore*” është i kuptueshëm gjërësisht, e më së shumti lidhet me kuptimin e “*mbrojtjes*” dhe “*sigurisë*” për njerëzit. Termi “*sigurim shoqëror*” nënkupton në vetvete lidhjen e një kontrate me fondin/institucionin e sigurimit, për të marrë përfitime afatshkurtra apo afatgjata në disa raste të caktuara¹⁶⁴. Ndërsa termi “*mbrojtje shoqërore*” presupozon që, përveç atyre që i referohen termit “*sigurim shoqëror*”, individi në shoqëri ka të drejtë të marrë edhe përfitime të tjera të palidhura me kontributin e tij në shoqëri, por të lidhur me nevojën e tij, të tilla si: asistencë sociale¹⁶⁵, etj.

MODELET E MBROJTJES SHOQËRORE JANË PASQYRIM I ELEMENTËVE TË SHITETIT SOCIAL, MADJE PËRCAKTIMI I MODELIT ËSHTË I LIDHUR NGUSHTËSISHT ME POLITIKAT QË NJË QEVERI PARASHTRON SI PRIORITETE PËR KRIJIMIN E STANDARTEVE LIDHUR ME SHËRBIMET SOCIALE¹⁶⁶.

Kushtetuta shqiptare e njeh të drejtën për sigurime shoqërore sipas një sistemi të caktuar me ligj. Aktualisht sigurimi i detyrueshëm shoqëror rregullohet me ligjin nr. 7703, datë 11.05.1993 “Për sigurimet shoqërore në Republikën e Shqipërisë” (i ndryshuar). Parimi bazë i funksionimit të skemës së sigurimit të detyrueshëm shoqëror është parimi i solidaritetit, sipas të cilit ai që punon si i punësuar, i vetëpunësuar apo punëdhënës, paguan kontribute dhe me kontributet e grumbulluara paguhen përfitimet e atyre që janë të paafte për punë për shkak moshe, sëmundje etj. Ndërsa nga njëra anë e drejta për sigurime shoqërore, si e drejtë e individit për mbrojtje në rast pleqërie, sëmundje etj, është një e drejtë kushtetuese dhe bën pjesë në grupin e të drejtave ekonomike dhe sociale, nga ana tjetër e drejta për sigurime shoqërore është pjesë e rëndësishme e korpusit të të drejtave që burojnë nga marrëdhënia e punës.

Mbrojtja shoqërore në Shqipëri ofrohet nga: Sigurimet Shoqërore, dhe nga Buxheti i Shtetit nëpërmjet Organeve të Qeverisjes Vendore. Nëpërmjet kësaj skeme të sigurimeve shoqërore, kontribuesit aktualë në skemën e sigurimeve shoqërore, të cilët janë personat në moshë pune janë ato, të cilët financojnë skemën e sigurimeve shoqërore për të mundësuar

¹⁶⁴ IGOR. TOMES, 1997. E DREJTA E SIGURIMIT SOCIAL. TIRANË, FQ. 11.

¹⁶⁵ PO ATY, FQ, 11.

¹⁶⁶ PO ATY, FQ.

pagesën e përfitimeve për personat që tashmë janë në përfitim të pensionit të pleqërisë, invaliditetit apo pensione familjare¹⁶⁷.

Sigurimet shoqërore në Shqipëri mbrojnë në mënyrë të detyrueshme gjithë shtetasit ekonomikisht aktivë, në rastin e pakësimit të të ardhurave si pasojë e barrëlindjes, pleqërisë, invaliditetit dhe humbjes së mbajtësit të familjes. Sigurimet shoqërore, gjithashtu, i japin mbrojtje të detyrueshme gjithë personave të punësuar në rastin e pakësimit të të ardhurave si pasojë e paaftësisë së përkohshme të shkaktuar nga sëmundja, aksidenti në punë, sëmundja profesionale dhe papunësia.¹⁶⁸

Përfundime

Në shoqëritë demokratike, shteti duhet të mbrojtë të drejtat e shtetasve, në kuadër të mbrojtjes së të drejtave të njeriut në një nivel të përshtatshëm social. E thënë ndryshe, shtetasit kanë nevojë për mbrojtje sociale, në kuadër të mbrojtjes së të drejtave dhe lirive themelore. Mbrojtja shoqërore konceptohet si një veprimtari e vazhdueshme e shoqërisë, për t'i dhënë siguri anëtarëve të saj, ndaj kërcënimeve të humbjeve, reduktimit në masë të konsiderueshme të burimeve të jetesës, si psh: e të ardhurave, për shkak të papunësisë, pleqërisë, paaftësisë për shkak të sëmundjeve, aksidenteve, etj.

Puna është mekanizmi që njerëzit të dalin nga varfëria, dhe gjithashtu puna është parandaluese për rënien në varfëri. Këtu gjejmë lidhjen me origjinën tradicionale të skemave të mbrojtjes sociale. Mungesa e punës e bën individin të bjerë në varfëri, ndërsa skema e kompesimit nga sigurimet, parandalon rënien e individit në varfëri. Prandaj në qendër të politikave sociale është integrimi i qytetarëve në tregun e punës, përmes programeve të arsimit e trajnimit, me qëllim që ata të kenë të ardhura primare nga puna, e më tej, të jenë pjesëmarrës në shoqëri. Skemat e sigurimeve shoqërore kanë karakter social, i cili shpjegohet me faktin se shoqëria përpiqet të mbrojë veten përmes skemave të detyrueshme kundër efekteve ndërprerëse të të ardhurave që mund t'u ndodhin qytetarëve të saj¹⁶⁹. Përtej përgjegjësisë së tyre individuale, qytetarët janë të detyruar nga shteti të sigurojnë vetveten ndaj një numri rrisqesh e rreziqesh sociale. Dhe kjo bëhet jo shumë për të mbrojtur situatën e tyre ekonomike, por për të parandaluar që ata të bëhen barrë për pjesën tjetër të shoqërisë. Kjo reflekton mbi të tjerët, e më gjërë mbi të gjithë shoqërinë, duke dhënë efekte tek motivimi dhe mentaliteti, tek kultura e fëmijëve të individëve të papunë, e deri tek mungesa e stabilitetit politik dhe shoqëror¹⁷⁰. Ky është efekti domino i problemeve sociale.

Literatura

¹⁶⁷ INSISTUTI I SIGURIME SHOQËRORE. [HTTP://WWW.ISSH.GOV.AL/AL/](http://www.iss.gov.al/al/)

¹⁶⁸<http://shtetiweb.org/2013/10/07/mbrojtja-sociale/>

¹⁶⁹J. BERGHMAN. 1997. "THE RESURGENCE OF POVERTY AND THE STRUGGLE AGAINST EXCLUSION: A NEW CHALLENGE FOR SOCIAL SECURITY?" TILBURG INSTITUTE FOR SOCIAL SECURITY RESEARCH. VOL. 50.

¹⁷⁰po aty.

- Adato, M. and Basset, L. 2009. *Social protection to support vulnerable children and families: the potential of cash transfers to protect education, health and nutrition*. Aids Care 21(Suppl. 1): 60-75.
- Banks, N. and Moser, C. 2011. *Social Protection and Assets*. Briefing Paper 2. Global Urban Research Centre (GURC). GURC: Manchester.
- Bërxfholi, Doka, Asche, H.2003. *Atlasi Gjeografik i Popullsisë së Shqipërisë*. Tiranë
- Biberaj, Elez. 2001. “*Shqipëria në Tranzicion*”. Shtëpia botuese: AiiS – Tirana.
- Chambers, R. 1989. *Vulnerability, Coping and Policy*. IDS Bulletin (20,2) fq. 1-7.
- Clark,W.C.et al. 2000. *Assessing Vulnerability to Global Enviromental Risks*. Unpublished Manuscript
- DACI. JORDAN 2011. *TË DREJTAT E NJERIUT. SHTËPIA BOTUESE JULVIN. TIRANË*.
- EDUKIMI ME TË DREJTAT E NJERIUT NË UNIVERSITETE, QENDRA SHQIPTARE PËR TË DREJTAT E NJERIUT, TIRANË, 2004
- Flinterman, Cees and Catherine Henderson. 1999. *Special Human Rights Treaties*. Edited by Raija Hanski and Markku Suksi. *An Introduction to the International Protection of Human Rights*. Turku/Abo: Institute for Human Rights, Abo Akademi University.
- Fischer, Bernd. 2010. “Enver Hoxha dhe diktatura staliniste në Shqipëri. Instituti i Studimeve Ndërkombetëre. Tiranë.
- Jack Donnelly. 1999. *Human Rights, Democracy and Development*. Human Right Quarterly, Vol. 21, No.3.
- Moser, C. 1998. *The Asset Vulnerability Framework: Reassessing Urban Poverty Reduction Strategies*. World Development. Vol.26, No.1, Fq. 1-19.
- Nowicki, Marek Antoni. 2003. *Rreth Konventes Evropiane*. Botim i Qendres Shqiptare per te Drejtat e Njeriut.Tirane.
- Pano, Nicholas. 1968. “*The People’s Republic of Albania*”. Johns Hopkins Press.
- Puto, Arben. 2009. “*E Drejta Ndërkombëtare Publike*”, Shtëpia Botuese “Marin Barleti”. Tiranë.
- RAIJA HANSKI DHE MARKKU SUKSI. 1999. *HYRJE NË MBROJTJEN NDËRKOMBETARE TË TË DREJTAVE TË NJERIUT*. INSTITUTI PËR TË DREJTAT E NJERIUT. UNIVERSITETI I ABO AKADEMISË.
- Schmidt, Manfred G. 2012. *Teorite e Demokracise*. Shtepia Botuese Boart.
- Sistemi i Pensioneve. *Material trajnimi*. Materiale trainimi per sistemin e pensioneve dhe financimin e sigurimeve shoqerore, mod.3
- TOMES, IGOR. 1997. *E DREJTA E SIGURIMIT SOCIAL*. TIRANË
- Xhumari, Vaso, Merita. 2014. “Proçesi dhe Institucionet e Politikës sociale”, Botimet Pegi. Tiranë.

Literaturë nga interneti

Babajania, Babken. (2013). Social Protection and its Contribution to Social Inclusion. Presented at the UNDESA expert group meeting, New York, 10-11 September 2013.

<http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2013/EmpowermentPolicies/Social%20Protection%20and%20Inclusion%20Babajanian.pdf>

Human Rights and Vulnerable Groups.
www.unaids.org/globalreport/documents/20101123_GlobalReport_Chap5_em.pdf

INSTITUTI I SIGURIMEVE SHOQËRORE. WWW.ISSH.GOV.AL

SINANI, GENT. TË DREJTAT E NJERIUT, BILANC DHE PRESEKTIVA. [HTTP://WWW.FES-TIRANA.ORG/MEDIA/PUBLICATIONS/PDF-FILES/2014/A-141113-DREJTAT-NJERIUT-ALB.PDF](http://WWW.FES-TIRANA.ORG/MEDIA/PUBLICATIONS/PDF-FILES/2014/A-141113-DREJTAT-NJERIUT-ALB.PDF)

TE DREJTAT E NJERIUT. [HTTP://EQATJA.BLOGSPOT.COM/2010/11/TE-DREJTAT-E-NJERIUT.HTML](http://EQATJA.BLOGSPOT.COM/2010/11/TE-DREJTAT-E-NJERIUT.HTML)

ECONOMIC SSUSTAINABILITY AND DIRECT FOREIGN INVESTMENTS ARE NOT ALWAYS IN LINE

Dr. Emir I. Hajdini

University College “WISDOM”
e-mail:ehajdini@gmail.com

Abstract

Foreign Direct Investment is an integral part of an open economical system and a major katalisator of economic development. However, the benefits of FDI do not happen automatically and not disperse evenly among communities. National politics and the international structure of investment do matter for the attraction of FDI's into an ever growing number of developing countries and for a better absorption of the positive potential of those investments into sustainable growth. Challenges mainly are on the side of host countries, which have to create an open, transparent environment, that is clear and effective politics for the attraction of such investments and to build human and instructional infrastructure for the proper implementation of such politics. The role FDI's plays for guiding economic development and economic growth has ever been a contested one. Since the beginning there have been viewpoints in favor and against FDI. Some authors, argues that FDI led to economic growth and increase of productivity and hence to economic development, but others note the risk of FDI in destroying local capacities or over- exploiting the natural resources.

This article aims at indentifying the tendencies of foreing direct investments (now on FDI) wether any FDI is productive or not for the economy of the host country. As regards the methodology, can be said that the literature of the FDI attraction field is being analized, which encopases the preference toward the tipology of investments. FDI's attraction is crucial for countries with small economy, like Albania, especially on difficult financial times. However, not all the investments are beneficial for the host country.

ZHVILLIMI I QËNDRUESHËM EKONOMIK DHE INVESTIMET E HUAJA DIREKTE JO GJITHNJË PËRPUTHEN

Dr. Emir I. Hajdini

Lektor

Kolegji Universitar "WISDOM", Tiranë
ehajdini@gmail.com

Abstrakt

Investimet e Huaja direkte janë pjesë themelore e një sistemi ekonomik të hapur dhe një katalizator i zhvillimit ekonomik. Megjithatë, përfitimet nga këto investime nuk janë automatike dhe nuk janë të shpërndara njëtrajtëshmërisht, ndaj politikat kombëtare dhe struktura ndërkombëtare e investimit janë faktorë me rëndësinë përthithjen e IHD-ve (këtej e tutje IHD) në kontekstin e një gare me një numur gjithnjë në rritje të vendeve në zhvillim dhe natyrisht për një absorbim/përthithje sa më të përshtatshmetë këtyre IHD-ve në mënyrë që këto të fundit të “punojnë” për një zhvillim të qendrueshëm. Sfidat kryesisht janë në anën e vendeve përfituese, të cilat duhe të krijojnë, një ambient miqësor pra transparent dhe natyrisht politika të qarta dhe efektive për tërheqjen e investimeve të “dobishme” për ekonominë. Roli që IHD-të luajnë në drejtimin e zhvillimit ekonomik gjithnjë ka qenë i debatueshëm. Historikisht ka patur pikëpamje në favor dhe kundër IHD-ve, disa autorë argumentojnë që IHD-të udhëheqin zhvillimin ekonomik nëpërmjet rritjes së efektivitetit, por të tjerë vënë theksin mbi reziqet e shkatërrimit të kapaciteteve lokale- nëpërmjet mbi shfrytëzimit të burimeve natyrore dhe jo vetëm.

Qëllimi i këtij artikulli është që të shqyrtoj tendencat e investimeve të huaja direkte nëseçdo IHD është apo jo produktive vis a vis zhvillimit ekonomik të vendit pritës. Përsa i takon metodologjisë dhe qasjes duhet të themi se analizohet literatura e fushës si dhe analizohet tërheqja e IHD-ve, e cila përfshin edhe preferencën ndaj formave dhe tipologjive të investimeve. Tërheqja e IHD-ve është kryesore për vende me ekonomi të vogla, sikurse është Shqipëria, veçanërisht në kohë financiarisht të vështira. Megjithatë, jo të gjitha investimet sjellin dobi për vendet pritëse.

Fjalët kyçe: investime të huaja direkte, zhvillim ekonomik, faktorë egzogjene, konstruktivitet ekonomik.

Hyrje

Zhvillimi i një vendi bazohet në faktorë endogjenë, faktorë egzogjenë apo një miks i të dyjave. Një vend i pasur me faktorë endogjenë zhvillimi, p.sh: krahe punë të aftësuar, lëndë të parë, kapital financiar natyrisht është në një pozicion më të mirë përse i përket zhvillimit të qendrueshëm sesa një vend jo i pasur në këto faktorë. Shumë vende që dëshirojnë zhvillim të shtuar

bëjnë përpjekje të mëdha të tërheqin burime eksogjene për këtë qëllim, përfshirë dhe kapital të huaj në formën e IHD-ve. Gjithsesi, format e investimeve të huaja janë të ndryshme kështu edhe efektet e tyre në ekonomitë kombëtare të vendeve pritëse. Nga të gjitha format e investimeve, IHD-të konsiderohen si forma më pozitive përse i përketë zhvillimit të ekonomisë kombëtare, kjo për vetë kaarakteristikat e IHD-ve si p.sh: investime produktive, efektet “*spill over*”, kohë zgjatja, etj.

Kësisoj, investimet e ashtuquajtura të portofolit konsiderohet si dobi-prurëse për zhvillimin ekonomik të vendit pritës, pasi parashikon qendrueshmëri afat-gjatë që krijon vlerë, gjë e cila është parakusht për këtë lloj investimi. Përkundrazi, ka disa forma të tjera investimi që nuk konsiderohen dobi-prurëse për zhvillimin ekonomik të vendit pritës, si p.sh investime spekulative që “hyjnë” për të kapitalizuar në një “pikë të dobët” të ekonomisë, për të “korrur” fitime të shpejta para se ekonomia vendase¹⁷¹ të falimentojë. Duke u nisur nga statistikat e IHD-ve në Shqipëri, menjëherë të bie në sy që rreth 1/5 e totalit të IHD-ve përbëhet nga investime “ndoshta” jo të dëshiruara. Shumë vende në botë përfshirë dhe Shqipëria, janë në fazën e ripërcaktimit të qasjes së tyre ndaj IHD-ve, pra dhe te reflektimit si të shtojnë investimet e dëshirueshme veçanërisht në këto kohe të vështira përse i përketë rrjedhjes së kapitalit dhe jo vetëm.

Kësisoj ky artikull do të përpiqet të analizojë preferencat ndaj investimeve me qëllimin që të shtjellojë aspektet që dallojnë investimet e dëshirueshme nga ato që s’janë të dëshirueshme natyrisht nga pikëpamja e vendit pritës.

Ky artikull është i strukturuar si vijon: Pjesa që pason flet për tendencat botërore të investimeve, Pjesa e tretë përshkruan pse vendet përpigën të tërheqin IHD, pjesa e 4 shpjegon arsyet pse investitorët investojnë në një vend të caktuar, pjesa e parafundit konsideron ndarjen midis investimeve të dëshiruara dhe *vice versa*, përfundimet dhe sugjerimet ndjekin.

Tendecat globale të investimeve

Sipas World Investment Report 2011 (UNCTAD, 2011) vihet re një rimëkëmbje e IHD-ve globale në gjysmën e parë të 2011, gjë e cila çon në parashikimin e një ringritje të IHD-venë planin afat-mesëm dhe afat-gjatë. Rimëkëmbja relativisht shpejtë e IHD-ve dhe prespektiva për rritje në të ardhmen e afërt tregon që vendet që kërkojnë të tërheqin IHD duhet të jenë gati për të iniciuar procesin e tërheqjes qoftë cilësisht qoftë sasiorë. Për më tepër, viti 2010 ishte viti i parë që shënojë faktin se më shumë se gjysma e (53%) IHD-ve globale janë drejtuar në vendet në zhvillim.

Përkeqësimi i situatës ekonomike dhe financiare sikurse edhe ngadalësimi i rritjes globale janë katalizatorë për një konkurrence ndërkombëtare më të madhe për tërheqjen e IHD. Gjithashtu, ndryshimi radikal i mënyrës me të cilën vendet pranonin IHD tregon që më shumë kujdes duhet patur për zhvillimin politikave të duhura për tërheqjen e IHD-ve. Intesifikimi i konkurrencës për

¹⁷¹ Firmat piramidale në Shqipëri janë shembulli tipik i “ekonomisë fluske”, pra investime negative.

IHD-të shoqërohet patjetër me intensifikimin e konkurrencës për burime të tjera kapitali. Gjithmonë do të ketë vende që nuk do të kenë sukses në tërheqjen e IHD-ve të dëshiruara apo IHD të mjaftueshme, natyrisht për arsye të ndryshme si p.sh: klimë jo të favorshme për investime, sistem i dobët rregulator, korrupsion dhe shumë arsye të tjera. Vendet të cilat nuk kenë sukses në tërheqjen e IHD-ve mund të kenë qasje në forma të tjera financimi, të cilat mund të jenë me pak dobi-prurëse për ekonominë kombëtare krahasuar me IHD-të¹⁷².

Arsyet që vendet kërkojnë ihd

Tradicionalisht, shumë arsye mund të gjenden pse vendet/shtetet kërkojnë të tërheqin investime. Nxitja e rritjes ekonomike është një nga arsyet kryesore, sikurse mund të dallohet nga debatet akademike apo fjalimet ekonomike. Rrjedhje masive kapitali nga jashtëi mundëson vendeve pritëse të kenë rritje ekonomike, të paktën në afate të shkurtra apo dhe të mesme sikurse tregohet edhe nga niveli i të dhënave makro ekonomike. Megjithatë, debati i kohëve të fundit tregon që ndoshta rritja ekonomike nuk është e mjaftueshme apo edhe jo e duhura për shtegun zhvillimor strategjik të vendit në fjalë. Kjo qëkur mbështetësit e qendrueshmërisë apo zhvillimit të qendrueshëm argumentuan se rritja sasiore nuk është e dëshiruar nëse bëhet “në kurriz” të zhvillimit të qendrueshëm.

Midis përfitimeve për vendin pritës mund të renditen: transferimi i teknologjisë, përmirësime në efikasitetin dhe produktivitetin e sektorit prodhues dhe jo vetëm, efekti *spill over*, etj. Duke tërhequr kapital të huaj, vendet përpiqen të “nxjerrin” elementët pozitiv që janë të lidhura me këto kapitale. Këto elemente positive mund të përfshijnë aftësi të reja pra *know how* si dhe teknologji të reja nga vendet e origjinës. Ky “importim” i aftësive të reja që mund të marri formën e krahut të punës të specializuar gjithashtu mund të konsiderohet pozitiv, veçanërisht kur behet fjalë për vende me ekonomi të vogël, pra të kufizuar, dhe ky specializim i munguar transferohet tek burimet njerzore vendase me anë të politikave rregullatore. Gjithashtu tërheqja e financimeve të huaja d.m.th të IHD-ve mund të shërbejë si katalizator pozitiv për tërheqjen akoma më shumë të IHD-ve të tjera, pra krijimi i një dinamike të IHD-ve¹⁷³. Kjo mund të jetë veçanërisht e vertetë nëse një kompani madhe vendos të investojë në një vend, kështoj duke deklaruar që vendi në fjalë paraqet siguri dhe stabilitet, gjë e cila mund të inkurajojë investime të tjera. Investimet e shtuara në një vend gjithashtu përkthehen në të ardhura buxhetore të shtuara për administratën e vendit në fjalë, qoftë në formën e taksave të ndryshme qoftë në formën e të ardhurav nga eksportet, etj. Përfitime mund të lindin edhe në formën e përmirësimit të indikatorëve të llogarive kombëtare. Natyrisht lista me arsyet e përfitimëve vendeve nga investimet nuk është shteruese, megjithatë përfshihen perceptime të shqiptuara shpesh nga politika. Kur tërheqja e IHD-ve kthehet në orientim qeveritar, politik-bërësit duhet të kenë parasysh se ka disa parakushte që duhen plotësuar përpara se efektet e IHD-ve të jenë sa më të plota. Wang dhe Wong (2009) gjen që IHD-të promovon rritje ekonomike vetëm nëse vendi pritës arrin një nivel të

¹⁷² Si p.sh: remitancat, donacionet, kreditimet, etj.

¹⁷³ Shih rastin e Apple Computers dhe “ndjekjen” në trgun kinez nga HP.

caktuar të kapitalit human; sërisht IHD-të promovojnë rritje të kapitalit vetëm nëse një nivel i caktuar i zhvillimit të sektorit financiar është arritur.

Arsyet einvestitoreve per te investuar

Vendet që dëshirojnë dhe përpiqen të tërheqin IHD duhet të dinë arsyet e investitorëve për të investuar jashtë vendit të tyre të origjinës. Natyrisht që kjo dije paraprake i ndihmon këto vende të shtojnë efikasitetin e përpjekjeve për të tërhequr investime të huaja. Arsyet më tradicionale për të investuar jashtë, sipas teorisë neo-klasike të ekonomisë, qëllimi kryesor i investimeve është maksimizimi i fitimeve dhe minimizimi i kostove. Investimi jashtë vendit të origjinës shoqërohet me kosto të shtuara për firmat investuese, kështu edhe fitimet duhet t'i kapërcejnë këto kosto shtesë. Kompanitë investuese, mund të duan të fitojnë akses në tregjet e huaja, por edhe të evitojnë barrierat në tregëti. Sipas Dunning (1993, cituar tek Deichmann et al., 2003), arsyeshmëria e çdo investimi varet nga orientimi specifik i kompanisë, si p.sh ndaj burimeve natyrore, efikasiteti i tregut, asetet strategjike etj. Gjithashtu egziston mendimi që faktor të ndryshëm ndikojnë investimet në rajone të ndryshme, duke përdorur analizën regressive, Tondel (2001, cituar në Deichmann, 2003) është gjetur që e vetmja arsye bindëse se pse investohet në Evropën Qendrore dhe Lindore është progresi që përfitohet nga transicioni.

Kërkimi i Globerman dhe Shapiro (2003) jep disa të dhëna interesante të cilat konsidrohen si parakushte për tërheqjen e IHD-ve nga SH.B.A, kërkimi argumenton se nuk mund të ketë investime madhore nga SH.B.A-të nëse nuk kemi një system efektiv qeverisës. Cevisdhe Camurdan (2009) krijuan një model për të testuar faktorët që nxisin IHD-të në vendet në zhvillim dhe ekonomitë në tranzicion, ata gjetën që IHD-të ndërvaren pozitivisht nga përqindja e interesave dheritmet e rritjes, hapja e tregjeve dhe negativisht nga normat e inflacionit. Sipas Deichmann et al. (2003) është gjetur që kapitali social dhe njerëzor është faktor përcaktues shumë i rëndësishëm, pra nënvijëzohet rëndësia e aftësive profesionale dhe e infrastrukturës së zhvilluar.

Trajta të dëshirueshme të ihd-ve

Shumë dekada më parë, Safarian (1973) janë përmendur që efekti *spill over* është i rëndësishëm për ekonominë pritëse të IHD-ve, ai identifikon trainimin e burimeve njerzore dhe efikasitetin e shtuar të produktivitetit si efektet më positive të *spill over*. Një nga arsyet kryesore se përse politik-bërësit i mëshojnë tërheqjes së burimeve të huaja është për të financuar deficite financiare dhe për të nxitur rritjen dhe zhvillimin ekonomik (Dornbusch, 1998, cituar në Combes et al., 2011). IHD-të, vërtetë mund të konsidrohen si financuesi i zhvillimit të ekonomisë kombëtare, ato janë veçanërisht të rëndësishme për vende jotë pasura me burime natyrore dhe kështu duhet ta bazojnë strukturën e tyre ekonomike në prodhimetari. Kjo është veçanërisht e vërtetë për vende me ekonomi të kufizuar, të cilat nuk kanë një system të mirë-zhvilluar të arsimit dhe shkencës.

Ndikimi i investimeve në ekonominë kombëtare varet edhe nga qëllimi përse bëhet, IHD-të që synojnë krijimin e vlera të shtuara pra, që sjellin teknologji të reja, aftësi profesionale apo menaxheriale, janë më konstruktive ndaj zhvillimit ekonomik të vendit pritës, Dyker(1999,cituar tek Deichmann,2003).Me të njëjtën logjik, investimet që synojnë tregun vendas, pra mobilizimin e aseteve egzistuese nuk janë shumë dobi prurëse për ekonominë e vendit pritës.Në të njëjtin këndvështrim, Ramcharran (2000, cituar në Deichmann, 2003) argumenton që IHD-të në sektorin e gjelbërt dhe jo në privatizimin e aseteve qeveritare në përgjithësi kanë qenë më konstruktive ndaj rritjes ekonomike Është qartësuar tashmë nëpër kërkimet akademik dhe jo vetëm që IHD-të kanë tendencën të “rrjedhin” në ato vende që kanë kuadrin rregullator liberal, në përputhje me standartet ndërkombëtare natyrisht.Kësisoj, një vend që përgatitet të tërheqi IHD masivisht, pra të futet në treg, duhet të bëj maksimumin në vendosjen e shtetit ligjor, të përmirësojë klimën e biznesit, zvogëlojë burokracinë dhe të përmirësojë transparencën, të luftojë korrupsionin etj.Edhe nëse kjo bëhet në emër të tërheqjes së IHD-ve, prapë se prapë kjo situatë e përftuar është positive për entitetet lokale që operojnë në vend.

Trajta jo të dëshirueshme të ihd-ve

Megjithse IHD-të shpesh konsiderohen si zgjidhje universale për problemet që hasin vendet, një pjesë e mirë e kërkimit por edhe evidencat e ndryshme nuk mbështesin këtë parim. Një numër autorësh shohin aspekte negative të IHD-ve përse i përket strukturës ekonomike kombëtare dhe sovranitetit kombëtar (Venron, 1971 dhe Caves, 1982, cituar në Hooley *et al.*, 1996). Në vazhdim,Faras and Ghali (2009) theksojnë që IHD-të mund të mos kontribuojnë në rritjen ekonomike të vendit pritës nëse janë tërhequr nga vetë rritja ekonomike apo nga ndonjë kusht ekonomik veçanërisht favorizues.Në këto raste, IHD-të tërhiqen nga masa e madhe e tregut vendas, dhe ka raste që më shumë IHD nga sa është e nevojshme tërhiqen në vend.Kjo gjendje nuk është e favorshme nga pikëpamja e vendit pritës pasi teprica e financimeve “fryn” çmimet dhe si rrjedhojë çon në “mbinxehjen” e ekonomisë.Kjo çështje është shqyrtuar edhe nga Combes *et al.* (2011).“Mbinxehja” e ekonomisë apo sikurse quhet ndryshe ekonomia “fluskë” vjen si pasojë edhe e financimeve të tepruar duke rritur artificialisht vlerën e asetve, diçka e ngjashme me krizën financiare të 2008.

Gjithsesi, literatura përmend rrezikun e mundshëm qëi kanoset vendeve të varura nga investimet globale,qëvjen si pasojë e kthimit të rrjedhës së IHD-ve.Rikthimi mbrapsht i investimeve ka potencialin të jetë veçanërisht i dëmshëm për vendin pritës.

Një numër artikujsh fokusohen tek “grackat” e mundshme në rrugëtimin për tërheqjen e IHD-ve, veçanërisht nga pikëpamja e orientimit politiko-ekonomik.Një nga “grackat” mund të jetë që politikat kur promovojnë investimet e huaja mund të konsiderojnë tërheqjen e IHD-ve si destinacion politik dhe jo si një instrument për të promovuar zhvillimin e ekonomisë kombëtare.Për më tepër, investimet e huaja direkte mund të rezultojnë në një zhvillim të disbalancuar, p.sh sektorë të ekonomisë kombëtare që kanë pranuar IHD zhvillohen më shpejt në

krahasim me sektorë të tjerë. Gjithsesi, duke u përpjekur më shumë në tërheqjen e IHD-ve dhe si pasojë ndërtimin e kushteve lokale që konsiderohen si të domosdoshme në tërheqjen e IHD-ve mund të krijohen situata të disfavorshme për biznesin vendas. Prej shumë kohësh ka qenë mirënjohur fakti që incentivat fiskale konsiderohen si tërheqëse prej investitorëve. Kështu shumë vende ofrojnë incentiva fiskale për investitorë të mundshëm, Szanyi(1998) shqyrton eksperiencën e Spanjës, Portugalit si dhe të disa vendeve të Evropës Qendrore duke evidentuar që incentivat fiskale kanë pak ose aspak të bëjnë me tërheqjen e IHD-ve. Është interesante të theksojmë se transparenca fiskale dhe qendrueshmëria e sistemit fiskal janë faktorë kyç. Sikurse përcaktohet nga literatura përkatëse, nuk ka dëshmi të qarta që incentivat fiskale përforcojnë IHD-të, ndërkohë që ka evidenca të qarta se konkurrenca në ofrimin e incentivave fiskale kanë shkaktuar shumë dëme në vendet në zhvillim si pasojë e humbjes nga të ardhurat fiskale. Pra, mund të konkludohet që investitorët transferohen jashtë vendit të origjinës jo për shkak të stimujve, të cilat zakonisht janë afat-shkurtëra, por për arsye të menduara mirë. Vendet përfitojnë jo vetëm nga investime e huaja por edhe nga ato të brendshme. Konkretisht duke patur investime të brendshme është e rëndësishme pasi dëshmohet tendenca e kapitalizimit dhe se mund të investohet në sektorë produktiv të ekonomisë kombëtare. Investimet e huaja shpesh shoqërohen me importe të shtuara pasi kompania investitore ka nevojë për produkte me të cilat është familiarizuar, të cilat zakonisht importohen. Kështu, mund të ketë të ngjarë që shumica e fondeve largohen nga vendi pritës.

Përfundime dhe konkluzione

Sikurse përmendëm edhe më lart, egzistojnë evidenca të qarta edhe për natyrën konstruktive dhe *vice versa* të investimeve të huaja dhe veçanërisht të IHD-ve. Është e pamundur të jepet një opinion i prerë nëse IHD-të janë të dëshirueshme apo jo, nga pikëpamja e zhvillimit të qendrueshëm ekonomik. Megjithatë më shumë kërkim nevojitet në këtë drejtim. Një konkluzion që del nga materiali i paraqitur në këtë artikull –natyrisht që IHD-të mund jenë me shumë dobi për vendin pritës nëse absorbohen me mënyrën duhur dhe nëse politikat që ndalojnë apo kufizojnë trajtat negative janë prezente. Disa nga aspektet positive përveç financimit të deficienteve financiare janë edhe dhe vënia në efikasitet të kapitalit egzistues, transferimi i idijes dhe teknologjisë. Efektet *Spill Over* gjithashtu përmenden si positive por përfitimi prej tyre varet nga efikasiteti i kuadrit rregullator dhe i politikave relevante prezente në vendin pritës, detyrë kjo e klasës politike.

Midis risqeve të investimeve të huaja, mund të përmendet humbja e sovranitetit financiar nëse jo politik. Rrjedhja me tepriçë e kapitalit mbi-nxeh ekonomik me pasojë humbjen e avantazhit kompetitiv kombëtar dhe “fryrjen” artificiale të vlerës së aseteve dhe krijimin kështu të “fluskave” ekonomike. Investimet e huaja mund të çojnë në humbjen e konkurrencës nëpërmjet rritjes së vlerës së monedhës kombëtare.

Nga trajtat e investimit të përmendur në këtë artikull, mund të nxirren disa faktorë për të gjykuar nëse investimi konkret është apo jo konstruktiv për ekonominë kombëtare. Megjithatë, nuk është kaq detyrë lehtë të etiketosh një propozim apo projekt investitor, nevojitet më shumë sesa analizim i literaturës egzistuese, por më llogjike është vendosja e kriterëve të përgjithshme për grup projektsh investimore të ngjashme.

Referenca:

1. Cevis, I. and Camurdan, B. (2009). The Economical Determinants of Foreign Direct Investment (FDI) in Developing Countries and Transition Economies, *e-Journal of NeWorld Sciences Academy*, 4(3), 210-223.
2. Combes, J.-L., Kinda, T. and Plane, P. (2011). Capital Flows, Exchange Rate Flexibility, and the Real Exchange Rate, working paper No. WP/11/9, International Monetary Fund, Washington, D.C., January 2011.
3. Deichmann, J.I., Eshghi, A., Houghton, D.M., Sayek, S. and Teebagy, N.C. (2003). Foreign Direct Investment in the Eurasian Transition States, *Eastern European Economics*, 41(1), 5-34.
4. Faras, R.Y. and Ghali, K.H. (2009). Foreign Direct Investment and Economic Growth: The Case of the GCC Countries, *International Research Journal of Finance and Economics*, 29, 134-145.
5. Globerman, S. and Shapiro, D. (2003). Governance infrastructure and US foreign direct investment, *Journal of International Business Studies*, 34(1), 19-39.
6. Hooley, G., Cox, T., Shipley, D., Fahy, J., Beracs, J. and Kolos, K. (1996). Foreign Direct Investment in Hungary: Resource Acquisition and Domestic Competitive Advantage, *Journal of International Business Studies*, 27(4), 683-709.
7. Safarian, A.E. (1973). Perspectives on Foreign Direct Investment from the Viewpoint of a Capital Receiving Country, *The Journal of Finance*, 28(2), 419-438.
8. Sethi, D., Guisinger, S.E., Phelan, S.E. and Berg, D.M. (2003). Trends in Foreign Direct Investment Flows: A Theoretical and Empirical Analysis, *Journal of International Business Studies*, 34(4), 315-326.
9. Soon, T.-W. dhe Stoeber, W.A. (1996). Foreign Investment and Economic Development in Singapore: A Policy-Oriented Approach, *The Journal of Developing Areas*, 30(3), 317-340.
10. Szanyi, M. (1998). Experiences with Foreign Direct Investment in Eastern Europe: Advantages and Disadvantages, *Eastern European Economics*, 36(3), 28-48.
11. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2010). World Investment Report 2010, vizituar: 02.12.2011. Available at: <http://www.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=13423&intItemID=2068&lang=1>.
12. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2011). Global Investment Trends Monitor No. 5, vizituar: 02.12.2011. Available at: http://www.unctad.org/en/docs/webdiaeia20111_en.pdf.

CULTURE IMPACT IN CAREER PATH CHOICE

Msc. Erion Muça

Faculty of Social Science , Philosophy Department

Tirana University

Email: ergio_85@yahoo.it

Abstract

The society and the culture play a very important role in the choices that individuals do in life. Usually in traditional societies, individual career choices are affected by social agencies or groups such as the family, peers group, teachers, etc. All these social agencies affect the individual through the process of education and acquisition of culture. For example, in traditional societies, children and juveniles are pushed to choose professions according to parental expectations and models, or because of the importance that this profession has in the community and society. In individualized Western societies, individualist culture pushes juveniles to the choice of professions based on the talent and the merits of the individual, and not necessarily toward the desired professions by family members or community-favored ones.

This article aims to analyze the impact that culture has on choosing individual career in Albania today. The methodology used to analyze this impact is based on two lines: in examining of the secondary sources such as: international and Albanian literature regarding this phenomenon, but on the other hand the analysis is based on empirical data collected from in depth interviews with young graduates and university students, as well as employees of career counseling offices at various universities in Albania.

The study highlights interesting findings: on one side related to the influence of culture on personal career path, and on the other hand, related to the influence of the contemporary global trends to the individual carrier choices of juveniles in Albania, moving away from cultural traditions.

Key words: culture, career paths, young people, Albanian society, globalization tendencies

NDIKIMI I KULTURËS NË ZGJEDHJEN E RRUGËS DREJT KARRIERËS

Msc. Erion Muça

Fakultetit të Shkencave Sociale, Departamenti i Filozofisë
Universiteti të Tiranës

Abstrakt:

Shoqëria dhe kultura luajnë një rol shumë të rëndësishëm në zgjedhjet që individët bëjnë në jetë. Zakonisht në shoqëritë tradicionale, zgjedhjet individuale në lidhje me karrierën ndikohen nga njësitë apo grupet shoqërore të tilla si familja, grupi i bashkëmoshatarëve, mësimdhënësit etj. Të gjithë këto njësi dhe grupe ndikojnë tek individit nëpërmjet procesit të edukimit dhe përvetësimit të kulturës. Kështu për shembull në shoqëritë tradicionale, fëmijët dhe të rinjtë shtyhen të zgjedhin profesione sipas modeleve dhe pritshmërive prindërore dhe ose sipas rëndësisë që ky profesion ka në komunitet dhe shoqëri. Në shoqëritë perëndimore të individualizuara, kultura individualiste i shtyn të rinjtë drejt zgjedhjes së profesioneve në bazë të talentit dhe prirjes së vetë individit dhe jo domosdoshmërisht drejt profesioneve të dëshiruara nga anëtarët e familjes, apo të parapëlqyera nga komuniteti.

Ky artikull synon të analizojë ndikimin që ka kultura në zgjedhjen e drejtimit të karrierës individuale sot në Shqipëri. Metodologjia e përdorur për të analizuar këtë ndikim është e mbështetur në dy linja: në shqyrtimin e burimeve dytësore si: literaturë ndërkombëtare dhe shqiptare në lidhje me këtë dukuri, por nga ana tjetër analiza mbështetet në të dhëna empirike të mbledhura nga intervistat e drejtpërdrejta me të rinj maturantë dhe universitarë, si dhe punonjës të zyrave të këshillimit të karrierës pranë universiteteve të ndryshme në Shqipëri.

Studimi nxjerr në pah prirje interesante nga njëra anë të ndikimit të kulturës në zgjedhjet personale të karrierës, por nga ana tjetër dhe një ndikim të prirjeve bashkëkohore globale që drejtojnë zgjedhjet individuale të të rinjve në Shqipëri, duke iu larguar disi traditave kulturore.

***Fjalë kyçe:** kultura, hapat e karrierës, të rinjtë, shoqëria shqiptare, prirje globalizuese*

1. Hyrje

Ky artikull synon të analizojë ndikimin që ka kultura në zgjedhjen e drejtimit të karrierës individuale, duke u ndalur veçanërisht në kontekstin shqiptar. Në të kaluarën ishte normale që individit të zgjidhte vetëm një profesion në jetën e tij, për shembull, sekretar(e), automekanik etj. Për shkak të ndryshimeve të shpejta në tregun e sotëm të punës, kjo nuk është më e mundur. Njerëzve iu është dashur të ndërrojnë vendet e tyre të punës më shpesh, dhe gjithashtu edhe profesionet. Për këtë arsye, termi profesion është bërë shumë statik për t'u përdorur në orientimin për karrierën dhe është zëvendësuar nga termi karrierë, që përshkruan rrugën e individit gjatë të

mësuarit dhe punës. Kuptimi i karrierës ka ndryshuar me kohën. Nëse karriera dikur ishte një sinonim për progresin individual në hierarkinë organizative ose në një profesion, sot është një term që përshkruan rrugën e mësimit dhe punës së individit. Karriera nuk është më një term i rezervuar për individët më të suksesshëm (menaxherët, këngëtarët, atletët etj.), por u referohet të gjithë individëve të rritur, por edhe nxënësve në shkolla. Në ditët e sotme, çdokush ka një karrierë. Periudhat e arsimit, aftësimit, papunësisë, pushimit të lindjes janë faza në karrierën e personit (SHBLU, 2011: 7). Shoqëria dhe kultura luajnë një rol shumë të rëndësishëm në zgjedhjet që individët bëjnë në jetë. Zakonisht në shoqëritë tradicionale, zgjedhjet individuale në lidhje me karrierën ndikohen nga njësitë apo grupet shoqërore të tilla si familja, grupi i bashkëmoshatarëve, mësimdhënësit etj. Të gjithë këto njësi dhe grupe ndikojnë tek individit nëpërmjet procesit të edukimit dhe përvetësimit të kulturës. Kështu për shembull në shoqëritë tradicionale, fëmijët dhe të rinjtë shtyhen të zgjedhin profesione sipas modeleve dhe pritshmërive prindërore dhe ose sipas rëndësisë që ky profesion ka në komunitet dhe shoqëri. Në shoqëritë perëndimore të individualizuara, kultura individualiste i shtyn të rinjtë drejt zgjedhjes së profesioneve në bazë të talentit dhe prirjes së vetë individit dhe jo domosdoshmërisht drejt profesioneve të dëshiruara nga anëtarët e familjes, apo të parapëlqyera nga komuniteti.

2. Përvoja ndërkombëtare e studimeve për ndikimin kulturës në zgjedhjet e të rinjve për karrierën

Ka disa faktorë që ndikojnë në vendimet e karrierës së të rinjve. Ndë ta më kryesorët janë: bashkëmoshatarët dhe miqtë, familja e zgjeruar, prindërit, mësuesit, këshilltarët/psikologët, mediat, kultura etj.

Ka shumëpërkufizime për kulturën, madje thuhet se ka aq përkufizime për kulturën, sa ka dhe autorë që e studiojnë atë. Në ditët tona përlllogariten më shumë se 360 përcaktime të tilla (Demertzis, 1985: 39). Një përkufizim mjaft i pranuar në qarqet shkencore është ai i Raymond Eilliams në veprën "Sociology of Culture", sipas të cilit kultura është tërësia e mendësive, e modeleve të sjelljes dhe e mënyrave të jetesës që reflektohen në të gjithë veprimtaritë e anëtarëve të kulturës (1982:13-14).Gregori, Munch dhe Peterson (2002) pohojnë se vlerat kulturore mund të ndikojnë në perceptimet, qëndrimet dhe sjelljet e individëve. Tek të rinjtë, përveç të tjerash, kultura reflektohet dhe luan një rol të rëndësishëm edhe në zgjedhjen e karrierës së tyre. Dy dimensionet e vlerave kulturore, përkatësisht individualizmi dhe kolektivizmi janë konsideruar si përcaktues të rëndësishëm që ndikojnë në zgjedhjet e karrierës së individëve (Agarwala, 2008).

Studiuesi Holland identifikoi gjashtë lloje të interesit profesional dhe mjedise paralele të punës: realist (R), hetues (I), artistik (A), social (S), sipërmarrës (E) dhe konvencional (C), model ky i quajtur edhe RIASEC(Holland, 1959). Sipas Castellino (2004) preferencat e individëve për këto gjashtë lloje të mjedisit të punës (RIASEC) mund të ndikohen nga vlerat e tyre kulturore.Përgjithësisht kulturat individualiste gjenden zakonisht në rajonet veriore dhe perëndimore të Evropës dhe të Amerikës së Veriut, ndërsa kulturat kolektivistike zakonisht gjenden në Afrikë, Amerikën Latine, Azi, Lindjen e Mesme dhe Paqësor (Aslinia, 2011; Amir, et

al. 2006; Mau, 2004). Ballkani gjithashtu dhe disa vende të ish Bllokut Sovjetik, duket se ende ndikohen nga kultura kolektiviste.

Janë bërë shumë studime krahasuese me qëllim të kuptuarin e mënyrës se si faktorët kulturorë ndikojnë tek njerëzit në mbarë botën për të marrë vendime për karrierën e tyre.

Shumë prej këtyre studimeve janë bërë nga studiues aziatikë, të cilët kanë krahasuar ndikimin e kulturës tek prirjet e të rinjve aziatikë për zgjedhjen e karrierës, me të njëjtin ndikim tek prirjet e të rinjve amerikanë për të bërë këtë zgjedhje.

Studimet ndërkombëtare në këtë fushë janë të shumta, por për shkak të pamundësisë për t'i shterruar ato në hapësirat e këtij artikulli, janë paraqitur vetëm disa prej tyre.

Fouad e të tjerë (2008), duke u mbështetur në të dhënat e Census 2007 së Zyrës së Shteteve të Bashkuara, treguan se megjithëse aziatiko-amerikanët përbënin vetëm 4 për qind të popullsisë në SHBA, ata përfaqësonin 25 për qind të inxhinierëve kompjuterikë, 30 për qind të shkencëtarëve në fushën e mjeksisë, 17 për qind të fizikantëve dhe 14 për qind të dentistëve, por vetëm 1 për qind të punonjësve socialë. Sipas Xuhua Qin dhe shumë kërkuesve të tjerë në fushën akademike, aziatiko-amerikanët kanë më shumë gjasa në krahasim me pjesën tjetër të popullsisë amerikane, të zgjedhin një rrugë karriere bazuar në dëshirat e familjes së tyre dhe jo në interesat e tyre personale (Qin, 2010). Sipas këtij autori, detyrimi i familjes në disa raste mund të shërbejë si një mbrojtje për fëmijët kur zgjedhin karrierën e tyre sepse kjo zgjedhje është filtruar nga një rrjet relativisht “i sigurt”, nga të moshuarit në sistemin e tyre familjar. Sidoqoftë, detyrimi i familjes mund të shërbejë gjithashtu si një pengesë për fëmijët në ndjekjen e pasionit e tyre të vërtetë, nëse dëshirat e tyre janë krejtësisht të ndryshme nga zgjedhjet që më të moshuarit i kanë drejtuar për të bërë për ta (Po aty).

Në një studim tjetër të titulluar “Dallimet kulturore në stilet e vendimarrjes në karrierë dhe vetëefikasiteti”, Wei-Cheng Mau shqyrtoi stilin e vendimarrjes për karrierën dhe vetëefikasitetin e studentëve amerikanë dhe atyre tajvanezë, që jetonin në vendet e tyre përkatëse. Duke konfirmuar studimet e mëparshme, hulumtimi i Wei arriti në përfundimin se studentët tajvanezë kanë më shumë gjasa të ndjekin një stil të varur vendimarrjeje, në përputhje me kulturën tajvaneze dhe vendimet kolektive, ndërsastudentët amerikanë, nga ana tjetër, priren të marrin vendime në mënyrë të pavarur për karrierën e tyre. Studimet të ndryshme kanë treguar se individët e rritur në një kulturë që inkurajon bindjen ndaj autoritetit prindëror zakonisht edhe kur janë të rritur nuk i marrin dot vendimet në mënyrë të pavarur. Tajvanezët sikurse të gjithë aziatikët e tjerë, priren t'i bëjnë zgjedhjet e tyre për karrierë më shumë në përputhje me pritshmëritë familjare dhe shoqërore. Nga ana tjetër, kultura amerikane në përgjithësi thekson rëndësinë e zgjedhjeve personale dhe formimit të gjykimit në mënyrë të pavarur (Wei, 2000).

3. Ndikimi i kulturës në zgjedhjen e karrierës tek të rinjtë në Shqipëri

Shoqëria shqiptare, përgjithësisht e mbështetur tek tradita popullore, kohët e fundit është prekur nga ndryshime të shumta. Një dukuri e rëndësishme që ka ndikuar në këto ndryshime, pas shpërbërjes së regjimit socialist totalitar, është dukuria e migrimit qoftë brenda për brenda Shqipërisë, kryesisht nga zonat rurale në ato urbane, qoftë emigrimi jashtë kufijve të Shqipërisë. Si pasojë e këtyre lëvizjeve demografike, shumë komunitete në lokalitetet rurale u shpërbënë, ndërsa në qytete u rrit shkalla e atomizimit dhe e individualizimit të shoqërisë. Në këto kushte dhe roli i familjes, sidomos në zonat më të urbanizuara, filloi të zbehej disi. Roli i prindërve në marrjen e vendimeve për fëmijët e tyre në çështje të tilla si: martesë dhe zgjedhja e profesionit, u dobësua disi, megjithëse ende vazhdon të jetë i ndjeshëm krahasuar me shoqëri që kanë një nivel të lartë zhvillimi si SHBA, Kanada, Europë Perëndimore etj. Në këto kushte, duke qenë se dhe tregu i punës, tashmë i diversifikuar, kërkon individë me aftësi dhe kualifikime të caktuara, të panjohura ndoshta nga brezi i mëparshëm, zgjedhjet e të rinjve për profesionet e tyre, duket se kanë një prirje të bëhen më individualiste dhe më pak të ndikuara nga prindërit ose trangu më i zgjeruar familjar. Kështu, në kurrikulat shkollore “edukimi për karrierën” ka filluar të zë një vend të veçantë. Për shembull, vihet re se në ciklin 9 vjeçarësh të përfshirë në programin ofruar edhe lënda “Edukim për karrierën”. Gjithashtu Zyrat e Këshillimit të Karrierës në universitete tashmë përbëjnë struktura më vete, të cilat luajnë rol të rëndësishëm në orientimin profesional të studentëve, por edhe të maturantëve në momentin kur ata bëjnë zgjedhjet e tyre për të vazhduar studimet e larta. Psikologu në shkollat e mesme gjithashtu nëpërmjet programeve të caktuara, ndikon në orientimin profesional të të rinjve, duke i nxitur ata të bëjnë zgjedhje në bazë të aftësive dhe talenteve të tyre.

Sikurse studimet me karakter psikosocial e vënë në dukje, shoqërimi i të rinjve në kolektivin e shkollës merr një rëndësi parësore (Fuga dhe Dervishi, 2002: 66) dhe roli i të afërmeve, por disi edhe i prindërve bëhet më dytësor. Në këtë kuptim dhe ndikimi nga bashkëmoshatarët i të rinjve në procesin e vendimmarrjes bëhet i rëndësishëm.

Nga ana tjetër është e nevojshme të theksohet se në Shqipëri në realitetin rural ende familja nëpërmjet traditë/kulturës që ajo përçon ndër breza, ushtron ndikim më të madh tek të rinjtë, krahasuar me familjen në realitetin urban. Orientimet me bazë gjinore në zgjedhjen e profesionit ende janë të dukshme në shoqërinë shqiptare. Mjafton t'i hidhet një sy auditoreve të universitetit për të kuptuar që vajzat ndjekin më shumë shkenca sociale, humane, infermieri e mësuesi, ndërsa djemtë më shumë disiplinat inxhinierike ato mekanike etj. Gjithashtu edhe shkollat e mesme profesionale duket se janë të “okupuara” më së shumti nga djemtë sesa nga vajzat, sepse pritshmëria kulturore për djemtë i nxit ata të dalin më herët në tregun e punës dhe të ushtojnë profesione të tilla si: elektrikist, mekanik, hidraulik, specialist rrjetesh kompjuterike, si edhe guzhinierë.

4. Metodologjia

Metodologjia e përdorur për të analizuar këtë ndikim është e mbështetur në dy linja: në shqyrtimin e burimeve dytësore si: literaturë ndërkombëtare dhe shqiptare në lidhje me këtë

dukuri, por nga ana tjetër analiza mbështetet në të dhëna empirike të mbledhura nga intervistat e drejtpërdrejta me 27 të rinj maturantë dhe universitarë, si dhe 8 punonjës të zyrave të këshillimit të karrierës pranë universiteteve të ndryshme në Shqipëri si dhe psikologë në shkollat e mesme.

Për maturantët dhe të rinjtë universitarë u hartua një udhëzues interviste i përbërë nga 10 pyetje të tilla si: Cila është dega juaj e studimit? Pse zgjodhët këtë degë? Kush ndikoi më shumë në vendimin tuaj (shokët, familja, të afërmit, media, mësuesit, psikologu, këshilltarët e karrierës, vlerësimi shoqëror për këtë profesion etj). Si reagon prindërit për zgjedhjen tuaj? A ishin ata dakord? A ju mbështetën? Po ata vetë çfarë profesioni kanë? A ka ndikuar gjinia juaj në zgjedhjen tuaj për karrierë? A mendoni se ky profesion do ju sigurojë të ardhura të mira? A mendoni se ky profesion do t'ju sigurojë status shoqëror prestigjioz?

Për profesionistët e këshillimit të karrierës dhe psikologët gjithashtu u hartua një udhëzues interviste i përbërë nga 5 pyetje: Cilat janë profesionet më të parapëlqyera sot ndër të rinjtë në Shqipëri? A mendoni se në zgjedhjen e profesionit tek të rinjtë ndikon më shumë familja/komuniteti apo janë vetë ata që bëjnë zgjedhje për veten e tyre? A keni vënë re ndikime të elementëve kulturorë në zgjedhjen e të rinjve drejt karrierës? Ç'dallime gjinore keni vënë re në prirjen e të rinjve për zgjedhjen e karrierës së tyre? Çfarë sugjerimesh do të jepnit për të rinjtë në mënyrë që ata të bëjnë zgjedhjet e duhura në rrugën e karrierës e tyre?

Analiza e të dhënave u mundësua duke u mbështetur në analizën tematike dhe qasjen interpretuese.

5. Disa gjetje të rëndësishme

Studimi nxorri në pah prirje interesante nga njëra anë të ndikimit të kulturës në zgjedhjet personale të karrierës, por nga ana tjetër dhe një ndikim të prirjeve bashkëkohore globale që drejtojnë zgjedhjet individuale të të rinjve në Shqipëri, duke iu larguar disi traditave kulturore.

Gjatë intervistave të tyre të rinjtë u shprehën se, pavarësisht se përgjithësisht ata vetë vendosin për degën që do studiojnë, këtë ata asnjëherë nuk e bëjnë pa u këshilluar me prindërit. Megjithatë një pjesë e të rinjve shprehen se dhe prirjet e bashkëmoshatarëve ndikojnë fuqishëm në zgjedhjet e tyre.

“Çunat, me të cilët unë rri, kanë vendosur të shkojnë për IT këtu në Universitetin e Durrësit. Me thënë të drejtën dhe unë po e mendoj këtë si zgjedhje, se IT ofron shumë punë menjëherë pasi mbaron shkollën, biles punon dhe gjatë shkollës. Edhe mundësi me shku në Gjermani kur ke mbaruar këtë degë, ka plot”, pohon një djalë maturant nga Durrësi.

Përgjithësisht nga intervistat me të rinjtë vihet re dukshëm një parapëlqim i tyre për zgjedhjen e degës së studimit, në bazë të ndarjeve gjinore: vajzat në shkencat humane, gjuhësore, sociale etj dhe djemtë në shkenca të ndërtimit, inxhinierike etj. Gjithashtu edhe ndër të rinjtë qëzgjedhin

shkolla të mesme profesionale janë më të shumtë djemtë sesa vajzat, të cilat përgjithësisht frekuentojnë gjimnazet e përgjithshme. Këtë e tregojnë dhe psikologët e shkollave, të cilët vënë në dukje këtë prirje gjinore në zgjedhjen e profesionit.

Ka akoma një ndikim të kulturës tradicionale ndër të rinjtë, sipas të cilit rolet gjinore janë si të ndara me thikë. Në intervistat që bëjmë me maturantët, vihet re se vajzat prirjen të zgjedhin degë të tilla si: psikologji, letërsi, mësuesi, infermjeri etj., ndërsa djemtë të fokusuar në diaiplina më ekzakte, - pohon një psikolog shkolle.

Një tjetër element që bie në sy në zgjedhjet e të rinjve është se ata përgjithsisht ata fokusohen tek zgjedhja e profesioneve të mirëpaguara dhe që gëzojnë status shoqëror si: drejtësi, arkitekturë, shkenca ekonomike etj. Në këtë linjë sërish ka një ndikim të kulturës, që e vë theksin tek ndjekja e profesioneve që gëzojnë prestigj shoqëror, pikërisht për shkak të të ardhurave që ata i sigurojnë individit dhe jo ndjekja e profesioneve që mund të jenë shprehje e interesave dhe talenteve të individëve. Pra, sië pohon një punonjëse e zyrës së këshillimit në një fakultet në UT-së, të rinjtë shqiptarë përgjithësisht marrin vendime me mendje dhe jo me zemër. Sipas saj edhe prirja e të rinjve për t'u larguar nga Shqipëria, ndikohet fuqishëm nga presioni shoqëror për të ndërtuar një jetë më të mirë jashtë Shqipërisë.

6. Përfundime

Sikurse u shpjegua edhe më sipër shoqëria shqiptare ende nuk është një shoqëri aq e atomizuar dhe e individualizuar sa shoqëritë perëndimore të urbanizuara. Në këto kushte elementët kulturorë që lidhen me: perceptimet e grupit dhe komunitetit për pasurinë, të ardhurat dhe statusin shoqëror, ndikojnë në zgjedhjet e të rinjve në karrierë. Perceptimi shoqëror për rolet gjinore gjithashtu ndikon tek zgjedhjet e të rinjve. Riprodhimi social e kulturor, sipas të cilit fëmijët e mjekëve bëhen mjekë dhe ata të punëtorëve mbeten punëtorë, duket se ndikon ende në pritshmëritë dhe mundësië qëu ofrohen të rinjve në zgjedhjen e hapave drejt karrierës së tyre. Kultura e migrimit gjithashtu duket se kushtëzon zgjedhjet e të rinjve sot në Shqipëri. Studiuesi Zyhdi Dervishi pohon se zgjedhja për t'u larguar nga Shqipëria është shenjë e optimizmit. Megjithëse aktualisht të rinjtë shqiptarë kanë mirëqenie ekonomike më të ulët dhe më pak mundësi për t'u afirmuar se bashkëmoshatarët e tyre në vendet europiane të Lindjes e të Perëndimit, shumica e të rinjve shqiptarë janë optimistë...Nëse të rinjtë dhe përgjithsisht shqiptarët do të ishin pesimistë ata nuk do të ndërmerrenin rrugëtimin e “ferrit” për të arritur në “brigjet e shpresës”, por do të vetvriteshin në Shqipëri” (Dervishi, 2003: 21).

Bibliografia

- Agarwala, T. (2008). Factors influencing career choice of management students in India. *Career Development International*, 13(4), 362-376.
- Amir, T., & Gat, I. (2006). Facets of career decision-making difficulties. *British Journal of Guidance and Counseling*, 34(4), 483-503. DOI: 10.1080/0306988060942608.
- Aslinia, D., Rasheed, M., & Simpson, C. (2011). Individual psychology (Adlerian) applied to international collectivist cultures: Compatibility, effectiveness, and impact. *Journal for International Counselor Education*, 3, 1-12
- Castelino, P. (2004). Factors influencing career choices of South Asian Americans: A path analysis. Unpublished PhD's thesis, Loyola University Chicago, United States.
- Demertzis, Nikolas (1985). *Cultural Theory and Political Culture (Neë Directions and Proposals)*. Printed in Sëeden, Studentlitteratur, Lund.
- Dervishi, Zyhdi (2003). *Vështrime të kryqëzuara në det. Sociologji kulturel*, Jerusalem, Tiranë.
- Fouad, N. A., Kantamneni, N., Smothers, M. K., Chen, Y., Fitzpatrick, M., & Terry, S. (2008). Asian American career development: A qualitative analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 72, 43-59.
- Fuga, Artan dhe Dervishi, Zyhdi (2002). *Ndërmjet fshatit dhe qytetërimit global*. Jerusalem. Tiranë.
- Gregory, G.D., Munch, J.M. & Peterson, M. (2002). Attitude functions in consumer research: Comparing value-attitude relations in individualist and collectivist cultures. *Journal of Business Research*, 55, 933-942.
- Holland, J. L. (1959). A theory of occupational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 6, 35-45.
- Mau, W. (2004). Cultural dimensions of career decision-making difficulties. *The Career Development Quarterly*, 53, 67-77.
- Qin, Xuhua (2010). Family impact on asian american's career choice. Dissertation <https://core.ac.uk/doi/pdf/4825173.pdf>, marrë më 05.05.2019.
- SHBLU (2011). *Edukimi për karrierë*. Libër mësuësori. GIZ
- Wei-Cheng Mau (2000). Cultural Differences in Career Decision-Making Styles and Self-Efficacy. *Journal of Vocational Behavior* 57, 365-378.
- Williams Raymond (1982). *The sociology of culture*, schocken Books, New York.

NURSING EDUCATION

PhD. MD. Laura Mezini¹

PhD. MD. Klotilda Vrenjo²

¹*Nursing Department, University of Gjirokastra*

²*Sports Medicine Department, Sports University of Tirana*

Abstract

All recent reviews on developing nursing skills, concluded that traditional and relative unsystematic apprenticeship teaching process, are not particularly successful and can potential negatively affect the overall effectiveness of nurse intervention and patient safety, especially in critical care environments.

Therefore, new clinical innovations with the assistance of technology have been developing worldwide over the last decade and these innovations include the expansion of teaching and learning in clinical and nursing education by including Human Patient Simulation laboratories. Human Patient Simulation are among the most recent technologic advances in instructional methodologies for medical and nursing education.

The innovative Human Patient Simulation laboratories provide the ability to produce clinical experiences to students encompassing the affective, cognitive and psychomotor domains, all these essential to nursing practice. In addition, Human Patient Simulation laboratories provide students the opportunities to practice and demonstrate how to solve the actual problem, to make the decision and to stimulate the critical thinking skills.

Key words:Nursing education, laboratory, skills, methodology

Introduction

A series of recent reviews on developing nursing skills concluded that traditional and relative unsystematic & apprenticeship teaching process, as the one currently used in Nursing Schools all over Albania, were not that successful and could potentially affect, in a negative way, the overall effectiveness of nurse intervention and patient safety, especially in critical care environments. Therefore, new clinical innovations with the assistance of technology have been developing worldwide over the last decade and these innovations include the expansion of teaching and learning in clinical and nursing education, including Human Patient Simulation laboratories. Human Patient Simulation is among the most recent technologic advances in instructional methodologies for medical and nursing education. The interactive mannequins used in Human Patient Simulation laboratories are capable of exhibiting realistic physiologic responses, including respiration, pulses, heart sounds, breath sounds, urinary output and pupil reactions allowing the instructors to communicate with the student, to create scenarios and to respond to the learner's questions in real time during the stimulation exercise. These innovative Human Patient Simulation laboratories provide the ability to produce clinical experiences to students encompassing the affective, cognitive and psychomotor domains, all essential to nursing practice. In addition, Human Patient Simulation laboratories provide students the opportunities to practice and demonstrate problem solving, decision making and critical thinking skills.

Finally, Human Patient Simulation allows learners to develop, refine, and apply knowledge and skills in a realistic clinical situation without fear of harm to a live patient.

The use of simulation as a teaching strategy can contribute to patient safety and optimize outcomes of care, providing learners with opportunities to experience scenarios and intervene in clinical situations within a safe, supervised setting without risking the patient. The Human Patient Simulation concepts are new techniques, which are rapidly developing worldwide.

In the last decade there is a specific journal dedicated to simulation teaching in Nursing entitled "**Clinical Simulating in Nursing**" and an annual Nursing conference exclusively dedicated to

disseminating simulation teaching techniques in Nursing entitled “**UK Simulating in Nursing Education Conference 2012**”.

Materials and methods

In the University of Gjirokastra, the methodology of Nursing Education in the Nursing Department, before the year 2012, was mainly based on the theoretical education that students received during auditorium classes. Then these theoretical hours were illustrated in the practical classes that the student had at the Gjirokastra Regional Hospital.

Since the academic year 2012-2013, the Nursing Laboratory is every day in working condition and nursing students combine their theoretical study with stimulated laboratory illustrations. In this way, they understand better every theoretical lecture that is given. This Nursing Laboratory is a Human Simulation Laboratory that includes SimMan mannequin and SimManmulages

Results and discussions

The positive outcomes of Nursing students' learning, after the everyday use of the Nursing Laboratory, are also reflected in the adequate solutions that they give to patients situations during the practice of nursing at the Regional Hospital of Gjirokastra. This kind of reaction during Infirmary practices did not have the graduated students before 2012.

The positive results were also reflected in the final result of the Diploma Exam. The graduated students in 2012 had a general average score in the Diploma Final Exam of approximately 6.7. While the graduate students in 2015 had a general average score in the Diploma Final Exam of approximately 8.

Students who completed the university studies in 2012, did not have a functional Nursing Laboratory during the years of their undergraduate studies. While the graduate students in 2015 had a functional Nursing Laboratory during the three years of their undergraduate studies.

The importance of using a Functional Nursing Laboratory is reflected not only in the right solutions that the students gave to patient situations in concrete cases during the nursing practice at the Regional Hospital of Gjirokastra, but even in their average overall grade results during the Diploma Final Exam.

Conclusions and recommendations

Such innovative teaching and learning methods are currently lacking in the Nursing Department of Gjirokastra University. The aim of the current Department Strategy is to develop the infrastructure, the related teaching and also the evaluative techniques of using Human Patient Simulation so as to educate Nursing students within critical care situation. The reason why are selected the critical care situations is that in these, students do not have the opportunity to actually participate in the care of patients (as the patient survival is in direct and immediate danger), and nor are they able to reflect and learn from their experience. Essentially, nursing students are currently not appropriately prepared to deal with critical cases (their preparations remain highly theoretical, lacking the immediacy and complexity of practice application).

The expected outcomes from the completion and the everyday use of the Human Patient Simulation laboratory are:

1. To enable the integration of the suggested new and innovative Human Patient Simulation laboratory within the current undergraduate Nursing curriculum as an integral part of the Critical Care Nursing module, therefore enabling the longstanding affect of the laboratory in student education.
2. To promote the development of advanced Nursing skills to students comparable to those of other Nursing Departments across Europe and to align the teaching methods and

learning activities with the learning outcomes and competencies to the qualifications framework of the Bologna process.

3. To appropriately prepare Nursing students to provide safe, optimal and effective care in critical situations, decreasing future patient mortality and morbidity rates, enabling much more rapid rehabilitation and therefore increase quality of life reducing the financial burden of increased hospitalization due to inappropriate response to critical incident

The students will be provided with the necessary and up to date reading material for critical care incidents and how to deal with them e.g. motor-vehicle accidents or myocardial infarctions or pulmonary embolism etc. using the CINAHL full-text database (this database is Nursing specific). After that, each student must enter in the Human Simulation Laboratory that includes SimMan mannequin and SimManmulagesand there are also the Nurse Educators from Nursing Department, in the University of Gjirokastra.

References:

1. Benner P, Sheets V, Uris P, Malloch K, Schwed K. & Jamison D. (2002). Individual, practice and systems causes of errors in nursing. *Journal of Nursing Administration*, 32(10), 509-523.
2. Fowler Durham C. & Alden K.R. (2008). Enhancing Patient Simulation. In: R. Hughes (Ed.). *Patient Safety and Quality: An Evidence-Based Handbook for Nurses*. AHQR Publication No. 08-0043, Ch.51.
3. Gaba D. (2004). The future vision of simulation in health care. *Quality and Safety in Health Care*. 13(2), 2-10.
4. Greenawald D.A. (2008). LIVE! From the Sim Lab: Broadcasting a Simulated Patient Care Scenario as a Teaching Learning Strategy in a Nursing Fundamentals Clinical Lab. *Clinical Simulation in Nursing*. 4, e11-e14.
5. Jeffries P.R, Woolf S, Linde B. (2003). Technology-based vs. Traditional Instruction: A comparison of two methods for teaching the skill of performing a 12-lead ECG. *Nursing Education Perspectives*. 24(2), 70-74.
6. Jeffries P.R, Norton B. (2005). Selecting learning experiences to archive curriculum outcomes. In: D.M. Billings & J.A. Halstead (Eds.). *Teaching in Nursing: A Guide for Faculty*. St. Luis, MO: Elsevier, pp.187-212.
7. Kardong-Edgren S, Adamson K.A, Fritzgerald C. (2010). A review of currently published evaluation instruments for Human Patient Simulation. *Clinical Simulation in Nursing*. 6, e25-e35.

ECONOMICAL FRAUD IN HEALTHCARE SYSTEM AND SOCIAL SECURITY SYSTEM

Msc. Loreta Çiço

University College “Wisdom”
E-mail: lola.lori@yahoo.com

ABSTRACT

Nowadays it is a common thing to hear that many people, or groups of people have taken economical advantage improperly, using different ways of fraud, in damage of the individuals or the public.

This paper is about manipulation in health and security system. Aside from financial impact that they appear to, when it comes to health, the manipulation problem and unfair economical earning, appears to be a criminal phenomenon. According to World Health Organization (WHO), healthcare system is the organization of people, institutions and resources that offer healthcare services, regarding the population needs. The main objective of healthcare and its reform is the social cooperation as well as solidarity in taking care of the society's health. A requirement for the granted success, is the ability that everyone is equally involved in healthcare system, as a human right, with no discrimination, where the main role is played by the government as a security chief of the patient.

International organizations, however, despite that they have been created a long time ago, continue to develop towards perfection the functionality of the social protection, in order for it, to be more functional and inclusive. Healthcare in Albania has always been less financed than any other European country. Based on World Bank data, Albanians pay more than 50% of the healthcare cost, being the highest level in Europe. The most part of the government budget, nearly 40%, goes to Healthcare Fund. Leaving behind the question, where do all the patients' contributions during their working years go to, when they do not have the need for medical assistance? Why all these taxes do not serve according to the law of health insurance?

Everywhere in the world, this problem exists, but in Albania, the manipulation of health insurances is a vivid and disturbing problem. In the last couple of years, the Ministry of Health, has authorized the growth of finances in healthcare sector by over 3.5% of PBB, through concessions. Is this an effective strategy, or is it another form of fraud? Many questions are rising with this process.

This paper is based on other essential cases related to this topic, referring to the literature, online materials and other data provided by the authorized entities related.

Key words: concessions policies, manipulation in health insurances and security system, social protection,

MASHTRIMI EKONOMIK NË KUJDESIN SHËNDETSOR DHE SISTEMIN E SIGURIMEVE SHOQËRORE

Msc. Loreta Çiço

Kolegji Universitar "Wisdom"

Email: lola.lori@yahoo.com

Abstrakt

Në ditët e sotme në mjediset shoqërore është e zakonshme të dëgjojmë për persona apo grup personash që kanë marrë avantazhe pasurore apo jopasurore në mënyrë të pandershme, duke përdorur forma të ndryshme mashtrimi, në dëm të individeve apo të publikut.

Ky punim fokusohet tek manipulimet e nënskemavetë kujdesin të sigurimit shëndetsordhe shoqëror. Përveç impaktit finciar në organizmat ku ndodhin, kur bëhet fjalë për shëndetin,

problemi i manipulimeve dhe përfitimeve në mënyrë të padrejtë, duket një fenomen shumë kriminal.

Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSH) e cilëson sistemi shëndetsor si organizimi i njerëzve, institucioneve dhe burimeve që ofrojnë shërbime shëndetësore, për t'iu përgjigjur nevojave të popullatës. Objektiv parësor i shëndetësisë dhe reformës në shëndetsi është një kohezion i madh social dhe solidaritet në përkujdesjen shëndetësore të popullatës. Ndërsa kriter kryesor mbi suksesin e reformës së sistemit shëndetsor, është aksesin pa diskriminim, si një e drejtë njerëzore themelore, ku rolin vendimtar e luan shteti si garantues i sigurisë së pacientit.

Organizmat ndërkombëtare megjithëse kanë një kohë të gjatë që janë krijuar, vazhdojnë të jenë në perpjekje për të zhvilluar dhe perfeksionuar funksionimin e sistemeve të mbrojtjes shoqërore me qëllim që të jenë sa më funksionale dhe gjithpërfshirëse.

Në Shqipëri sektori i Shëndetësisë, historikisht ka qenë i nënfinancuar dhe më pak i financuar se në të gjitha vendet e Europës. Bazuar në të dhënat e Bankës Botërore, shqiptarët paguajnë nga xhepi me shumë se 50% të kostove të shërbimeve shëndetësore që, është niveli më i lartë në Europë. Pjesën më të madhe të buxhetit të shëndetësisë, gati 40% e merr Fondi i Sigurimeve Shëndetësore. Me të drejtë lind pyetja, ku shkojnë kontributet shëndetësore të pacientëve të shëndetshëm gjatë periudhës aktive të punës dhe kur ata nuk kanë nevojë për mjekime? Përse këto para të depozituara në formën e taksës së shëndetit nuk shërbejnë ashtu si e ka Ligji për Sigurimet Shëndetësore? Kudo në botë edhe në vende të zhvilluara, sistemet e mbrojtjes shëndetësore kanë probleme, njihet dhe fenomeni i manipulimeve në skemat e kujdesit shëndetsor por, tek ne problemi është shumë më i mprehtë e shqetësues.

Ministria e Shëndetësisë vitet e fundit, ka autorizuar rritjen e financimeve për sektorin e shëndetësisë në mbi 3, 5% të PBB-së, nëpërmjet politikës së koncesioneve.

A ka rezultuar efektive politika e koncesioneve, apo është dhe ky një elementi shtuar në morinë e formave mashtruese? Dilema të shumta po e shoqërojnë këtë proces.

Këto dhe çështje të tjera thelbësore që lidhen me këtë tematikë, do të trajtohen në këtë punim, duke ju referuar literaturës, materialeve që gjenden në internet, të dhënave nga entet që mbulojnë këto shërbime, etj.

Fjalët Kyçe: politika e koncesioneve, manipulimet në skemat e kujdesin të sigurimit shëndetsor dhe shoqëror

Metodologjia e Punimit.

Metodologjia e përdorur për këtë punim konsiston në një kombinim të metodologjive përshkruese, krahasuese dhe analitike. Duke i ndërthurur këto metoda me njohuritë e mia personale dhe ekspertizën në nivelin praktik dhe akademik në këtë fushë, është bërë e mundur kryerja e analizës dhe nxjerrja e qëndrimeve dhe përfundimeve kritike lidhur me çështjet e trajtuara në këtë studim. Jam mbështetur në mbledhjen dhe përpunimin e të dhënave sasiore pa të cilat është e vështirë të pasqyrojmë me vërtetësi realitetin, në rastin tonë gjendjen e tregut shëndetsor në Shqipëri. Në këtë rast analizat dhe rezultatet statistikore e rrisin mundësinë për t'u njohur më mirë me gjendjen si dhe, për të arritur në konkluzione të sakta.

Gjithashtu, kam përdorur metodat cilësore që më kanë ndihmuar për të analizuar faktorët psikologjikë e shpirtërorë të cilët kanë ndikim të konsiderueshëm në gjendjen aktuale të sistemit shëndetsor në vend. Ndikimi i konkurrencës në shëndetsi, faktorët publik dhe ato privat, niveli ekonomik i popullit, shkalla e lartë e korrupsionit në këtë sektor si dhe problemet e papunësisë e të nivelit ekonomik, etj, janë parë si faktorë që ndikojnë Tregun Shëndetsor në Shqipëri si dhe menaxhimin e sektorit Shëndetsor.

Çështjet

1. E drejta e kujdesit shëndetsor domosdoshmëri për shoqërinë.
2. Kujdesi shëndetsor në shqipëri dhe modelet e sistemit shëndetsor.
3. Probleme të menaxhimit të kujdesit shëndetësor dhe manipulimi financiar.

1. E drejta e kujdesit shëndetësor domosdoshmëri për shoqërinë.

E drejta për të gëzuar nga shteti në mënyrë të barabartë për kujdes shëndetsor dhe sigurim shëndetsor sipas procedurës së caktuar në ligj, është e sanksionuar në kushtetutë dhe në konventa ndërkombëtare të zbatueshme në Republikën e Shqipërisë. Kushtetuta përcakton, se një nga objektivat sociale të shtetit është që, nëpërmjet ushtrimit të kompetencave kushtetuese si dhe nëpërmjet zhvillimit të iniciativës private, të mundësojë standardin më të lartë shëndetësor, fizik e mendor të mundshëm për shtetasit e vet.¹

Përmbushja e të drejtës për kujdes shëndetësor, ka lidhje të drejtpërdrejtë me shëndetin, me jetën dhe cilësinë e jetës së çdo anëtari të shoqërisë. Mënyra e zbatimit të saj, varet shumë nga masat ligjore, administrative, organizative dhe financiare të shtetit.

E drejta për sigurim shëndetsor është një e drejtë relativisht “e re”, pasi koncepti dhe institucioni i sigurimit shëndetësor është prezantuar në Shqipëri pas viteve 90, e sigurimi shëndetësor, është parë më tepër si një mekanizëm financiar i cili shërben për të mundësuar financimin e shëndetësisë. Shteti duhet të përcaktojë procedurat dhe rregullat që të gjithë personat të mund të sigurohen dhe të përfitojnë shërbimet shëndetësore që u nevojiten me sa më pak kosto financiare. Ndryshimin i sistemit ekonomik, politik e shoqëror solli një mënyrë e re jetese. Ndryshoi tek shqiptarët edhe mënyra e veshjes, e sjelljes, cilësia e të ushqyerit e të tjerë. Kjo gjendje ka reflektuar probleme me higjienën, sëmundjet ngjitëse sigurinë ushqimore, furnizimin me ilace, e aktualisht me mungesën e mjekëve në zonat e banuara.

Sigurimi shoqëror nuk është aspiratë vetëm e një klase shoqërore, ai duhet të merret me nevojat e të gjithë të punësuarve dhe si një e drejtë njerëzore, edhe me ato të gjithë popullsisë. Qeveria shqiptare ka ndermarrë një serë reformash për të përmirësuar disa dobësi të sektorit të shëndetësisë në mesin e viteve 1990. Reformat përfshinin ulje në kapacitetin e rrjetit tepër të gjërë të shërbimeve, decentralizimin e administrimit të kujdesit parësor në drejtoritë e shëndetit publik në rrethe dhe integrimin e atij të mëparshëm me funksionet e shëndetit publik, privatizimin e sektorit farmaceutik dhe pjesës më të madhe të atij dentar dhe ngritjen e Institutit të Sigurimit të Kujdesit Shëndetësor, duke pasur parasysh një ndryshim të dëshiruar gradual të sistemit financiar shëndetsorⁱⁱ

Prandaj, qellimi final i studimit tim është, njohja e gjendjes aktuale dhe propozimi i rrugëve për përmirësimin e situatës së krijuar.

2. Kujdesi shëndetësor në shqipëri dhe modelet e sistemit shëndetsor.

Krijimi i shtetit të pavarur shqiptar në vitin 1912, solli ngritjen e institucionet e para shqiptare. Ligji i parë i sigurimeve shoqërore në Shqipëri është Ligji 129, datë 28 tetor 1927, “Pensionet civile”, botuar në fletoren zyrtare nr. 91 të datës 8 nëntor 1927.

Reformat e thella, si në gjithë bllokun lindor, filluan pas viteve 1990, me përmbysjen e sistemit komunist, me sfidën në arritjen e një sistemi të barabartë dhe të qëndrueshëm. Elemente kyçe për një reformë e suksesshme janë: vizioni i qartë profesional e politik, një vullnet i fortë, parime bazë të organizimit dhe objektiva të qartë e të matshëm. Organizimi i vetë sistemit në të tria nivelet, parësor, dytësor dhe tretësor në raportin publik/privat, parandalim/kurim, është dhe thelbi i reformës. Organizim mund të bëhet efikas, vetëm nëse ngrihet mbi themele të shëndosha të një formati financimi të qëndrueshëm.

Në nivel global njihen katër modele bazë për Sistemin Shëndetësor, të bazuar në taksa.

Sistemi Beverixh, u krijua në Suedi në vitet '30 por vetëm mbas luftës së dytë botërore, në vitin 1942, u zyrtarizua si raporti Beverixh dhe u njoh nga Britania.(emri nga E. Beveridge, reformuesi i Shërbimit Shëndetësor Kombëtar Britanik). Sistem i financuar nga taksat dhe administruar nga një institucion kombëtar, me një kontroll qeveritar.

Modeli Bismark. Ky sistem njihet si sistemi shëndetsore i tipit Bismark apo sistemet shëndetësore me sigurime shoqërore, shëndetësore. Sistemet me sigurime shëndetësore e kanë zanafillën shumë të hershme por skema e parë serioze për parapagim të shërbimeve dhe sigurimin e riskut, u fut në legjislacion në Gjermani, në vitin 1883 nga Bismark ,ndaj dhe sistemi njihet me emrin e tij .

Modeli Semashko. Ky model është modeli i sistemit shëndetësor me ekstrem, i orientuar drejt ofertes/furnizimit. Ai mban emrin e ministrit të parë të shëndetsisë në qeverinë komuniste, në ish Bashkimin Sovjetik. Të gjitha vendet komuniste, kanë përdorur këtë model. Mbas ndryshimeve politike, të ndodhura në vitet 90, numri i vendeve që përdornin modelin Semashko, ra në mënyrë të ndjeshme.

Modeli i Sistemit shëndetësor Amerikan. Identifikohet si *sistemi shëndetësor amerikan*. Amerika shpenzon \$4,637 për person, më shumë se cdo vend tjetër në botë. 14.6% e popullsisë në SHBA, duke filluar nga viti 2001, nuk mbulohen nga asnjë skemë sigurimi. Duke parë përshkrimet e këtyre katër sistemeve shëndetësore, ne kuptojmë se në mes tyre ka ndryshime të cilat lidhen me vendet e ndryshme që i kanë aplikuar si dhe me sistemet ekonomike, shoqërore edhe politike.

Sot, asnjë nga këto sisteme nuk ekziston në formë “të pastër”, pasi shumë ndryshime janë bërë ndër vite. Në vendet perëndimore, sistemet shëndetësore kanë grafikun e tyre të reformave. Karakteristikë është se reforma, mbetet konstante në aspekte të ndryshme të saj, por nuk prek organizmin e strukturës së sistemit. Si reforma më thelbësore datojnë ato të fundviteve 1970 (kryesisht në vendet mesdhetare, si pasojë e krizës së naftës).ⁱⁱⁱ

Tek ne aktualisht aplikohet nje sistem mix Bismark & Beverixh (kontributin e detyrueshem dhe vullnetar dhe buxhetit të shtetit). Metoda e mbrojtjes shoqërore që aplikohet në Shqipëri dhe që pasqyron mënyrën e financimit të saj është ajo e Sigurimeve Shoqërore.

Pavarësisht nga progresi i arritur, rezultatet e shëndetsisë në Shqipëri janë prapa atyre të vendeve në Rajonin e Evropës Juglindore. Ndërkohë që të gjitha burimet tregojnë një përmirësim të treguesve kryesorë të rezultateve shëndetësore, burime të tjera të dhënash na japin një tablo të ndryshme në lidhje me sa mirë po ecen Shqipëria në krahasim me vendet e tjera në rajon. Mbi bazën e të dhënave zyrtare, Shqipëria gëzon jetëgjatësinë më të madhe në Ballkan.^{iv}

Për të prodhuar shëndet, nevojitet një amalgamë burimesh njerëzore, financiare dhe materiale. Nevojitet edhe një sistem, pra një tërësi komponentësh ndërveprues që i harmonizojnë këto burime drejt qëllimit madhor – ofrimit të kujdesit shëndetësor parandalues, kurues, rehabilitues ose lehtësues. Fatkeqësisht asnjë prej këtyre burimeve nuk është në dorën e ofruesve të shëndetit. Për sa i takon burimeve financiare, sistemi ynë shëndetësor publik, financohet më pak se një spital i zakonshëm rajonal (jouniversitar) në një vend evropian! Për sa i takon burimeve materiale, mjafton të shihen spitalet shqiptare duke filluar nga ato universitare dhe duke përfunduar në qendrat shëndetësore, si dhe pajisjet që disponojnë (apo që nuk disponojnë).

Përfundimi duket qartë: Shoqëria shqiptare nuk ka burime të mjaftueshme njerëzore, financiare apo materiale për të prodhuar shërbim shëndetësor. Këtë duhet ta kenë të qartë, në radhë të parë, pacientët, të cilët e ndjejnë në kurrizin e tyre këtë përfundim sa herë që përplasen me sistemin shëndetësor publik. Së dyti, këtë duhet ta kenë të qartë politikë-bërësit dhe politikanët, të cilët duhet të ndërgjegjësohen se sistemi shëndetësor nuk mund të rindërtohet brenda ditës, muajit apo vitit edhe vetëm për shkak të mungesës së burimeve. Burimet financiare po ashtu; edhe sikur buxheti publik për shëndetësinë të dy – ose trefishohet, përsëri ai do të mbetet i pamjaftueshëm dhe duhet të kalojë dekada të tëra që buxheti për shëndetësinë të arrijë në nivele dinjitoze. I njëjti përfundim mund të arrihet edhe për burimet materiale, sidomos për institucionet e rrënuara, apo pajisjet e amortizuara.

3. Probleme të menaxhimit të kujdesit shëndetësor dhe manipulimi financiar.

Në ditët e sotme është e zakonshme të dëgjojmë për persona apo grup personash që kanë marrë avantazhe pasurore apo jopasurore në mënyrë të pandershme, në dëm të tjetrit ose të publikut duke përdorur forma të mashtrimit. Mashtrimi përfshin veprimet që ndërmerr një person apo grup personash për një përfitime të pamërituara. Jo vetëm tek në Shqipëri, por edhe në shtete me demokraci të konsoliduar korrupsioni ka qenë dhe mbetet një problem shqetësues.

Në shoqëri njihen shumë tipe mashtrimesh ekonomike e grupimesh të tyre. Tipet më të përhapura të skemave mashtruese të popullsisë që sjellin shumë dëme ekonomike janë ndarë në këto kategori.

1. Mashtrimi Financiar, që behet nepermjet pasqyrave financiare e që i sjell shume dëme shoqerise.

2. Përvetësimi i aseteve, që konsiston në marrjen e keshit përpara se të shënohet në llogari.
3. I pasurisë intelektuale, teknologjise dhe ideve tregtare dhe sot është në rritje.
4. Mashtrimi i kujdesit shëndetsor, sigurimi shëndetsor, e në banka pasi, këto janë industri që qarkullojnë billiona para në sistemet e tyre duke u targetuar kështu si aktivite të mashtrimit.
5. Mashtrimi i konsumatorëve nëpërmjet reklamave falco, vjedhjeve të ID, etj forma.

Unë kam zgjedhur të ndalem tek mashtimet në kujdesin shëndetsor. Është një fenomen i përhapur në të gjithë botën. Skemat më të zakonshme të mashtrimit në kujdesin shëndetsor përfshijnë:

Mashtrimet në siguracionet e shëndetit,

Fatura mjeksore, pa kryer shërbimet

Manipulimet me medikamentet mjekësore

Përdorimi i kartes se shëndetit të personave të pa siguruar

Mashtrimet me mjekët e rreme (quack doctor)

Mashtrimet me aparaturat, laboratorët mjekësor e aparaturat e lëvishme etj që nuk japin shërbim.

Shërbime që pretendohet se egzistojnë por, nuk merren apo nuk sigurohen, etj.

Me kalimin e viteve popullata shqiptare, krahas disa dobive nga ndryshimi i sistemeve, mbetet edhe sot e kësaj dite e pakënaqur nga Kujdesi Shëndetësor Ambulator ose Parësor, sidomos nga Sistemi Shëndetësor Spitalor dhe nga ndihma e parë nëpërmjet Urgjencave.

Kontakti i shtetasit me ofruesin e shërbimit të kujdesit shëndetësor parësor ose me mjekun e familjes përbën pikën fillestare të procesit të ofrimit të shërbimit të kujdesit shëndetësor dhe zhvillohet mbi bazën e sistemit të referimit pra të përcjelljes drejt niveleve të tjera të kujdesit shëndetësor. Mënyra e funksionimit të sistemit të referimit ose të përcjelljes së pacientëve përcaktohet nga Ministri i Shëndetsisë.

Sistemi i referimit në vetëvete është tregues i barazisë në trajtim. Ai vendos të njëjtat rregulla që duhet të ndiqen nga të gjithë personat që kanë nevojë për kujdes shëndetësor. Moszbatimi i tij sjell “ndëshkime” në mënyrë dhe në masë të njëjtë për të gjitha ata që i shkelin këto rregulla.

Në këtë situatë shtrohet pyetja, është ky sistem funksional dhe lehtësisht i përdorshëm nga popullata apo krijon pengesa administrative që pengojnë artificialisht aksesin në shërbime shëndetësore?

Prova më madhore e këtij fenomeni është kërkesa shumë e madhe për shërbime nëpër spitale e sidomos në Qendrën Spitalore Universitare që vjen drejtpërdrejtë nga pacientët dhe pa zbatuar rekomandimin e mjekut të familjes ose të specialistëve të spitaleve rajonale.

Në kushtet kur kushtetuta parashikon të drejtën për sigurim shëndetësor sipas kushteve të përcaktuara me ligj, shqetësim potencial mbetet rasti kur personi mbetet debitor ndaj Fondit të Kujdesit Shëndetësor, pasi nuk ka të ardhura të mjaftueshme.

A do të privohet ai nga përfitimi i të drejtës për kujdes shëndetësor të barabartë nga shteti edhe pa paguar kontributet?

Sigurimi shëndetsor në Republikën e Shqipërisë është sigurim i detyrueshëm. Nga ana tjetër qëllimi i shpallur i mbulimit universal për të gjithë popullatën është një premisë që do të çojë në

dhënien e shërbimit shëndetsor edhe për grupet jokontributive të popullatës. Vendosja e një ekuilibri midis zbatimit të parimit të mbulimit universal, i cili kërkon dhënien e shërbimit shëndetsor për të gjithë ose të paktën dhënien e një niveli bazë shërbimesh shëndetësore për të gjithë, si dhe parimit të sigurimit të detyrueshëm, është një proces delikat i cili rrezikon të krijojë trajtim të pabarabartë referuar “diskriminimit” të personave që derdhin kontribute. Ka disa mënyra sesi mund të harmonizohen këto dy parime: një variant është përfshirja e burimeve alternative të mbrojtjes sociale si detyrim i shtetit për kujdes shëndetsor bazë për të gjithë. Kjo zgjidhje nuk bazohet në konceptin e sigurimit shëndetsor si financues të vetëm të shërbimeve shëndetësore. Variant tjetër do të ishte kalimi drejt modelit të financimit të shërbimeve shëndetësore nga taksat e përgjithshme i cili nuk kërkon kontributet specifike për fushën e shëndetsisë. Parashikimi i sigurimit vullnetar në legjislacionin e sigurimit të detyrueshëm të kujdesit shëndetsor me të drejtë ngre shumë pyetje por, edhe arrin të marrë përgjigjet dhe vëmendjen e duhur. Çështjeve të ngritura si, a kemi të bëjmë me një të drejtë për sigurim shëndetsor apo me një detyrim për sigurim shëndetsor dhe a ka vend të flitet për sigurim vullnetar në kushtet e një skeme të detyrueshme, u jepet përgjigja: sigurimi vullnetar mund të konsiderohet një zhvillim dhe mbrojtje e mëtejshme e të drejtës kushtetuese për sigurim shëndetsor por që për rrethanat specifike nuk na paraqet tiparet e një detyrimi, por të një të drejte në kuptimin që është në zgjedhjen e lirë të personit që të bashkohet me skemën.

Një studim i fundit i Bankës Botërore nënvizon që, informaliteti në ekonominë shqiptare është rreth 34% (me nivel më të lartë në disa sektorë). Informaliteti i tregut të punës është 39%. Punonjësit informale kanë rroga dhe të ardhura më të vogla, nuk kanë fare mbrojtje sociale ose shëndetësore, nivel të ulët të organizimit në organizata profesionale, mungesë të përfitimeve sociale, kushte të vështira pune dhe sigurie në punë.

Modeli aktual i sistemit të sigurimeve shëndetësore ndan blerësin nga ofruesi i shërbimit dhe ka prioritete pasi në të tilla modele organizatat e blerësve kontraktojnë me ofruesit në vend që ti menaxhojnë ato në mënyrë të drejtëpërdrejtë mund të çojë në shpenzime të ulëta dhe rezultate më të mira shëndetësore.

Një sistem që bazohet në sigurimet shëndetësore mund të rrisë lehtësisht varësinë e tij nga të ardhurat tatimore. Por a mundet që, një sistem që financohet nga taksat me një rrjet të drejtëpërdrejtë menaxhimi të ofruesit, të ndryshojë në modelin kontraktues blerës-ofrues pa rrezikuar të humbasë koherencën dhe gjithëpërfshirjen në programin e tij të kujdesit publik?

Pyetje si këto pa dyshim vazhdojnë të zënë pjesën më të madhe të debatit në projektimin e sistemit shëndetsor, dhe sistemet që bazohen në sigurimet shëndetësore e që financohen nga taksat.

Një tjetër problematikë që lidhet me financimet e sistemit shëndetsor është edhe buxheti i cili akordohet çdo vit nga qeveria. Edhe pse buxheti i shëndetsisë në tërësi pëson një rritje të vogël nga viti në vit ende nuk ka arritur në nivelet që kanë vendet e zhilluara për të mos thënë që është shumë “vite larg”. Buxheti i shëndetsisë në vendin tonë është 2.9% e PBB-së^v

Fondi për rimbursimin e barnave, për 2018 ishte në vlerën e 10 miliardë e 400 milionë lekë. Ndërkohë që në vitin 2017, buxheti vetëm për rimbursimin e barnave ishte në vlerën e 10

miliardë lekëve nga 9 miliardë që ishte në 2016. Rritja e buxhetit për 2017 me një miliard lekë ishte si një rritje normale me shtimin e medikamenteve në listë apo të alternativave. Drejtori i përgjithshëm i Fondit, Eduard Ahmeti në një intervistë për revistën “SCAN“ shprehet se me rimbursimin e medikamenteve edhe për të pasiguruarit i është dhënë një ndihmë e madhe kësaj kategorie dhe vlera totale e rimbursimit të barnave për vitin 2017 ishte 10 miliardë e 400 milionë lekë. Sipas kësaj të dhëne, rreth 400 milionë lekë gjatë vitit që shkoi janë përdorur për rimbursimin e medikamenteve për personat e pasiguruar, një shtesë kjo që është mbuluar nga vetë shpenzimet e Fondit, pasi buxheti fillestar për medikamentet në 2017 ishte 10 miliardë lekë. Rritje kjo që qëndroi e njëjtë edhe për vitin 2018, edhe pse në listën e rimbursimit të medikamenteve janë përfshirë edhe fishat për diabetikët.

Në këtë rast do të lindë pyetja, përse do të duhet që të paguajmë kur shteti do të na ofrojë të njëjtin shërbim dhe të njëjtat medikamente me ata që nuk paguajnë?!

Nga bisedimet me qytetarët, 1 mjek drejtues spitalësh si dhe nga informacionet e shumta, si shkaktare kryesor të gjendjes identifikoj:

Niveli i menaxhimit shëndetsor sot. Konsideroj si prioritare dhe të një rëndësie të vecantë, formimin teorik e profesional të menaxherëve shëndetsor.

Mungesat në Furnizimin me bazën materiale të nevojshme dhe vecanërisht furnizimi me materiale të nevojave të përditshme dhe të ilaceve, është ende larg standarteve të kërkuara.

Në shërbimin e drejtimin spitalor shpesh, vendosen militantë të partive me formim të mangët, profesional e kulturor.

Në raste të tjera, në drejtimin e punëve të shërbimit shëndetsor, janë vendosur profesionistë që lënë pa kryer detyrat profesionale, e përpiqen të administrojnë por, nuk janë specialist të kësaj fushe.

Janë evidente ndryshime të datëlindjeve të përfituesve, si rezultat i të cilave janë përfshirë si përfitues në skemë persona që nuk kanë plotësuar moshën ligjore të pensionit;

Tjetërsime të periudhave të punës, duke përfituar pensione nga puna në marrëdhënie me shtetin, ndërkohë që kishin periudha pune në ish kooperativat bujqësore;

Ndërhyrje në dokumentacionin e vjetërsisë në punë, duke përfituar pensione të pamërituara lidhur me vjetërsinë në punë.

Nga bisedimet me qytetare mjek drejtues spitalësh si dhe nga informacionet e shumta, si shkaktarë kryesor të gjendjes identifikoj:

Niveli i menaxhimit shëndetsor sot. Konsideroj si prioritare dhe të një rëndësie të vecante, formimin teorik e profesional të menaxherëve shëndetsor.

Mungesat në Furnizimin me bazën materiale të nevojshme dhe vecanërisht furnizimi me materiale të nevojave të përditshme dhe të ilaceve është ende larg standarteve të kërkuara.

Në shërbimin e drejtimin spitalor shpesh, vendosen militantë të partive me formim të mangët, profesional e kulturor

Në raste të tjera, në drejtimin e punëve të shërbimit shëndetsor, janë vendosur profesionistë që lënë pa kryer detyrat profesionale, e përpiqen të administrojnë por, nuk janë specialist të kësaj fushe.

Ndikimi IHD në kujdesin shëndetsor. Rritja e investimeve të huaja është objektiv kyç për zhvillimin ekonomik të një vendi dhe prioritet strategjik i qeverive. Përthithja e këtyre investimeve kërkon politika dhe strategji të mirëpërcaktuara, përmirësime të vazhdueshme në kuadrin ligjor dhe institucional, stabilitet dhe rritje ekonomike të qëndrueshme, përmirësim dhe modernizim të infrastrukturës si dhe përmirësime në klimën për mjedisin e biznesit dhe investimeve. IHD-te në Shqipëri në fushën e mjekësisë janë përqendruar kryesisht në fushën e shërbimeve shëndetsore. Sot ne kemi investime të huaja direkte në disa spitale të vendit, të përqendruara kryesisht në qytetin e Tiranës. Kemi investime në fushën e laboratoreve mjekësorë, klinikave diagnostikuese, klinikave dentare etj. Në të gjithë këto qendra të shërbimit shëndetsor në vend janë punësuar me mijëra njerëz dhe me hapjen e reparteve të reja numri i tyre shkon gjithnjë në rritje, me impakt në ekonominë e vendit. Sa i përket kushteve akomoduese, kompletimit me mjete e pajisje mjekësore, vihet re një ndryshim i dukshëm midis shërbimit spitalor publik dhe shërbimit spitalor privat. Duke analizuar rezultatet e pyetësoreve dhe intervistave gojore që kam bërë konkludoj se pavarësisht cmimeve të larta të shërbimit në spitalet private me kapital të huaj njerezit e kanë të vështirë të bëjnë diferencat se ku është më mirë të drejtohen për të marrë shërbimet e nevojshme shëndetsore. Në spitalet publike ku flitet për shërbime falas të pret një pagesë shumë e rëndë “nën dorë” të cilën po nuk e dhe nuk i merr dot shërbimet e nevojshme. Të drejtohesh tek spitalet private ke një shërbim shumë të shpejtë por cmimet janë shumë të kripura dhe ka mungesa të shërbimeve.

Politika e koncensioneve. Ministria e Shëndetësisë vitet e fundit, ka autorizuar rritjen e financimeve për sektorin e shëndetësisë në mbi 3,5% të PBB-së, nëpërmjet politikës së koncesioneve e shprehur në “check up” (për moshat 40-65) që nuk ka rezultuar e sukseshme. Pjesa më e madhe e të intervistuarve e shohin vetëm si një mënyrë përfitimi të ofruesve të shërbimit.

4.Përfundime

Argumenti kryesor për kryerjen e këtij punimi është gjendja jo e mirë në shërbimin shëndetësor shqiptar. Njohja e tregut shëndetësor në Shqipëri, dhe e problematikave të shumta që ai mbart në vetvete, nuk është qëllim në vetvete, por jam perpjekur ta studioj me qëllim njohjen më mirë rrugët dhe mundësitë për përmirësimin e gjendjes.

Punimi është mbështetur mbi parimet bazë të ekonomisë së shëndetit. Ai përfshin periudhën 2000- 2015 dhe konkluzionet janë nxjerrë nga gjendja reale e tregut shëndetësor në Shqipëri si dhe nga të dhënat e institucioneve shëndetësore të specializuara në këtë fushë.

- Monitorimi i të drejtës së shëndetit dhe përgjegjësia e shtetit.
- Nevoja e hartimit të një Kuadri ligjor të plotë për mirëfunksionimin e tregut shëndetësor në Shqipëri në përputhje me ligjet e BE.
- Shpërndarja e QSH në vend duhet rishikuar, ku të sigurohet akses i fizik për kujdes shëndetësor institucional.
- Egziston diskriminimi në shtresat e ndryshme të popullsisë
- Zgjerimi i bazës së burimeve financiare si dhe rritja e fondeve publike për shëndetësinë.

- Forcimi i kapaciteteve menaxheriale te institucioneve shendetesore nepermjet krijimit te modeleve bashkekohore te menaxhimit shendetesor

Referenca

ⁱ Kushtetuta e Shqiperise

ⁱⁱ Studim per kujdesin Shendetesor BB

ⁱⁱⁱ OBSH (historic 2014)

^{iv} Studim per kujdesin Shendetesor BB

^v Revista scan 2017

Literature

1. Frank H.R. and Bernanke S. B. (2004). Principles of Economics, Second Edition, New York, USA, by the McGraw-Hill Companies.
2. Hysa, B. (2004). “Basic principles of the economy of health”, SHBLU Tirana, pp.119 and 271.
3. Jacobs, P. (2003). The Economics of Health and Medical Care.
4. Ministry of Health (2004). Long term Strategy of the Development of the Albanian Health Sector. Chapter “Health Services”, Tirana, p. 32.
6. Scalera, F. (2011). “Peugeot Celebrates its 200 Years of Life. History, Strategies, Organization and Future Prospects of the French Car Company. A Comparison with Fiat Auto, Procedia – Social and Behavioral Sciences, Elsevier, Vol. 24, p. 1253. On-line ISSN: 1877-0428; DOI: 10.1016/j.sbspro.2011.09.031.
7. “Strategjia afatgjate e sistemit shendetesor ne Shqiperi”, (2004), Botim I Ministrise se Shendetesise.
8. Strategjia afatgjate e Zhvillimit te Sistemit Shendetesor Shqiptar. Kapitulli “Sherbimet Shendetesore”
9. UNDP Albania- Raporti i Investimeve te Huaja Direkte ne Shqiperi (2010,2011)
10. Banka e Shqiperise- Analizë e zhvillimeve në sektorin e jashtëm të ekonomisë-2012, O. Mitre, M. Boka, Departamenti i Politikës Monetare, (Prill 2013)

NJË SHQYRTIM I MARRËDHËNIES MES ATASHIMIT TË PASIGURTË ME NËNËN, PROBLEMEVE NDËRPERSONALE E AFEKTIVE DHE RISKUT TË ÇRREGULLIMEVE TË TË NGRËNIT TEK VAJZAT E REJA

Dr. Ermira Hoxha

Eksperte psikologe

hoxhaermira@gmail.com

Abstrakt

Shumë studime kanë provuar se ka një lidhje të stabilizuar mes atashimit, problemeve afektive e interpersonale dhe riskut ndaj çrregullimeve të të ngrënit, por në literaturën shqiptare mungojnë studimet mbi marrëdhënien mes këtyre variablave. Qëllimi i këtij studimi është shqyrtimi i lidhjes mes atashimit të pasigurtë me nënën, problemeve afektive e ndërpersonale dhe riskut ndaj çrregullimeve të të ngrënit tek vajzat e moshës universitare duke propozuar që vajzat me atashim të pasigurtë me nënat shfaqin më shumë probleme afektive e ndërpersonale si dhe kanë një risk më të lartë për të shfaqur sjellje të pashëndetshme të të ngrënit . Kampioni i marrë në studim përbëhet nga 495 vajza studente (mosha 18-21 vjeç) nga dy universitete publike shqiptare. Pjesëmarrësit plotësuan Pyetësorin e Marrëdhënieve të Ngushta- Struktura e Marrëdhënieve (Fraley et al., 2000) si dhe Inventarin e Çrregullimeve të të Ngrënit-3 (Garner, 2004). Rezultatet mbështetën hipotezën duke treguar se atashimi i pasigurtë me nënën shoqërohet pozitivisht me problemet afektive e ndërpersonale. Gjithashtu, u gjet se atashimi i pasigurtë me nënën lidhej pozitivisht me riskun e çrregullimeve të të ngrënit.

Këto gjetje sugjerojnë se duhen bërë më shumë studime mbi mekanizmat përmes të cilat atashimi i pasigurtë mund të kontribuojë në riskun e çrregullimeve ndaj të ngrënit si dhe mbi format e mundshme të marrëdhënies mes atashimit me aftësitë afektive e ndërpersonale. Propozime për trajtimin e çrregullimeve të të ngrënit tek vajzat e reja jepen duke konsideruar dhe faktorët e lartpërmendur.

Fjalët kyçe: *risku ndaj çrregullimeve të të ngrënit, probleme afektive, probleme ndërpersonale, atashimi i pasigurtë me nënën*

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN INSECURE ATTACHMENT WITH MOTHER, INTERPERSONAL AND AFFECTIVE PROBLEMS AND EATING DISORDER RISK IN YOUNG GIRLS

Dr.Ermira Hoxha

Abstract

Many research studies have established a connection between attachment, affective and interpersonal problems and eating disorder risk, but in Albanian literature research on this topic linking these variables is missing. The purpose of the present study was to examine the link

between insecure attachment with mother, interpersonal, affective problems and eating disorder risk in college girls proposing that girls with insecure attachment with their mother score higher in interpersonal and affective problems, being also in greater risk of displaying unhealthy eating behaviours. The sample consisted of 495 student girls (aged 18-21 years) from two Albanian public universities. Participants filled in the Experience in Close Relationship Questionnaire-Structure of Relationships (Fraley et al.,2000) and Eating Disorder Inventory-3 (Garner, 2004). The results supported the hypothesis of insecure attachment correlating positively with interpersonal and emotional problems. Insecure attachment was also found to be positively linked with eating disorder risk. These findings suggest that further attention should be drawn on studying the mechanisms through which insecure attachment may contribute to the risk of eating disorder among girls, possible ways of insecure attachment in relating to interpersonal and affective skills. Implications for treatment of eating disorders in young girls, considering the above factors are discussed.

Key words: eating disorder risk, affective problems, interpersonal problems, insecure attachment with mother

1. Introduction

Bowlby (1969) attachment theory posits that attachment insecurity is linked with psychopathology. Also, this theory states that the establishment of a strong and enduring positive emotional bond between mother and infant is crucial to human survival. This bond gives to the infant a sense of stability and security necessary to take risks, explore the environment and create a healthy personality. Attachment theory has become not only a theory about infant - parent relationships but also a more general theory of relationships with significant others with growing importance in understanding mental health problems (Bretherton & Waters, 1985).

Previous research has established a link between attachment insecurity and eating disorder risk among girls. A series of empirical evidence suggests that during adolescence, positive

attachment with mother, autonomy reinforcement and encouragement of differentiation and individuation process of girls during adolescence is associated with lower risk in developing eating disorder attitudes and behaviors. Attachment with mother has an important effect on issues of self differentiation and healthy functioning during late adolescence and early adulthood, despite other attachment figures becoming more important for girls during this period. Different studies report that insecurely attached girls are more preoccupied on reducing body weight (Sharpe et al., 1998), have less positive body image and also show higher levels of body dissatisfaction compared to girls with secure attachment (Cash et al., 2004; McKinley & Randa, 2005). Cognitive theories suggest that people with eating disorders frequently interpret ambiguous situations in terms of their concerns about weight and shape (Vitousek & Hollon, 1990). These associations may be due to the fact that insecurely attached girls are more prone in internalizing social expectations on appearance as a consequence of lower self esteem, while having also a higher need to please others and being accepted from them. Typically, insecurely attached individuals with high levels of attachment anxiety display extreme fear of abandonment and active strategies of pleasing others as a way of maintaining relationships because of their high levels of self criticism and beliefs of being unworthy of love and attention. This pattern is reflected better in the tendency of anxiously and avoid attached individuals to repress their real emotions and needs in a relationship as a prevention of being refused by others or due to the lack of abilities to do so. This “ self silencing” pattern creates the possibility of interpersonal goals not being achieved, leaving the individual dissatisfied, in which case psychological distress and behavioral dysfunction may follow (Horowitz, 2004). With the distorted view of themselves, excessive fear of rejection and interpersonal sensitivity, insecurely attached individuals may try to compensate through self punishment with unhealthy eating behaviours or to gain a sense of control through emotional avoidance by focusing on food and body weight. Extreme dieting, binge eating and binge purging may serve the needs for self punishment as well as for achieving self control and temporary relief from negative emotional experiences.

Many research on eating pathology have linked interpersonal problems with less secure attachment with parents (Humphrey, 1986) suggesting that unhealthy eating habits may be developed as a way of coping with interpersonal distress. Also, a number of recent studies have found significant correlations between attachment security and positive affect (Vaughn et al., 1992) with these two variables being linked equally to harmonious parent- child interaction (Lay et al., 1989). Tasca et al.,(2009) have suggested the moderator role of negative affective states and emotional dysregulation on the relationship between attachment anxiety, negative body image and dysfunctional eating behaviours. Recent evidence suggests that emotional dysregulation, and difficulties in identifying and expressing emotional experiences are crucial for the onset and maintenance of eating disorders (Overton et al.,2005). A number of studies report that affective negative states (e.g. anxiety, shame, guilt, anger) precede dysfunctional eating disordered behaviours like binge eating, extreme dieting and binge purging (Polivy & Herman,1993; Agras & Telch,1998; Harrison et al, 2010; Overton et al., 2005). Inability to express or tolerate negative emotional states creates greater discomfort which may lead in

development of unhealthy coping mechanisms like eating disorder symptoms as a way of escaping from these emotional experiences. On the other part, interoceptive deficits as measured by EDI-3, being defined as the inability to identify and express feelings as well as the inability to differentiate feelings from bodily sensations (Lane et al., 2000) represent a complex deficit found among individuals with eating disorder. Disability to recognize and be aware of emotions in daily interactions may create possibilities for the individual to feel alienated from oneself and others which in turn can compromise the ability to respond adequately in various social situations. These dynamics are implied in the concept of alexithymia defined as a cognitive processing deficit in emotion that makes an individual unable to consciously experience emotional feelings (Lane et al., 2000). Studies have found that alexithymia is related to certain aspects of interpersonal functioning such as an individual being cold and detached in relationships as well as with the tendency to conform socially and avoid conflict (Guttman & Laporte, 2002). Alexithymia is found to be a common trait among individuals with eating disorders (DeGroot et al., 1995; Ridout, Thom & Wallis, 2010; Taylor et al., 1996).

Although many studies have cited attachment insecurity as a risk factor on developing eating disorder symptoms, little is known about the precise mechanisms of effects that attachment may have on eating disorder risk. The present study seeks to examine the relationship between mother – daughter insecure attachment with eating disorder risk, interpersonal and affective problems as common traits found on girls diagnosed with eating disorders and/or girls displaying eating disorder symptoms.

2. Subjects

The total sample consisted of 535 college student girl from two Albanian universities. Subjects with missing data on psychological variables (interpersonal problems, affective problems and attachment with mother) and in outcome measure (eating disorder risk) were excluded from the analysis leaving the sample size at a total of 495 subjects. Participants included in the research ranged in age from 18- 21 years old. The mean age of participants was 19.43 years (SD= 1.77). Among the sample , 236 (47.9%) reported not having experienced problems with the weight in the past while 257 (52.1%) reported having had problems with weight through different moments of life in their past. Regarding body mass index it resulted that among the sample, 85 (17.2%) participants were underweight, 390 (79.1%) had a normal weight while 18 (3.6%) participants were classified as overweight. These values were calculated based on their self reported body weight and height. Means and standart deviations of independent variables as well as dependent variable are shown in table 1.

Table 1. Means and Standart Deviations of Variables (n=495)

Variable	M	SD
Eating Disorder Risk	51.34	9.51
Attachment with mother	5.62	3.12

Interpersonal Problems	51.39	9.53
Affective Problems	50.68	9.92
Age of previous problems with weight	15.91	3.60
Body mass index	20.47	2.49

3. Measures

Weight status: Body mass index was calculated based on self reported data on weight and height of participants after which student girls were classified into three categories: underweight, with normal weight and overweight.

Eating Disorder Inventory- 3: Eating Disorder Inventory-3 is a 91-item self- report measure focused on assessing eating disorder attitudes and behaviours and psychological traits associated with them. Each item is given a six point (Likert scale) forced choice options with scores of 0 to 4 (always to never). Participants completed three composite scales of EDI-3 (Garner, 2004), respectively Eating Disorder Risk Composite scale (Body Dissatisfaction, Drive for Thinness and Bulimia scales), Interpersonal Problems Composite scale (Interpersonal Insecurity and Interpersonal Alienation scales) and Affective Problems Composite scale (Emotional Dysregulation and Interoceptive Deficits scales). Scale scores were calculated by summing all item scores for that specific scale and then converted to T scores, while composite scores were obtained by summing the T scores for Eating Disorder Risk, Interpersonal Problems and Affective Problems composites. Reliability analysis of composite scales revealed satisfactory values of Cronbach's alpha (alpha coefficient for the EDR Composite was $\alpha = .83$, for Interpersonal Problems Composite $\alpha = .79$ and for Affective Problems Composite $\alpha = .81$). EDRC as the term implies measures the risk of eating disorder behaviours and attitudes as defined by body dissatisfaction, drive for thinness and bulimia. The IPC reflects the participant's perception that interpersonal relationships are insecure or tense, as lacking in trust on other persons and it also reflects the difficulties in forming relationships. APC measures the extent to which an individual can accurately identify, acknowledge and express his emotional states as well as impulsivity, instability, anger, intolerance, self- destructiveness and the misuse of substances to control mood (Garner,2004).

Experience in Close Relationship- Relationship Structures. ECR-RS is a 36 item self-report measure assessing the attachment in four relationship contexts (with mother, father, partner and close friend) (Fraley et al., 2000). For the purpose of this study only the section of the relationship with mother was used. Items are based on a 7 point scoring system ranging from 'strongly disagree' (1) to 'strongly agree' (7). Items are constructed in order to assess two dimensions of attachment: avoidance and anxiety attachment with mother. In the present study the reliability coefficient was $\alpha = .78$ for attachment avoidance, $\alpha = .80$ for anxiety and $\alpha = .83$ for the whole scale of attachment with mother.

4. Results

The examination of the relationship between dependent variable (eating disorder risk) and independent variables (attachment with mother, interpersonal problems, affective problems, age of previous problems with weight and body mass index) was made using Spearman correlations (table 4).

Table 2

Intercorrelations between Eating Disorder risk and predictor variables

Variable	1	2	3	4	5
6					
1.Eating Disorder Risk	----	.303**	.365**	.562**	.004
.015					
2.Attachment with mother	-----	.341**	.385**	.141*	.013
3.Interpersonal Problems	-----	.349**	.010	-.036	
4.Affective Problems				-----	.139
.039					
5.Age of previous problems					----
-.150*					
with weight					
6.Body		mass			index

** $p < .01$

Correlational analyses revealed significant positive relationship between eating disorder risk and independent variables (attachment with mother, interpersonal problems and affective problems) with affective problems being the strongest predictor of eating disorder risk among other predictor variables ($r = .562$, $p < .01$). Higher scores on insecure attachment with mother, interpersonal and affective problems reported by participants were associated with elevated eating disorder risk. Contrary to expectation, no significant relationship was found between eating disorder risk, age of previous problems with weight and body mass index suggesting that having experienced problems with body weight in the past or having a high body mass index does not have significant effects on eating disorder risk.

To examine the differences among groups of participants according to attachment group an Whitney U analysis was carried due to non-normal distribution of the data. Results showed that insecurely attached girls scored higher on eating disorder risk compared to securely attached girls (table 3).

Table 3. Mann- Whitney U test results on eating disorder risk by participant's security of attachment with their mother

Attachment	N	Mean Ranks	U (z)	sig
Secure attachment	181	225.20	24290.000 -2.694	.007
Insecure attachment	314	261.14		

To examine whether there were differences among groups of participants in eating disorder risk scores by interpersonal and affective problems, an analysis of Kruskal Wallis test was run. Also, to find out differences between groups a series of Mann Whitney U test were applied. Results revealed that there were significant differences among three groups in eating disorder risk scores according to interpersonal problems ($X^2=102,186, p<.001$). Regarding differences on mean scores of eating disorder risk by affective problems it was found that having typical clinical affective problems can predict higher scores on eating disorder risk ($p=.001$) whereas no significant difference was found between low and elevated clinical affective problems ($p=.727$) (table 4)

Table 4. Kruskal Wallis Test results of eating disorder risk scores by subject's interpersonal and affective problems

	N	Mean ranks	df
X^2			
Interpersonal problems	495		
Low clinical interpersonal problems	202	171.36	
Elevated Clinical interpersonal problems	144	283.53	2
102.186***			
Typical clinical interpersonal problems	149	317.56	
Affective problems	495		
Low clinical affective problems	120	141.11	
Elevated Clinical affective problems	193	232.58	2
136.420***			
Typical clinical affective problems	182	334.83	

*** $p<.001$

5. Discussion

This study investigated whether eating disorder risk among student girls can be predicted by insecurity of attachment with mother. As expected correlational analysis showed that insecure attachment with mother had a significant and positive relationship with eating disorder risk although this relationship was not strong. These results confirmed findings of similar research (e.g. Tasca & Balfour, 2014)

Contrary to the expectations, body mass index and having experienced previous problems with weight had no effect on eating disorder risk. Also, referring to the attachment theory which is also an affect theory linked with interpersonal functioning it was examined the relationship between attachment with mother and interpersonal and affective problems supposing that insecure attachment may be associated with poor interpersonal and affective skills. Results provided support for the hypothesis of interpersonal and affective difficulties associated with insecure attachment with mother and eating disorder risk. These findings suggest that insecure attachment with mother may lead to increased interpersonal and affective problems, which in turn, at least in some cases, may contribute in an increased vulnerability to eating disorder. Insecurely attached girls, having a distorted view of themselves, a higher need to please others and also a fear of rejection may also experience more interpersonal problems like being insecure in the context of the relationships with others and being prone to repress their real needs and feelings which can put the relationship in strain, with interpersonal goals not being achieved. This can cause further psychological distress and maladaptive behaviours like unhealthy eating habits which in this case may be used as a coping mechanism with distress, a way of being more acceptable for others through fulfilling social expectations on appearance and/or as a way of improving self esteem. On the other hand, research has suggested the role of emotional dysregulation and difficulties in identifying and expressing emotional experiences as crucial for the onset and maintenance of eating disorders (Overton et al.,2005). According to Tasca et al.,(2009) negative affective states and emotional dysregulation may have a mediator role on the relationship between attachment anxiety, negative body image and dysfunctional eating behaviours. Insecure attachment may increase negative affective states which may create further confusion on young girls. Being not able to acknowledge, express and tolerate these negative emotions, insecurely attached girls may choose emotional avoidance through focusing on food and body weight as a way of coping with negative effect.

In summary, these results suggests that interpersonal problems (interpersonal insecurity, interpersonal alienation) and affective problems (emotional dysregulation and interoceptive deficits) may be important factors in predicting and assessing eating disorder risk. Also, these factors can add our understanding on how attachment with mother may be related with eating disorder risk in young girls.

Despite the contribution of these findings, there are some limitations of the current study. Interpersonal and affective problems scales used in this study which are scales of EDI-3 may create problems of item contamination which may influence the correlation of these scales with eating disorder risk composite scores. To avoid this problem, it may be more appropriate for future studies to use separate instruments as measures of interpersonal and affective functioning. Also, the generalization of our findings to other groups of people are limited due to the homogeneity of the sample across age and gender. Further research is required to replicate and extend these findings in different samples in order to support the suggested link between insecure attachment and eating disorder risk as well as the role of poor interpersonal and affective functioning on this relationship.

Psychological treatments should address not only eating disorders symptoms but also the mechanisms by which these symptoms are maintained like dysfunctional emotional strategies and interpersonal attitudes. Addressing issues like distrust, fear and distorted views of oneself and others as well as enhancing emotional awareness and assertiveness within an attachment framework may help on reducing eating disorder symptoms.

References

- Agras, W.S., & Telch, C.F., (1998). The effects of caloric deprivation and negative affect on binge eating in obese binge-eating disordered women. *Behaviour Therapy*, 29, 491-503.
- Bowlby, J (1969) . Attachment and Loss: Volume 1. Attachment, New York; Basic Books
- Bretherton, I., & Waters, E. (1985). Growing points of attachment theory and research. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50(1-2, Serial No, 209).
- Cash, T. F., Theriault, J., & Annis, N. W. (2004). Body image in an interpersonal context: Adult attachment, fear of intimacy, and social anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23, 89–103
- De Groot, J.M., Rodin, G., Olmsted, M.P (1995). Alexithymia, depression, and treatment outcome in bulimia nervosa. *Comprehensive Psychiatry*, 36 (1): 53-60
- Garner, D.M (2004). Eating disorder inventory-3. Professional Manual , Lutz, FL: Psychological Assessment Resource Inc.
- Fraley, R. C., Waller, N. G., & Brennan, K. A. (2000). An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 350–365.
- Guttman. H. Laporte, L (2002) Alexithymia, empathy, and psychological symptoms in a family context. *Comprehensive Psychiatry*, 43(6): 448-55
- Harrison, A., Sullivan, S., Tchanturia, K., Treasure, J. (2010). Emotional functioning in eating disorders: attentional bias, emotion recognition and emotion regulation. *Psychological Medicine*, 40, 1887-1897.
- Horowitz, L. M. (2004). *Interpersonal foundations of psychopathology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Humphrey, L. (1986). Family relations in bulimic-anorexic and non-distressed families. *International Journal of Eating Disorders*, 5, 223-232.
- Lane, R.D., Sechrest, L., Riedel, R., Shapiro, D.E., Kaszniak, A.W (2000) Pervasive emotion recognition deficit common to alexithymia and the repressive coping style. *Psychosomatic Medicine*, 62(4): 492-501.
- Lay K.L., Waters E., Park K.A. (1989). Maternal responsiveness and child compliance: The role of mood as mediator. *Child Development*, 60:1405–1411.
- McKinley, N. M., & Randa, L. A. (2005). Adult attachment and body satisfaction: An exploration of general and specific relationship differences. *Body Image*, 2, 209–218.

Overton, A., Selway, S., Strongman, K., Houston, M. (2005) Eating disorders- The regulation of positive and negative emotion experience. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 12(1): 39-56.

Polivy, J., & Herman, C. P. (1993). Etiology of binge eating: Psychological mechanisms. In C. G. Fairburn & G. T. Wilson (Eds.), *Binge eating: Nature, assessment, and treatment* (pp. 173-205). New York, NY: Guilford Press

Ridout, N, Thom. C. Wallis, D.J. (2010) Emotion recognition and alexythymia in females with non clinical disordered eating. *Eating behaviors*,11(1)

Tasca, G. A., Szadkowski, L., Illing, V., Trinneer, A., Grenon, R., & Demidenko, N., et al. (2009). Adult attachment, depression, and eating disorder symptoms: The mediating role of affect regulation strategies. *Personality and Individual Differences*, 47, 662–667.

Tasca,G.A., Balfour. (2014) Attachment and Eating Disorder: A review of current research, *International Journal of Eating Disorder*, 47(7), 710-717

Taylor, G.J., Parker, J.D.A, Bagby, R.M., Bourke, M.P (1996). Relationships between alexithymia and psychological characteristics associated with eating disorders. *Journal of Psychosomatic Research*, 41: 561 – 568

Vaughn, B. E., Stevenson-Hinde, J., Waters, E., Kotsaftis, A., Lefever, G. B., Shouldice, A., Trudel, M., & Belsky, J. (1992). Attachment security and temperament in infancy and early childhood: Some conceptual clarifications. *Developmental Psychology*, 28, 463-473.

Vitousek, K. B., & Hollon, K. B. (1990). The investigation of schematic content and processing in eating disorders. *Cognitive Therapy and Research*, 14, 191-214

THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON SOCIAL ECONOMIC COUNTRYSIDE

Dr. Irna Dobi

Faculty of Law

University College, “Wisdom”

Abstract

In recent years, the international community and individual states have increased their center of attention on issues of international migration. International migration is a complex subject, the more so since no country is exempt from its effects. Certainly virtually every country is both a country of origin and a country of destination for migrants. Migration is also complex because it can be repetitive in the life of a person. It is also complex, because of the lamentable lack of data on the movement of immigrants. Opportunities and Challenges of Migration one of the main challenges relates to finding the balance between security concerns and the economic needs of the state. The first important opportunity relates to the economic contributions made by immigrants in their countries of destination. As history has shown, international migration has been one of the most dynamic forces in the development of contemporary states and societies, including many of those with a record of economic success. The second important opportunity is present in the contribution that migrant workers make to their home economies. Scholars agree that migration presents meaningful opportunities to build both origin and destination country economies. An example of such mutual benefit is seen in the impact that the income earned by immigrants in immigration countries can have upon their local economies. Contributions by immigrants to families in their countries of origin have been said to form a significant portion of the foreign exchange receipts of these labor export countries. The migration of highly skilled students (globalization of education) has a number of positive aspects: Through skilled migration programs, migrants are given the opportunity to acquire or improve skills and experience abroad. The methodology will be review literature.

Key words: International Community, Migration, Economy, Societies etc.

I. Lee's Migration Model in Western Balkan

According to Lee (1966), the number of immigrants in a specific country is positively related with the level of the corresponding diversity of areas and people. Negative economic conditions in origin countries lead to the increase of migration flows; as a consequence, we find high immigrant volumes in wealthier countries and a significant level of mobility in least developed countries. Every stream provokes a counter stream: a relevant part of immigrants return to their home country, due to possible future economic recessions or to the learning or developing particular skills. Dissimilarity between countries and strong immigration barriers reinforce the counter stream effect. We analyze in this paper the link between poverty and migration in

Western Balkan countries, and the respective implications for reforms and policies. The number of Western Balkan citizens who immigrate to developed European countries has dramatically increased over the past years. This is a consequence of increasing unemployment, poverty and social inequality. We also estimate a particular econometric model, including different experimental variables, related with migration and poverty. Western Balkan (WB) region includes Kosovo, Albania, Croatia, Montenegro, Serbia, Bosnia and Herzegovina and Macedonia. Croatia is not included in this group in the recent scientific studies and reports, mainly due to the economic gap with the other countries. Croatia is the only WB country which is actually part of the European Union (EU), since July 2013. The number of WB emigrant has dramatically increased over the past years. The largest groups originate from Albania, Kosovo and Serbia. This phenomenon is a consequence of increasing social inequality and poverty. Albania signed the Stabilization and Association Agreement (SAA) with the EU in June 2006, which entered into force in April 2009. Albanian citizens can travel without a visa to the Euro area since December 2010. In June 2016, the EU countries granted Albania the candidate status. The most important European destinations for Albanian migrants are Italy, Greece and Germany. The number of Albanian nationals who resided in Germany was 24. 00010 in 2014. In 2013, there were 465. 000 Albanian nationals who resided in Italy. The total number of Albanian nationals who reside in Greece is more than 600. 000.

In November 2007, the Serbian government signed the SAA with the EU, which entered into force in September 2013. Serbian citizens can travel without the need for visas to the Euro area since December 2009. In March 2012, Serbia obtained the candidate status and in January 2014, the European Council initiated the official accession negotiations. The recognition of the independence of Kosovo is an unsolved problem for Serbia an important obstacle to the EU membership. Germany and Austria are the countries with the greatest number of Serbians in Europe. The German residents with Serbian background were about 305. 000 in 2014. In 2015, the number of Serbian nationals who reside in Austria was about 114. 000.

In November 2007, the Serbian government signed the SAA with the EU, which entered into force in September 2013. Serbian citizens can travel without the need for visas to the Euro area since December 2009. In March 2012, Serbia obtained the candidate status and in January 2014, the European Council initiated the official accession negotiations. The recognition of the independence of Kosovo is an unsolved problem for Serbia an important obstacle to the EU membership. Germany and Austria are the countries with the greatest number of Serbians in Europe. The German residents with Serbian background were about 305. 000 in 2014. In 2015, the number of Serbian nationals who reside in Austria was about 114. 000.

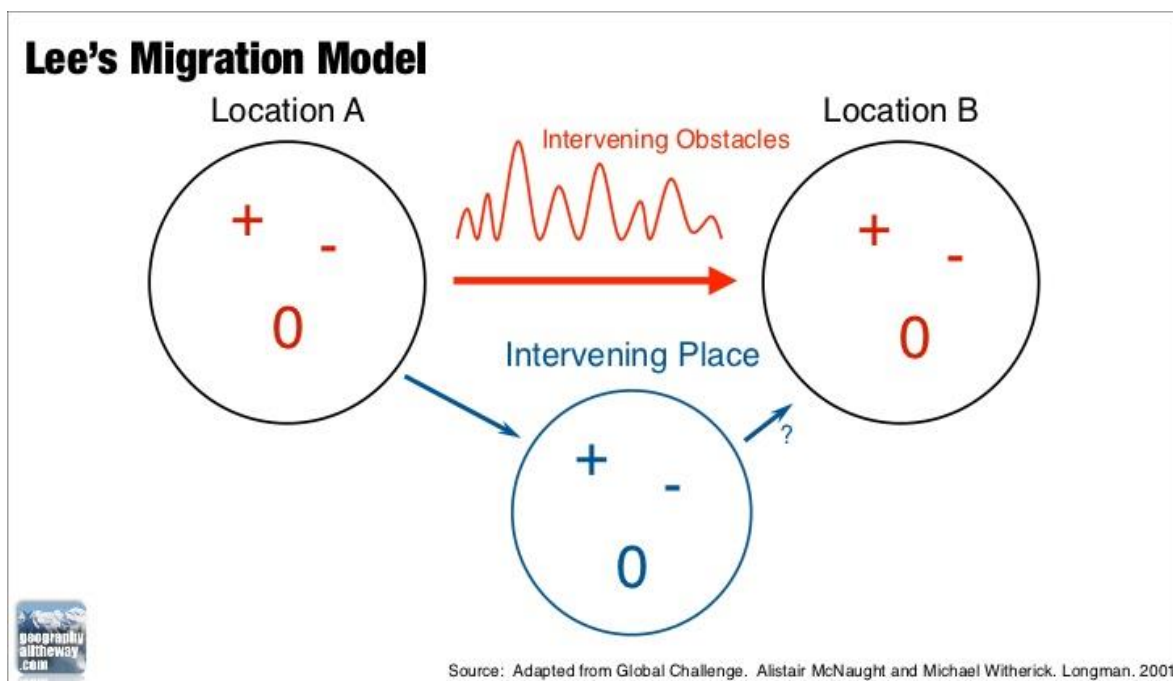
In 2004, the SAA between EU and the Former Yugoslav Republic of Macedonia entered in force. In 2005, the European Commission accorded the candidate status to Macedonia, fourteen years after the declaration of independence from Ex- Yugoslavia. In 2009, Macedonians obtained the right to travel without the need for visas to the Euro area. In 2012, the European Commission

initiated a High-Level Accession Dialogue with the Macedonian authorities in 2012, a contribution to the acceleration of public administration and electoral reforms, the protection of minorities' rights, the promotion of market competition and economic growth. The naming disagreement with Greece is an important obstacle for the accession of Macedonia to the EU. Greek authorities consider 'Macedonia' a Greek term, connected with an ancient Greek region. Greece would exercise its veto right to obstruct the Macedonia's membership to the EU, if this problem remains unresolved. Macedonian road to EU is also conditioned on the difficult relations with Bulgarian authorities, who have expressed their indignation against the distortion of history between the two countries. The protection of Albanian minority rights is another problem, correlated with the accession of Macedonia to the EU. Albanians should enjoy equal rights and equal opportunities as Macedonians. The largest communities of Macedonians live in Germany, Italy and Switzerland. There were 77. 000 Macedonian citizens living in Italy in 2013. The number of Macedonian citizens in Germany was 83. 00010 in 2014. There were 63. 000 Macedonian citizens living in Switzerland in 2013.

Bosnian citizens can travel to the Euro area without a visa since December 2010. EU and Bosnia and Herzegovina started the High-Level Dialogue on the Accession Process in 2012. The SAA between Bosnia and Herzegovina and the EU entered into force in 2015. Germany and Austria are two of the most important destinations for the emigrants of Bosnia and Herzegovina. There were 164. 000 Bosnian nationals who resided in Germany in 201410. The number of Bosnian nationals who resided in Austria was 93. 000 in 201511.

Montenegro is an independent state since the dissolution of the Union of Serbia and Montenegro after the referendum of May 2006. Montenegro reopened new accession negotiations with the EU and signed the SAA in 2007, which entered into force in May 2010. Montenegrins can travel without visa to the Euro area since December 2009. After the 2010 favorable opinion of the European Commission regarding the application for EU membership, Montenegro initiated the accession negotiations in 2012. Germany and Switzerland are the most important West European destinations for Montenegrin emigrants. In 2014, there were 2. 500 Montenegrins who resided in Switzerland in 201413. The number of Montenegrin migrants for this year in Germany was 20. 00010. Kosovo is now a potential candidate for the accession to the EU. The Assembly of Kosovo declared independence in an extraordinary session in 2008. The number of United Nations member states which have already recognized Kosovo's independence was 113 in November 2016; of these, 23 countries are members of the EU. The USA and the EU have assisted Kosovo and its authorities in the road to the economic progress and in the consolidation of the rule of law. Most of the EU countries have their diplomatic offices and embassies in Kosovo. In 2015, Kosovo signed the SAA with the EU, an important incentive for the implementation of reforms. In Germany and Switzerland, we can find the largest communities of Kosovars. In 2014, the number of Kosovar citizens who resided in Germany and in Switzerland was respectively, 185. 00010 and 100. 00013.

According to Lee (1966), factors which help or obstruct migration can be marked with respectively, positive and negative signs. For example, a better climate affects positively migration into a certain country and vice versa. Negative economic conditions in origin countries lead to the increase of migration flows; as a consequence, we find high immigrant volumes in wealthier countries and a significant level of mobility in least developed countries. According to Lee (1966), migrants move generally through known bilateral routes, such as the movement of Sicilian immigrants to the Northern United States cities. Every stream provokes a counterstream: a relevant part of immigrants return to their home country, due to possible future economic recessions or to the learning or developing particular skills. Dissimilarity between countries and strong immigration barriers reinforce the counter stream effect.

Lee's migration model is a model that accounts for push/pull factors, intervening obstacles, in order to project migratory patterns

It advocated the idea that intervening obstacles can block migration to certain areas, while push and pull can promote the migration out of an old area to a new one

The model is used alongside Ravenstein's "Laws" of Migration, the Migration Transition Model, and other models in order to show migratory patterns^v

The author also focused on migrants characteristics. Migrants from a specific origin country are not a good sample of the corresponding population, due to different ways of adaption to host countries factors. Successful people in origin countries are more likely to respond positively to

destination country factors and vice versa. Other relevant individual variables like sex, age, education, profession, size of family and marital status can stimulate or prevent migration. Lewis (1954) developed for the first time a model for forecasting migration flows, based on a neoclassical macroeconomic approach. This is known as the dual-sector model and consists of two sectors, an urban sector that is public or private, and characterized by a high marginal productivity of labour, and a rural or subsistence sector, with very low marginal productivity of labour. The rural, less developed sector is made up of self-employed and informal jobs, where wages and productivity are low, while the urban and developed sector is governed by the industrialists who offer jobs in factories, plantations, etc., that provide high wages. Wages and income differences, and the enlargement of the developed sector stimulate the emigration from the rural sector. Workers migration will continue as long as the difference in labor demand is zero, and as a consequence, total labour productivity will increase. Ranis and Fei (1961) extended Lewis (1954) model for developing countries, and took into account the Rostow (1960) stages of economic growth, particularly the 'take-off' period, which lasts 20 or 30 years and it is characterized by an increase of urban population and industrial progress, mainly caused by workforce growth. They evaluated the effects of emigration from the rural (agricultural) areas to the fast growing urban (industrial) sector on wages and total production. The authors argued that these sectors are particularly related to each other. The immigrant's employment will encourage productivity and investments in the urban (developed) sector. The 'gap' created by the movement of people may be exploited to help the progress of the rural (less developed) sector, so as a consequence, future policies should encourage investments and economic growth in both economic sectors. According to Harris and Todaro (1970), earning differences and urban unemployment are two relevant factors of movement from rural to urban areas. People will migrate only if the expected urban income is significantly greater than the rural (agricultural) product. The variables of employment and wages in the developed sector are positively related with the urban income. Labour productivity in the less developed sector and the corresponding wages and income are also in a direct relation. Individuals will migrate from one sector to the other until equilibrium between expected real wage in the developed sector and agricultural real wage is reached. A rural income growth will stimulate backward migration. This means that labor opportunity cost in the developed sector is higher than in the rural sector. Harris and Todaro (1970) argued that policies oriented towards wage subsidies and barriers to migration will contribute to the economic growth of both sectors. According to Piore (1979), international labour migration is generally affected by pull factors. Developed countries are characterized by a dual labour market: a principal market that is composed of stable and lucrative jobs for domestic workers, and a less developed market of precarious and unqualified jobs that are carried out by immigrants. Both the low wages and the existence of a considerable number of immigrants, lead to the refusal of these jobs from domestic workers. They are attracted by a better prospective and higher wages, which are achievable in the principal market. This approach is rather superficial for the reason that it considers a single pulls variable and do not include other possible factors of migrant flows. Mabogunje (1970) developed the General Systems approach to analyze

migration. In this analysis, migration is considered as economic, social and cultural implications for both the sending and host societies, remittances which the migrants send home are perhaps the most tangible and least controversial link between migration and development (Ratha 2007). According to the official estimates, migrants from developing countries sent over \$315 billion to their origin countries in 2009, three times the size of official development assistance (Ratha et al. 2010). The true size of remittances including unrecorded flows through formal and informal channels is likely to be even higher. While remittances to the developing countries declined modestly in 2009 because of the global financial crisis, these flows have remained resilient compared to private capital flows, and have become even more important as a source of external financing in many developing countries.

Migration and remittances have both direct and indirect effects on the welfare of the population in the migrant sending countries. A cross-country study of 71 developing countries found that a 10 per cent increase in per capita official international remittances will lead to 3.5 per cent decline in the share of people living in poverty (Adams and Page 2005).

II. Social Impact on the Origin Country

At its best, migration can be a rewarding experience that is made in the interest of the household welfare, but in most cases moving to another country and being separated from one's immediate family takes place at considerable emotional cost (D'Emilio et al. 2007). Temporary circular migration increases the risk for family breakdown, fragmentation of social networks and psychosocial stress (Kahn et al. 2003). The emotional impact is not just limited to the migrants themselves, but also to the family left behind. In poorer households, where the whole family cannot afford to emigrate together, they emigrate one member at a time resulting in eroded family structures and relationships." As described by D'Emilio et al. (2007), the longer the separation between the migrating parents and their children, the more children lose parents' reference in the management of the household, their authority and their role as providers of love and material care. Parents are gradually replaced by other family members, or the children take upon themselves the task of parenting. The feelings of rejection, abandonment and loss follow the children left behind, and cannot be compensated by the material gifts and remittances sent from abroad. To some extent, the recent technological advances in terms of e-mail and affordable telephone calls might allow the transnational families to form and foster socialites even at a distance (UNDP 2009, p. 76)

Conclusion

Lee's migration model is a model that accounts for push/pull factors, intervening obstacles, in order to project migratory patterns

It advocated the idea that intervening obstacles can block migration to certain areas, while push and pull can promote the migration out of an old area to a new one

The model is used alongside Ravenstein's "Laws" of Migration, the Migration Transition Model, and other models in order to show migratory patterns.

In both the initial and the target place, there are both positive and negative factors. There has to be more positive reasons to migrate than there are negative for a person to choose to leave. The intervening obstacles also have to be easy enough to overcome to migrate.

It doesn't account that people have less ability to act upon migration decisions. Family and Friends telling them to stay. The amount of work it may take to migrate it only looks at people's desire to migrate by the accessibility and desirability. People may differ in their ability to migrate no matter how desirable it may seem.

Being in debt, or extremely poor. The three main types of push factors are economic, cultural and environmental push factors. Within these three groups there are a variety of push factors but some notable ones are few opportunities, discrimination, loss of wealth, war, etc. As shown in the model, the push factors are what drive people out of Location A.

Lee's model accounts for push/pull factors and intervening obstacles in order to predict migratory patterns:

1. A push factor is a reason to leave a country or place.
2. A pull factor is a reason to come to a place.
3. An intervening obstacle is something in the way of migration.
4. Lee's model is not perfect because it does not account for human nature

REFERENCE

Adams, R.H. (1991), the Effects of International Remittances on Poverty, Inequality, and Development in Rural Egypt, Research Report 86, International Food Policy Research Institute.

Adams, R.H. and J. Page (2003), International Migration, Remittances and Poverty in Developing Countries, World Bank Policy Research Working Paper, No. 3179, The World Bank.

----- (2005), Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries? World Development, 33(10): 1645-1669.

Adams, R.H., A. Cuecueccha and J. Page (2008), Remittances, Consumption and Investment in Ghana, Policy Research Working Paper, No. 4515, World Bank

Everett S. Lee “Theory of Migration” Demography Vol. 3, No. 1 (1966), pp. 47-57

Harris, J.R. and M.P. Todaro (1970), “Migration, unemployment and development: A two-sector analysis,” American Economic Review, 60, 126- 142.

Mortensen, D.T. and C.A. Pissarides (1999), “New developments in models of search in the labor market”, in Handbook of Labor Economics, D. Card and O. Ashenfelter (Eds.), Amsterdam: Elsevier Science, ch.39, 2567-2627

Pissarides, C.A. (2000), Equilibrium Unemployment Theory, Second edition, M.I.T. Press, Cambridge.

Fajnzylber, P. and H. Lopez (2007), Close to Home: The Development Impact of Remittances in Latin America. The World Bank, Washington DC.

Lachaud, J.P. (1999), Pauvrete, Menages et genre en Afrique Subsaharienne, Serie de recherche 03, Centre d'Economie du Developpement de l'Universite Montesquieu Bordeaux IV.

YOUTH WORK MARKET ISSUES IN ALBANIA

Dr. Raimonda Beluli

University College, “Wisdom”

Abstract

Employment is an important macroeconomic indicator that influences the development of a country, so it is considered as one of the most important challenges of any society. Albania is characterized for a low participation of individuals in the labor force, and especially concerning the young age groups, whose participation in the labor force is lower. Only 50% of this contingent

is part of the labor force. The unemployment of the young age groups is up to 30.4%, and the main reason behind this phenomenon is a lack of correspondence between the education system and employment, thus there is a structural disparity between the demand and labor offer. A major obstacle faced by students in their integration from higher education to the labor market is the lack of practical skills, as the school programs are mostly focused on theoretical part and they lack the practical skills mostly required in cases of a job. There is a lack of information about the professions that a labor market is looking for that has tuned it to a necessity. Governmental policies on market operation should be focused on gathering information about those professions that are required by the labor market and provide the young people with the necessary information on what the labor market is looking for. Young people and their parents being in an informative darkness for the most required professions in a labor market are prone to accomplishment of university education by doing a non-well-thought planning of their career. Due to this, majority of young people who have completed a university education do not find a job in their profession and are forced to work in various sectors, mainly in services (waiters, barmen, sellers) or at call center. Youth is the future of a nation and needs to be valued and well-oriented on the steps they have to undertake for their career, since they are in the 9-year school banks. has to take in bankruptcy in the 9-year school banks.

PROBLEMATIKAT E TREGUT TË PUNËS TEK TË RINJTË NË SHQIPËRI

Dr. Raimonda Beluli

University College, "Wisdom"

Abstrakt

Punësimi është një tregues i rëndësishëm makroekonomik që ndikon në zhvillimin e një vendi, ndaj ai konsiderohet si një nga sfidat më të rëndësishme të çdo shoqërie. Shqipëria karakterizohet nga një pjesë e ulet e individëve në forcën e punës dhe veçanërisht për grupmoshat e reja

pjesmarja në forcën e punës është me e ulët. Vetem 50% e këtij kontigjenti janë pjesë e forcës së punës. Papunsia në grupmoshat e reja shkon deri 30.4 % dhe arsya kryesore që sjell këtë fenomen është një mosperputhje mes sistemit arsimor dhe punësimit pra ka një mosperputhje strukturore mes kërkesës dhe ofertes në tregun e punës. Një pengesë e madhe me të cilën përballen studentët në integrimin e tyre nga arsimi i lartë në tregun e punës është mungesa e aftësive praktike, pasi programet shkollë janë fokusuar më së shumti në pjesën teorike dhe atyre u mungojnë aftësitë praktike gjë që kërkohet në shumicën e rasteve në një vend pune. Ekziston një vakum informacioni për profesionet që kërkon tregu i punës gjë që duhet regulluar për një funksion sa më të mirë të tregut të punës. Duke bërë një analizë krahasimore të tregut të punës në Shqipëri krahasuar me vendet e Ballkanit Perëndimor të evidentojmë pikat e forta dhe të dobëta që ka tregu i punës në Shqipëri krahasuar kjo me rajonin. Politikë qeveritare mbi mrefunksionimin e tregut duhet të marrin parasysh mbledhjen e informacionit mbi ato profesione që kërkon tregu dhe paisja e të rinjve me informacionin e nevojshëm se çfarë kërkon tregu i punës. Të rinjtë dhe prinderit e tyre duhet që në një informativ për profesionet që kërkohen më së shumti në tregun e punës janë të prirur drejt mbarimit të arsimit të lartë duke bërë një planifikim jo të menduar mirë të karrierës së tyre. Për këtë arsye shumica e të rinjëve që kanë mbaruar arsimin e lartë nuk arrijnë të gjejnë një punë në profesionin e tyre dhe detyrohen të punojnë në sektore të ndryshme kryesisht në fushën e shërbimeve (kamarjer, banakjere, shites) ose në qendër. Rinia është e ardhmja e një kombi ndaj duhet vlerësuar dhe orjentuar mirë për hapat që duhet të ndermarrin në karriere që në bankat e shkollave 9-vjeçare.

1.Hyrje

Punësimi është konsideruar prej vitesh si një nga sfidat më të rëndësishme të çdo shoqërie, veçanërisht të atyre që kanë përjetuar periudhën e tranzicionit pas rënies së sistemit komunist. Kalimi nga ekonomia tërësisht e centralizuar, në atë të tregut të lirë, si dhe ndryshimet politike që ndodhën pas viteve ‘90, janë shoqëruar me ndryshime të rëndësishme në tregun e punës për Shqipërinë. Tregu i punës tenton të ndryshojë me ritme të shpejta dhe të vazhdueshme, ndaj vlerësohet si i rëndësishëm studimi i tij dhe më tej informimi dhe orientimi, veçanërisht për të rinjtë si grupmosha që vuan më tepër fenomenin e papunësisë së lartë në Shqipëri.

Në një vend si Shqipëria, me popullsi të përqendruar kryesisht në zonat rurale, punësimi ka qenë i orientuar nga bujqësia. Por në një situatë të ndryshmeve ekonomike, politike, sociale dhe atyre demografike, edhe situata e punësimit ka pësuar ndryshime. Punësimi në sektorin bujqësor ka rezultuar burimi kryesor i punësimit, megjithëse duket të jetë gjithnjë e më pak dominant se në fillim të periudhës së tranzicionit. Shkalla e punësimit ka rënë ndjeshëm në sektorin bujqësor, ndërkohë që është rritur konsiderueshëm në sektorin privat jo-bujqësor. Sipas të dhënave të publikuar nga INSTAT, vetëm nga viti 2000 deri në vitin 2016, shkalla e punësimit në sektorin privat bujqësor është përgjysmuar, ndërsa ajo e sektorit privat jo-bujqësor gati është katërfishuar.

Shqipëria karakterizohet nga një popullsi në moshë të re, që do të duhet të konsiderohet si e ardhmja e zhvillimit socio-ekonomik të saj, por nga ana tjetër karakterizohet edhe nga një treg punësimi me normë relativisht të lartë të papunësisë tek të rinjtë. Sipas të dhënave të INSTAT për vitin 2016 pjesëmarrja në forcën e punës ishte 57.5% ndërkohë që pjesëmarrja e grupmoshës 15- 29 vjeç ishte 45.7%. Pjesëmarrja me vetëm 45.7 % tregon për një aktivizim shumë të ulët të rinjve në tregun e punës, gjë që është edhe më e theksuar kur bëjmë analizën e këtij treguesi sipas gjinisë, ku pjesëmarrja e meshkujve e kësaj grupmoshe është 51.8% dhe e femrave 38.8%. Përsa I përket norms së papunësisë ajo ka qenë gjatë gjithë periudhës post-komuniste në nivele dyshifroren ndërkohë që nivelin më të lartë e arriti në vitin 2014 në 17.5% duke u reduktuar në 15.2% në vitin 2016. Përsa I përket grupmoshës së të rinjve 15-29 vjeç, papunësia arriti nivelin më të lartë në vitin 2015 në 33.2%, për tu reduktuar në 28.9% në vitin 2016. Diferenca ndërmjet meshkujve dhe femrave në nivelin e papunësisë ka qenë në përgjithësi më konstante, kjo për shkak të nivelit të ulët të femrave të përfshira në forcën e punës. Në vitin 2016 norma e papunësisë për meshkujt ishte 15.9% ndërsa për femrat 14.4%. Ajo që vërehet është fakti që për moshën 15-29 vjeç përqindja e femrave të papuna është më e ulët se sa e meshkujve më konkretisht 27.8% krahasuar me 29.7%. Në këtë aspekt mund të sugjerohet orientimi i politikave mbi tregun e punës, të cilat do të sjellin më shumë individë të përfshirë në këtë treg dhe po ashtu politika të cilat çojnë drejt reduktimit dhe eliminimit të fenomenit të punësimit në sektorin informal dhe të uljes së papunësisë, veçanërisht te të rinjtë.

2.Tregu i Punës në Shqipëri

Analiza e trendeve kryesore

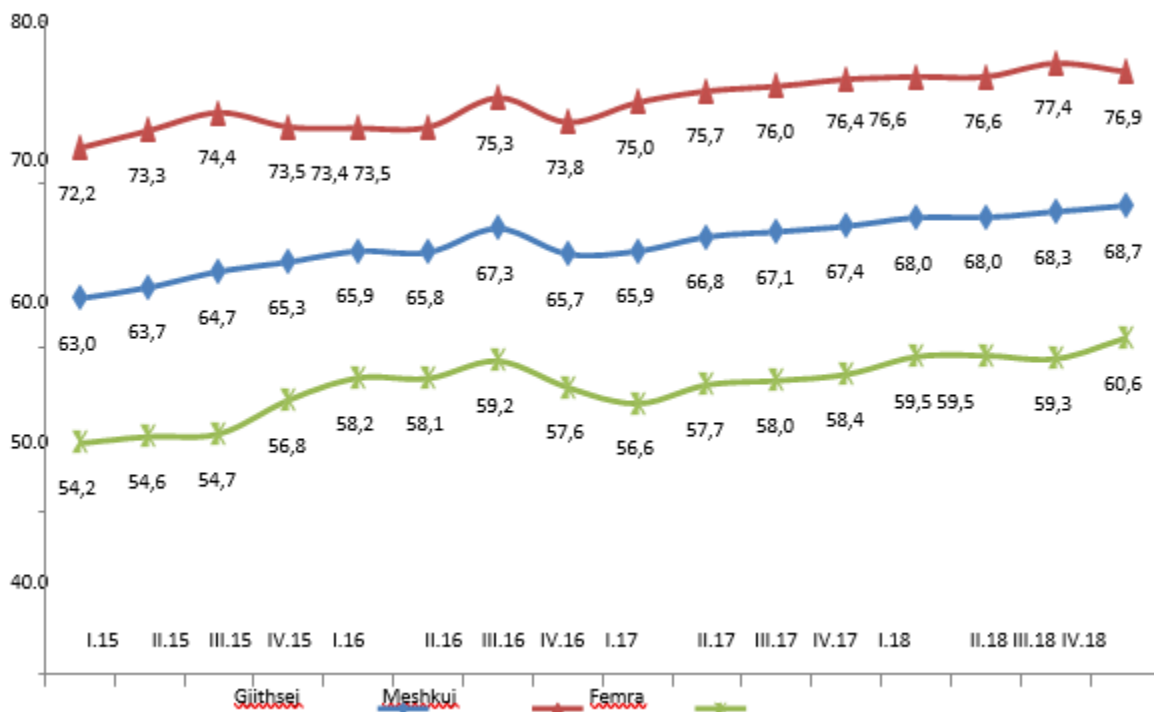
Analiza e këtij raporti është e mbështetur në burime të ndryshme informacioni. Arsyeja e përdorimit të të gjithë burimeve zyrtare të të dhënave është bërë për shkak të diferencave që ka në burime të ndryshme dhe në të njëjtën kohë edhe për faktin e frekuencave të ndryshme kohore që I referohen. Është i rëndësishëm që të theksohet fakti që në vlerësimin e treguesve të tregut të punës në Shqipëri përdoren dy burime të ndryshme informacioni; burimi I parë I referohet të dhënave të mbledhura nëpërmjet Anketës së Forcave të Punës (AFP) e cila ka nxjerrë rezultatet e para në vitin 2007 me frekuencë vjetore, dhe nga viti 2012 edhe me frekuencë tremujor edhe burimi I dytë janë të dhënat administrative të cilat janë të disponueshme që nga viti 2000.

Informacion më i hershëm gjendet edhe në të dhënat e Bankës Botërore (Indikatorët e Zhvillimit), të cilat janë të disponueshme që nga viti 1990 me frekuencë vjetore. Këto të dhëna, deri në vitin 2000 janë vetëm nga vlerësimet e Organizatës Ndërkombëtare të Punës (ILO), ndërsa mbas vitit 2000, janë të përfshira edhe vlerësimet e Institutit të Statistikave të Shqipërisë (INSTAT). Diferencat midis vlerësimeve të INSTAT dhe atyre të ILO, këto të përfshira tek Indikatorët e Zhvillimit të Bankës Botërore për periudhën e mundshme krahasimore, janë shumë të vogla dhe përdorimi i të dhënave të llogaritura nga ILO mund të merren në konsideratë për të bërë një analizë historike të tregut të punës në Shqipëri.

Duke qenë se vendet në tranzicion shpesh karakterizohen nga një përdorim i ulët i zyrave të punës për gjetjen e një pune, krahasuar me forma të tjera sidomos në konceptin e njohjeve, rrjedh shpesh që të ketë diferenca të rëndësishme mes vlerësimeve administrative dhe atyre me anketa. Ky fenomen është i njohur në vend dhe për këtë arsye përdorimi i të dhënave të AFP-së mund të jetë më përfaqësues për analizën e tregut të punës në vend. Anketa Tremujore e Forcave të Punës (ATFP) është një vrojtim statistikor që kryhet pranë familjeve. Objektivi kryesor i saj është të japë informacion mbi situatën e tregut të punës në Shqipëri i cili përdoret për të hartuar politikat e tregut të punës dhe për vlerësimin e efektshmërisë së tyre, si dhe për të kënaqur nevojat e përdoruesve të statistikave për të dhëna të përditësuara mbi dinamikën e tregut të punës. Mbledhja e të dhënave në terren bëhet përgjatë gjithë muajve të vitit. Në familjet e zgjedhura anketohen nëpërmjet intervistës së drejtpërdrejtë të gjithë pjesëtarët në moshë 15 vjeç e lart. Pyetësi i ATFP është hartuar me asistencën teknike të EUROSTAT dhe ai është në përputhje të plotë me rekomandimet dhe rregulloret e EUROSTAT. Nga ana metodologjike anketa plotëson kërkesat e EUROSTAT-it si ato që lidhen me përfaqësimin e kampionit, koeficientet e variacionit të treguesve kryesorë, përmbajtjen e pyetësit, sidhe me procedurat e peshimit të të dhënave.

Për procedurën e përgjithësimit të të dhënave të Anketës së Forcave të Punës përdoret popullsia e llogaritur mbi bazën e rezultateve të Censurit të Popullsisë dhe Banesave 2011 dhe ngjarjeve demografike (lindjet dhe vdekjet) që vijnë nga Drejtoria e Përgjithshme e Gjendjes Civile.

Fig. Shkallat e pjesëmarrjes në forcat e punës për popullsi në 15-64 vjeç, Tr. 1/15 - Tr. 4/18

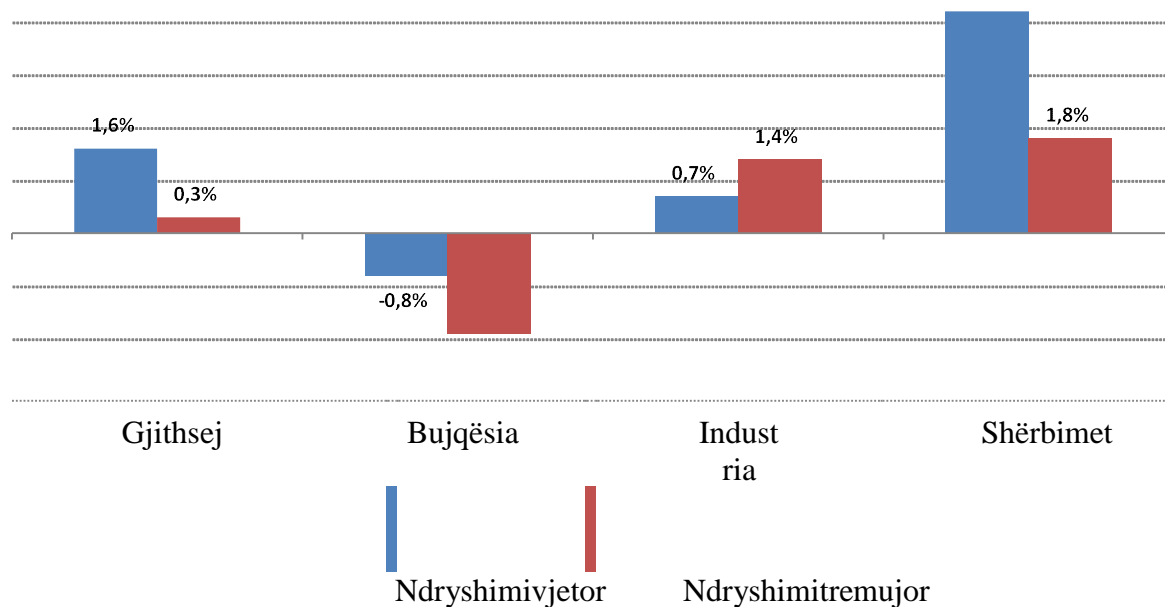

Shkalla e pjesëmarrjes në forcat e punës dhe shkalla e punësimit llogariten për popullsinë e moshës 15 deri në 64 vjeç. Ndërsa shkalla e papunësisë llogaritet për popullsinë ekonomikisht aktive (ndryshe forca e punës) të moshës 15 vjeç e lartë.

Punësimi

Gjatë tremujorit të katërt të vitit 2018, shkalla e punësimit për popullsinë 15-64 vjeç është 60,0 %. Ritmi vjetor i rritjes së punësimit për popullsinë 15 vjeç e lart, nga tremujori I katërt i vitit 2017 në tremujorin e katërt të vitit 2018, është 1,6 %. Në terma vjetorë, rritja e punësimit sipas sektorëve kryesorë të ekonomisë është 0,7 % në sektorin e industrisë, 4,2 % në sektorin e shërbimeve ndërsa sektori I bujqësisë shënon ulje me 0,8 %. Krahasuar me tremujorin e mëparshëm, në tremujorin e katërt 2018, punësimi për popullsinë 15 vjeç e lart u rrit me 0,3 %. Punësimi pësoi rritje në sektorin e shërbimeve me 1,8 %, në sektorin e industrisë me 1,4 % ndërsa sektori I bujqësisë shënon ulje me 1,9 %.

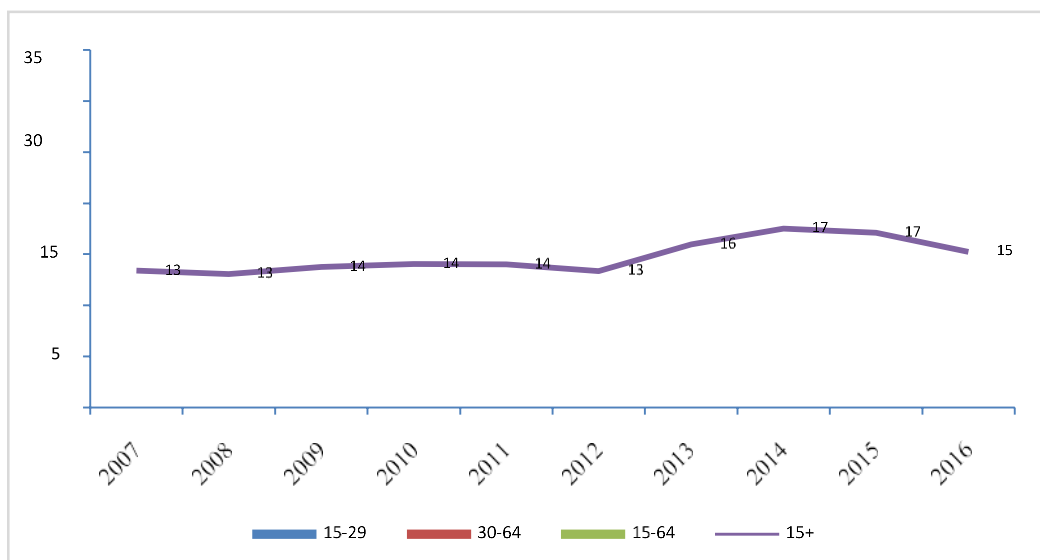
Fig. Ritmi vjetordhe tremujor i rritjes së punësimit, për popullsinë 15 vjeç e lart

Papunësia

Në tremujorin e katërt 2018, shkalla zyrtare e papunësisë në Shqipëri është 12,3 %. Në terma vjetorë, shkalla zyrtare e papunësisë u ul me 1,1 pikë përqindje. Krahasuar me tremujorin e mëparshëm, shkalla zyrtare e papunësisë u rrit me 0,1 pikë përqindje. Shkalla zyrtare e papunësisë për meshkujt është 12,5 % dhe për femrat është 11,9 %. Shkalla e papunësisë për femrat është 0,6 pikë përqindje më e ulët sesa për meshkujt. Krahasuar me të njëjtin tremujortëvitet 2017, shkalla e papunësisë për meshkujt ka rënë me 1,2 pikë përqindje, ndërsa për femrat ka rënë me 1,0 pikëpërqindje.

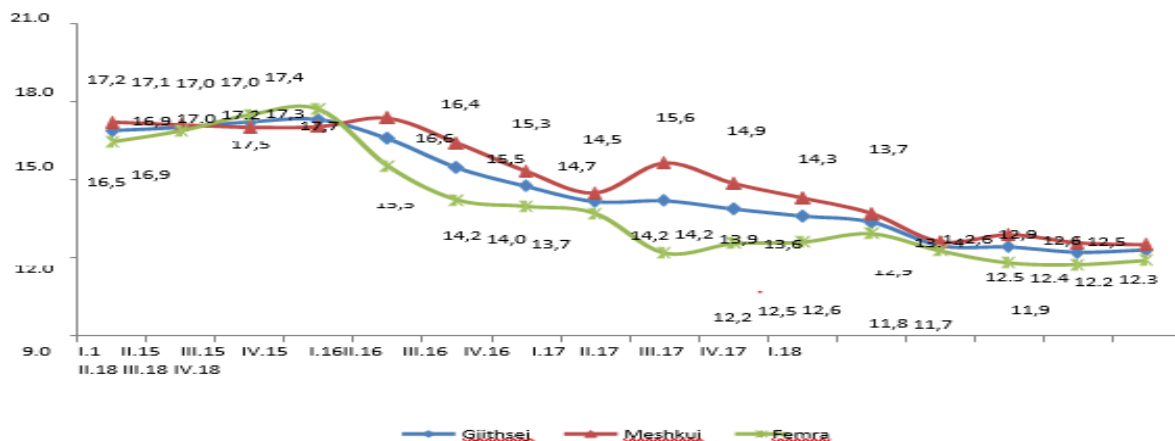
Grafiku: Shkalla e papunësisë 2007-2016

Burimi: INSTAT, 2017

Shkalla e papunësisë sipas grupmoshave pohon se vështirësitë më të mëdha në tregun e punës në grupmoshat e reja papunësia rritet dhe arrin maksimumin në vitin 2015 me 33%, ndërsa ulet në vitin 2016 në 29%. Ndërkohë që në vitin 2016 papunësia te grupmoshat e rritura është 12%, duke treguar një zgjerim të madh të diferencës midis këtyre dy grupmoshave. Papunësia te grupmoshat 15-29 vjeç është shumë më e lartë se ajo te grupmoshat 30 – 64 vjeç. Në vitin 2007 papunësia te grupmoshat 15-29 vjeç ishte 20% ndërsa te grupmoshat 30-64 vjeç ishte 11%.

Fig. Shkalla e papunësisë për popullsinë 15 vjeç e lart, Tr. 1/15 - Tr. 4/18

Anketa e Forces se Punes Tr I 2015 - Tr IV 2018

Shkalla zyrtare e papunësisë për meshkujt është 12,5 % dhe për femrat është 11,9 %. Shkalla e papunësisë për femrat është 0,6 pikë përqindje më e ulët se sa për meshkujt. Krahasuar me të njëjtin tremujor të vitit 2017, shkalla e papunësisë për meshkujt ka rënë me 1,2 pikëpërqindje, ndërsa për femrat ka rënë me 1,0 pikëpërqindje.

Tab. Shkalla e papunësisë Tr.1/14 - Tr.4/18

Mosha	Gjinia	Tr.1.2015	Tr.2.2015	Tr.3.2015	Tr.4.2015	Tr.1.2016	Tr.2.2016	Tr.3.2016	Tr.4.2016	Tr.1.2017	Tr.2.2017	Tr.3.2017	Tr.4.2017	Tr.1.2018	Tr.2.2018	Tr.3.2018	Tr.4.2018
15 vjeç e lart	Totali	16,9	17,0	17,2	17,3	16,6	15,5	14,7	14,2	14,2	13,9	13,6	13,4	12,5	12,4	12,2	12,3
	Meshkuj	17,2	17,1	17,0	17,0	17,4	16,4	15,3	14,5	15,6	14,9	14,3	13,7	12,6	12,9	12,6	12,5
	Femra	16,5	16,9	17,5	17,7	15,5	14,2	14,0	13,7	12,2	12,5	12,6	12,9	12,3	11,8	11,7	11,9
15-64 vjeç	Total	17,3	17,3	17,5	17,7	16,9	15,9	15,2	14,5	14,6	14,3	14,0	13,6	13,0	12,9	12,7	12,7
	Meshkuj	17,7	17,5	17,4	17,5	17,8	17,0	15,9	15,0	16,1	15,4	14,8	14,1	13,2	13,5	13,1	13,0
	Femra	16,8	17,2	17,7	18,1	15,8	14,5	14,3	13,9	12,5	12,8	12,8	13,0	12,7	12,2	12,1	12,3
15-29 vjeç	Total	34,1	34,2	32,3	32,2	30,4	29,9	27,4	28,1	26,6	26,4	26,0	24,6	24,5	22,6	23,2	22,3
	Meshkuj	33,5	33,3	31,0	31,6	30,7	31,2	27,7	29,3	28,6	27,4	26,6	25,6	24,2	23,4	22,8	22,4
	Femra	35,1	35,9	34,8	33,1	30,1	28,0	26,9	26,2	23,4	24,7	25,0	23,1	24,9	21,5	23,8	22,2
30-64 vjeç	Total	12,0	12,1	12,9	13,1	12,9	11,9	11,7	10,6	11,2	10,8	10,6	10,5	9,2	9,6	8,9	9,2
	Meshkuj	12,3	11,9	12,4	12,4	13,5	12,6	12,1	10,5	12,3	11,5	11,1	10,6	9,3	9,7	9,2	9,4
	Femra	11,6	12,5	13,4	13,9	12,2	11,0	11,1	10,7	9,8	9,9	10,0	10,4	9,0	9,5	8,5	8,9

Anketa e forces së punësBurimi INSTAT

Shkalla zyrtare e papunësisë për të rinjtë është 22,3 %. Në terma vjetorë shkalla e papunësisë së të rinjve shfaq tendencë në rënie. Krahasuar me tremujorin e katërt të vitit 2017, shkalla e papunësisë për të rinjtë në tremujorin e katërt të vitit 2018 është 2,3 pikëpërqindje më e ulët. Krahasuar me tremujorin e tretë 2018, shkalla e papunësisë për të rinjtë ka pësuar një rënie prej 0,9 pikëpërqindje. Shkalla e papunësisë për grup-moshën 30-64 vjeç është 9,2 %. Në terma

vjetorë ky tregues pësoi një rënie prej 1,3 pikëpërqindje. Krahasuar me tremujorin e mëparshëm për këtë grup-moshë shkalla e papunësisë u rrit me 0,3 pikëpërqindje

2.2.Tregu i Punës dhe Arsimit

Tranzicioni nga institucionet arsimore në tregun e punës është një ndër vështirësitë kryesore të të rinjve dhe një ndër shkaqet e papunësisë të të rinjtë. Shpesh ky tranzicion shoqërohet dhe me probleme, pasi sa më e gjatë koha e pritjes për punë mbas diplomimit aq më shumë ulet motivimi i tyre për të qenë konkurrues në treg. Gjithashtu, një tranzicion i gjatë është një dëmtim i kapitalit human të akumuluar për gjatë viteve të shkollimit dhe në rastet e tjera, kur përshkak të rrethanave pranohen punë në profesione të tjera, dëmtimi është edhe më i madh. Për këto arsye, një periudhë më e shkurtër tranzicioni nga shkolla në punë është e dëshirueshme. Një treg pune që funksionon mirë është ai që absorbon shumicën e të sapodiplomuarve brënda pak muajsh nga përfundimit i shkollimit të tyre. Sipas raportit të Institutit për Bashkëpunim dhe Zhvillim (2015) mbi trendet e punësimit rinor në Shqipëri, gjetja e punës së pare kurrë nuk ka qenë një proces i lehtë në një treg pune jo të kontrolluar nga shteti (që është rasti i Shqipërisë pas 1990). Aktualisht ky hap po bëhet një sfidë e madhe dhe mund të kthehet në një rrugë të gjatë. Për më tepër, kriza e zgjatur e punësimit në vend i detyron të rinjtë jo vetëm të presin më gjatë për punën e tyre të parë, por edhe për të qenë më pak selektiv për llojin e punëve të para që ata janë duke kërkuar dhe duke pranuar.

Këtij faktori i shtohet edhe mos familjarizimi i prindërve apo të rriturve me modelin e tregut konkurrues të punës. Shumica e tyre kanë filluar punë pas viteve „90, kur sektori privat sa po kishte filluar dhe pjesa më e madhe e vendeve të punës ofrohej në deget e sektorit publik. Si e tillë rruga e tyre profesionale ndërtohej nga shteti dhe madje edhe në qoftë se nuk ishte ajo e dëshiruara, të paktën nuk ishte e pasigurt. Sot, të kuptuarit dhe të pranuarit e pasigurisë në karrierën e fëmijëve të tyre, duhet të shtohet dhe kompleksiteti i sektorëve dhe profesioneve të reja, kompleksiteti i mekanizmave ekzistues të tregut të punës në krahasim me një sistem të centralizuar dhe të organizuar, shumëfishimi i diplomave dhe kualifikimeve, dhe rruga jo-tradicionale e profesioneve të të rinjve në sistemin post-modern ekonomik të sotëm. Sipas Strategjisë Kombëtare për Punësim dhe Aftësim (2014-2020), problemi i tranzicionit nga shkolla në punë është i pranishëm në një masë të madhe, si në institucionet private ashtu edhe në ato publike të arsimit. Aktorët e Agjencisë së Formimit Profesional kanë të njëjtin qëndrim për sa i përket përparimit të bërë deri tani në këtë fushë. Ata e pranojnë se tashmë ekzistojnë disa raste të praktikës së mirë të bashkëpunimit të institucioneve të arsimit me tregun e punës, por pavarësisht kësaj, sistemi i AFP-së përballet me një numër mangësish. Aktualisht sistemi i AFP-së nuk është i orientuar drejt kërkesës së tregut të punës. Nuk është ndërmarrë ndonjë analizë sistematike e tregut të punës për të vlerësuar se cilat janë kualifikimet e kërkuara dhe se si mund të bëhet përshtatja dhe planifikimi i kurseve në të ardhmen. Shumë pak biznese bashkëpunojnë me shkollat përorganizimin e orëve të praktikës për nxënësit. Në pothuajse të gjitha rastet bizneset që bashkëpunojnë kanë qenë biznese të zhvilluara në mënyrë modeste për sa i përket

madhësisë dhe teknologjisë. Motivimi i tyre i vetëm për të bashkëpunuar ishte i lidhur me kontaktet e tyre personale me drejtorët e shkollave. Në të gjitha rastet drejtorët e shkolla vetpohojnë se bordet janë thjesht organe shumë formale, duke pasur parasysh mënyrën se si janë krijuar dhe se si e ushtrojnë veprimtarinë e tyre. Këto borde përfshijnë edhe përfaqësues nga biznesi, të cilët nuk luajnë ndonjë rol të rëndësishëm në proceset e vendimmarrjes dhe aq më pak të ndihmojnë në lehtësimin e praktikave apo punësimit. Kështu, tranzicionin e të rinjve në tregun e punës, në një fare mënyre e pengon edhe mungesa e koordinimit midis institucioneve të arsimit dhe bizneseve apo ndërmarrjeve. Nëse të rinjtë janë të motivuar të hyjnë në tregun e punës, duhet patjetër dhe një nyje lidhëse apo njëshlytje në formën e informacionit për ta bërë këtë proces sa më të shkurtër. Mungesa e koordinimit sjell shpesh mungesën e praktikave, të cilat sjellin mungesën e experiences dhe më pas edhe një periudhë të gjatë tranzicioni.

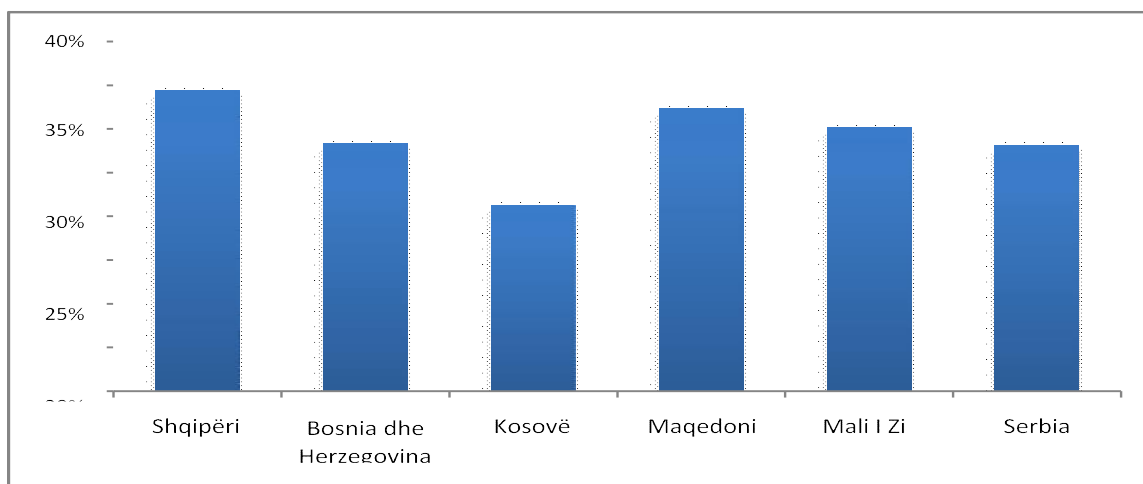
2.3.Krahasimi Rajonal i Tregut të Punës të Rinjtë

Vendet e Ballkanit Perëndimor karakterizohen nga një pjesëmarrje e ulët në forcën punëtore. Kosova regjistron normën më të ulët të pjesëmarrjes në forcën punëtore, me vetëm 34.2%, ndërsa më pas vjen Bosnja dhe Hercegovina me 46% të popullsisë dhe Mali i Zi me 48.8% të popullsisë, norma këto shumë më të larta se ato në Kosovë. Ndërsa më mire paraqitet Shqipëria me 50.3% të popullsisë duke ndjekur Serbinë me 51.4% dhe vendi që ka pjesëmarrjen më të lartë të popullsisë në forcën e punës është Maqedonia me 55.8%.

Nga ana tjetër, raporti i varësisë (pjesa e populates nën 15 vjeç dhe mbi 65 vjeç në raport me popullatën e aftë për punë) paraqitet i lartë për shumë nga këto vende. Serbia ka raportin më të lartë me rreth 51%, ndërsamë pas e ndjek Mali i Zi me 48% dhe Shqipëria me 45%, ndërkohë që Bosnja dhe Maqedonia 41 % dhe 42% respektivisht. Ky fenomen tregon se edhe në Ballkan plakja e popullsisë dhe fenomene të tjerë si migrimi kanë rritur së tepërmi raportin e varësisë. Kështu në Serbi vetëm gjysma e popullsisë është potencialisht e aftë për të marrë pjesë në forcën e punës, ndërsa në vendet e tjerë kjo dukuri zbehet pak. Duke gjykuar nga kjo perspective mund të vëmë re se pjesëmarrja në tregun e punës vazhdon të tkurret akoma më tej. Kjo pasi nëse në Shqipëri pjesëmarrja në punë është 50.3% dhe raporti i varësisë është 45% atëherë kjo sugjeron që vetëm rreth ¼ e popullsisë është e gatshme të punojë. Këto shifra nuk janë shumë ndryshe dhe për vendet e tjera të Ballkanit duke gjykuar që raporti i varësisë dhe norma e pjesëmarrjes në punë janë pothuajse në nivele të njëjta.

Sipas Raportit mbi Trendin e Tregut të Punës në Ballkanin Perëndimor për vitin 2017 të publikuar nga Banka Botërore, me përjashtim të Maqedonisë dhe Kosovës, popullsia në moshë pune ra në të gjitha vendet e Ballkanit Perëndimor. Sipas raportit ndërmjet viteve 2010 dhe 2016 janë raportuar rënie më të mëdha në Bosnje&Hercegovinë dhe Shqipëri, ndërsa Mali i Zi dhe Serbia kanë ndjekur një trend më të balancuar duke pasur rënie më të lehta.

Grafiku Pësia e pjesëmarrjes së fuqisë punëtore për moshat 15-24 vjeç, 2016

Burimi: *Indikatorët e Zhvillimi, Banka Botërore, 2017*

Tkurra e popullsisë në moshë pune mund të nënkuptojë rritje më të ngadalësuar të PBB-së në të ardhmen, nëse ky fenomen nuk kompensohet nga rritja më e lartë e produktivitetit të punës.

Për më tepër, rritja e vazhdueshme e raportit të varësisë në vitet e ardhshme do të ketë implikime në sistemin fiskal, si rritjen e barrës së sistemit të mirëqenies sociale në buxhetin e shtetit. Pjesëmarrja e të rinjve në tregun e punës është një çështje me shumë rëndësi për tregun e punës në Ballkanin Perëndimor, duke qenë se ka një pjesëmarrje relativisht të ulët. Në fakt, Shqipëria ka dhe pjesëmarrjen më të lartë të të rinjve në tregun e punës me rreth 34% të pjesëmarrësve e ndjekur më pas nga Maqedonia me 32% dhe Mali i Zi me 30%. Bosnja & Hercegovina dhe Serbia kanë të njëjtin nivel pjesëmarrjeje, 28% e totalit të pjesëmarrësve. Kosova ka pjesëmarrjen më të ulët krahasuar me vendet e rajonit, rreth 21%, një shifër shumë e vogël për një treg pune të shëndetshme.

Problemet me pjesëmarrjen e të rinjve në tregun e punës janë të shumta, por nga ana tjetër këto shifra mund të justifikohene dhe me faktin se te të rinjtë e Ballkanit Perëndimor është rritur numri i të rinjve që ndjekin studimet e larta. Sipas Raportit të Komisionit Evropian mbi lidhjen midis tregut të punës dhe arsimit në Ballkanin Perëndimor, numri i studentëve të regjistruar për ciklin e parë të studimeve Bachelor është rritur me shpejtësi nga rreth 430,000 në vitin akademik 2007-2008 deri në rreth 590,000 në vitin akademik 2014-2015, një rritje prej 37% në shtatë vjet. Ndërsa vetëm për vitin akademik 2014-2015 një total prej 665,000 studentësh u regjistruan në të gjitha nivelet e studim, nga studimet e ciklit të parë Bachelor dhe deri në ciklin e tretë për studime Doktorature

Shqipëria ka një numër relativisht të lartë të studentëve të regjistruar në krahasim me vendet e tjera. Në se bazohemi te viti akademik 2015/2016: Shqipëria ka të regjistruar 146,756 studentë në ciklin Bachelor; Serbia mban vendin e parë me 181,638 studentë; Bosnja dhe Hercegovina

vjen mbas Shqipërisë me 105,299 studentë; në Kosovë janë regjistruar 87,847 studentë; në Maqedoni 59,865 studentë ndërsa në Mal të Zi 22,201 studentë.

Kështu Shqipëria rezulton të ketë rreth 5.1 studentë për 100 banorë, duke mbajtur edhe vendin e pare për student të regjistruar për banor. E dyta vjen Kosova, e cila ka të regjistruar afërsisht 4.9 studentë për 100 banorë, e ndjekur më pas nga Mali i Zi me 3.3 studentë për 100 banorë, dhe nga Bosnjadhe Hercegovina me 3 studentë për 100 banorë. Më pas renditet Maqedonia me 2.9 studentë për 100 banorë dhe në fund Serbia me 2.6 studentë për 100 banorë.¹⁴ Mund të vëmë re qartësisht se Shqipëria ka një numër të lartë të studentëve të regjistruar për banor në krahasim e vendet e tjera, dhe një numër relativisht të lartë ka edhe Kosova.

Raporti I Komisionit Evropian (2016) vlerëson se ka një numër shumë të lartë të studentëve të regjistruar në institucionet e larta të studimit në vendet e Ballkanit Perëndimor. Sipas raportit gjendja e tregut të punës mund të ketë efekte kontradiktore në numrin e studentëve: nga njëra anë janë faktorët “tërheqës”, pasi arsimit të lartë është burim të ardhurash të larta dhe ndërkohë që niveli i pagave të përgjithshme është i ulët, vetëm arsimit të lartë mund të sigurojë një page të “pranueshme” për një jetesë të mirë; nga ana tjetër janë faktorët “shtytës”, i cili nënkupton se të rinjtë zgjedhin arsimin e lartë si një alternative kundrejt papunësisë, duke qenë se dhe vendet e punës për punëtorë të paspecializuar janë të pakta.

Kështu pjesëmarrja në tregun e punës për të rinjtë e Ballkanit Perëndimor kushtëzohet edhe nga fakti që shumë niveli i pagave për punët e paspecializuara është i ulët, kështu vendimi për të investuar në rritjen e kapitalit human, pra në regjistrimin në studimet e larta, është më i lehtë. Por kjo situatë sjell problem të tjera për tregun. Një numër i lartë punëkërkuesish të specializuar në fusha të caktuara kërkon edhe një treg të madh punë, ndërkohë që në vendet e Ballkanit Perëndimor tregjet kombëtare janë relativisht të vegjël, madje shumë më të vegjël se sa oferta për punë e të rinjve të sapodiplomuar.

Raporti I Bankës Botërore (2017) mbi tregun e punës në Ballkanin Perëndimor analizon dhe krahason tregun e punës si pas specializimit (skills), në punë me specializim të ulët, të mesëm dhe të lartë. Raporti thekson se në total përgjatë viteve 2010 – 2016 numri i personave të punësuar me arsim të lartë u rrit gradualisht në këto vende. Megjithatë, edhe pse në rajon ka pasur një rritje të të punësuarve me arsim të lartë, numri i të punësuarve me arsim të ulët mbetet më i larti në rajon, dhe qëndron në rreth 46% edhe në vitin 2016 (ndërkohë që ishte në rreth 50% në vitin 2010), ndërsa vendet e tjera të rajonit kanë një nivel nën 25% të totalit të të punësuarve, dhe duke pasur një numër të lartë të punësuarish me arsim të mesëm. Gjithashtu, Shqipëria ka edhe përqindjen më të vogël të të punësuarve me arsim të lartë si pjesë e totalit të të punësuarve. Nëse krahasojmë gjetjet e këtij punimi mbi strukturën e punësimit, dhe nga ana tjetër kemi parasysh se Shqipëria kishte numrin më të madh të studentëve në rajon, kjo do të thotë se tregu i punës në Shqipëri është i tej ngopur nga të rinjtë me arsim të lartë. Kështu, ky fakt sugjeron se ndjekja e arsimit të lartë në Shqipëri ndodh kryesisht për shkak të faktorëve “tërheqës” që

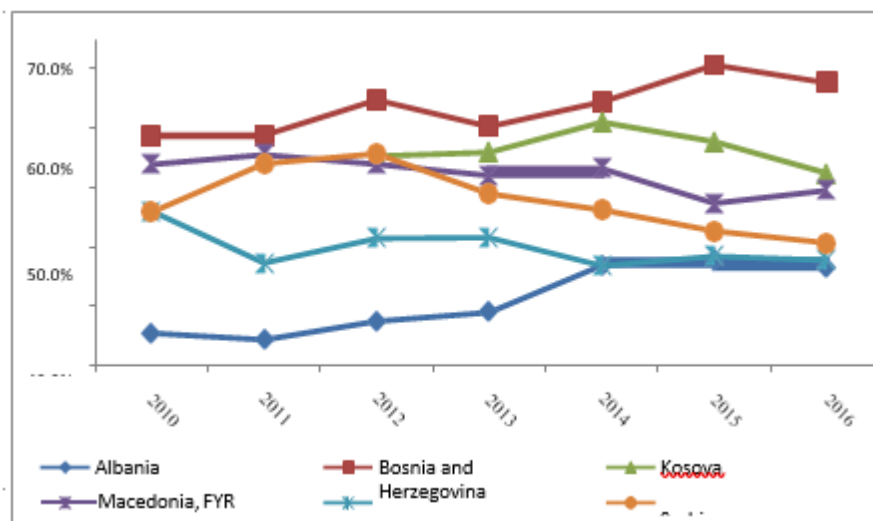
diskutuam më lart, ndërkohë që paraqitet një situatë jo e mire për tregun e punës në vend, kjo krahasuar me rajonin.

Për më tepër institucionet e arsimit të lartë në Ballkanin Perëndimor karakterizohen nga një cilësi e ulët, sidomos në mësimdhënie. Procesi I Bolonjës, përveçse unifikoi sistemin e këtyre vendeve me sistemin Evropian, bëri të mundur edhe një masivizim të institucioneve të arsimit të lartë me karakter privat. Raporti I Komisionit Evropian (2016) shprehet se kërkesa në rritje për arsimin e lartë në Ballkanin Perëndimor është përmbushur nga zgjerimi I numrit të institucioneve të arsimit të lartë. Zgjerimi në shkallën e ofrimit, veçanërisht e ofruesve privatë, ka çuar në shqetësime mbi cilësinë e arsimit të ofruar nga këto institucione. Sipas procesit të Bolonjës, vëmendja ndaj cilësisë ka qenë dhe shqetësimi më i madh, për të siguruar krahasueshmërinë e diplomave mes institucioneve në vend (publike dhe private) dhe ndërmjet vendeve, gjithashtu për të mbështetur lëvizjen e studentëve në tregjet e huaja të punës. Në shumicën e vendeve, përgjegjësia për sigurimin e cilësisë bazohet në vetë këto institucione, megjithëse në disa vende janë përgjegjëse ministritë përkatëse arsimit ose një agjenci për sigurimin e cilësisë. Kështu përgjegjësia për sigurimin e cilësisës institucioneve të arsimit të lartë dhe sidomos atyre private, në të shumtën e rasteve nuk funksionon.

Këtë situatë në tregun e punës në Ballkanin Perëndimor mund ta bashkangjijm me nivelin e lartë të papunësisë që karakterizon këtë rajon, një fenomen i cili është edhe problem në rrugën e zhvillimit të qëndrueshëm. Në vitin 2010, Shqipëria paraqitet me normën më të ulët të papunësisë - 14.2%, ndërsa Maqedonia me normën më të lartë – 32%. Në vitin 2010 Serbia dhe Mali i Zi mbajnë pak a shumë të njëjtin nivel, 19.2% dhe 19.7% respektivisht, ndërsa Bosnja dhe Hercegovina ka një nivel të lartë prej 27.2%. Për Kosovën të dhënat fillojnë në vitin 2012, ku së bashku me Maqedoninë kanë një nivel të njëjtë papunësie, 31%, por në vitin 2014 niveli i papunësisë arrin në 35.2%, më i larti i regjistruar në rajon në këtë periudhë kohore. Vendet e tjera kanë regjistruar një trend rritës dhe më pas kanë filluar të regjistrojnë trend rënës në vitin 2015. Përsa i përket vitit 2016, Shqipëria mban përsëri nivelin më të ulët të papunësisë në rajon, me 16.3% e ndjekur më pas nga Serbia dhe Mali i Zi, 16.5% dhe 17.5% respektivisht. Vihet re që ka një hendek të madh midis këtyre tre vendeve dhe Maqedonisë, Bosnjës dhe Kosovës, pasi Bosnja regjistron një papunësi 25.8%, Maqedonia 26.7% dhe Kosova 28%, shumë më të larta se vendet e tjera. Situata e papunësisë në Ballkanin Perëndimor përkeqësohet te moshat e reja (15 – 24 vjeç). Të dhënat tregojnë se papunësia te të rinjtë e të gjithë vendet është më e lartë se papunësia totale. Përsëri, Shqipëria ruan një nivel më të ulët të papunësisë se të rinjtë krahasuar me vendet e tjera, edhe pse ka një trend rritës nga viti 2010 deri në vitin 2016, përsëri ka pasur nivelet më të ulëta të papunësisë në rajon, në këtë rast te të rinjtë. Për vitin 2010, Shqipëria ka nivelin më të ulët të papunësisë te të rinjtë, 25.5%, ndjekur më pas nga Serbia dhe Mali i Zi, respektivisht 45.8% dhe 46%. Nga këto të dhëna rezulton se ka patur një hendek të madh të papunësisë te të rinjtë në vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor dhe Shqipërisë, një diferencë e madhe prej 20.3 pikë përqindjeje me Serbinë. Vendet e mbetura, në

vitin 2010 kishin një nivel akoma më të lartë të papunësisë të rinjtë, Maqedonia 53.9% ndërsa Bosnjadhe Hercegovina 58.6%.¹⁸ Një problem tjetër që ngre punimi është se të diplomuarit në Ballkanin Perëndimor përballen me një mungesë të informacionit të nevojshëm për mundësitë e karrierës. Kjo bën që tregu të favorizojë ata të diplomuar të cilët kanë një rrjet më të mirë informacioni dhe njohjesh dhe jo domosdoshmërisht ata që janë më të mirë dhe të përshtatshëm për një vend pune.

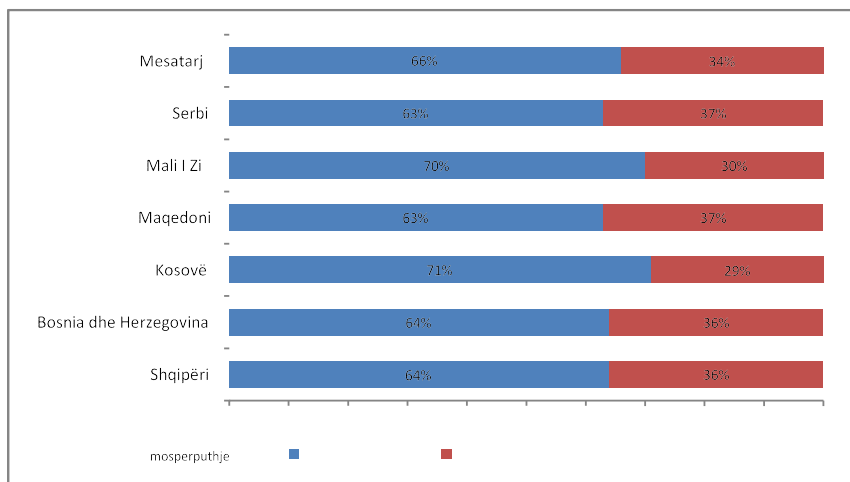
Grafiku: Shkalla e Papunësisë të Rinjtë në Ballkanin Perëndimor

Burimi: Indikatorët e Zhvillimit, Banka Botërore, 2017

Kështu kohëzgjatja nga marrja e diplomës te gjetja e një pune rritet së tepërmi. Këtij problem I bashkëngjiten edhe mundësitë e kufizuara që kanë studentët për t'u angazhuar në praktika pune ose përvoja të ngjashme trajnimi gjatë studimeve të tyre. Punëdhënësit shpesh ankohen për aftësitë e të diplomuarve, duke theksuar mungesën e përvojës së punës, njohuritë praktike dhe madje edhe mungesën e motivimit për të gjetur punë në raste të caktuara. Këto janë problem reale që janë shpesh të diskutuara dhe të debatuar edhe në Shqipëri, por ajo që mund të vëmë re është se këto problem janë edhe të karakterit rajonal, duke qënë se edhe vendet e tjera, I përjetojnë këto problem në forma thuajse të njëjta. Mungesa e informacionit në një periudhë kur bota flet për tepicë informacioni, me rritjen e aksesit në internet, masivizimin e kompjuterave dhe smartphone – ve, rrjetevesociale, duket se nuk është një problem aksesit, por përkundrazi një problem perceptimi nga ana e studentëve. Tregu I punës duhet të shihet si një ambient konkurrues

Grafiku : Niveli i Përputhjes së Aftësive të të Diplomuarve me Vendet e Punës

Burimi: Raporti i Komisionit Evropian, 2016

Raporti i Komisionit Evropian (2016) evidenton mospërputhjen e aftësive të marra nga studimet në institucionet e arsimit të lartë me aftësitë e nevojshme në punët përkatëse. Në Ballkanin Perëndimor aftësitë përshtaten vetëm në 66% të studentëve, ndërsa në 34% të tyre këto aftësi nuk përshtaten. Nivelin më të lartë të mospërputhjes së aftësive e ka Serbia së bashku me Maqedoninë, me 37% të studentëve të punësuar, ndërkohë që e ndjekin Shqipëria së bashku me Bosnje&Hercegovinën me 37%. Nivelin më të ulët të mospërputhjes së aftësive e ka Kosova, me vetëm 29%, e ndjekur më pas nga Mali i Zi me 30%.

Fenomeni i mospërputhjes së aftësive midis kualifikimit nga arsimit dhe punës nuk është vetëm një fenomen rajonal. Raporti i Forumit Ekonomik Botëror (2014)²⁰ shpjegon se si ky faktor mund të ndikojë negativisht te punësimi i të rinjve. Ky fenomen ndodh kur aftësitë e punonjësve janë ose më të larta ose më të ulëta se ato që kërkon vendi i punës. Edhe pse aftësitë mund të përputhen me kalimin e kohës kjo mund të sjellë problem për punonjësit nga njëra ana dhe punëdhënësit nga ana tjetër. Në rast se punonjësit nuk i përdorin aftësitë e tyre atëherë ato humbasin me kalimin e kohës duke humbur gjithashtu edhe investimin në kapitalin e tyre human. Në rast se punëdhënësit marrin në punë persona me aftësi më të ulëta se sa kërkon vendi i punës, atëherë do të duhet kohë dhe trajnim që këta punonjës të jenë produktivë duke u kthyer në kosto për bizneset dhe ndërmarrjet e ndryshme.

Sipas po të njëjtit raport, shumë punëdhënës raportojnë vështirësi në gjetjen e punëtorëve të kualifikuar. Megjithatë një pjesë e këtyre vështirësive janë të lidhura me boshllëqet dhe mangësitë e aftësive të veçanta sektoriale apo profesionale, një rol të rëndësishëm të punonjësve të rinj ka arsimit. Shpesh në vendet në zhvillim ky është një nga problemet kryesore që ka tregu i punës. Institucionet e arsimit sigurojnë formim të përgjithshëm dhe shpesh edhe jo cilësor për kërkesat e tregut.

Gjetjet kryesore

Shqipëria karakterizohet nga një pjesëmarrje e ulët e individëve në forcat e punës. Duke qenë se gati ½ e personave në grupmoshën 15-64 vjeç janë të përfshirë në forcat e punës, politikat mbi tregun e punës duhet të orientohen më shumë në përfshirjen e individëve në këtë kategori. Strategjitë sektoriale duhet të synojnë zhvillimin e atyre sektorëve ekonomik të cilat kërkojnë përdorim të lartë të kapitalit punë në mënyrë që të ketë një reduktim të norms së papunësisë dhe kalim të kapitalit punë nga sektorë pak produktiv siç është bujqësia, në sector më produktiv të cilët do të mundësojnë një rritje më të shpejtë.

Shpërndarja e zonave industrial në përputhshmëri me tregun e punës. Shpesh në vend vihet re një koncentrim i bizneseve në zonën Tiranë-Durrës të cilët jo rrallë here përballen me mungesë se forcës punëtore. Ndërtimi i parqeve industriale në zona prioritare të vendit, shoqëruar edhe me aksesin infrastrukturor do të ndikojë në një përputhshmëri më të mirë gjeografike mes kërkesës dhe ofertës së punës. Përsa i përket lidhjes mes sistemit arsimor dhe punësimit vihet re se ka një mospërputhje mes ofertës dhe kërkesës. Nga krahu i ofertës ka një tejkalim të të diplomuarve në shumicën e fushave të studimit, por veçanërisht në biznes, administrim dhe drejtësi dhe nga ana tjetër tregu ka mungesa të të diplomuarve nga fushat e studimit të Shkencave Natyrore dhe Shkencave Ekzakte.

Një pengesë e madhe me të cilën përballen studentët në tranzicionin e tyre nga arsimi i lartë në tregun e punës është mungesa e përvojës së punës. Në një treg konkurrues, punëdhënësit shpesh preferojnë të diplomuarit me përvojë pune, gjë e cila pengon të diplomuarit të cilët nuk kanë pasur ndonjë përvojë pune gjatë studimeve të tyre. Mospërputhja e pagës dhe nivelit arsimor është një fenomen i njohur në vend. Mospërputhja e aftësive horizontale është një problem i madh me të cilin përballen të diplomuarit në tregun e punës i cili shpesh shoqërohet edhe me paga më të ulëta.

Me qellim që të rinjte të planifikojnë karrjeren e tyre që në bankat e shkolles, duhet indentifikuar në menyre të vazhdueshme se çfarë kërkesash ka tregu i punës me qellim që të rinjte të orientojnë dhe të ndjekin ato rrugë formimi që kur të mbarojnë shkollën të kenë mundësi të punësohen.

Bibliografia

Anketa tremujore e Forcës së Punës. INSTAT tremujori I IV-2018

Statistika të regjistrimeve në Arsim. INSTAT 2017-2018

Popullsia e Shqipërisë. INSTAT, Janar 2019

European Commission (2016). From University to Employment: Higher Education Provision and Labour Market Needs in the Western Balkans. [online] Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at: https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/2016-higher-education-labour-market-balkans_en.pdf [Accessed 21 Jul. 2017].

Instituti për Kërkim dhe Zhvillim CDI (2015): "Trendet e Punësimit rinor në Shqipëri, Çfarë kërkon tregu?". Tiranë. e aksesueshme: http://cdinstitute.eu/ëeb/ëp_content/uploads/2015/10/t-150427-text-al.pdf

Ministria e Mirëqënies Sociale dhe Rinisë (2014). Strategjia Kombëtare për Punësim dhe Aftësi 2014-2020. Tiranë. E aksesueshme: http://ëëë.sociale.gov.al/files/documents_files/Strategjia_per_Punesim_dhe_Aftesim_2014-2020.pdf

Shtetiëeb.org dhe Instituti për Bashkëpunim dhe Zhvillim (2015). Trendet e Punësimit Rinor në Shqipëri: Çfarë Kërkon Tregu?. [online] Tiranë: Friedrich-Ebert-Stiftung. Available at: <http://cdinstitute.eu/ëeb/ëp-content/uploads/2015/10/t-150427-text-al.pdf> [Accessed 28 Jul. 2017].

World Bank and Vienna Institute for International Economic Studies (2017). Western Balkans LaborMarket Trends 2017. [online] World Bank. Available at: <http://ëëë.worldbank.org/en/region/eca/publication/ëestern-balkan-labor-market-report> [Accessed 21

Jul. 2017].

World Economic Forum (2014). Matching Skills and Labour Market Needs Building Social Partnerships for Better Skills and Better Jobs. Global Agenda Council on Employment. [online] Sëitzieland: World Economic Forum. Available at: http://ëëë3.ëeforum.org/docs/GAC/2014/ëEF_GAC_Employment_MatchingSkillsLabourMarket_Report_2014.pdf [Accessed 27 Jul. 2017].

PUNËSIMI I TË RINJVE DHE BIZNESI SOCIAL

Msc. Geranda Mulla

NATO Communication and Information Agency (NCIA),

The Hague, Netherlands

gerandaago@yahoo.com

Abstract: Youth unemployment is one of the most pressing challenges in Balkan Region nowadays. Socio-economic and political changes have affected the emigration of youth to high income countries or urban zones looking for better work opportunities and carrier possibilities. The qualitative approach used in this article aims to describe the importance of social business as one of the most essential aspects for employment increase among young people. Although social business is a new innovative concept in Albania it still can play a crucial role in youth workforce development. By nature these initiatives drive to job creation, reduction of poverty, empowerment of youth and their families in a financial sustainable way and with a positive social impact. Also, support and help especially the most vulnerable targeted-group of youth who are lacking relevant expertise.

Keywords: *social business, financial sustainability, positive social impact, youth in risk*

Hyrje

Termat sipërmarrës social dhe sipërmarrje sociale u përdorën fillimisht në literaturë në vitin 1953 nga H. Bowen në librin e tij "Përgjegjësitë sociale të biznesmenit". Një përdorim më të gjerë patën në vitet 1980 dhe 1990, ky një rol të rëndësishëm në promovimin e tyre luajti dhe Bill Drayton. Drayton identifikoi këtë proces si një formë sipërmarrëse, e cila u përpoq të gjejë zgjidhje për problemet e ndryshme të njerëzimit, sidomos të të varfërve dhe të marxhinalizuarve.

Ndërkohë që sipërmarrësit tradicionale kërkojnë mundësi për të krijuar dhe për të arritur fitimin, duke u nxitur nga rezultatet financiare (Boschee, 1995), sipërmarrësit socialë krijojnë zgjidhje inovative për të adresuar problemet e rëndësishme dhe të neglizhuara shoqërore, duke mobilizuar idetë, kapacitetet, resurset dhe aksionet sociale të nevojshme për transformime të qëndrueshme shoqërore (Bornstein, 2004). Ndërmarrjet sociale janë biznese që tregtojnë për të trajtuar sfidat kryesore me të cilat përballet shoqëria e sotme dhe veçanërisht të rinjtë të cilët janë në fokusin kryesor të biznesit social. Paratë gjenerohen nga shitja e mallrave dhe shërbimeve në tregun e hapur, por fitimet riinvestohen përsëri në biznes apo në bashkësinë lokale.

Një kontribut të mëtejshëm dhe tepër të rëndësishëm në zhvillimin e konceptit të biznesit social ka dhënë Muhammad Yunus nga Bangladeshi. Çmimi Nobel i Paqes i vitit 2006 i është dhënë Prof. Mohamed Yunus, i cili revolucionarizoi ekonominë e shoqërisë së varfër të vendit të tij, me

inovacionin e quajtur Mikrokredi. Në librin e tij “ Krijimi i një Bote pa Varfëri – Biznesi Social dhe e Ardhmja e Kapitalizmit” ai përmbledh disa kërkesa:

- është e nevojshme të kemi disa objektiva sociale të përcaktuar si për shëmbull shëndeti, edukimi,
- është e nevojshme të kemi mekanizma për të përballuar varfërinë dhe fenomene të tjera si për shëmbull gratë dhe të rinjtë e papunësuar,
- investuesit nuk mund të kenë dhe as nuk pritet që të kenë investimet e tyre të kthyer as në formën e kapitalit monetar dhe as në ndonjë formë tjetër.

Siç shihet qartë në vazhdim biznesi social ka rëndësi multidimensionale dhe vepron në një gamë të gjerë fushash: krijimin e vendeve të punës dhe mundësive të reja, mbështetjen e më të marxhinalizuarve në shoqëri, zvogëlimin e ndikimit në mjedis dhe përmirësimin e kujdesit shëndetësor të njerëzve. Ky artikull do të eksplorojë literaturën e larmishme të biznesit social, ndikimin dhe karakteristikat e veçanta të tij dhe dallimin nga konceptet e tjera si sipërmarrja sociale, bamirësia apo biznesi tradicional. Qëllimet e biznesit social për të rinjtë përfshijnë: krijimin e mundësive të punësimit për të rinjtë e përjashtuar nga shoqëria; ndihmon ata që të realizojnë dhe zhvillojnë potencialin e tyre personal; si dhe riintegrimin e tyre duke u bërë anëtarë efektivë të shoqërisë.

Koncepti ‘biznes social’ si alternative punësimi për të rinjtë

Në kontrast me sipërmarrjen sociale, biznesi social është një lloj shumë i veçantë i biznesit - një kompani jo-humbëse, jo-dividente me një objektiv shoqëror. Një biznes social mund të ndjekë synime të ngjashme me ato të kërkuara nga disa sipërmarrës socialë, por struktura specifike e biznesit social e bën atë të veçantë dhe unik.

Ka dy lloje tipesh të biznesit social. E para është një kompani jo-humbëse, jo-dividentë e dedikuar për zgjidhjen e një problemi social dhe në pronësi të investitorëve që riinvestojnë të gjitha fitimet në zgjerimin dhe përmirësimin e biznesit. Lloji i dytë është një kompani fitimprurëse në pronësi të njerëzve të varfër, qoftë drejtpërdrejt ose nëpërmjet një besimi që është i dedikuar për një shkak social të paracaktuar. Ky lloj konsiderohet biznes social tipi II për shkak se fitimet që rrjedhin tek njerëzit e varfër kanë qëllim të lehtësojnë varfërinë. Një biznes i tillë është i dizenuar për të zgjidhur një problem shoqëror.

Sipas Yonus shtatë janë parimet bazë të biznesit social:

1. Objektivi i biznesit është të kapërcejë varfërinë, ose një ose më shumë probleme (të tilla si arsimit, shëndetësia, qasja në teknologji dhe mjedisi) që kërcënojnë njerëzit dhe shoqërinë - jo për të maksimizuar fitimin.
2. Kompania do të arrijë qëndrueshmëri financiare dhe ekonomike.
3. Investitorëve iu kthehet vetëm shuma e tyre të investimeve. Asnjë dividend nuk jepet përtej kthimit të investimit origjinal.

-
4. Kur shuma e investimit është paguar, fitimi qëndron me kompaninë për zgjerim dhe përmirësim.
 5. Kompania do të jetë e vetëdijshme për mjedisin.
 6. Fuqia punëtore merr pagën e tregut me kushte pune më të mira se standardet.
 7. Bëni atë me gëzim!!!

Biznesi social ka katër karakteristika.

1. Është një qëndrim i bazuar në të drejtat e njeriut, në fuqizimin e individëve dhe mbart vlerën e krijimit të mirëqënies. Nuk mbart qëndrimin e përfitimit pasiv.
2. Praktikon ‘diskriminimin pasiv’ në trajnimin dhe rekrutimin e të rinjve të cilët janë të përjashtuar nga shoqëria duke përfshirë këtu personat me paaftësi, jetimët, minoritetet dhe migrantët.
3. Përpiqet të bëjë të dukshme potencialin e të rinjve që bëjnë pjesë në grupin e të përjashtuarve nga shoqëria, si një balancim të fuqishëm ndaj stereotipeve negative dhe qëndrimeve të cilat përforcojnë përjashtimin social.
4. Përpiqet të ndërtojë një kapital të ri social ndërmjet gjeneratave të reja të aktorëve të biznesit duke i përfshirë ata aktivisht në dhënien e këshillave teknike dhe asistencë materiale në biznesin social.

Për të konkluduar biznesi social ka si synim:

- të punësojë të rinjtë vulnerabël të cilët nuk do të kishin mundësi të tjera punësimi;
- të operojë në mjedisin e tregut të lirë;
- të gjenerojë përfitime;
- dhe si synim final ka riinvestimin e këtyre përfitimeve për aktivitete të tjera sociale.

Dallimet dhe të përbashkëtat e biznesit social me atë tradicional

Biznesi social është i përbërë nga dy terma kryesore – biznes dhe social. Ai është një lloj i ri i biznesit dhe mjaft i dallueshëm nga biznesi tradicional i cili ka për qëllim të maksimizojë fitimin ose një organizatë jofitimprurëse (e cila mbështetet në donacione bamirëse ose filantropike). Biznesi tradicional ka si qëllim kryesor krijimin e sigurisë, pasurisë dhe begatisë ndërsa zhvillimet sociale kanë si qëllim kryesor përmirësimin e kushteve të botës së të varfërve. Duke pasur parasysh një fakt të tillë është i rëndësishëm të bëhet i qartë dallimi midis biznesit social dhe biznesit tradicional.

Dallimet midis biznesit social dhe biznesit tradicional përfshijnë sa më poshtë:

- *Misioni që secila prej tyre ka është i ndryshëm.*

Siç u përmend dhe më sipër biznesi tradicional ka si qëllim kryesor fitimin, të bëjë para ndërsa biznesi social ka si qëllim kryesor të ndihmojë njerëzit me disavantazhe të integrohen në shoqëri nëpërmjet fitimit të shprehive që nevojiten në vëndin e punës.

- *Kanë një status të ndryshëm.*

Në rastin e biznesit social ka shumë alternativa për sa i përket statusit ligjor të tij. Disa nga alternativat janë sipërmarrje jo fitimprurëse, bamirësi, bashkësi kooperuese etj ndërsa për biznesin tradicional statusi ligjor është aktivitet privat.

- *Parapëlqejnë forma të ndryshme të organizimit të punës.*

Bizneset fitimprurëse synojnë të maksimizojnë fitimet duke i mbajtur kostot sa më të ulta të jetë e mundur. Në gjuhën e biznesit kjo do të thotë që numri i stafit të tentojë të mbetet i ulët. Kjo është e kundërta e asaj që synohet tek biznesi social. Tek biznesi social synohet rritja e numrit të të punësuarve më qëllim realizimin sa më mirë të qëllimit për të cilin ai është ngritur dhe funksionon.

- *Ndryshojnë në mënyrën e përdorimit të fitimeve*

Tek biznesi social fitimet përdoren në dy mënyra kryesore; për të zgjeruar më tej aktivitetet e biznesit social dhe për të mbështetur veprime të tjera përfituese sociale ndërsa biznesi tradicional i përdor fitimet e siguruar për qëllime vetiake (mund ti vendosi për ti ruajtur në një bankë, mund ti investojë në blerjen e një shtëpie, dyqani, toke etj) dhe për të zgjeruar biznesin e tyre. Siç shikohet pika ku biznesi social përputhet me biznesin e zakonshëm ka të bëjë me përdorimin e fitimeve për të zgjeruar më tej aktivitetet e tyre.

- *Sigurojnë rritjen e kapitalit nga burime të ndryshme.*

Siguruesit kryesor të kapitalit për biznesin social janë donatorët të cilët janë të gatshëm të kontribuojnë për qëllime sociale të mirëfillta ndërsa për biznesin tradicional janë huatë bankare që ato mund të marrin.

Biznesi social dhe sipërmarrjet sociale

Biznesi social është gjithashtu mjaft i dallueshëm nga disa terma të tjera të përdorura shpesh, të tilla si "ndërmarrje shoqërore", "sipërmarrje sociale" ose "biznes me përgjegjësi shoqërore", të cilat zakonisht përshkruajnë varietetet e kompanive që maksimizojnë fitimin. "Sipërmarrja sociale" lidhet me një person. Ajo përshkruan një nismë të pasojave sociale të krijuara nga një sipërmarrës me një vizion shoqëror. Kjo iniciativë mund të jetë një nismë jo ekonomike, një iniciativë bamirësie ose një iniciativë biznesi me ose pa përfitime personale. Po kështu biznesi social nuk është një organizatë jofitimprurëse. Ka mjaft dallime midis tyre edhe pse një organizatë mund të ketë në zotërim një biznes social. Kjo madje do të kishte mjaft vlerë pasi fondacioni pas një kohe do të ishte në gjendje të merrte investimin e hedhur në biznesin social kur ky i fundit tashmë do gjenerojë të ardhura të mjaftueshme për t'u konsideruar biznes i qëndrueshëm.

Biznesi social dhe bamirësia

Të dyja si biznesi social dhe bamirësia investojnë tek grupet përfituese por ndryshimi ka të bëjë me kohëzgjatjen e efektit, kjo do të thotë që bamirësia ka një efekt afatshkurtër, vepron vetëm për lehtësimin e kushteve aktuale ndërsa biznesi social investon tek të rinjtë duke i trajnuar ata të

bëhen aktivë. Trajnimet dhe shprehite e mësuara me anë të biznesit social i shërbejnë të rinjve për shumë kohë.

Biznesi social i ndihmon të rinjtë të ndërtojnë të ardhmen e tyre, duke financuar vetëm një herë për ta ndërsa bamirësia kërkon përsëritje të vazhdueshme të financimit. Financimi i vetëm që bën biznesi social përfshin realizimin e trajnimeve ndërsa në rastin e bamirësisë duke qënë se efektet janë afatshkurtra dhe nuk arrijnë ti shndrojnë të rinjtë në anëtar aktiv të shoqërisë nevojitet një përsëritje e vazhdueshme e bamirësisë gjë e cila kërkon dhe financim të vazhdueshëm. Biznesi social synon ti bëjë të rinjtë të pavarur nga bamirësia. Kjo është diçka pozitive pasi krijon mundësinë që bamirësia ti dhurohet dikujt më në nevojë dhe të rinjtë të mos presin në mënyrë pasive që të tjerët ti ndihmojnë por të ndihmojnë vetveten.

Biznesi social në Shqipëri dhe punësimi i të rinjve

Biznesi social që aplikohet në Shqipëri është një model i huazuar nga vendet perëndimore ku ai konsiderohet tashmë një model i konsoliduar. Idea për krijimin e modelit të parë të biznesit social në Shqipëri lindi në prill të vitit 2000. UNICEF-i në përpjekje për të ndihmuar të rinjtë vulnerabël organizoi një dialog për biznesin social. Qëllimi ishte krijimi i një sipërmarrje që do të ofronte punësim dhe një mjedis mbështetës ku të rinjtë të kenë mundësi të mësojnë shprehite dhe aftësitë bazë që do t'i duhen në integrimin në shoqëri.

Modeli i biznesit social që zhvillohet në Shqipëri përbëhet nga dy komponentë kryesorë. Komponenti biznes i cili parashikon shërbim cilësor të postës, pastrimit, fiksit, dhe monitorimit me çmime konkurruese dhe komponenti social e cila parashikon rekrutimin, trajnimin dhe punësimin e të rinjve në rrezik. Përfitimet që gjenerojnë nga ofrimi i këtyre shërbimeve përdoret si për zgjerimin e zhvillimin e mundësive të biznesit social ashtu dhe për riinvestimin e tyre në projekte të tjera sociale.

Një model shumë i suksesshëm i aplikuar në vend është dhe Biznesi Social Yunus (Yunus Social Business- YSB). Yunus Social Business është një iniciativë e cila menaxhon programet e zhvillimit të biznesit social, përfshirë fondet inkubatorë të biznesit social në vende të ndryshme të botës si Haiti, Kolombi, Tunizi, Uganda, Brazil, Indi dhe Shqipëri.

Shteti nëpërmjet biznesit social siguron disa avantazhe pozitive të cilat janë:

- Arritja e kursimeve nga reduktimi i numrit të të rinjve që bëhen një barrë për sistemin e drejtësisë rinore ose kërkojnë një mbështetje speciale nga shteti.
- Zhvillimi i një forme të re solidariteti dhe bashkimi social.
- Sigurojnë një ndjenjë shprese për të gjithë të rinjtë e marzhinalizuar.

Vetëm asistencë në rast paaftësie apo papunësie është e pamjaftueshme për të krijuar apo ngjallur ndjenjën e shpresës tek këta të rinj, prandaj biznesi social mund të konsiderohet si një model pozitiv që i siguron të rinjve një ndjenjë shprese.

- Zbutje e krimeve të vogla, sjelljeve antisociale, etj.

Sa më i madh të jetë numri i të rinjve të përfshirë tek biznesi social dhe sa më shumë informacion të kenë të rinjtë në risk rreth kësaj iniciative aq më shumë biznesi social do të shërbejë si një model pozitiv në parandalimin dhe reduktimin e mjaft problemeve ndaj të cilave të rinjtë janë ekspozuar.

Konkluzione

Koncepti i biznesit social është zhvilluar nga një ide e thjeshtë në një realitet të vërtetë i cili po rritet me ritme shumë shpejta dhe po mbështetet nga shumë instanca të larta kombëtare dhe ndërkombëtare.

Biznesi social në thelbin e tij ka aktivizimin e të rinjve të cilët iu përkasin grupeve më të marxhinalizuara të shoqërisë. Mbështetja për ta vazhdon deri në momentin që janë të fuqizuar për t'ja dalë mbanë në tregun e lirë të punës.

Qëllimi kryesor i biznesit social nuk është përfitimi vetiak, por rriinvestimi i të ardhurave që nxirren nga punësimi i të rinjve në risk në aktivitete të tjera sociale.

Karakterit social dhe human i biznesit social manifestohet në ndihmën e ofruar personave të cilët për arsye të disa rrethanave sociale dhe personale nuk mund të konkurojnë në mënyrë të barabartë me të tjerët në tregun e punës.

Individët që janë të punësuar përmes biznesit social pas një periudhe kohe; pasi kanë fituar shprehitë e nevojshme, kanë marrë trajnime të caktuara, janë aftësuar në kryerjen e disa punëve; kanë mundësi të lëvizin për një punë më të mirë apo për t'iu rikthyer shkollës.

Nëpërmjet biznesit social të rinjtë mund të rrisin kontrollin mbi jetën e tyre dhe të fitojnë pavarësinë që i ka munguar. Të rinjtë në risk mund të ndërtojnë dhe drejtojnë vet strategjinë e jetës së tyre me anë të punës së tyre.

Duke i ofruar të rinjve këtë mundësi alternative të re siç është dhe biznesi social, papunësia në veçanërsiht e tyre do të ulet pasi ndihma kritike është ofruar në mënyrë holistike.

Biznesi social konsiderohet si një zgjidhje për sfidat aktuale të shoqërisë, si përfshirja sociale, zhvillimi mjedisor i qëndrueshëm, reduktimi ose eliminimi i varfërisë, dhe së fundi dalja nga kriza financiare.

Biznesi social është zgjidhja më efektive dhe më me pak kosto për adresimin e çështjeve të ndryshme sociale dhe ai është në gjendje të mbështesi një shoqëri sa më gjithëpërfshirëse.

Bibliografia

- Yunus, M (2010). Building social business: The new kind of capitalism that serves humanity's most pressing needs. Philadelphia: Public Affairs.
- Yunus, M. (2007). Creating a world without poverty. Philadelphia: Public Affairs.
- Drayton, W. (2002). The citizen sector: Becoming as entrepreneurial and competitive as business. California Management Review, 44(3): 120–132.
- Bornstein, D. (2004). How to change the world: Social entrepreneurs and the power of new ideas. Oxford: Oxford Univeresity Press.
- A. Grove and G.A. Berg (2014). Social Business: Theory, Practice, and Critical Perspectives. Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2014
- European Commission (2017). Social Innovation as a Trigger for Transformations - The Role of Research
- Ruli, G. dhe Hoxha, A. “Social Business and Social Exclusion in Transition Countries: The Case of Albania
- UNICEF “Putting business to work for youth”, Tiranë

EFFECTIVE COMMUNICATION IN AN INTERNATIONAL CONTEXT

Msc.Xhesika Çaushi

Abstract

Effective communication plays a significant role in the performance and development of an organization and it is a quality which helps managers to implement the basic functions of management in order to create a positive and interactive work environment. There are several key elements which must be given attention to when it comes to effective communication and interaction in the business environment. The first one is the usage of our hearing sensors. In such context, one has to be an attentive listener by putting what they hear into perspective and analyze the conversation accordingly.

Not only by personal insights but also the speaker's perspective. The second emphasis is given to the visual senses, focusing on the body language, facial expression and eye movements. These gestures are also very important while conveying your message and feelings, towards the discussed topic. If one manages to use efficiently their senses, thus begins the process of active listening which gives room to a more comprehensive and interactive communication. Therefore, the third point reflects one managing uncertainty. Brett et al on their 2006 study on "The Essential Guide to Leadership" have strongly emphasized on the idea that cultural differences must be seen as barriers that should be overcome. Thus making communication a very important tool towards tresspassing these cultural barriers and building trust.

Key words: effective communication, organization, cultural differences.

1. Introduction

In today's business world, working with people from different cultures is a common occurrence. Hence, when confronted with these cross-cultural encounters expats/individuals, are introduced to various challenges both regarding management and communication techniques, which emerge due to the cultural divergence. Differences can either divide or unite individuals. They can be a source of conflict or a birthplace of a progressive future. Much research has been done on the topic mostly resulting on the importance of cultural diversity. Thus concluding that cultural diversity can make a team stronger by combining individual advantages to an extent where synergy is created. However, there have also been cases where individuals of different cultural groups have worked together but lacked the right communication skills leading to an atmosphere of distrust, conflict and obstruction (Li & Hambrick, 2005; Tsui & O'reilly, 1989). According to Matthew Brett, three main barriers which halt an effective communication can be identified as language, cultural diversity, and physical separation. The ability for companies or individuals to recognize these communication issues and come to a resolution, can drastically improve working conditions, sales and corporate culture. Once this is achieved, all employees can finally reach their full potential.

As mentioned earlier language and cultural backgrounds represent huge obstacles to effective communication and to trust building. Often, people speak different languages in multicultural teams, which may create misunderstandings and conflicts among them. A study conducted by Hinds, Neeley, and Cramton (2013) of nearly one hundred teams dispersed globally, came to the conclusion that differences in languages can evoke fault lines and create '*us vs them*' situations. Thus, in order to overcome this obstacle, since English is the most common used language, native English speakers must be aware of choosing the appropriate words and structures whilst communicating with foreign individuals. Concluding that in order, to deliver the clearest and most concise message, the communicator should take these factors into account as well.

One of the opening doors in a progressive and comprehensive multicultural environment is the ability to listening thoroughly to the conveyed message. Listening is understanding. However, there is a huge difference between hearing and listening, the first one is only the result of an involuntary process starting with noise and gasping of environmental signals, whereas the later one is the result of a voluntary act where individuals try to make sense out of the noise they hear. In order to do that, we actually put what we hear into context and analyze those words accordingly, not only from our individual insights but also through the speaker's perspective. Adding that, to fully understand one's point of view, another key element worth using is the sight. Seeing describes the process of recognition or relating what the eyes see with previous knowledge and assumptions. In order to see or perceive an object, we need to first look at it. And

by actually paying a very close attention to the body language, and the facial expressions we will learn much more about a person than by just listening to that individual. Body language can send deeper signals than verbal communication as it is controlled by our subconscious, so a listener can actually understand if there's a difference between what one is expressing and what they are trying to convey without using any source of verbal manifestation. Therefore, facial expression and eye movements are also very important while delivering a message to another individual. An example of this phenomena, is seen in oriental cultures where individuals tend to rely on their body language (hands in particular) and voice tones to convey a message; since nonverbal features sometimes may be seen as rude or unprofessional when including too much movement. Thus, it is important to try to adjust to other's communicative style and have some insights on their culture so that you increase your awareness and not feel disturbed by their way of communication. Concluding that if you manage to use efficiently your ears and eyes during a meeting encounter or any kind of interaction, then you enter in a process of active listening that will allow you to ask the right questions, and avoid potential misunderstandings and future problems.

Literature review

Two main lessons can be taken by this phenomenon. As a listener, you should no longer only listen to facts and opinions but you should look beyond the words and focus on the feelings shown through the variation of tones, body language, and facial expressions; and if you listen with enough attention you may even find cultural bases values and beliefs. As a speaker, however, the challenge lies in how to make the audience receptive to what you are saying and making sure that the message is accurately transmitted by using verbal and non-verbal communication skills.

Beside the importance of listening, when it comes to communication, identifying what prevents an effective communication is also a relevant strategy to overcome this issue. Physical separation, present among two or more subjects, can cause issues in their communicative techniques leading to an increase in misunderstandings and miscomprehension. When it comes to physically separated work environment, communication only via email is not enough and face to face encounters are essential to clearly express an idea, as we have just demonstrated that body language and voice tone are very important factors in communication. A simple written message can not convey the true essence of an important message. Misunderstandings often occur when we only use written communication. The easiest way to address this problem is to establish regular meetings via a video conference system. Face to face meetings are extremely important, because that is when we come up with a structured plan for the final project by complementing each other's ideas.

The second point, where effective communication is essential comes to light when building relationships, not only among colleague but also across businesses. Correlating it to many variables, which acquire close attention. In order to build relationships, it is important to stimulate interaction and collaboration among individuals. When it comes to culturally different individuals the key is awareness of both interacting cultures. Firstly, when trying to facilitate communication with individuals of another culture, one should fully apprehend his/her own culture and take note of important points, which are duly noticed by others. Keeping in mind that my truth and my conception of things are correlated to my culture and therefore different than someone else's, the obvious is not obvious for everyone. Consequently, one should always be aware of his own culture in order to clear it up for someone for who my find it peculiar. Thus, it is really important to take time to understand your interlocutor's point through retrospect, with a thorough and attentive mindset, which would take one closer to the other's culture. Therefore, coming in contact with another culture one should pay close attention to stereotypes since there is a part of truth in them, and they are useful when making the first contact, but they are not enough and definitely can be misleading if soli taken into consideration without any further research, leading to misconceptions about the other's culture. Human nature has the tendency to give a high importance to assumptions and prejudices, which usually results in a defective communication. The longer we focus on our own assumptions the harder it gets to step back and start asking question to double check the different perceptions. However, when one takes the time to reflect retrospectively and stops basing everything on interpretation, then the chances of a clearer and a comprehensive communication increase thus leading to the avoidance of all misunderstanding. Accordingly, to find a common ground, both parties should be willing to help build a cultural bridge based on mutual understanding and evaluation beyond assumptions and prejudices. This process however, requires a lot of time, patience and efforts by all the parties involved.

High emphasis is given to a righteous communication since this is the connecting bridge to building a trustworthy relationship among individuals. According to Watson Wyatt "Organizations with high trust outperform organizations with low trust by nearly three times". By organization he means the teams within those organizations. Trusting someone might definitely be the most difficult thing to do, especially when that person is from a different culture and with whom you have little in common. "Trust is a belief that those on who we depend will meet our expectations of them" according to Philip Merry. Trust means believing that someone is honest, has good intentions and therefore you can rely on that person. People's culture, background, skills and education are factors affected by the trust building processes. So here comes a first culturally based barrier in building trust. When countries such as Germany or the US, which are very much individualistic, meet up with countries such as China or Egypt, which are collectivist then we come across cultural clashes. Indeed, the first group does not necessarily see the point in trusting or building relationships with members from the second group. They rather prefer keeping the relationship to the extent that business takes them. That is easily

explained because they are very task oriented. Whereas members from the second group are used to working collectively and before doing any type of business interaction they try to build trust and reliable relationships. This is where a group leader might be a relevant idea to structure the work and solve these cultural issues. His/her goal will be to build a team of ONE by making culturally correct decisions and foster cohesive relationships to build mutual respect and trust.

Building trust in some cultures is significantly different from building trust in other ones, because of the differences that are imbedded in these cultures such as geographical factors, habits, preferences, religion. We can illustrate that with the differences between western and middle-eastern cultures. When the first group goes straight to business, the second one starts with topics like family, sports and politics because they are appropriate to gain trust from the communicator. Also, the first impression on people varies from a culture to another. Studies have shown that in The U.S., people assume strangers to be trust worthy until proven otherwise, whereas in Italy and France; the first impression does not really matter in a sense that trust is something both parties work on building together.

Therefore a good leader with high effective communication skills is needed in order to help develop each member's individual competences and skills and manage to overcome the cultural divergences by giving a specific role and goal to everyone. Every individual needs to feel accepted and part of a group it is the final and most rewarding stage in the Maslow Pyramid, what he calls self-actualization. So thanks to an open communication on a management basis multicultural teams will find a common ground between their cultures and performance in order to make this experience beneficial for everyone. Cohesion and mutual understanding is always the best management strategy when dealing with multicultural teams.

The final step towards this analysis is managing the emerging uncertainty that might develop due to the above-mentioned issues. This learning that envelops openness to cultural complexity and exploration of new approaches. On a deeper level, it is relevant to focus on understanding how ethics is an integral part of the managerial strategy and how values are important in organizational decisions. Multicultural business ethics is an invisible aspect of business, but understanding it in a global context is crucial for every manager who leads within a multinational team. As mentioned priory, individuals have the tendency to focus on stereotypes and have their own fixed assumptions when introduced to a new culture, thus increasing the probability of a misunderstandings. To overcome these issues, the challenge is to behave ethically and use reason when making a decision. The result of fixing these problems will result in better work performance, increase of productivity, effectiveness, and creativity among teams of both parties. Indeed, the morality is concerned with norms, values, and beliefs embedded in social processes, which define right and wrong for an individual or a community. Ethics is the study and application of this morality, confronted by all organizations to act with integrity. It helps to understand why something is occurring, what implications are involved and how they should be

addressed. It prevents companies from business malpractices because they have the potential to inflict enormous harm on individuals and on the working environment.

When we think about the key ingredients to high-performing teams, people list things like execution and clarity, however without the right form of communication and integration, the business world would truly stagnate. When leaders, from around the world, were interviewed and asked, “What they considered as the most valuable attribute for effective leadership?” 76% responded by saying, “Integrity.” Integrity is the foundation of trust, and if you break the trust, you break the relationship. Therefore, the well-being of a team starts with personal efforts, one should not only be committed to his work, but most importantly be honest, disciplined and resilient and use the right method of communication. Implying that one shall remain dedicated and self-controlled to the work, even when challenged, but by choosing words and actions that are sincere, and not misleading. Integrity requires conviction, boldness, humility, sincerity and courage. You should stand up for what you believe is just and good, but also learn from your own mistakes, from others and seize the opportunity to improve. You must choose the right way to convey your message and what you stand for. According to the CEO and president of Zenger and Folkman it is " a combination of humility, high personal standards, and a continual striving to be better" that makes an effective team member. Indeed, humility is one important leadership attribute that helps create an environment where all employees feel included. Humility in this case refers to admitting mistakes, learning from criticism, and soliciting others' contributions to overcome your limitations. Humility inspires loyalty, helps to build and sustain cohesive, productive teamwork, and decreases inner conflicts. It had become very obvious now that the link between, humility, integrity and ethics is very strong and primordial in a culturally diversified environment.

1. Conclusions

Finally, we have talked a lot about trust in building relationships and when taking ethical decision, and one key element of trust seems to be vulnerably. We all operate for our own benefit, but we trust people who spend their energy for our mutual benefit. Vulnerability is operating with your defensive shields down, and it is even more difficult when people are from different cultural backgrounds. Being vulnerable means parking your ego and focusing on collaboration over competition with your colleagues. You give up needing to be right, to focus on learning, growth, and improvement. To any successful project there are different stages, after physically building a team, the first requirement for success lies in each member resolving their differences and focusing on a common goal and values, this can be reached through direct communication while having an open mind in accepting others for who they are and where they come from. Then, ensuring that such common goals and values withstand the test of time allowing to actual performance, is what distinguishes a successful team from a group of individuals. As Henry Ford once said “Coming together is a beginning. Keeping together is a progress. Working together is a success.”

To conclude, emphasizing on the idea that there are also many deeply rooted notions that can only be understood by analyzing values, studying institutions, and in many cases, reflecting on ones own core values. Investing in the right tools and assistance can go a long way. Some businesses work with foreign language consultants who help to bridge the divide between cross-cultural communications. However, educating students and future employees on how to understand these cultural differences and how to adapt in a multicultural environment is the key to achieving success.

REFERENCES

1. Brett, J., Behfar, K., & Kern, M.C. (2009). The Essential Guide to Leadership. *Harvard Business Review*, 50-100.

2. Li, J., & Hambrick, D. C. (2005). Factional groups: A new vantage on demographic faultlines, conflict, and disintegration in work teams. *Academy of Management journal*, 48(5), 794-813.

3. Trust building in multicultural teams

<http://pm440.pbworks.com/w/page/39805815/Trust%20building%20in%20multicultural%20teams>

4. Integrity Is Imperative for High-Performing Teams - [Bob Vanourek](#), [Gregg Vanourek](#)

<https://www.td.org/Publications/Blogs/Management-Blog/2013/05/Integrity-Is-Imperative-for-High-Performing-Teams>

5. The surprising quality that separates great leaders from average ones – Business Insider UK. (2015)

<http://uk.businessinsider.com/humble-leaders-are-the-most-effective-2015-11?r=US&IR=T>